

Eerlijke Verzekeringswijzer 1^e update

Eerlijke
Verzekeringswijzer

Een onderzoeksrapport voor:
Amnesty International, Dierenbescherming,
FNV, Milieudefensie, Oxfam Novib en PAX

Eerlijke Verzekeringswijzer 1e update

Een onderzoeksrapport voor:
Amnesty International, Dierenbescherming,
FNV, Milieudefensie, Oxfam Novib en PAX

26 mei 2014

Onderzoek:
Anniek Herder
Michel Riemersma

Met medewerking van:
Merel van Egdome
Jan Willem van Gelder
Agne Keizer-Jezerskyte



Naritaweg 10
1043 BX Amsterdam
Tel: 020-8208320
E-mail: profundo@profundo.nl
Website: www.profundo.nl

Inhoudsopgave

Introductie	1
Hoofdstuk 1 Doelstelling en methodologie	2
1.1 Doelstelling en uitgangspunten	2
1.2 Achtergrond	3
1.2.1 Verzekeringsbeleggingen	3
1.2.2 Vermogensbeheer	5
1.3 Methodologie	6
1.3.1 Overzicht	6
1.3.2 Selectie van verzekeraars	6
1.3.3 Beoordeling beleid voor verzekeringsbeleggingen	8
1.4 Praktijkonderzoeken	11
1.5 Leeswijzer	12
1.6 Disclaimer	12
Hoofdstuk 2 Themabeleid	13
2.1 Klimaatverandering	13
2.1.1 Wat staat er op het spel?	13
2.1.2 Internationale standaarden	15
2.1.3 Inhoud van een goed beleid	19
2.1.4 Beoordeling en overzicht beleidsscores	20
2.2 Mensenrechten	22
2.2.1 Wat staat er op het spel?	22
2.2.2 Internationale standaarden	23
2.2.3 Inhoud van een goed beleid	29
2.2.4 Beoordeling en overzicht beleidsscores	29
2.3 Arbeidsrechten	32
2.3.1 Wat staat er op het spel?	32
2.3.2 Internationale standaarden	33
2.3.3 Inhoud van een goed beleid	35
2.3.4 Beoordeling en overzicht beleidsscores	35
2.4 Wapens	37
2.4.1 Wat staat er op het spel?	37
2.4.2 Internationale standaarden	38
2.4.3 Inhoud van een goed beleid	41
2.4.4 Beoordeling en overzicht beleidsscores	43
2.5 Gezondheid	45
2.5.1 Wat staat er op het spel?	45
2.5.2 Internationale standaarden	47
2.5.3 Inhoud van een goed beleid	51
2.5.4 Beoordeling en overzicht beleidsscores	52
2.6 Natuur	54
2.6.1 Wat staat er op het spel?	54
2.6.2 Internationale standaarden	55

2.6.3	Inhoud van een goed beleid	58
2.6.4	Beoordeling en overzicht beleidsscores	59
2.7	Dierenwelzijn	61
2.7.1	Wat staat er op het spel?	61
2.7.2	Internationale standaarden.....	62
2.7.3	Inhoud van een goed beleid	66
2.7.4	Beoordeling en overzicht beleidsscores	67
2.8	Belastingen en corruptie	69
2.8.1	Wat staat er op het spel?	69
2.8.2	Internationale standaarden.....	71
2.8.3	Inhoud van een goed beleid	76
2.8.4	Beoordeling en overzicht beleidsscores	77
2.9	Transparantie en verantwoording.....	78
2.9.1	Wat staat er op het spel?	78
2.9.2	Internationale standaarden.....	79
2.9.3	Inhoud van een goed beleid	82
2.9.4	Beoordeling en overzicht beleidsscores	83
2.10	Bonussen.....	85
2.10.1	Wat staat er op het spel?	85
2.10.2	Internationale en Nederlandse standaarden.....	86
2.10.3	Inhoud van een goed beleid	91
2.10.4	Beoordeling en overzicht beleidsscores	92
Hoofdstuk 3	Sectorbeleid	95
3.1	Landbouw	95
3.1.1	Wat staat er op het spel?	95
3.1.2	Internationale standaarden.....	97
3.1.3	Inhoud van een goed beleid	104
3.1.4	Beoordeling en overzicht beleidsscores	105
3.2	Dammen.....	108
3.2.1	Wat staat er op het spel?	108
3.2.2	Internationale standaarden.....	109
3.2.3	Inhoud van een goed beleid	110
3.2.4	Beoordeling en overzicht beleidsscores	111
3.3	Visserij	113
3.3.1	Wat staat er op het spel?	113
3.3.2	Internationale standaarden.....	114
3.3.3	Inhoud van een goed beleid	118
3.3.4	Beoordeling en overzicht beleidsscores	119
3.4	Bosbouw.....	121
3.4.1	Wat staat er op het spel?	121
3.4.2	Internationale standaarden.....	124
3.4.3	Inhoud van een goed beleid	127
3.4.4	Beoordeling en overzicht beleidsscores	128
3.5	Mijnbouw	130
3.5.1	Wat staat er op het spel?	130
3.5.2	Internationale standaarden.....	132

3.5.3	Inhoud van een goed beleid	138
3.5.4	Beoordeling en overzicht beleidsscores	139
3.6	Olie en gas.....	143
3.6.1	Wat staat er op het spel?	143
3.6.2	Internationale standaarden.....	144
3.6.3	Inhoud van een goed beleid	149
3.6.4	Beoordeling en overzicht beleidsscores	150
3.7	Maakindustrie.....	153
3.7.1	Wat staat er op het spel?	153
3.7.2	Internationale standaarden.....	155
3.7.3	Inhoud van een goed beleid	158
3.7.4	Beoordeling en overzicht beleidsscores	159
3.8	Financiële sector.....	161
3.8.1	Wat staat er op het spel?	161
3.8.2	Internationale standaarden.....	161
3.8.3	Inhoud van een goed beleid	164
3.8.4	Beoordeling en overzicht beleidsscores	165
3.9	Woningbouw en vastgoed.....	167
3.9.1	Wat staat er op het spel?	167
3.9.2	(Inter)nationale standaarden	168
3.9.3	Inhoud van een goed beleid	172
3.9.4	Beoordeling en overzicht beleidsscores	173
Hoofdstuk 4	Vermogensbeheer	176
4.1	Wat staat er op het spel?.....	176
4.2	(Internationale) standaarden	176
4.3	Inhoud van een goed vermogensbeheerbeleid.....	178
4.3.1	Beoordeling en overzicht beleidsscores	179
Hoofdstuk 5	Beoordeling van het beleid van de tien verzekeraars	182
5.1	Achmea.....	182
5.1.1	Profiel.....	182
5.1.2	Overzicht duurzaamheidsbeleid	182
5.1.3	Overzicht beleidsscores	183
5.2	Aegon.....	187
5.2.1	Profiel.....	187
5.2.2	Overzicht duurzaamheidsbeleid	187
5.2.3	Overzicht beleidsscores	188
5.3	Allianz	192
5.3.1	Profiel.....	192
5.3.2	Overzicht duurzaamheidsbeleid	193
5.3.3	Overzicht beleidsscores	193
5.4	APG	195
5.4.1	Profiel.....	195
5.4.2	Overzicht duurzaamheidsbeleid	195
5.4.3	Overzicht beleidsscores	196
5.5	ASR Nederland	199

5.5.1	Profiel.....	199
5.5.2	Overzicht duurzaamheidsbeleid	199
5.5.3	Overzicht beleidsscores	200
5.6	Delta Lloyd.....	203
5.6.1	Profiel.....	203
5.6.2	Overzicht duurzaamheidsbeleid Delta Lloyd.....	204
5.6.3	Overzicht beleidsscores	204
5.7	Generali.....	207
5.7.1	Profiel.....	207
5.7.2	Overzicht duurzaamheidsbeleid	207
5.7.3	Overzicht beleidsscores	208
5.8	ING	210
5.8.1	Profiel.....	210
5.8.2	Overzicht duurzaamheidsbeleid ING	211
5.8.3	Overzicht beleidsscores	212
5.9	Legal & General.....	215
5.9.1	Profiel.....	215
5.9.2	Overzicht duurzaamheidsbeleid	215
5.9.3	Overzicht beleidsscores	216
5.10	SNS Reaal	218
5.10.1	Profiel.....	218
5.10.2	Overzicht duurzaamheidsbeleid	219
5.10.3	Overzicht beleidsscores	220
5.11	Overzicht van de resultaten.....	224

Introductie

De Eerlijke Verzekeringswijzer wil laten zien in welke mate verzekeringsmaatschappijen door middel van hun investeringen bijdragen aan een sociaal rechtvaardige en duurzame wereld. De Eerlijke Verzekeringswijzer stelt zich ten doel dat verzekeringsmaatschappijen hun beleggingsbeleid verduurzamen en hun bedrijfsvoering daar op afstemmen. Achterliggend doel is dat de verzekeraars hun (financiële) invloed aanwenden om bedrijven en overheden te verduurzamen.

Door vergelijking van het beleggingsbeleid en de bedrijfsvoering van verzekeringsmaatschappijen stimuleert de Eerlijke Verzekeringswijzer een concurrentieslag in Maatschappelijk Verantwoord Ondernemen (MVO): een proces van steeds verdere aanscherping van normen op sociaal, ecologisch en economisch gebied.

De Eerlijke Verzekeringswijzer is een consumententool. Steeds meer consumenten vinden het belangrijk dat hun verzekeraar maatschappelijk verantwoord investeert. Consumenten worden via de site van de Eerlijke Verzekeringswijzer (www.eerlijkeverzekeringswijzer.nl) betrokken bij het verwezenlijken van het doel van de Eerlijke Verzekeringswijzer. Op de website kunnen consumenten het MVO-beleid en -gedrag van de belangrijkste verzekeringsmaatschappijen vergelijken en kunnen zij hen ook aanschrijven voor het geven van eventuele positieve of negatieve feedback.

Het onderzoek voor de Eerlijke Verzekeringswijzer bouwt voort op de methodologie van de 'Eerlijke Bankwijzer'. Dit project bestaat sinds 2009. De oprichting is een gezamenlijk initiatief geweest van Amnesty Nederland, FNV, Milieudefensie en Oxfam Novib, waar de Dierenbescherming en PAX (voorheen IKV Pax Christi) zich later bij aangesloten hebben. De Eerlijke Bankwijzer informeert de consument over het financierings- en beleggingsbeleid van Nederlandse bankgroepen.

De elementen waarop het maatschappelijk verantwoord beleggingsbeleid van de verzekeraars door de Eerlijke Verzekeringswijzer wordt beoordeeld zijn opgenomen in dit rapport. Ze zijn gebaseerd op internationale standaarden en initiatieven en worden voortdurend geactualiseerd. De scores die worden toegekend aan de verzekeraars hangen af van het aantal elementen dat in het beleid is opgenomen. Zij worden weergegeven in een cijfer van 1 tot en met 10. Er worden alleen beleidsdocumenten beoordeeld die door de verzekeraar publiek beschikbaar zijn gemaakt.

De Eerlijke Verzekeringswijzer richt zich op de 'top 10' van levensverzekeraars in Nederland. Deze top 10 vindt zijn basis in de grootte van het marktaandeel in de Nederlandse levensverzekeringsmarkt (gebaseerd op omzetvolume). De eerste beoordeling is gepubliceerd in september 2013. Dit rapport is de eerste update van die beoordeling op basis van een geactualiseerde methode.

Dit rapport beschrijft de methodologie (Hoofdstuk 1), de internationale standaarden (verdragen, richtlijnen, keurmerken en gedragscodes) en de elementen waarop het beleid van de Nederlandse verzekeraars beoordeeld wordt (Hoofdstuk 2, Hoofdstuk 3 en Hoofdstuk 4). In Hoofdstuk 5 staat *per verzekeraar* een overzicht met scores per thema en per sector.

De Eerlijke Verzekeringswijzer treedt op als een samenwerkingsverband van partnerorganisaties. Het betreft dezelfde coalitie als die van de Eerlijke Bankwijzer: Amnesty International, Dierenbescherming, FNV, Milieudefensie, Oxfam Novib en PAX.

Hoofdstuk 1 Doelstelling en methodologie

1.1 Doelstelling en uitgangspunten

Dit rapport is geschreven voor de “Eerlijke Verzekeringswijzer”, een gezamenlijk initiatief van zes Nederlandse maatschappelijke organisaties:

- Amnesty International
- Dierenbescherming
- FNV
- Milieudefensie
- Oxfam Novib
- PAX (voorheen IKV Pax Christi)

Doel van het project is om maatschappelijk verantwoord ondernemen (MVO) te bevorderen bij Nederlandse verzekeraars. Volgens het Nederlandse [MVO Platform](#) kan MVO worden gedefinieerd als “een resultaatgericht proces waarbij een bedrijf in haar gehele bedrijfsvoering en in de keten verantwoordelijkheid neemt voor de effecten die zij bewerkstelligt op sociaal, ecologisch en economisch gebied en daarover op transparante wijze verantwoording aflegt aan belanghebbenden.”¹

Dat betekent niet alleen dat alle bedrijven (inclusief verzekeraars) zich houden aan wet- en regelgeving in de landen waar zij actief zijn. Van bedrijven mag ook verwacht worden dat ze alle breed gedragen internationale verdragen, standaarden en initiatieven naleven die duurzaamheidsproblemen onderkennen en daarvoor oplossingen bieden, ook als deze standaarden in één of meer landen niet in wetgeving zijn opgenomen. Bedrijven zouden deze standaarden moeten naleven in de bedrijfsvoering van hun eigen onderneming en hun dochterondernemingen, en zouden deze naleving ook moeten verwachten van hun toeleveranciers.

Volgens de Eerlijke Verzekeringswijzer moet het streven naar MVO voor verzekeraars betrekking hebben op hun kernactiviteit: het aanbieden van verzekeringen. Een belangrijke voorwaarde voor het aanbieden van verzekeringen is het investeren van de binnengekomen premies. De verzekeringssector is een relatief grote speler op de beleggingsmarkt. Door deze beleggingen maken verzekeraars het bedrijven, overheden en particulieren mogelijk om kapitaal te verwerven voor allerlei activiteiten. Dat kan uiteenlopen van activiteiten die bijdragen aan het uitbannen van ondervoeding en het versterken van ecosystemen tot het schenden van mensenrechten en milieuvervuiling.

De vraag die de Eerlijke Verzekeringswijzer daarom centraal stelt is in welke mate verzekeraars door middel van hun beleggingen bijdragen aan activiteiten die een sociaal rechtvaardige en duurzame wereld dichterbij brengen. Volgens de Eerlijke Verzekeringswijzer zouden verzekeraars ook van de bedrijven waaraan ze kapitaal verstrekken moeten verwachten dat zij en hun toeleveranciers breed gedragen internationale verdragen, standaarden en initiatieven naleven.

Verzekeraars zouden deze verwachtingen moeten vastleggen in beleidsdocumenten die publiek beschikbaar zijn, zodat voor alle klanten en andere stakeholders inzichtelijk is welke investeringskeuzes door de verzekeraar worden gemaakt. Bij de beoordeling van dit thema- en sectorbeleid wordt wet- en regelgeving die in (vrijwel) alle landen geldt niet expliciet betrokken, omdat de Eerlijke Verzekeringswijzer er van uitgaat dat verzekeraars verwachten dat de bedrijven waar ze kapitaal aan beschikbaar stellen zich aan de wet houden.

Door deze focus op financiële diensten blijven beleid en zaken die louter te maken hebben met de eigen bedrijfsvoering van de verzekeraars, zoals het personeelsbeleid en het papier-, water- en energieverbruik van de eigen organisatie, grotendeels buiten beschouwing.

De zes maatschappelijke organisaties die de Eerlijke Verzekeringswijzer vormen hebben een website opgezet waar klanten van de verzekeraars en andere belangstellenden het beleid én de praktijk van de belangrijkste verzekeraars in Nederland kunnen vergelijken (www.eerlijkeverzekeringswijzer.nl). De Eerlijke Verzekeringswijzer richt zich - via deze website, publicaties en de media - in de eerste plaats op Nederlandse particulieren die een klantrelatie met een van de grotere verzekeraars hebben.

De Eerlijke Verzekeringswijzer maakt het klanten, media en andere belangstellenden mogelijk om verzekeraars te vergelijken op hun duurzaamheidsgedrag en om de verzekeraars (inclusief dochtermaatschappijen die zich met vermogensbeheer bezig houden) hierop aan te spreken, zowel in de vorm van een compliment als van een klacht.

Over het algemeen worden drie categorieën verzekeringen onderscheiden: leven, schade en zorg. Sommige maatschappijen werken in alle categorieën, andere verzekeraars specialiseren zich in één categorie. Vanuit het oogpunt van verantwoord beleggen zijn de levensverzekeraars voor de Eerlijke Verzekeringswijzer het interessantst, omdat die uit de aard van de verplichtingen die ze aangaan veel en voor een lange periode beleggen. Schadeverzekeraars beleggen minder, zorgverzekeraars vrijwel niet. Daarom is ervoor gekozen om de tien grootste levensverzekeraars te onderzoeken.

Door de verzekeraars zowel op de inhoud van hun beleid te vergelijken, als op de keuzes die zij in de praktijk maken bij het verstrekken van financiële diensten (middels periodieke praktijkonderzoeken), stimuleert de Eerlijke Verzekeringswijzer de onderlinge concurrentie tussen verzekeraars ten aanzien van maatschappelijk verantwoord ondernemen. De Eerlijke Verzekeringswijzer hoopt zo een proces op gang te brengen dat leidt tot steeds verdere aanscherping van de gehanteerde normen (*race to the top*) op sociaal, milieu- en economisch gebied en tot versterking van de opbouwende rol die verzekeraars kunnen spelen bij het tot stand brengen van een rechtvaardige en duurzame wereld. Behalve door middel van publicaties zal de Eerlijke Verzekeringswijzer hiertoe een voortdurende dialoog aangaan met de verzekeraars.

1.2 Achtergrond

1.2.1 Verzekeringsbeleggingen

Een verzekeraar dekt risico's af. Een verzekering is een overeenkomst waarbij de verzekeraar als tegenprestatie voor een betaalde premie in bepaalde situaties (bijvoorbeeld bij schade door brand of een ongeluk, bij overlijden, of voor medische kosten door ziekte) een uitkering betaalt aan de verzekeringnemer. Op het moment dat de overeenkomst wordt afgesloten weten de partijen niet of de uitkering ooit zal worden uitbetaald en hoe groot die uitkering zal zijn. De door verzekeringnemers betaalde premies worden door verzekeraars geïnvesteerd. Verzekeraars spelen daardoor een belangrijke rol op de geld- en kapitaalmarkt: ze zorgen ervoor dat het kapitaal van onder meer particulieren en instellingen, zoals pensioenfondsen, terecht komt bij (andere) particulieren, bedrijven en overheden die geld nodig hebben om hun activiteiten te financieren.

Verzekeraars krijgen uit verschillende bronnen geld binnen en investeren dat weer op verschillende manieren in activiteiten van particulieren, bedrijven en overheden. Op de balans van een verzekeraar wordt dat naast elkaar gezet: rechts staat hoe de verzekeraar geld binnen heeft gekregen (de *passiva*), links staat waaraan de verzekeraar dat geld heeft uitgegeven (de *activa*). Hieronder beschrijven we beide categorieën:

- **Passiva**

De *passiva* van de verzekeraar - al het geld dat bij de verzekeraar is binnengekomen - kunnen onderverdeeld worden in verplichtingen en eigen vermogen. Het eigen vermogen is het geld van de eigenaars van de verzekeraar. Dat kunnen particulieren zijn, andere financiële instellingen of - bij een coöperatieve verzekeraar - verzekerden zelf. Het eigen vermogen bestaat uit:

- geld dat is binnengekomen door aandelen in de verzekeraar te verkopen aan de eigenaars;
- de netto-winst die de verzekeraar in de loop der jaren heeft gemaakt.

Onder de verplichtingen van een verzekeraar valt al het andere geld dat bij de verzekeraar is binnengekomen, met name door:

- geld dat particulieren, instellingen en bedrijven aan premies hebben betaald;
- leningen van andere financiële instellingen;
- obligaties die de verzekeraar heeft verkocht aan beleggers;
- financiële derivaten: schulden als gevolg van swapsⁱ, futuresⁱⁱ of opties.

- **Activa**

Al het geld dat bij een verzekeraar binnenkomt wordt weer geïnvesteerd in verschillende soorten *activa* (bezittingen en vorderingen). In andere woorden: de som van de *passiva* is altijd precies gelijk aan de som van de *activa*. Een verzekeraar kan in de volgende soorten activa investeren:

- de kantoren plus inboedel waarin het personeel van de verzekeraar werkt;
- ander vastgoed, zoals kantoren, parkeergarages en winkelcentra;
- hypotheekleningen en consumptieve kredieten aan particulieren;
- leningen aan andere financiële instellingen;
- beleggingen in onder meer aandelen en obligaties van bedrijven en in obligaties van overheden, maar ook in private equity (zie 1.2.3);
- investeringen in financiële derivaten: swaps, futures of opties.

Niet elke verzekeraar investeert in al deze soorten activa. Ook kennen verzekeraars investeringen voor eigen rekening en risico en investeringen voor rekening en risico van de polishouder. Bij deze laatste typen verzekeringen draagt de verzekeringnemer in meer of mindere mate het beleggingsrisico. Verzekeringnemers bepalen voor een deel hoe hun geld belegd wordt, meestal volgens een bepaald beleggingsprofiel met meer of minder risico, maar uiteindelijk is de verzekeraar verantwoordelijk voor de keuze van de beleggingen.

ⁱ Een swap is een afgeleid financieel product waarbij twee partijen geldstromen ruilen. Bijvoorbeeld bij een renteswap ruilen twee verzekeraars de rentebetalingen van twee leningen met elkaar. Het doel hiervan kan zijn om risico's te beperken van bijvoorbeeld een rentestijging of juist om te speculeren op een rentedaling. Een verzekeraar heeft bij een swap dus zowel een schuld als een bezitting.

ⁱⁱ Een future is een financieel contract tussen twee partijen die zich verbinden om op een bepaald tijdstip een bepaalde hoeveelheid van een product of financieel instrument te verhandelen tegen een vooraf bepaalde prijs.

In het kader van het onderzoek voor de Eerlijke Verzekeringswijzer vatten we alle soorten activa samen onder de term “verzekeringsbeleggingen”. Het geldt dat door particulieren, instellingen en bedrijven aan een verzekeraar middels premies wordt betaald, kan in principe door de verzekeraar worden aangewend voor alle mogelijke investeringen: van hypotheekleningen aan particulieren tot beleggingen in internationale bedrijven en financiële derivaten. Dat betekent dat iemand die verzekeringspremies betaalt, niet zonder meer weet waar zijn of haar geld precies aan besteed wordt. Het staat verzekeraars vrij om het geld van verzekeringnemers naar eigen goeddunken te investeren - ook de premies voor eigen rekening en risico. Daarom is het van groot belang dat een verzekeraar in elk geval inzichtelijk maakt welk beleid gevoerd wordt voor *alle* verzekeringsbeleggingen.

1.2.2 Vermogensbeheer

De Eerlijke Verzekeringswijzer beoordeelt verzekeraars op de mate waarin zij in hun beleid rekening houden met duurzaamheidscriteria bij *alle* investeringen binnen de groep waar de verzekeraar bij hoort. De grotere verzekeraars bieden ook vermogensbeheer voor derden aan, bijvoorbeeld via dochterbedrijven of via zusterbedrijven. Hoewel het hier niet gaat om beleggingen met de verzekeringspremies zegt de werkwijze van de vermogensbeheerder binnen de groep ook iets over de mate van duurzaamheid van de hele groep. Daarom wordt ook het beleid van de verzekeraars met betrekking tot vermogensbeheer voor derden door de Eerlijke Verzekeringswijzer beoordeeld.

Echter, niet alle vormen van vermogensbeheer worden beoordeeld, omdat ze niet allemaal relevant zijn. De vermogensbeheerders van verzekeraars hebben niet altijd de keuze om wel of geen kapitaal beschikbaar te stellen aan bedrijven of overheden als hun klanten hierin leidend zijn. En soms is het voor deze vermogensbeheerders niet mogelijk om instrumenten op het gebied van ‘verantwoord investeren’ in te zetten. Aan de hand van de volgende criteria is bepaald of de verschillende vermogensbeheeractiviteiten in de beoordeling door de Eerlijke Verzekeringswijzer worden meegenomen:

- Komt door deze vorm van vermogensbeheer kapitaal beschikbaar voor bedrijven of overheden?
- Heeft de verzekeraar keuzevrijheid / verantwoordelijkheid om deze vorm van vermogensbeheer al dan niet (of eventueel onder voorwaarden) te verlenen?
- Kan de verzekeraar instrumenten op het gebied van verantwoord investeren inzetten bij de verlening van deze financiële dienst?

Op basis van deze criteria heeft de Eerlijke Verzekeringswijzer besloten om de volgende vormen van vermogensbeheer mee te nemen in de beoordeling van de reikwijdte van beleid voor iedere verzekeraar:

- **Eigen beleggingsfondsen:** Beleggingsfondsen die door de verzekeraar zelf worden samengesteld en aangeboden aan particuliere en institutionele beleggers;
- **Externe Mandaten:** Investeren in aandelen en obligaties of in beleggingsfondsen met geld van institutionele beleggers (pensioenfondsen, verzekeraars).

Vormen van vermogensbeheer die niet worden meegenomen in de beoordeling van de reikwijdte van beleid zijn:

- Trading platforms waarop (particuliere) klanten zelf kunnen beleggen in aandelen, obligaties en beleggingsfondsen (*execution only diensten*);
- Het in bewaring houden van aandelen voor particuliere of institutionele beleggers.

De manier waarop het beleid op het gebied van vermogensbeheer van de verschillende verzekeraars wordt beoordeeld, wordt besproken in Hoofdstuk 4. In paragraaf 1.3.2 wordt eerst besproken hoe het beleid voor verzekeringsbeleggingen beoordeeld wordt.

1.3 Methodologie

1.3.1 Overzicht

De beoordelingen van het beleid van de verzekeraars die op de website van de Eerlijke Verzekeringswijzer worden gepubliceerd zijn gebaseerd op dit onderzoeksrapport, dat door onderzoeksbureau Profundo in opdracht van de initiatiefnemers van de Eerlijke Verzekeringswijzer is geschreven. Het onderzoek wordt elk half jaar geactualiseerd.

Dit onderzoeksrapport vergelijkt het beleid van aanbieders van levensverzekeringen op de Nederlandse markt. Op basis van hun marktaandeel zijn de grootste tien verzekeraars op deze markt geselecteerd. Voor een overzicht van de geselecteerde verzekeraars zie paragraaf 1.3.2.

Deze verzekeraars worden door de Eerlijke Verzekeringswijzer beoordeeld op het beleid dat zij hanteren voor investeringen die op hun eigen balans staan, zowel voor eigen rekening en risico als voor rekening en risico van de polishouders. Er wordt dus nagegaan welke duurzaamheidscriteria een rol spelen in het beleid dat de verzekeraars hanteren bij het beoordelen van hun beleggingen. Voor de meeste verzekeraars geldt dat zij voor beleggingen voor eigen risico en beleggingen voor risico van polishouders hetzelfde investeringsbeleid voeren. Dit is voor de Eerlijke Verzekeringswijzer een reden om het beleid voor deze investeringen in zijn geheel te beoordelen.

Ook het beleid van de verzekeraars met betrekking tot vermogensbeheer voor externe klanten (in de vorm van beleggingsfondsen, mandaten en andere vormen van vermogensbeheer) valt onder de scope van de Eerlijke Verzekeringswijzer. Gekozen is om vermogensbeheer niet als thema of sector te behandelen maar als een apart onderdeel toe te voegen aan de methodologie (zie paragraaf Hoofdstuk 4).

De volgende paragrafen gaan verder in op de werkwijze die Profundo in dit onderzoek hanteert.

1.3.2 Selectie van verzekeraars

Er zijn verschillende soorten verzekeraars actief op de Nederlandse markt die te onderscheiden zijn in vier groepen: schade-, zorg-, uitvaart- en levensverzekeraars. Levensverzekeraars beleggen voor de lange termijn en dit komt tot uiting in hun beleggingsportefeuille. Zij beleggen meer dan de andere typen verzekeraars in aandelen en obligaties van bedrijven en in vastgoed, terwijl andere verzekeraars vooral in staatsobligaties beleggen. Juist vanwege dit lange termijnperspectief en de invloed die de verzekeraars als aandeelhouders van bedrijven kunnen uitoefenen wil de Eerlijke Verzekeringswijzer het beleggingsbeleid van levensverzekeraars onderzoeken.

Deze verzekeraars zijn geselecteerd door de Eerlijke Verzekeringswijzer in maart 2013 op basis van hun omzet in 2011 en zijn actief op de Nederlandse markt met het aanbieden van levensverzekeringen aan particulieren.² Tabel 1 biedt een overzicht van de geselecteerde financiële instellingen en hun premie-inkomsten, omvang van de verzekeringsbeleggingen en beheerd vermogen voor derden. Aangezien de reikwijdte van dit onderzoek zich uitstrekt tot het beleid van de groep waartoe de verzekeraar behoort, zijn, indien van toepassing, ook de moederbedrijven benoemd. Omdat er binnen een groep ook sprake kan zijn van meerdere verzekeraars of merken waaronder zij op de markt opereren, worden zij in de rest van dit rapport aangeduid met de naam van de groep.

Tabel 1 Geselecteerde verzekeraars

Verzekeraar	Groep	Merkenamen voor verzekeringen in Nederland	Bruto premieomzet* (in € miljard)		Beleggingen (in € miljard)	
			Nederland	Wereldwijd	Eigen verzekeringsbeleggingen	Vermogen beheerd voor derden
Achmea Pensioen- en Levensverzekeringen	Achmea	Achmea, Agis, Avéro, Centraal Beheer, FBTO, Interpolis, Zilveren Kruis, Syntrus, Inshared, OZF, Prolife, Woonfonds	5,7	7,0	84,6	65,6
ING Verzekeringen	ING	AZL, ING, Movir, Nationale-Nederlanden	5,3	20,3	252,4	171,5
ASR Levensverzekering	ASR Nederland	a.s.r., De Amersfoortse, Ditzo, Europeesche Verzekeringen, Ardanta	4,3	4,3	40,0	0,4
Delta Lloyd Levensverzekering	Delta Lloyd	Delta Lloyd, ABN Amro, Ohra, Be Frank, Erasmus Leven, Nationaal Spaarfonds	4,0	5,2	71,2	7,5
AEGON Levensverzekering	Aegon	Aegon	3,7	19,5	299,9	157,9
SRLEV	SNS Reaal	Reaal, Zwitserleven, Proteq, Zelf	3,5	3,5	49,2	19,7
Allianz Nederland Levensverzekering	Allianz	Allianz	1,0	72,1	599,5	1.483,0
Loyalys Leven	APG	Loyalys	0,4	0,4	2,9	324,0
Legal & General Nederland Levensverzekering Maatschappij	Legal & General	Legal & General	0,2	7,0	393,4	496,1
Generali Verzekeringsgroep	Generali	Generali	0,2	69,6	392,7	97,4

Bron: Jaarverslagen van de financiële instellingen, zie de profielen in Hoofdstuk 5.

* = bruto premieomzet voor levens- en schadeverzekeringen, exclusief premies voor zorgverzekeringen

1.3.3 Beoordeling beleid voor verzekeringsbeleggingen

De Eerlijke Verzekeringswijzer heeft ervoor gekozen om het beleid dat de onderzochte verzekeraars hanteren voor de verzekeringsbeleggingen te beoordelen ten aanzien van tien thema's en negen sectoren. De tien thema's zijn de belangrijkste internationale duurzaamheidsthema's, die centraal staan in het werk van de zes maatschappelijke organisaties achter de Eerlijke Verzekeringswijzer:

- Klimaatverandering
- Mensenrechten
- Arbeidsrechten
- Wapens
- Gezondheid
- Natuur
- Dierenwelzijn
- Belastingen en corruptie
- Transparantie en verantwoording
- Bonussen

De Eerlijke Verzekeringswijzer is van mening dat de verzekeraars op al deze tien thema's een duidelijk beleid zouden moeten hebben, waaraan zij al hun investeringen toetsen.

Wanneer een verzekeraar investeert in bedrijven in gevoelige sectoren (waar veel duurzaamheidsproblemen spelen), dan zou de verzekeraar voor die sectoren ook een specifiek sectorbeleid moeten hebben. Door de zes maatschappelijke organisaties zijn op dit moment de volgende sectoren geselecteerd:

- Landbouw
- Dammen
- Visserij
- Bosbouw
- Mijnbouw
- Olie en gas
- Maakindustrie
- Financiële sector
- Woningbouw en vastgoed

Wellicht worden in de toekomst nog nieuwe thema's en/of sectoren opgenomen in deze methodologie.

In opdracht van de Eerlijke Verzekeringswijzer beoordeelt Profundo in dit rapport het beleid dat de onderzochte verzekeraars hanteren én publiek gemaakt hebben ten aanzien van de tien geselecteerde internationale duurzaamheidsthema's en de negen geselecteerde sectoren. Per thema en per sector wordt het beleid van de verzekeraars vergeleken met (inter)nationale normen, standaarden en initiatieven voor duurzame ontwikkeling en maatschappelijk verantwoord ondernemen.

Om de vergelijking van het *beleid* te onderbouwen en te structureren, wordt in dit rapport ieder thema (in Hoofdstuk 2) en iedere sector (in Hoofdstuk 3) beschreven. Bij de beschrijving van de thema's en sectoren wordt in de verschillende paragrafen de problematiek op het gebied van duurzaamheid uitgelegd (*Wat staat er op het spel?*) en wordt een overzicht gegeven van breed gedragen internationale standaarden, zoals verdragen, richtlijnen, keurmerken en gedragscodes (*Internationale standaarden en initiatieven*). Vervolgens wordt beschreven welke elementen een verzekeraar in het beleid voor beleggingen en financiële diensten zou moeten opnemen (*Inhoud van een goed beleid*). Bij het opstellen van die elementen is tevens de expertise en opinie van de initiatiefnemers van de Eerlijke Verzekeringswijzer betrokken. De score van iedere verzekeraar is vervolgens afhankelijk van het aantal in het beleid opgenomen elementen.

De elementen zijn als principes (of uitgangspunten) geformuleerd. Principes kunnen door de verzekeraars op verschillende manieren toegepast worden op nieuwe en bestaande investeringen en financiële diensten. Voor nieuwe beleggingen of financiële diensten kunnen de principes als selectiecriteria worden gehanteerd. Bij bestaande beleggingen kunnen ze worden ingezet als richtlijn voor engagementactiviteiten of voor afspraken over verbeteringen met de bedrijven waarin de verzekeraar bestaande investeringen heeft. Op basis van deze principes kan een verzekeraar uiteindelijk ook besluiten om een investeringsrelatie te beëindigen.

De Eerlijke Verzekeringswijzer doet geen uitspraken over de wijze waarop de verzekeraar de principes zou moeten toepassen op haar investeringen en financiële diensten, maar verwacht wel dat zij haar werkwijze in het *beleid* uitlegt. De verzekeraar zou onder andere moeten aangeven wat de principes precies betekenen voor verschillende vormen van investeringen. Als de verzekeraar een bepaalde voorwaarde alleen stelt voor een specifiek soort investeringen of voor bepaalde financiële diensten, kan moeilijk volgehouden worden dat de verzekeraar een principe hanteert. De Eerlijke Verzekeringswijzer is van mening dat principes ten aanzien van de activiteiten of producten van een bedrijf betekenis moeten hebben voor alle vormen van investeringen in bedrijven en alle financiële diensten aan bedrijven.

Bij de uitleg van deze werkwijze zijn ook de doelstellingen van de verzekeraar van belang, omdat de verzekeraar daarmee kan aangeven hoe en wanneer zij ervoor zal zorgen dat de gehele investeringsportefeuille en alle verleende financiële diensten in overeenstemming zijn met de door de verzekeraar geformuleerde principes. Dit is vooral belangrijk als de bestaande portefeuille van de verzekeraar nog niet geheel voldoet aan het beleid. De Eerlijke Verzekeringswijzer verwacht dat zulke doelstellingen in het beleid zijn opgenomen en onderzoekt dit onder andere middels de praktijkonderzoeken.

De Eerlijke Verzekeringswijzer beoordeelt bij de vergelijking van het *beleid* dus niet de manier waarop de verzekeraar besluiten neemt ten aanzien van haar investeringen en financiële diensten, maar de *principes* die daaraan ten grondslag liggen. Een uitzondering op deze regel zijn de elementen die geformuleerd zijn voor de thema's Bonusbeleid en Transparantie, omdat deze elementen wel grotendeels betrekking hebben op de bedrijfsvoering van de verzekeraar. En incidenteel zijn ook bij andere thema's elementen opgenomen die betrekking hebben op financiële diensten van de verzekeraar en die voor dat thema relevant zijn.

De score wordt bepaald door het aantal elementen dat is opgenomen in het *beleid* voor een bepaald thema of een bepaalde sector te delen door het totaal aantal elementen dat in de betreffende paragraaf onder *elementen voor goed beleid* wordt genoemd. De uitkomst wordt vermenigvuldigd met 10 en dan afgerond tot een geheel getal. Als het getal achter de komma begint met 0, 1, 2, 3 of 4 wordt naar beneden afgerond, bij 5 of meer naar boven. Als de score lager dan 1 is, wordt altijd naar boven afgerond.

In formulevorm:

$$\text{Score} = \frac{\text{Aantal elementen opgenomen in } \textit{beleid} * 10}{\text{Totaal aantal genoemde elementen}}$$

Een voorbeeld ter toelichting: als voor een bepaald thema 16 elementen zijn gedefinieerd en Verzekeraar A heeft er daarvan 9 opgenomen in het beleid, dan scoort de verzekeraar 9 maal 10 gedeeld door 16 = 5,625. Deze score wordt afgerond naar een 6.

Elke verzekeraar krijgt dus voor zijn beleid ten aanzien van elk thema en elke sector een geheel getal als score, minimaal een 1 en maximaal een 10. Aan deze scores hangt de Eerlijke Verzekeringswijzer de volgende kwalificaties, overgenomen uit het onderwijs:³

10	Uitstekend	5	Twijfelachtig
9	Zeer goed	4	Onvoldoende
8	Goed	3	Ruim onvoldoende
7	Ruim voldoende	2	Slecht
6	Voldoende	1	Zeer slecht

Bij de toekenning van scores worden verder nog de volgende punten in acht genomen:

- **Geen activiteit in een sector**

De Eerlijke Verzekeringswijzer verwacht in principe dat een verzekeraar beleid heeft voor alle tien genoemde thema's en voor alle negen genoemde sectoren. De Eerlijke Verzekeringswijzer zal in eerste instantie beoordelen of een verzekeraar in het beleid of op andere wijze een verklaring afgeeft over de sectoren waarin ze niet actief is. Is hierover geen verklaring afgegeven dan moet uit de sectorverdeling of uit een door de verzekeraar bekend gemaakte lijst van investeringen duidelijk blijken dat de verzekeraar niet actief is in een bepaalde sector. De Eerlijke Verzekeringswijzer zal bij een verzoek van een verzekeraar voor een "niet actief" naar diverse factoren kijken. De impact die de verzekeraar met zijn investeringen heeft op de sector of het thema is daarbij heel belangrijk. Als de verzekeraar kan aantonen niet betrokken te zijn bij bedrijven die in een bepaalde sector actief zijn, wordt er van de verzekeraar ook geen beleid voor deze sector verwacht. Er wordt aan de verzekeraar dan geen score toegekend, maar de vermelding "niet actief in deze sector". Tot de bedrijven die in een bepaalde sector actief zijn, worden niet alleen bedrijven gerekend die zelf produceren. Ook handels- en verwerkingsbedrijven die producten uit deze sector afnemen behoren tot deze sector.

Hoewel themabeleid zou moeten gelden voor alle verzekeringsbeleggingen, kunnen specifieke problemen die alleen in bepaalde economische sectoren spelen in dit rapport toch als element genoemd worden bij een thema. Er wordt van een verzekeraar die niet actief is in een sector niet verwacht dat elementen die specifiek zijn voor de betreffende sector in het *beleid* zijn opgenomen. Bij de berekening van de score voor het betreffende thema worden dergelijke sectorspecifieke elementen dan niet meegenomen. Door verzekeraars de score "niet actief" (n.a.) te geven voor sectoren en/of elementen die niet aansluiten op hun investeringspraktijk, wordt meer rekening gehouden met de materialiteit van de verschillende thema's en sectoren voor elk van de verzekeraars.

- **Ketenverantwoordelijkheid**

Bij de beoordeling van het beleid wordt ook rekening gehouden met het beleid dat een bedrijf ten aanzien van zijn productieketen voert. Volgens het Nederlandse [MVO Platform](#) kan MVO worden gedefinieerd als "een resultaatgericht proces waarbij een bedrijf in haar gehele bedrijfsvoering en in de keten verantwoordelijkheid neemt voor de effecten die zij bewerkstelligt op sociaal, ecologisch en economisch gebied en daarover op transparante wijze verantwoording aflegt aan belanghebbenden."⁴ Doordat bedrijven vaak deel uitmaken van lange productieketens, kunnen zij elkaar controleren en bevragen over of en hoe zij lokale, nationale en internationale wetgeving op het gebied van arbeidsrechten respecteren. De eisen die bedrijven stellen aan hun leveranciers kunnen worden opgenomen in contractuele overeenkomsten. Dat dit van belang is wordt sinds 2011 ook erkend in de [OECD Guidelines for Multinational Enterprises](#). Ook de GRI-duurzaamheidsverslaglegging en de ISO 26000 richtlijn erkennen het belang van ketenverantwoordelijkheid.

In de thema's en sectoren zijn daarom, waar relevant, twee beoordelingselementen opgenomen over ketenverantwoordelijkheid.

- **Transparantie**

De Eerlijke Verzekeringswijzer verwacht dat het beleid van de verzekeraar of ten minste een samenvatting daarvan, publiek gemaakt is, bijvoorbeeld via de eigen website of in het jaarverslag. De scores worden toegekend op basis van de publiek gemaakte beleidsstukken (inclusief samenvattingen e.d.). Als het beleid niet publiek gemaakt is, of alleen op aanvraag in te zien, wordt een score 1 toegekend.

- **Structuur en reikwijdte beleid**

In het onderzoek wordt nagegaan of de elementen die voor thema's en sectoren in dit rapport zijn benoemd, opgenomen zijn in de publiek gemaakte beleidsstukken van de verzekeraar. De naam of het onderwerp van het beleidsstuk is daarbij niet relevant, elementen op het gebied van gezondheid kunnen bijvoorbeeld opgenomen zijn in het arbeidsrechten- of mensenrechtenbeleid van de verzekeraar.

Wel is de reikwijdte van het beleidsstuk van belang. Themabeleid zou moeten gelden voor geïnvesteerde verzekeringspremies, terwijl sectorbeleid slechts betrekking heeft op een beperkt deel van de investeringen van een verzekeraar. Elementen die in het *beleid* voor een specifieke sector zijn opgenomen kunnen niet meetellen voor de beoordeling van het themabeleid van de verzekeraar, tenzij dit in alle relevante sectorstukken terugkomt.

- **Collectief beleid**

Bij de beoordeling van het beleid wordt niet alleen gekeken naar het beleid dat de verzekeraar zelfstandig heeft ontwikkeld maar ook naar de collectieve beleidsdocumenten die door financiële instellingen zijn ondertekend, zoals de OECD Guidelines for Multinational Enterprises en de IFC Performance Standards. Deze ondertekening houdt meestal een verplichting in om bepaalde duurzaamheidscriteria toe te passen op de investeringen van de verzekeraar. Daarom zijn deze collectieve beleidsverklaringen ook beoordeeld volgens de hierboven beschreven methode.

In de praktijk betekent dit dat het voor bepaalde elementen genoeg is om aan te geven dat bedrijven zich aan collectieve standaarden moeten houden. Wanneer er meerdere standaarden worden genoemd in het element, moet het beleid van de verzekeraar de lading van de verschillende standaarden dekken. Het voldoet dan niet om slechts één verdrag te onderschrijven, tenzij dit de meest vergaande standaard is.

Andersom, wanneer in de beschrijving van een element wordt verwezen naar een verdrag, hoeft de verzekeraar niet per se dit verdrag te noemen, maar moet zij wel duidelijk te maken dat dezelfde criteria worden gehanteerd.

Echter, wanneer een verzekeraar alleen aangeeft dat ze *zelf* de verklaringen zoals de OECD Guidelines for Multinational Enterprises en de IFC Performance Standards onderschrijven en zich hieraan houden, wordt onvoldoende duidelijk dat de verzekeraar verwacht dat de bedrijven waarin zij investeert zich ook aan deze standaarden houden.

- **Geen totaalscores**

In de visie van de Eerlijke Verzekeringswijzer moet elke verzekeraar een goed beleid ontwikkelen ten aanzien van alle tien thema's en negen sectoren, voor zover de verzekeraar in die sectoren actief is. Een goed beleid voor één of meerdere thema's of sectoren mag voor een verzekeraar op geen enkele wijze een argument zijn om voor andere sectoren (waarin de verzekeraar actief is) of thema's geen beleid of een slecht beleid te hebben. Om deze reden wordt in de Eerlijke Verzekeringswijzer afgezien van de berekening van totaalscores of gemiddeldes voor de verzekeraars. Totaalscores geven geen goed beeld van de realiteit: vrijwel altijd geldt dat verzekeraars voor sommige sectoren of thema's het beleid nog verbeterd kan worden en voor andere thema's en sectoren juist voldoende op gescoord kan worden.

Bovendien zou de berekening van totaalscores kunnen verleiden tot de conclusie dat de ene verzekeraar "eerlijker", "duurzamer" of "verantwoorder" is dan de andere. Een dergelijke conclusie valt echter uit (alleen) de vergelijking van het beleid van verzekeraars niet te trekken. Daarvoor moet ook naar de praktijk worden gekeken: waar investeren verzekeraars daadwerkelijk in, hoe goed brengen ze hun beleid in de praktijk? Om hier enig zicht op te krijgen worden in opdracht van de Eerlijke Verzekeringswijzer regelmatig praktijkonderzoeken uitgevoerd.

1.4 Praktijkonderzoeken

De Eerlijke Verzekeringswijzer hoopt een proces te stimuleren dat leidt tot steeds verdere aanscherping van de door verzekeraars gehanteerde normen (*race to the top*) op sociaal, milieu- en economisch gebied en tot versterking van de opbouwende rol die verzekeraars kunnen spelen bij het tot stand brengen van een rechtvaardige en duurzame wereld. Uiteraard is het beleid dat de verzekeraars geformuleerd hebben daarbij één van de belangrijke onderdelen.

Zeker zo belangrijk is de vraag of de verzekeraars zich in de praktijk - bij beslissingen over geïnvesteerde verzekeringspremies en vermogensbeheer - houden aan de normen die zijn vastgelegd in breed gedragen (inter)nationale standaarden, zoals verdragen, richtlijnen, keurmerken en gedragscodes. In praktijkonderzoeken voor de Eerlijke Verzekeringswijzer onderzoekt Profundo daarom enkele keren per jaar aan de hand van praktijkvoorbeelden de investeringen en financiële diensten van de onderzochte verzekeraars .

In de rapporten over praktijkonderzoeken worden per verzekeraar twee scores opgenomen: één score voor geïnvesteerde verzekeringspremies en één score voor het vermogensbeheer van de verzekeraar. In ieder praktijkonderzoek wordt daarvoor een aparte methodologie ontwikkeld.

In 2013 heeft de Eerlijke Verzekeringswijzer een praktijkonderzoek laten uitvoeren [naar investeringen in delfstofwinnende bedrijven die betrokken zijn bij mensenrechtenschendingen.](#)

1.5 Leeswijzer

Dit rapport biedt een weergave van de resultaten van het onderzoek naar het beleid van de geselecteerde verzekeraars. In Hoofdstuk 2 en Hoofdstuk 3 worden de internationale standaarden (verdragen, richtlijnen, keurmerken en gedragscodes) beschreven op het gebied van de tien thema's en negen sectoren die door de zes binnen de Eerlijke Verzekeringswijzer samenwerkende organisaties zijn geselecteerd. Aan de hand van deze internationale standaarden is geformuleerd aan welke eisen een goed beleid zou moeten voldoen, waardoor het beleid ten aanzien van deze sectoren en thema's kan worden beoordeeld. Ook is een score-overzicht per thema of sector weergegeven. Hoofdstuk 4 geeft de uitleg over de beoordeling van het beleid voor vermogensbeheer. In Hoofdstuk 5 wordt tot slot per verzekeraar een profiel gegeven, een analyse van het beleid en een overzicht van de scores voor hun beleid ten aanzien van de verschillende thema's en sectoren.

De beoordelingen uit dit rapport worden in ingekorte vorm op de website www.eerlijkeverzekeringswijzer.nl gepubliceerd.

1.6 Disclaimer

Dit onderzoek is uitgevoerd door onderzoeksbureau Profundo, in opdracht van de zes in de Eerlijke Bankwijzer deelnemende organisaties. De methodologie is opgesteld door Profundo, maar de uiteindelijke keuze van de gehanteerde beoordelingscriteria is gemaakt door de zes organisaties.

Meningen op deelonderwerpen, zoals verwoord in dit rapport, geven niet noodzakelijkerwijs de mening weer van alle binnen de Eerlijke Verzekeringswijzer samenwerkende organisaties.

Hoofdstuk 2 Themabeleid

2.1 Klimaatverandering

2.1.1 Wat staat er op het spel?

Het klimaat op aarde verandert: wereldwijd loopt de temperatuur op. Hierdoor veranderen ecosystemen en lopen samenlevingen het risico te worden getroffen door overstromingen en cyclonen. Dit proces is een direct resultaat van menselijke activiteiten die de concentratie van broeikasgassen in de atmosfeer doen toenemen.

In oktober 2006 werd een zeer invloedrijk onderzoek naar klimaatverandering uitgebracht: het [Stern Review on the Economics of Climate Change](#) uitgebracht. Dit rapport voorspelde dat de concentratie broeikasgassen in de atmosfeer al in 2035 twee keer zo hoog zou zijn (550 deeltjes CO₂ per miljoen deeltjes) als voor de industriële revolutie en een gemiddelde temperatuurstijging van meer dan 2°C veroorzaken. Dit zal een enorm effect hebben op de wereld, zeker als je beseft dat het vandaag de dag slechts 5°C warmer is dan tijdens de laatste ijstijd, die zo'n 10.000 jaar geleden eindigde.⁵

De toonaangevende autoriteit op dit onderwerp is het [Intergovernmental Panel on Climate Change](#) (IPCC), publiceert met enige regelmaat wetenschappelijk onderzoek over klimaatverandering. In september 2013 bracht het panel zijn vijfde assessment rapport uit: [Climate Change 2013: The Physical Science Basis](#). Hierin wordt geconcludeerd dat de gemiddelde wereldwijde temperatuurstijging sinds het midden van de twintigste eeuw grotendeels veroorzaakt is door de waargenomen stijging van concentraties van broeikasgassen (zoals koolstofdioxide, methaan, stikstofoxiden en enkele andere gassen), die door menselijke activiteit vrijgekomen zijn. Het belangrijkste broeikasgas is koolstofdioxide (CO₂), dat vrijkomt bij de verbranding van fossiele brandstoffen. Het vijfde IPCC-rapport stelt dat het zeer waarschijnlijk is dat menselijke activiteit meer dan de helft van de waargenomen stijging van het aardeoppervlak tussen 1951 en 2010 heeft veroorzaakt.⁶

Het IPCC heeft in het vijfde rapport ook vier klimaatveranderingsscenario's gepresenteerd. In het beste geval kan de stijging van de modiale temperatuur onder de 2°C blijven. Bij drie van de vier scenario's stijgt de temperatuur echter nog verder met als gevolg en catastrofale uitkomsten. Om de stijging te beperken tot 2°C is het noodzakelijk dat de gemiddelde emissiereductie in 2050 met 50% moet zijn gedaald ten opzichte van het emissieniveau in 1990.⁷

Afhankelijk van toekomstige ontwikkelingen zal volgens het IPCC de temperatuur in de 21^{ste} eeuw wereldwijd tussen 0,4°C en 4,8°C stijgen. Dat zal waarschijnlijk resulteren in:⁸

- Het stijgen van de zeespiegel met 17 tot 82 cm (zonder rekening te houden met het versneld smelten van de ijskap op Groenland);
- Vaker voorkomende warme periodes, hittegolven en zware regenval;
- Een toename in droge periodes, tropische cyclonen en extreem hoge getijden.

Deze ontwikkelingen creëren niet alleen buitengewone en ongekennde risico's voor het mondiale milieu, maar kunnen ook diepgaande en desastreuze gevolgen hebben voor de mensheid, zowel economisch, als sociaal en op het gebied van de volksgezondheid. Zowel het *Stern Review* als een ander IPCC rapport voorspellen onder andere de volgende gevolgen van klimaatverandering:⁹

- Smeltende gletsjers zullen een sterke stijging veroorzaken van het gemiddelde waterpeil van sommige rivieren. De beschikbaarheid van water zal in sommige gebieden stijgen, terwijl zich elders droogte en gebrek aan drinkwater zullen voordoen.
- Van alle plant- en diersoorten ter wereld loopt 15 tot 40% het risico uit te sterven als de gemiddelde temperatuur meer dan 2°C stijgt. Dit zal leiden tot een snelle achteruitgang van ecosystemen en verzuring van oceanen, wat op zijn beurt grote gevolgen zal hebben voor marine ecosystemen. Mondiale klimaatgordels zullen verschuiven, met ingrijpende gevolgen voor flora en fauna.
- De mondiale voedselproductie zal toenemen met lokale temperaturen die tussen 1-2°C stijgen, maar afnemen zodra de temperatuur verder stijgt. Hogere frequenties van periodes van droogte, overstromingen, orkanen en hittegolven zullen de productie van lokale gewassen verminderen, vooral in gebieden vlakbij de evenaar die nu al weinig voedsel produceren.
- Kustgebieden zullen blootstaan aan toenemende risico's door de stijgende zeespiegel en kusterosie. Niet alleen koraalriffen en *wetlands* lopen risico, maar ook miljoenen steden in ontwikkelde en ontwikkelingslanden. Het smelten of afbreken van ijsschotsen zal uiteindelijk de woongebieden van 1 op de 20 mensen bedreigen.

Daarnaast benadrukt ontwikkelingsorganisatie Oxfam International de gevolgen hiervan voor lokale gemeenschappen:

- Arme gemeenschappen zijn nog kwetsbaarder omdat hun aanpassingsvermogen beperkt is, en omdat ze voor hun levensonderhoud meer afhankelijk zijn van klimaatgevoelige voorzieningen zoals lokale water- en voedselvoorraden. Vanwege klimaatverandering zullen vòòr 2015 naar verwachting zo'n 375 miljoen mensen het slachtoffer worden van klimaat gerelateerde rampen als droogte, cyclonen en overstromingen.¹⁰
- De klimaatveranderingen zullen de gezondheid van miljoenen mensen beïnvloeden, vooral van hen die zich moeilijk kunnen aanpassen. De groepen die al lichamelijk verzwakt zijn door onder meer ondervoeding, zijn het meest kwetsbaar voor de verwachte toename in hittegolven, overstromingen, stormen, branden en droogtes, stofwisselingsziektes en parasitaire ziektes zoals malaria of knokkelkoorts.¹¹

Voor aanpassing aan de gevolgen van klimaatverandering zijn grootschalige investeringen benodigd, met name in ontwikkelingslanden. In een in juli 2009 gepubliceerd [rapport](#) schat ontwikkelingsorganisatie Oxfam International dat zeker zo'n US\$ 150 miljard per jaar nodig is. De overheden van rijke landen zouden ervoor moeten zorgen dat dit geld ter beschikking komt, maar bedrijven en financiële instellingen zouden ook een grote rol moeten spelen: door te investeren in de ontwikkeling en overdracht van producten, technologieën en diensten die de bevolking in arme landen in staat stellen om zich aan te passen aan de gevolgen van klimaatverandering.¹²

Om de strijd tegen klimaatverandering te winnen, moeten de meest CO₂-intensieve sectoren - energie, bouw, industrie en vervoer - structureel veranderen. Dat is noodzakelijk voor het milieu, maar ook voor de bestrijding van armoede. Niet voor niets zien de Verenigde Naties het ontwikkelen van hernieuwbare energie en efficiënter energiegebruik als een belangrijk onderdeel van de [Millennium Development Goals](#).

Bedrijven in uiteenlopende sectoren zullen met deze gevolgen en risico's op economisch, sociaal en gezondheidsgebied worden geconfronteerd. Klimaatverandering brengt nieuwe regelgeving met zich mee, maar tegelijkertijd nieuwe kansen en innovaties. Bedrijven die fossiele brandstoffen produceren, verwerken, vervoeren of in grote volumes gebruiken zullen zich als eerste genoodzaakt zien hun *business model* te veranderen. Het afkopen of compenseren van CO₂-uitstoot dient alleen als laatste redmiddel te worden overwogen. Er bestaan projecten voor CO₂-opslag en CO₂-verwijdering uit de atmosfeer, maar onderzoeken door [SinksWatch](#) en andere organisaties laten zien dat veel van dit soort projecten niet leiden tot concrete broeikasgasreducties en bovendien negatieve consequenties kunnen hebben voor andere duurzaamheidsaspecten.

Het International Energy Agency (IEA) van de OECD publiceert steeds nieuwe berekeningen over de wereldwijde CO₂-uitstoot. Het blijkt dat in 2012 een nieuw record is gevestigd wat betreft de wereldwijde uitstoot van CO₂. Terwijl in 2020 de energie gerelateerde uitstoot van CO₂ niet hoger zou mogen zijn dan 32 Gigaton, was de uitstoot in 2012 al 31,6 Gt.. Volgens het IEA is de doelstelling om de gemiddelde temperatuur op aarde met niet meer dan 2°C te laten stijgen zeer moeilijk te realiseren als de CO₂-uitstoot met deze snelheid blijft toenemen.¹³

Voor verzekeraars is het de uitdaging om met deze enorme opgave op een proactieve manier om te gaan, door de bedrijven waarin wordt geïnvesteerd te stimuleren om klimaatrisico's te verminderen en nieuwe kansen te grijpen. Daarnaast kunnen verzekeraars, waar mogelijk, ook particulieren aanmoedigen om energie te besparen en hernieuwbare energiebronnen te gaan gebruiken. Bij de ontwikkeling van een beleid op dit gebied kunnen verzekeraars gebruik maken van de internationale standaarden die hieronder worden beschreven.

2.1.2 Internationale standaarden

- **Het stellen van meetbare reductiedoelen**

Het klimaatprobleem is mondiaal van aard en vraagt dus om een internationaal gecoördineerde set antwoorden. De wereldgemeenschap werkt daaraan: het [UN Framework Convention on Climate Change](#) (UNFCCC) uit 1992, en het bijbehorende [Kyoto Protocol](#) van 1997, zijn de twee belangrijkste internationale verdragen met betrekking tot klimaatverandering. Het UNFCCC formuleert mondiale doelstellingen en principes, en vraagt alle lidstaten om jaarlijks verslag te doen van hun uitstoot van broeikasgassen. Vrijwel alle landen ter wereld nemen deel aan het UNFCCC, ook de Verenigde Staten.

Het *Kyoto Protocol* is gebaseerd op de principes en doelstellingen van het UNFCCC en stelt doelen en tijdslijnen voor geïndustrialiseerde landen voor de beperking van hun uitstoot. Gemiddeld eist het Kyoto Protocol een uitstootreductie (in de periode 2008-2012) van 5.2% van de broeikasgassen ten opzichte van het niveau van 1990. Het Kyoto Protocol werd van kracht in 2005 en is inmiddels onderschreven door alle industriële landen behalve de Verenigde Staten en Australië. Ontwikkelingslanden - die vrijwel allemaal deelnemers zijn aan het UNFCCC en het Kyoto Protocol - hebben zich niet vastgelegd om hun broeikasgasemissies te verminderen.

Hoewel het Kyoto Protocol een eerste stap is in het reduceren van de wereldwijde uitstoot van broeikasgassen, zijn de vastgestelde reductiedoelstellingen volgens de wetenschap veel te laag om klimaatverandering tegen te houden, laat staan ongedaan te maken. Om de mondiale temperatuurstijging te beperken tot 2 tot 2,4°C - wat al tot ingrijpende sociale, economische en milieuproblemen zal leiden - zal volgens het IPCC in 2050 de jaarlijkse mondiale uitstoot van broeikasgassen 50 tot 85% lager moeten liggen dan in het jaar 1990.¹⁴

In juli 2008 liet een grote groep internationale bedrijven in een [advies](#) aan de regeringsleiders van de G8 weten een dergelijke reductiedoelstelling te ondersteunen. Dit voorbeeld werd gevolgd door de [Corporate Leaders Group on Climate Change](#), een initiatief van de Prince of Wales ondersteund door de bestuurders van bijna 1.000 multinationals. Deze groep bracht in 2011 een [2°C Challenge Communiqué](#) naar buiten waarin de reductiedoelstelling wordt onderschreven en adviezen worden gegeven om deze te kunnen bereiken.

In Nederland verklaarden tien grote Nederlandse banken in november 2009 in een gezamenlijk [statement](#) het klimaatprobleem te onderkennen en de reductiedoelstelling te ondersteunen. Daarnaast hebben de banken de Nederlandse overheid opgeroepen om duurzame energie krachtig te stimuleren. De banken zeggen zelf in hun financiering en investeringen meer aandacht te zullen geven aan projecten rond duurzame energie. Ook in 2011 riepen Nederlandse financiële instellingen samen met een groep van 265 investeerders middels de [2011 Global Investor Statement on Climate Change](#) overheden op om duidelijke keuzes te maken zodat er meer mogelijkheden komen om grootschalige investeringen te doen in projecten die klimaatverandering tegengaan.

In december 2009 vond in Kopenhagen de [15e Verenigde Naties Klimaatconferentie](#) plaats. Het doel van deze conferentie was het bereiken van een nieuw akkoord ter vervanging van het Kyoto Protocol, maar dit is niet behaald. Er zijn geen bindende afspraken bereikt bij het [Copenhagen Accord](#) en ook niet op de [16e Klimaatconferentie](#) in Cancún. Tijdens de [17e Klimaatconferentie](#) in Durban, in december 2011, zijn de landen het eens geworden over een tijdpad voor bindende afspraken die uiterlijk in 2020 in werking zullen treden. Het nieuwe verdrag moet in 2015 klaar zijn. Het Kyoto Protocol, dat eind 2012 af zou lopen, wordt verlengd, hoewel niet door alle oorspronkelijke deelnemers. De landen in de Europese Unie houden hun doelstellingen voor 2020 nog op -20% CO₂.¹⁵

Als uitvloeisel van (toekomstige) internationale klimaatafspraken wordt op nationaal niveau reeds beleid ontwikkeld om de uitstoot van broeikasgassen te beperken. In de Europese Unie, Australië, Canada, Japan, Rusland en sommige staten in de Verenigde Staten moeten bedrijven in CO₂-intensieve sectoren aan steeds strengere regels en standaarden voldoen.¹⁶ Deze landen zullen, net als ontwikkelingslanden als China, nieuwe regels invoeren voor het besparen van brandstof en CO₂-emissies in de vervoersector.

Ook zijn er initiatieven gebaseerd op marktwerking. Emissierechten voor broeikasgassen worden onder meer verhandeld op de [Asia Carbon Global](#) en de [Chicago Climate Exchange](#) (CCX) en de Certified Emission Reductions (CERs) van het [European Union Greenhouse Gas Emissions Allowance Trading Scheme](#) (EU ETS) worden verhandeld door [Climex](#). Een [rapport](#) van Friends of the Earth US waarschuwt echter dat de huidige voorstellen ter regulering van emissierechtenhandel noodzakelijk zijn, maar verre van voldoende om de milieutechnische en financiële integriteit van deze nieuwe markten veilig te stellen. Beleidsmakers zouden CO₂-markten zo eenvoudig mogelijk moeten ontwerpen.¹⁷

In 2013 heeft de Europese Commissie getracht het emissiehandelssysteem te verbeteren door onder andere minder rechten te verkopen, wat tot prijsverhoging zal moeten leiden.¹⁸ Daarnaast heeft de Europese Commissie een 'groenboek' opgesteld waarin indicatieve doelen zijn gesteld voor de emissies die buiten het emissiehandelssysteem vallen. Nederland zou zijn broeikasgasemissies met 40-43% moeten verminderen tussen 1990 en 2030.¹⁹

Hieruit volgen beoordelingselementen 1,2, 3, 4, 5 en 6.

- **Metten en rapporteren van broeikasgasemissies**

De standaarden van het [Greenhouse Gas Protocol](#) (GHG Protocol) zijn wereldwijd de meest gebruikte standaarden voor het meten en beheren van broeikasgasemissies. Naast de algemene meetinstrumenten voor eigen activiteiten, zijn er ook [sectorspecifieke richtlijnen](#), en heeft het GHG Protocol een standaard voor de emissies van [producten](#) en de [toeleveringsketen](#) ontwikkeld. Het GHG Protocol is consistent met de richtlijnen van de IPCC voor het rapporteren van CO₂-uitstoot.

Het [Carbon Disclosure Project](#) (CDP) is een coalitie van institutionele investeerders die de grootste bedrijven ter wereld vraagt om hun jaarlijkse uitstoot en andere informatie met betrekking tot klimaatverandering vrij te geven. Het CDP fungeert als het secretariaat voor de [Climate Disclosure Standards Board](#) (CDSB), gevormd op de jaarlijkse vergadering van het Wereld Economisch Forum in 2007, als reactie op de toenemende vraag naar gestandaardiseerde rapportagerichtlijnen voor financiële informatie gerelateerd aan klimaatverandering. Het [Climate Change Reporting Framework](#) is gelanceerd in september 2010.

Het [Asset Owners Disclosure Project](#) (AODP) zet vermogensbeheerders aan tot transparantie over de CO₂-uitstoot van hun portefeuille. In de eerste rondvraag van AODP in 2013, reageerden er slechts 19 van de 1000 ondervraagde vermogensbeheerders.²⁰

Hieruit volgen beoordelingselementen 1 en 2.

- **Verschuivingen richting klimaatvriendelijke technologie**

De WWF studie [Climate Solution](#) laat zien dat het zeer waarschijnlijk is dat bekende alternatieve energiebronnen en -technologieën tussen nu en 2050 gebruiksklaar kunnen worden gemaakt om aan de voorspelde verdubbeling van de mondiale energievraag te voldoen, mits in de komende 5 jaar beslissingen worden genomen die dit mogelijk maken. Deze ontwikkeling zorgt voor een vermindering van 60 tot 80% van de huidige CO₂-uitstoot, die noodzakelijk is voor het voorkomen van gevaarlijke klimaatverandering. Deze reductie kan worden bereikt zonder het gebruik van kernenergie, niet-duurzame biomassa en niet-duurzame vormen van waterkracht.²¹

Hieruit volgen beoordelingselementen 7, 8 en 9.

Een sector die een grote bijdrage kan leveren aan een CO₂-arme economie is de bouw- en vastgoedsector. De gebouwde omgeving is verantwoordelijk voor een groot deel van de mondiale broeikasgasemissies. Isolatie en aanpassing van bestaande woningen, kantoren en andere gebouwen kan een enorme bijdrage leveren aan het terugdringen van broeikasgasemissies. Het ontwerpen en bouwen van duurzame, klimaatvriendelijke gebouwen is van groot belang om broeikasgasemissies in de komende decennia te kunnen beïnvloeden. Overheden en bedrijven ontwikkelen daarom overal ter wereld instrumenten om de broeikasgasemissies van gebouwen al in de ontwerpfase te meten en terug te dringen. Een goed overzicht biedt een [rapport](#) uit september 2007 van het

[UNEP Sustainable Buildings and Construction Initiative](#), waarin het Milieuprogramma van de Verenigde Naties en een aantal internationale bouwbedrijven samenwerken.²²

Ook op het gebied van transport zijn steeds meer nieuwe technologieën beschikbaar om reductie van CO₂-uitstoot te halen of duurzame vormen van vervoer te bewerkstelligen. De Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD of *Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling*, OESO) heeft in 2000 [richtlijnen voor duurzaam transport](#) (EST) opgesteld. In het EST project werd ook een nieuwe visie op transport gepresenteerd.

De mate waarin olie- en gasmaatschappijen in hernieuwbare energie investeren wordt de komende jaren hopelijk inzichtelijk gemaakt in duurzaamheidsverslagen van bedrijven die gebruik maken van GRI's [Oil and Gas Sector Supplement](#). In deze richtlijnen voor verslaglegging worden bedrijven gevraagd aan te geven hoeveel ze geïnvesteerd hebben in hernieuwbare energie (OG2) en hoeveel ze hiervan hebben opgewekt (OG3).²³

Hieruit volgen beoordelingselementen 3,4, 10, 11 en 12.

- **Omschakelen naar een CO₂-arme economie**

Er zijn verschillende initiatieven binnen het bedrijfsleven en de financiële sector om afspraken te maken, ervaringen uit te wisselen over het stimuleren van de transitie naar een CO₂-arme economie:

- [UNEP FI's Climate Change Working Group](#) (CCWG);
- het [Investor Network on Climate Risk](#) (INCR);
- de [Institutional Investors Group on Climate Change](#) (IIGCC);
- het [Global Business Leadership Platform on Climate Change](#); en
- de [Global Roundtable on Climate Change](#).

Hieruit volgen beoordelingselementen 3 en 7.

- **CO₂-compensatie**

De [Gold Standard](#) voor CO₂-compenserende investeringen - ontwikkeld door het WWF - identificeert investeringen die wel bijdragen aan duurzame ontwikkeling. De Gold Standard bevat strenge certificatie-criteria die worden gehandhaafd door monitoring, rapportage en verificatieprocessen.

CO₂-compenserende investeringen worden onder andere gebruikt door luchtvaartmaatschappijen. Veel luchtvaartmaatschappijen hebben een eigen CO₂-compensatie-premieberekening voor een *groene* stoel. De schaal van de CO₂-uitstoot wordt regelmatig verkeerd ingeschat en niet alle broeikasgassen die onvermijdelijk worden uitgestoten tijdens het vliegen worden genoemd.²⁴

Hieruit volgt beoordelingselement 14.

- **Aanpassing aan klimaatverandering**

Oxfam Novib publiceerde in juni 2012 een rapport over de manieren waarop bedrijven kleine toeleveranciers kunnen ondersteunen zich aan de gevolgen van klimaatverandering aan te passen. In [*Climate Change Risks and Supply Chain Responsibility*](#) worden vijf activiteiten geïdentificeerd:

- Zorg voor bewustwording en inzicht in aanpassing binnen het bedrijf;
- Vraag toeleveranciers naar klimaatontwikkelingen en effecten daarvan;
- Werk aan lange termijn en stabiele relaties met toeleveranciers;
- Ondersteun opbouw van de lokale gemeenschap en duurzaamheid; en
- Werk samen met bestaande instellingen, inclusief overheden.

Hieruit volgen beoordelingselementen 13, 16 en 17.

- **Lobbypraktijken**

Bedrijven uit de zware industrie (onder andere staalbedrijf ArcelorMittal) hebben succesvol gelobbied tegen Europees ingrijpen in de emissiemarkt. De topman van ArcelorMittal schreef in 2006 een brief aan de Europese Commissie waarin hij dreigde met sluiting van fabrieken als de Commissie de uitgifte van emissierechten zou beperken.²⁵ In april 2013 schreven de branchorganisaties van de staalindustrie en de chemische industrie nog in een brief aan het Europees Parlement dat de emissiemarkt niet moet worden gewijzigd omdat dit alleern de kosten zou verhogen en de concurrentie van de industrie in Europa zou verslechteren.²⁶ Het Parlement stemde vervolgens pas in juli 2013 in met een voorstel waarin de plannen waren afgezwakt.

De Britse NGO Sandbag publiceerde in juni 2012 een [*rapport*](#) met een overzicht van Europese bedrijven die profiteren van de *loopholes* in Europa's Emissions trading System (ETS). Volgens Sandbag zijn dit allemaal bedrijven die (via hun brancheorganisaties) actief lobbyen tegen verbetering van het klimaatbeleid.²⁷

Hieruit volgt beoordelingselement 15.

2.1.3 Inhoud van een goed beleid

Investerings die vandaag plaatsvinden, bepalen de CO₂-intensiteit van alle toekomstige activiteiten. Daarom is het cruciaal dat nu strikte reductiedoelen worden gesteld en bedrijven worden gestimuleerd om minder CO₂ uit te stoten. Verzekeraars kunnen een rol spelen bij het verschuiven van investeringen naar een minder CO₂-intensieve economie. Hierbij zouden verzekeraars CO₂-mijdende standaarden moeten hanteren die in lijn zijn met de VN-doelstellingen, om zo de opwarming van de aarde te beperken. De volgende elementen zijn voor een goed beleid cruciaal:

1. Voor de eigen broeikasgasemissies, stelt de verzekeraar meetbare reductiedoelstellingen op die bijdragen aan een beperking van de maximale mondiale temperatuurstijging van 2°C.
2. Voor de broeikasgasemissies van de bedrijven waarin de verzekeraar investeert, stelt de verzekeraar meetbare reductiedoelstellingen op die bijdragen aan een beperking van de maximale mondiale temperatuurstijging van 2°C.
3. Bedrijven en overheden ondersteunen de overgang naar een CO₂-arme economie en projecten die bijdragen aan de emissiereductie van de economie als geheel.
4. Bedrijven verminderen hun broeikasgasemissies in absolute zin.
5. Bedrijven verminderen hun broeikasgasemissies in relatieve zin (per eenheid product).

6. Bedrijven besparen energie.
7. Bedrijven stappen over van fossiele brandstoffen op hernieuwbare energie.
8. Bedrijven ontwikkelen producten die tijdens het gebruik energiezuinig zijn.
9. De toepassing van energietechnologieën met een relatief hoge CO₂-emissie per geproduceerde energie-eenheid, zoals bijvoorbeeld traditionele kolencentrales, is onacceptabel.
10. Kernenergie is als alternatieve energiebron controversieel en daarom onacceptabel.
11. Grootschalige waterkrachtcentrales zijn als alternatieve energiebron controversieel en daarom onacceptabel.
12. De productie van biomassa die ten koste gaat van beschermde gebieden en/of de productie van voedsel is als alternatieve energiebron controversieel en daarom onacceptabel.
13. Bedrijven in ontwikkelingslanden stellen toeleveranciers - met name in de agrarische sector - in staat zich aan te passen aan de gevolgen van klimaatverandering.
14. CO₂-compenserende investeringen zijn gecertificeerd volgens de Gold Standard of gelijkwaardig.
15. Bedrijven voeren geen lobby om klimaatmaatregelen af te zwakken of aanscherping van klimaatbeleid tegen te gaan.
16. Bedrijven integreren criteria ten aanzien van klimaatverandering in hun inkoopbeleid en -werkwijze.
17. Bedrijven nemen clausules over de naleving van criteria met betrekking tot klimaatverandering op in hun contracten met onderaannemers en toeleveranciers.

2.1.4 Beoordeling en overzicht beleidsscores

Hierboven zijn 17 elementen geformuleerd die volgens de Eerlijke Verzekeringswijzer in het beleid op het gebied van klimaatverandering opgenomen zouden moeten zijn.

De score van de verzekeraar is bepaald door het aantal elementen dat is opgenomen in het beleid te delen door 1,7. De uitkomst is afgerond tot een heel getal op een schaal van 1 tot 10. De laagst mogelijke score daarbij is 1. Zie voor een uitgebreide uitleg paragraaf 1.3.2.

Een meer gedetailleerd overzicht van de scores van de tien onderzochte verzekeraarsgroepen op dit thema vindt u in Tabel 2.

Tabel 2 Beleidsscores Klimaatverandering

Klimaatverandering		Achmea	Aegon	Allianz	APG	a.s.r	Delta Lloyd	Generali	ING	Legal & General	SNS REAAL
		6	1	1	1	5	1	1	2	1	1
1	Voor de eigen broeikasgasemissies, stelt de bank meetbare reductiedoelstellingen op die bijdragen aan een beperking van de maximale mondiale temperatuurstijging van 2°C.	1	0	1	0	1	1	1	1	0	1

Klimaatverandering		Achmea	Aegon	Allianz	APG	a.s.r	Delta Lloyd	Generali	ING	Legal & General	SNS REAAL
		6	1	1	1	5	1	1	2	1	1
2	Voor de broeikasgasemissies van de bedrijven waarin de bank investeert, stelt de bank meetbare reductiedoelstellingen op die bijdragen aan een beperking van de maximale mondiale temperatuurstijging van 2°C.	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
3	Bedrijven en overheden ondersteunen de overgang naar een CO2-arme economie en projecten die bijdragen aan de emissiereductie van de economie als geheel.	1	1	1	1	1	0	0	1	0	0
4	Bedrijven verminderen hun broeikasgasemissies in absolute zin.	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0
5	Bedrijven verminderen hun broeikasgasemissies in relatieve zin (per eenheid product).	1	0	0	0	1	0	0	0	0	0
6	Bedrijven besparen energie.	1	0	0	0	1	0	0	0	0	0
7	Bedrijven stappen over van fossiele brandstoffen op hernieuwbare energie.	1	0	0	0	1	0	0	0	0	0
8	Bedrijven ontwikkelen producten die tijdens het gebruik energiezuinig zijn.	1	0	0	0	1	0	0	0	0	0
9	De toepassing van energietechnologieën met een relatief hoge CO2-emissie per geproduceerde energie-eenheid, zoals bijvoorbeeld traditionele kolencentrales, is onacceptabel.	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
10	Kernenergie is als alternatieve energiebron controversieel en daarom onacceptabel.	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
11	Grootschalige waterkrachtcentrales zijn als alternatieve energiebron controversieel en daarom onacceptabel.	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
12	De productie van biomassa die ten koste gaat van beschermde gebieden en/of de productie van voedsel is als alternatieve energiebron controversieel en daarom onacceptabel.	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0

Klimaatverandering		Achmea	Aegon	Allianz	APG	a.s.r	Delta Lloyd	Generali	ING	Legal & General	SNS REAAL
		6	1	1	1	5	1	1	2	1	1
13	Bedrijven in ontwikkelingslanden stellen toeleveranciers - met name in de agrarische sector - in staat zich aan te passen aan de gevolgen van klimaatverandering.	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0
14	CO2-compenserende investeringen zijn gecertificeerd volgens de Gold Standard of gelijkwaardig.	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0
15	Bedrijven voeren geen lobby om klimaatmaatregelen af te zwakken of aanscherping van klimaatbeleid tegen te gaan.	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0
16	Bedrijven integreren criteria ten aanzien van klimaatverandering in hun inkoopbeleid en -werkwijze.	1	1	0	0	1	0	0	1	0	0
17	Bedrijven nemen clausules over de naleving van criteria met betrekking tot klimaatverandering op in hun contracten met onderaannemers en toeleveranciers.	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0

Legenda:

1 = laagste score (geen beleid)

10 = hoogste score (best mogelijke beleid volgens deze methodologie)

n.a. = niet actief in deze sector en dus geen beleid verwacht

2.2 Mensenrechten

2.2.1 Wat staat er op het spel?

Mensenrechten zijn “rechten en vrijheden waarop een ieder aanspraak heeft”.²⁸ De rechten en vrijheden die algemeen worden beschouwd als mensenrechten omvatten de burgerrechten en politieke rechten - zoals het recht op leven en vrijheid, vrijheid van meningsuiting en gelijkheid voor de wet - en economische, sociale en culturele rechten - zoals het recht te kunnen leven in waardigheid en het recht op voedsel, werk en onderwijs. Deze rechten zijn door de jaren heen besproken en vastgelegd in verdragen en verklaringen van de [Verenigde Naties](#) (VN). De VN worden gezien als het belangrijkste multilaterale bestuurlijke orgaan voor wereldwijde normstellingen op het gebied van mensenrechten. De [Universele Verklaring van de Rechten van de Mens](#) staat daarin centraal. Deze is niet bindend, maar zij vormt wel de grondslag voor een breed scala van bindende internationale verdragen en nationale wetgeving.

Binnen het bredere gebied van de mensenrechten nemen de rechten van kwetsbare groepen, zoals vrouwen, kinderen, mensen met een handicap, migranten, inheemse volken en mensen die worden gediscrimineerd op basis van afkomst, kaste of op basis van ras, een specifieke plaats in. Deze mensen worden rechten ontzegd vanwege discriminatie of misvattingen met betrekking tot vaardigheden en mogelijkheden of omdat ze een afhankelijk status hebben. Organisaties zouden alert moeten zijn op discriminatie van deze groepen en rekening moeten houden met specifieke behoeften.²⁹

Lange tijd zijn inheemse volken op vele plaatsen ter wereld onderworpen en monddood gemaakt. Zelfs vandaag de dag nog worden zij op onevenredige wijze blootgesteld aan schendingen van hun burgerrechten en politieke rechten en van hun economische, sociale en culturele rechten, onder meer door verlies van grondeigendom en ontzegging van toegang tot bepaalde gebieden, verlies van cultuur en de dreiging dat ze niet langer in hun levensonderhoud kunnen voorzien.³⁰ Internationale verdragen en verklaringen erkennen inmiddels dat inheemse volken speciale rechten hebben op basis van aparte identiteit en hun speciale band met het land van hun voorouders. De [UN Declaration on the Rights of Indigenous Peoples](#) erkent het recht van inheemse volken op zelfbeschikking en op bescherming van hun land en leefgebied.

In 2005 hebben de Verenigde Naties John Ruggie benoemd tot *Speciaal Vertegenwoordiger van de Secretaris-Generaal van de VN inzake mensenrechten en transnationale ondernemingen* en hem de opdracht gegeven om de verplichtingen van bedrijven met betrekking tot mensenrechten duidelijker te omschrijven en daarbij te komen tot aanbevelingen die ook op steun van het bedrijfsleven zouden kunnen rekenen. In zijn [eindrapport](#), de “Guiding Principles on Business and Human Rights: Implementing the United Nations ‘Protect, Respect and Remedy’ Framework”, schrijft Ruggie onder andere dat bedrijven de mensenrechten moeten respecteren, hun betrokkenheid bij mensenrechtenschendingen middels een *due diligence* proces moeten onderzoeken en processen moeten inrichten om te komen tot herstel en genoegdoening voor slachtoffers van mensenrechtenschendingen.

Omdat de reikwijdte en invloed van (grote) bedrijven in de afgelopen decennia sterk is gegroeid, zijn ook hun verantwoordelijkheden voor de bescherming van mensenrechten toegenomen. Ondernemingen kunnen zowel in positieve als negatieve zin de naleving van mensenrechten beïnvloeden. De manieren waarop een bedrijf bijvoorbeeld met zijn personeel omgaat, productieprocessen structureert en beheert, goederen en diensten koopt, omgaat met de rechten van inheemse volken, zich profileert in de gemeenschap, beveiligingsdiensten inzet, essentiële publieke diensten verleent en/of samenwerkt met regeringen en controlerende autoriteiten, kunnen allemaal de naleving van mensenrechten beïnvloeden.³¹

Als deelnemers aan de samenleving hebben ondernemingen de verantwoordelijkheid om in alle activiteiten die zij ontplooiën de rechten van de mens te respecteren, te bevorderen en te beschermen. Dat geldt niet alleen voor de eigen activiteiten van ondernemingen, maar ook voor de activiteiten van de ondernemingen waarmee zij samenwerken. Dit betekent dat ook financiële instellingen verantwoordelijkheid dragen voor de naleving van mensenrechten.³² Het investeringsbeleid van verzekeraars moet ervoor zorg dragen dat alleen wordt geïnvesteerd in bedrijven en overheden die aan dit criterium voldoen. Bij de ontwikkeling van een beleid op dit gebied kunnen verzekeraars gebruik maken van de internationale standaarden die in de volgende paragraaf worden beschreven.

2.2.2 Internationale standaarden

Op het gebied van mensenrechten, en meer in het bijzonder op het gebied van de rechten van inheemse volken, zijn de volgende internationale standaarden en normen relevant:

- **International Bill of Human Rights**

De [Universele Verklaring van de Rechten van de Mens](#) (UVRM), die in 1948 werd aangenomen door de Verenigde Naties, beschrijft de rechten en vrijheden van ieder mens “zonder enig onderscheid van welke aard ook, zoals ras, kleur, geslacht, taal, godsdienst, politieke of andere overtuiging, nationale of maatschappelijke afkomst, eigendom, geboorte of andere status.”

In 1966 werden bepalingen van de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens bindend gemaakt in het [Internationaal Verdrag inzake Burgerrechten en Politieke Rechten \(UNCCPR\)](#) en het [Internationaal Verdrag inzake Economische, Sociale en Culturele Rechten \(UNCESCR\)](#). Tezamen vormen deze verklaring en verdragen de *International Bill of Human Rights*.

Hieruit volgen beoordelingselementen 1 en 2.

Tot de politieke rechten worden onder meer het kiesrecht, het recht op deelname aan bestuur en het recht op het vormen van politieke partijen gerekend. Het verdrag noemt als burgerrechten deelname in maatschappelijke aangelegenheden, in verkiezingen en in openbare diensten. Een ander belangrijk politiek recht betreft de persvrijheid. Het recht op onder andere gezondheid, onderwijs, huisvesting en adequate compensatie bij gedwongen verhuizing vallen onder de economische, sociale en culturele rechten. Deze onderwerpen en een aantal kwetsbare groepen, worden hieronder verder besproken.

Hieruit volgen beoordelingselementen 1 en 2.

- **Vrijheid van mening en meningsuiting**

Artikel 19 van de [Universele Verklaring van de Rechten van de Mens](#) geeft grote vrijheid in het vergaren en doorgeven van informatie, en legt daarmee de grondslag voor bijvoorbeeld de persvrijheid. Hoewel latere verdragen het recht op vrije informatie hebben ingeperkt (voor informatie van persoonlijke aard, vertrouwelijke overheidsinformatie, bedrijfsgeheimen enz.) is vrijheid van informatie ook internationaal vastgelegd in het UNCCPR.

Hieruit volgen beoordelingselementen 1 en 2.

- **Inheemse volken en lokale gemeenschappen**

Inheemse volken behoren tot de meest kwetsbare groepen die juist bij ontginning van natuurlijke hulpbronnen onevenredig vaak worden getroffen.

- **Zelfbeschikking en identiteit**

Het [Internationaal Verdrag inzake Economische, Sociale en Culturele Rechten](#) (ESC Verdrag) uit 1966 erkent de rechten van alle volken om in vrijheid hun politieke status te kiezen, hun economische, sociale en culturele ontwikkeling na te streven, en over hun natuurlijke hulpbronnen en voorzieningen te beschikken.

De [UN Declaration on the Rights of Indigenous Peoples](#), die in september 2007 werd aangenomen in de Algemene Vergadering van de Verenigde Naties erkent dat “inheemse volken en individuen het recht hebben om niet te worden gedwongen tot aanpassing van hun cultuur of vernietiging daarvan.” De verklaring erkent daarnaast het recht om het intellectueel bezit van hun culturele erfenis, traditionele kennis en traditionele culturele gewoontes te behouden, te beschermen en te ontwikkelen. Staten dienen daarom elke daad “die als doel heeft of leidt tot het ontnemen van de integriteit van aparte bevolkingsgroepen, of hen berooft van hun culturele waarden of etnische identiteit” te voorkomen.³³

De [Vienna Declaration and Programme of Action](#) roept staten op om de vrije en volledige deelname aan alle aspecten van de samenleving voor inheemse volken te verzekeren; in het bijzonder de participatie in kwesties en conflicten die voor hen van groot belang zijn. Ook de reeds genoemde [UN Declaration on the Rights of Indigenous Peoples](#) omvat het recht tot volledige participatie, en richt zich daarnaast op het belang van eerlijke procedures voor conflictoplossing

Het leven en de cultuur van volkeren die in vrijwillige isolatie leven of die nog geen contact hebben gehad met onze samenleving, moeten worden beschermd tegen potentiële investeringen. De *Inter-American Development Bank* erkent dit in zijn [beleid ten aanzien van inheemse volken](#) en verplicht zich in geen enkel project te zullen investeren dat negatieve gevolgen kan hebben voor bovengenoemde volkeren.

Hieruit volgen beoordelingselementen 1, 2 en 9.

- Landrechten

Het voortbestaan van inheemse volken en hun bijzondere culturele identiteit is in de eerste plaats afhankelijk van de bescherming van hun land, het land van hun voorouders en hun unieke relatie daarmee. Deze erkenning en bescherming van hun landrechten is vastgelegd in de volgende overeenkomsten:

- De [UN Declaration on the Rights of Indigenous Peoples](#) geeft inheemse volken het recht op hun land, leefgebied en andere bronnen die zij traditioneel bezitten, bebouwen of anderszins gebruiken. Wanneer hun gebieden en hun cultuur zonder toestemming van deze volken afgenomen of beschadigd zijn, is teruggave of compensatie vereist.³⁴
- De [ILO Conventie 169](#) beschermt landen en leefgebieden van inheemse volken. Ook beschrijft de conventie maatregelen voor het beschermen van de rechten van deze volken op het gebruik van gebieden waartoe zij traditioneel toegang hadden en die van belang zijn voor hun levensonderhoud en traditionele activiteiten.
- De [Convention on Biodiversity](#) (CBD) betreft het eerlijke en gelijkwaardige gebruik en voordelen van dit gebruik van de biodiversiteit, en vereist dat traditionele kennis van inheemse en lokale gemeenschappen alleen met hun toestemming mag worden gebruikt. Volgens het daaraan gerelateerde [Nagoya Protocol](#) geldt dit ook voor genetisch materiaal.

- Vrije, tijdige en geïnformeerde instemming (FPIC)

In haar [Working Paper on FPIC](#) beschrijft de Verenigde Naties Werkgroep Inheemse Volken van de Sub-Commissie voor Promotie en Bescherming van Mensenrechten de rechten van inheemse volken op Free, Prior Informed Consent (Vrije, tijdige en geïnformeerde instemming - FPIC) met betrekking tot beslissingen die hun leefgebieden en natuurlijke hulpbronnen kunnen beïnvloeden. Het FPIC-principe vereist het volledig en tijdig openbaar maken van informatie over de potentiële gevolgen van voorgestelde investeringsplannen. Gemeenschappen hebben het recht hierop te reageren in een onderhandelingsproces. Dit geeft hen een grotere invloed in beslisprocessen, biedt hen de gelegenheid tot het onderhandelen van directe voordelen en om zich uit te spreken voor of tegen de plannen. Volgens een [publicatie van het World Resources Institute](#) behalen multinationals en financiële instellingen die toestemming van lokale gemeenschappen nastreven vaak concurrentievoordeel boven de partijen die dat nalaten.

Het FPIC principe voor inheemse volken is erkend in de internationale wetgeving en opgenomen in de [ILO Convention 169](#). Ook internationale instellingen als de FAO (in de FAO [Voluntary Guidelines on the Responsible Governance of Tenure of Land and other Natural Resources](#)), de [World Commission on Dams](#), de [Inter-American Development Bank](#) en het [UN Development Programme](#) hanteren het FPIC-principe. Het is de sleutelparagraaf in ieder beleid dat zich richt op de rechten van inheemse volken.

In mei 2011 is door 150 vertegenwoordigers van niet-gouvernementele organisaties (NGO's), internationale organisaties en overheden uit meer dan 45 landen in Afrika, Latijns Amerika, Noord-Amerika, Azië en Europa, inclusief de leden en strategische partners van de ILC zoals de Wereldbank, FAO, IIED en de IFAD, de [Tirana Declaration](#) aangenomen, die in haar definitie van landroof het FPIC-principe toepast op alle betrokken landgebruikers.³⁵ Ook de [11 principes](#) van speciaal rapporteur voor het recht op voedsel van de Verenigde Naties, Olivier de Schutter, passen het FPIC-principe breed toe.

Hieruit volgen beoordelingselementen 8 en 9.

- Herhuisvesting

Een verbod op onvrijwillige hervestiging van bevolkingsgroepen komt onder meer aan de orde in de [UN Declaration on the Rights of Indigenous Peoples](#). Hierin wordt gesteld dat inheemse volken "niet onder dwang van hun land zullen worden verwijderd. Zonder de vrije en vooraf geïnformeerde instemming van de betreffende inheemse volken en het overeenkomen van een rechtvaardige compensatieregeling dient geen verplaatsing plaats te vinden. Waar mogelijk moet de mogelijkheid tot terugkeer van deze groepen open worden gehouden."³⁶

Hieruit volgen beoordelingselementen 8 en 9.

- Vrouwenrechten

Het belangrijkste internationale verdrag voor vrouwenrechten is de in 1979 aangenomen [Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women](#) (CEDAW). De CEDAW is inmiddels geratificeerd door 185 VN lidstaten en beschrijft de wereldwijde consensus over de veranderingen die moeten plaatsvinden om vrouwenrechten te bewerkstelligen. Een ander belangrijk verdrag is de [UN Convention on the Political Rights of Women](#), dat op 7 juli 1954 van kracht ging.

Gelijke participatie van inheemse vrouwen tijdens consultatieprocedures (gebaseerd op het FPIC-principe) moet worden gegarandeerd. De [Beijing Declaration of Indigenous Women](#) vereist “gelijke politieke participatie van vrouwen in de inheemse en moderne structuren van sociaal-politieke structuren en systemen op alle niveaus”.

Hieruit volgt beoordelingselement 6.

- **Rechten van kinderen**

In 1989 werd het [Verdrag inzake de Rechten van het Kind](#) aangenomen door de Verenigde Naties. Het verdrag benoemt de fundamentele rechten van kinderen: het recht op overleven, het recht om zich volledig te kunnen ontwikkelen, het recht op bescherming voor schadelijke invloeden, misbruik en uitbuiting, en het recht op volledige participatie in de familie en het sociale en culturele leven. Het opleggen van de doodstraf aan minderjarigen is verboden in dit verdrag. UNICEF, UN Global Compact en Save the Children hebben in 2012 samen de [Children's Rights and Business Principles](#) opgesteld. Hierin zijn 10 bedrijfsprincipes over kinderrechten opgenomen. Het gaat onder andere over werkomstandigheden, productveiligheid en marketingstrategieën. De rol van bedrijven in het beschermen van de rechten van het kind is dan ook niet beperkt tot het verbod op kinderarbeid.

Hieruit volgt beoordelingselement 7.

- **Richtlijnen voor bedrijven**

Binnen de Verenigde Naties is jarenlang geprobeerd om de verplichtingen van bedrijven met betrekking tot mensenrechten duidelijker te omschrijven, wat in augustus 2003 resulteerde in de [United Nations Norms on the Responsibilities of Transnational Corporations and Other Business Enterprises with Regard to Human Rights](#) (kortweg: UN Human Rights Norms for Business). Volgens dit document dragen bedrijven “de verantwoordelijkheid hun uiterste best te doen om te verzekeren dat hun activiteiten in geen geval direct of indirect bijdragen aan schendingen van de rechten van de mens, en dat zij geen direct of indirect voordeel behalen aan schendingen waarvan zij op de hoogte zijn, of zouden kunnen zijn.”

In augustus 2003 werden de UN Human Rights Norms for Business unaniem aangenomen door de Sub-commission on the Promotion and Protection of Human Rights van de VN. De volledige Human Rights Commission had echter nog geen beslissing genomen over de normen. Om een bredere discussie te bewerkstelligen, werd in juli 2005 John Ruggie benoemd tot *Speciaal Vertegenwoordiger van de Secretaris-Generaal van de VN inzake mensenrechten en transnationale ondernemingen*. Ruggie kreeg de opdracht om te komen tot aanbevelingen die ook op steun van het bedrijfsleven zouden kunnen rekenen.³⁷

In april 2008 presenteerde Ruggie zijn eerste [rapport](#) aan de Human Rights Council. Dit rapport stelt geen nieuwe criteria, maar vat alle mensenrechtenrichtlijnen die relevant zijn voor bedrijven samen. Ruggie roept bedrijven op om verantwoordelijkheid te nemen voor de naleving van deze richtlijnen, in plaats van deze verantwoordelijkheid af te schuiven naar nationale en internationale overheden. Hij stelt een beleidsraamwerk voor om de relatie tussen bedrijven en mensenrechten te verbeteren: *Protect, Respect and Remedy*. Het raamwerk bestaat uit drie pijlers, die elkaar wederzijds versterken.³⁸

- *Beschermen*: de plicht van de overheid om mensenrechten te beschermen in situaties waarin bedrijven mogelijk bijdragen aan schendingen door middel van passend beleid, effectieve regelgeving en toegang tot de rechtspraak;
- *Naleven*: de verantwoordelijkheid van bedrijven om mensenrechten te respecteren;
- *Rechtsmiddelen*: de verbetering van de mogelijkheden voor slachtoffers om genoegdoening te krijgen en op andere manieren herhaling van schendingen te voorkomen.

Door middel van onderzoek en multi-stakeholderoverleg probeert Ruggie oplossingen te vinden voor deze kwesties en zodoende zijn drie pijlers te implementeren. Het [eindrapport](#) van Ruggie is in maart 2011 gepubliceerd. Dit rapport vat het werk van Ruggie samen over de periode 2005-2011 en bevat de “Guiding Principles on Business and Human Rights: Implementing the United Nations ‘Protect, Respect and Remedy’ Framework”. Guiding Principle 15 vat kort samen wat bedrijven kunnen doen in het kader van hun verantwoordelijkheid om mensenrechten te respecteren:

- Het opstellen van een beleidsverklaring waarin het bedrijf zich committeert aan het respecteren van mensenrechten;
- Het verrichten van *human rights due diligence*, wat inhoudt dat bedrijven identificeren wat hun (nadelige) impact op mensenrechten is; die impact voorkomen of verminderen; en verantwoording afleggen over hoe zij die impact adresseren;
- Procedures (*grievance mechanisms*) opzetten om te komen tot herstel van de nadelige impact op mensenrechten die door het bedrijf wordt veroorzaakt of waar het bedrijf aan bijdraagt.

De Mensenrechtenraad van de Verenigde Naties heeft de tekst van het rapport in juni 2011 formeel onderschreven.³⁹

Hieruit volgen beoordelingselementen 3, 4 en 5.

De [OECD Guidelines for Multinational Enterprises](#) zijn aanbevelingen door overheden aan multinationale ondernemingen. Zij bevatten vrijwillige richtlijnen en standaarden voor verantwoordelijk ondernemingsgedrag in overeenstemming met relevante wetgeving. Volgens de richtlijnen moeten ondernemingen de mensenrechten respecteren van diegenen die door hun activiteiten worden beïnvloed. De aanbevelingen zijn bij de update in 2011 geheel in lijn gebracht met het Ruggie Framework.

De bedrijven die deelnemen aan het [UN Global Compact](#) programma onderschrijven twee principes op het gebied van mensenrechten:

- Bedrijven moeten de bescherming van internationaal vastgestelde mensenrechten steunen en respecteren.
- Bedrijven moeten kunnen aantonen dat ze geen aandeel hebben in schendingen van mensenrechten.

Ook de richtlijn [ISO 26000](#) erkent het belang van mensenrechten. In deze richtlijn voor maatschappelijke verantwoordelijkheid van organisaties is Respect voor Mensenrechten een van de zeven principes van MVO. In het kernthema worden de belangrijkste onderliggende onderwerpen -risicosituaties, *due diligence*, vermijden van medeplichtigheid, oplossen van klachten, discriminatie en kwetsbare groepen, burger- en politieke rechten, economische, maatschappelijke en culturele rechten, en fundamentele principes en arbeidsrechten- verder uitgewerkt in acties en verwachtingen.⁴⁰

Hieruit volgen beoordelingselementen 2, 3, 10 en 11.

2.2.3 Inhoud van een goed beleid

Hoewel verzekeraars meestal niet direct betrokken zijn bij mensenrechtenschendingen, kunnen zij wel medeverantwoordelijk gehouden worden als de ondernemingen of overheden waarin zij investeren mensenrechten schenden. De verantwoordelijkheid om mensenrechten te respecteren vereist van bedrijven immers niet alleen dat zij door hun eigen activiteiten geen nadelige impact op mensenrechten veroorzaken of daaraan bijdragen, maar ook nadelige impact op mensenrechten door hun zakenrelaties, wanneer die direct is gelieerd aan hun eigen operaties, producten of diensten, proberen te voorkomen of zien te matigen, zelfs als zij niet hebben bijgedragen aan deze impact.⁴¹ Om alle vormen van betrokkenheid bij mensenrechtenschendingen te vermijden, verzekeraars een mensenrechtenbeleid met duidelijke standaarden en beleidslijnen nodig. Beleid dat vooral algemene doelstellingen verwoordt, zal onvoldoende effectief zijn. De volgende elementen zijn voor een goed beleid cruciaal:

1. Overheden beschermen de mensenrechten zoals omschreven in internationale verklaringen en verdragen, waaronder de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens, het Internationaal Verdrag inzake Burgerrechten en Politieke Rechten en het Internationaal Verdrag inzake Economische, Sociale en Culturele Rechten.
2. Bedrijven respecteren de mensenrechten zoals omschreven in internationale verklaringen en verdragen, waaronder de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens, het Internationaal Verdrag inzake Burgerrechten en Politieke Rechten en het Internationaal Verdrag inzake Economische, Sociale en Culturele Rechten.
3. Bedrijven stellen een beleidsverklaring op waarin het bedrijf zich expliciet committeert aan het respecteren van mensenrechten.
4. Bedrijven implementeren het human rights due diligence proces, dat professor Ruggie aanraadt. Het Ruggie-framework bestaat uit drie delen waaraan voldaan moet worden voor dit element:
 - bedrijven identificeren wat hun (nadelige) impact op mensenrechten is (bijv. door een mensenrechteneffectrapportage of impact assessment);
 - voorkomen of verminderen die impact; en
 - leggen verantwoording af over hoe zij hun impact gaan aanpakken.
5. Bedrijven richten processen in om te komen tot herstel en genoegdoening voor slachtoffers van mensenrechtenschendingen (waaronder grievance mechanisms en compensatiemogelijkheden) die zij hebben veroorzaakt of waaraan zij hebben bijgedragen.
6. Bedrijven betonen speciale zorg voor het respecteren van de rechten van vrouwen, in het bijzonder voor het voorkomen van discriminatie en het bevorderen van de gelijke behandeling van mannen en vrouwen.
7. Bedrijven hebben speciale aandacht voor het respecteren van de rechten van kinderen.
8. Bedrijven voorkomen conflicten met betrekking tot landrechten en verwerven natuurlijke hulpbronnen alleen met vrijwillige, voorafgaande en geïnformeerde instemming (FPIC) van de betrokken landgebruikers.
9. Bedrijven voeren betekenisvolle consultatie met lokale gemeenschappen en verkrijgen FPIC waar het inheemse volken betreft.
10. Bedrijven integreren criteria ten aanzien van mensenrechten in hun inkoopbeleid en -werkwijze.
11. Bedrijven nemen clausules over de naleving van criteria met betrekking tot mensenrechten op in hun contracten met onderaannemers en toeleveranciers.

2.2.4 Beoordeling en overzicht beleidsscores

Hierboven zijn 11 elementen geformuleerd die volgens de Eerlijke Verzekeringswijzer in het

beleid op het gebied van mensenrechten opgenomen zouden moeten zijn.

De score van de verzekeraar is bepaald door het aantal elementen dat is opgenomen in het beleid te delen door 1,1. De uitkomst is afgerond tot een heel getal op een schaal van 1 tot 10. De laagst mogelijke score daarbij is 1. Zie voor een uitgebreide uitleg paragraaf 1.3.2.

Een meer gedetailleerd overzicht van de scores van de tien onderzochte verzekeraarsgroepen op dit thema vindt u in Tabel 3.

Tabel 3 Beleidscores Mensenrechten

Mensenrechten		Achmea	Aegon	Allianz	APG	a.s.r	Delta Lloyd	Generali	ING	Legal & General	SNS REAAL
		9	6	1	4	9	5	1	6	1	7
1	Overheden beschermen de mensenrechten zoals omschreven in internationale verklaringen en verdragen, waaronder de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens, het Internationaal Verdrag inzake Burgerrechten en Politieke Rechten en het Internationaal Verdrag inzake Economische, Sociale en Culturele Rechten.	1	1	0	1	1	1	0	1	0	1
2	Bedrijven respecteren de mensenrechten zoals omschreven in internationale verklaringen en verdragen, waaronder de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens, het Internationaal Verdrag inzake Burgerrechten en Politieke Rechten en het Internationaal Verdrag inzake Economische, Sociale en Culturele Rechten.	1	1	0	1	1	1	0	1	1	1
3	Bedrijven stellen een beleidsverklaring op waarin het bedrijf zich expliciet committeert aan het respecteren van mensenrechten.	1	1	0	1	1	1	0	1	0	1
4	Bedrijven implementeren het human rights due diligence proces, dat professor Ruggie aanraadt. Het Ruggie-framework bestaat uit drie delen waaraan voldaan moet worden voor dit element:	1	1	0	1	1	1	0	1	0	1

Mensenrechten		Achmea	Aegon	Allianz	APG	a.s.r	Delta Lloyd	Generali	ING	Legal & General	SNS REAAL
		9	6	1	4	9	5	1	6	1	7
5	Bedrijven richten processen in om te komen tot herstel en genoegdoening voor slachtoffers van mensenrechtenschendingen (waaronder grievance mechanisms en compensatiemogelijkheden) die zij hebben veroorzaakt of waaraan zij hebben bijgedragen	1	1	0	0	1	1	0	1	0	1
6	Bedrijven betonen speciale zorg voor het respecteren van de rechten van vrouwen, in het bijzonder voor het voorkomen van discriminatie en het bevorderen van de gelijke behandeling van mannen en vrouwen.	1	1	0	0	1	0	0	0	0	0
7	Bedrijven hebben speciale aandacht voor het respecteren van de rechten van kinderen	1	1	0	0	1	0	0	1	0	1
8	Bedrijven voorkomen conflicten met betrekking tot landrechten en verwerven natuurlijke hulpbronnen alleen met vrijwillige, voorafgaande en geïnformeerde instemming (FPIC) van de betrokken landgebruikers	1	0	0	0	0	0	0	0	0	1
9	Bedrijven voeren betekenisvolle consultatie met lokale gemeenschappen en verkrijgen FPIC waar het inheemse volken betreft.	1	0	0	0	1	1	0	1	0	1
10	Bedrijven integreren criteria ten aanzien van mensenrechten in hun inkoopbeleid en -werkwijze	1	0	0	0	1	0	0	0	0	0
11	Bedrijven nemen clausules over de naleving van criteria met betrekking tot mensenrechten op in hun contracten met onderaannemers en toeleveranciers	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0

Legenda:

1 = laagste score (geen beleid)

10 = hoogste score (best mogelijke beleid volgens deze methodologie)

n.a. = niet actief in deze sector en dus geen beleid verwacht

2.3 Arbeidsrechten

2.3.1 Wat staat er op het spel?

Het beschermen van mensen in hun werkomgeving is een fundamentele verantwoordelijkheid van bedrijven en regeringen. Werknemers hebben het recht op:

- goede arbeidsomstandigheden: veilig en gezond werk, geen discriminatie;
- goede arbeidsvoorwaarden: beloning, werktijden, voorzieningen, e.d.;
- respecteren van hun arbeidsrechten: recht op organisatie, recht op collectieve onderhandelingen en andere rechten.

Deze basisrechten gelden voor alle werknemers, ongeacht hun ras, geslacht of religie. Het voldoen aan deze voorwaarden helpt bij de ontwikkeling van een sterke beroepsbevolking die kan bijdragen aan de ontwikkeling van duurzaam *menselijk kapitaal*. Daarnaast kan de verzekering van arbeidsrechten bijdragen aan de democratisering van samenlevingen, wat een gunstiger vestigingsklimaat voor het bedrijfsleven creëert.

De financiële en economische crises van de afgelopen jaren heeft ook zijn weerslag op de banenmarkt: er is steeds minder zekerheid voor werknemers. Vooral jonge mensen worden hard geraakt door de crisis: sinds 2007 zijn er wereldwijd 4 miljoen werkloze jongeren van 15-24 jaar bij gekomen (in totaal nu 74,8 miljoen). De ILO constateert dat de wereldgemeenschap voor de uitdaging staat om 400 miljoen nieuwe banen te creëren voor het volgende decennium om de verwachte groei in de beroepsbevolking op te vangen. Ook zijn er banen nodig voor de 900 miljoen mensen die onder de armoedegrens leven.⁴²

Hogere lonen en striktere maximum werktijden, investeringen in beroepstraining en respect voor gelijkheid leiden tot beter getrainde en meer tevreden werknemers. Veiligheidseisen zijn daarnaast onmisbaar om ongelukken te voorkomen en het aantal mensen dat gezondheidszorg nodig heeft te minimaliseren. Bescherming van dienstverbanden kan werknemers aanmoedigen om innovatief te denken en nieuwe wegen in te slaan. Verder kan het ontwikkelen van directe communicatiekanalen tussen werknemer en werkgever, en het opzetten van klachten- en bemiddelingsprocedures bijdragen aan productiviteitsgroei en een grotere stabiliteit van de arbeidsmarkt.⁴³

Speciale aandacht voor de positie van vrouwen op de arbeidsmarkt is belangrijk. Als vrouwen inkomen vergaen draagt dit zeer sterk bij aan de gezondheid en productiviteit van gezinnen en zelfs gemeenschappen, en daardoor aan verbeterde vooruitzichten voor hun kinderen en daaropvolgende generaties.⁴⁴ De [UN Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Women](#) onderschrijft het recht van vrouwen om niet te worden gediscrimineerd op het gebied van onderwijs, arbeidsrelaties en economische en sociale activiteiten. Werkomgevingen waar mannen en vrouwen gelijkwaardig worden behandeld ([Gender Equality](#)) zijn van groot belang om armoede te helpen verminderen en levensstandaarden te verbeteren. Daarnaast is het van belang dat er rekening wordt gehouden met vrouwen rondom de periode van zwangerschap. Voor de positie van vrouwen is bijzondere aandacht binnen één van de acht [Millennium Development Goals](#).

Alle bedrijven moeten kunnen aantonen dat hun werknemers in een veilige omgeving werken, niet worden gediscrimineerd of mishandeld, vrijelijk met collega's, vakbonden en representatieve organisaties om kunnen gaan, en eerlijk worden beloond voor hun diensten. Het beleid van verzekeraars dient ervoor te zorgen dat alleen wordt geïnvesteerd in bedrijven die aan deze criteria voldoen. Bij de ontwikkeling van een beleid op dit gebied kunnen verzekeraars gebruik maken van de internationale standaarden die hieronder worden beschreven.

2.3.2 Internationale standaarden

De instantie die internationaal de standaarden vastlegt op arbeidsgebied is de [Internationale Arbeidsorganisatie](#) (ILO) van de Verenigde Naties waarin regeringen, werkgevers en werknemers samenwerken. Tot op heden heeft de ILO in totaal 189 [overeenkomsten](#) (conventies) en 201 [aanbevelingen](#) aangenomen die samen een breed spectrum aan arbeidszaken behandelen.⁴⁵

Met het aannemen van de [ILO Declaration on Fundamental Principles and Rights at Work](#) in 1998, identificeerde de ILO acht van haar verdragen als “fundamenteel”. Deze acht beslaan vier onderwerpen die worden gezien als de fundamentele principes en rechten op het werk:

- Vrijheid van vereniging en erkenning van het recht op collectieve onderhandeling;⁴⁶
- Het verbod op alle vormen van gedwongen arbeid;⁴⁷
- Het verbod op kinderarbeid;⁴⁸
- Het verbod op discriminatie (op grond van etniciteit, geslacht of sociale afkomst) met betrekking tot het aanbieden van werk of specifieke functies.⁴⁹

Volgens Ruggie's [Protect, Respect and Remedy Framework](#) omvat de verantwoordelijkheid van bedrijven om mensenrechten te respecteren, tenminste deze fundamentele principes van de ILO, samen met de International Bill of Human Rights.⁵⁰

Hieruit volgen beoordelingselementen 1, 2, 3, en 4.

Een ander toonaangevend ILO document is de [Tripartite Declaration of Principles Concerning Multinational Enterprises and Social Policy](#), die werd aangenomen in 1977. In maart 2006 werd de [vierde herziene versie](#) hiervan gepubliceerd. De Tripartiete Verklaring richt zich op de verantwoordelijkheid van bedrijven, en specifiek op hun omgang met arbeidszaken. Naast de herbevestiging van de rechten op vrijheid van vereniging en collectieve onderhandeling en het verbod op discriminatie en gedwongen arbeid roept de overeenkomst bedrijven op tot:

- Het verbeteren van arbeidsomstandigheden en ontwikkelingskansen, het bij voorkeur in dienst nemen van de lokale bevolking, en het gebruik van lokale materialen en lokale productie en verwerkingscapaciteit.
- Het bevorderen van gelijke kansen en behandeling, door aannameprocedures te baseren op kwalificaties, vaardigheden en ervaring, en het aanbieden van personeelstrainingen op alle niveaus en het vermijden van discriminatie van werknemers (op grond van etniciteit, geslacht of sociale afkomst).
- Het beschermen van werknemers en het vermijden van willekeurig ontslag. Wanneer veranderingen plaatsvinden dienen deze ruim tevoren bekend te worden gemaakt aan vakbonden en overheidsautoriteiten.
- Het aanbieden van relevante opleidingen op alle niveaus, voor werknemers en management.
- Het voorzien in de best mogelijke lonen en secundaire arbeidsvoorwaarden voor werknemers, in ieder geval niet veel minder voordelig dan die van andere lokale werkgevers. De arbeidsbeloning moet gekoppeld zijn aan de economische positie van het bedrijf en dient minimaal te voorzien in de basisbehoeften van werknemers en hun gezinnen.
- Het behalen en behouden van de hoogste standaarden van veiligheid en gezondheid en het rapporteren van eventuele gevaren aan regeringsautoriteiten en werknemersorganisaties.
- Het vaststellen van een procedure voor regelmatig overleg tussen werknemers en werkgevers.
- Het vaststellen van een procedure voor klachtenbehandeling.

Hieruit volgen beoordelingselementen 4, 5, 6, 7, 8 en 9

Het [Verdrag inzake de Rechten van het Kind](#) van de Verenigde Naties steunt het appèl voor het verbod op kinderarbeid. [De UN Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Women](#) onderschrijft het recht van vrouwen om niet te worden gediscrimineerd op het gebied van onderwijs, arbeidsrelaties en economische en sociale activiteiten.

Hieruit volgen beoordelingselementen 3 en 4.

Verschillende richtlijnen voor bedrijven onderschrijven zowel de vier fundamentele ILO principes en rechten op het werk, als de Tripartiete Verklaring:

- Het [UN Global Compact](#) heeft de vier fundamentele ILO principes en rechten op het werk ingevoegd in de tien principes voor verantwoord zakendoen.
- De [IFC Performance Standards](#), die gebruikt worden bij beslissingen over financieringen door de International Finance Corporation;
- De [OECD Guidelines for Multinational Enterprises](#) zijn, na de herziening in 2011, geheel in lijn met het Ruggie framework (zie paragraaf 2.2.2) en omvatten ook principes over ketenverantwoordelijkheid;
- De richtlijn [ISO 26000](#) erkent het belang van arbeidsrechten en goede arbeidsomstandigheden. In het kernthema Arbeidspraktijk worden de belangrijkste onderliggende onderwerpen - werkgelegenheid en arbeidsrelaties, werkomstandigheden en sociale bescherming, sociale dialoog, gezondheid en veiligheid om het werk, persoonlijke ontwikkeling en training op de werkplek - verder uitgewerkt in acties en verwachtingen.⁵¹

Internationale ondernemingen kunnen een *International Framework Agreement (IFA)* afsluiten met een internationale vakbondskoepel. De Nederlandse bouwbedrijven Ballast Nedam, BAM en Volker Wessels hebben dat bijvoorbeeld gedaan met de Building and Woodworkers International (BWI). In een IFA kunnen minimumafspraken worden vastgelegd op het gebied van arbeidsvoorwaarden, arbeidsomstandigheden en arbeidsrechten, voor alle dochterbedrijven van de onderneming en diens toeleveranciers. De internationale werkgeversorganisatie [IOE](#) en FNV hebben papers geschreven over het opstellen van een IFA.

Bedrijven maken vaak deel uit van lange productieketens. Zij kunnen elkaar controleren en bevragen over of en hoe zij lokale, nationale en internationale wetgeving op het gebied van arbeidsrechten respecteren. De eisen die bedrijven stellen aan hun leveranciers kunnen worden opgenomen in contractuele overeenkomsten. Dat dit van belang is wordt sinds de herziening in 2011 ook erkend in de [OECD Guidelines for Multinational Enterprises](#). Bruikbare standaarden op dit gebied zijn de [SA8000 Standard](#), [Fair Wear gedragscode](#), de [FTSE4Good Supply Chain Labour Standards Criteria](#) en Fair Labor Association's [Workplace Code of Conduct](#).

Hieruit volgen beoordelingselementen 10 en 11.

OHSAS staat voor [Occupational Health and Safety Assessment Series](#). OHSAS 18001 is ontwikkeld als internationale standaard om bedrijven te helpen de gezondheid- en veiligheidsrisico's op de werkvloer te managen. De standaard geeft richtlijnen voor een risicomanagementsysteem. Het is van toepassing op alle soorten organisaties en dient om de gezondheid en veiligheid te waarborgen van zowel medewerkers als belanghebbende buiten de organisatie, bijvoorbeeld personeel van aannemers en bezoekers. OHSAS 18001 houdt in dat risico's structureel worden geïnventariseerd en geëvalueerd. De standaard is ontwikkeld door de OHSAS Project Group, een consortium van o.a. certificeringpartijen, overheden en industrievertegenwoordigers, en wordt momenteel beheerd door het British Standards Institution (BSI). De International Standards Organization (ISO) erkent OHSAS 18001 niet als officiële ISO standaard.

Hieruit volgt beoordelingselement 7.

2.3.3 Inhoud van een goed beleid

Net als van andere bedrijven wordt van verzekeraars verwacht dat ze lokale, nationale en internationale wetgeving en rechtssystemen respecteren, en de vier fundamentele ILO principes, arbeidsrechten en de Tripartiete Verklaring in al hun invloedssferen (als werkgever, in bedrijven waarin wordt geïnvesteerd en in hun productieketens) onderschrijven. De Eerlijke Verzekeringswijzer beoordeelt echter uitsluitend het investeringsbeleid en niet het personeelsbeleid van de verzekeraar.

De volgende elementen zijn voor een goed beleid cruciaal:

1. Bedrijven respecteren vrijheid van vereniging en het recht op collectieve onderhandeling.
2. Gedwongen arbeid is onacceptabel.
3. Kinderarbeid is onacceptabel.
4. Discriminatie (op grond van etniciteit, geslacht, of sociale afkomst) met betrekking tot het aanbieden van werk is onacceptabel.
5. Bedrijven betalen een leefbaar loon aan hun werknemers.
6. Bedrijven hanteren een maximering van de werktijden.
7. Bedrijven hebben een goed veiligheids- en gezondheidsbeleid.
8. Bedrijven hebben een helder (management)systeem om naleving van normen op het gebied van arbeidsrecht te monitoren en indien nodig te corrigeren.
9. Bedrijven stellen procedures in voor de behandeling en verwerking van werknemersklachten en voor het oplossen van overtredingen of conflicten, bij voorkeur in overleg met de relevante vakbondsorganisatie.
10. Bedrijven integreren criteria ten aanzien van arbeidsrechten in hun inkoopbeleid en -werkwijze.
11. Bedrijven nemen clausules over de naleving van criteria met betrekking tot arbeidsrechten op in hun contracten met onderaannemers en toeleveranciers.

2.3.4 Beoordeling en overzicht beleidsscores

Hierboven zijn 11 elementen geformuleerd die volgens de Eerlijke Verzekeringswijzer in het beleid op het gebied van arbeidsrechten opgenomen zouden moeten zijn.

De score van de verzekeraar is bepaald door het aantal elementen dat is opgenomen in het beleid te delen door 11. De uitkomst is afgerond tot een heel getal op een schaal van 1 tot 10. De laagst mogelijke score daarbij is 1. Zie voor een uitgebreide uitleg paragraaf 1.3.2.

Een meer gedetailleerd overzicht van de scores van de tien onderzochte verzekeraarsgroepen op dit thema vindt u in Tabel 4.

Tabel 4 Beleidsscores Arbeidsrechten

Arbeidsrechten		Achmea	Aegon	Allianz	APG	a.s.r	Delta Lloyd	Generali	ING	Legal & General	SNS REAAL
		8	6	1	4	10	5	4	9	5	7
1	Bedrijven respecteren vrijheid van vereniging en het recht op collectieve onderhandeling.	1	1	0	1	1	1	1	1	1	1
2	Gedwongen arbeid is onacceptabel	1	1	0	1	1	1	1	1	1	1
3	Kinderarbeid is onacceptabel	1	1	0	1	1	1	1	1	0	1
4	Discriminatie (op grond van etniciteit, geslacht, of sociale afkomst) met betrekking tot het aanbieden van werk is onacceptabel	1	1	0	1	1	1	1	1	1	1
5	Bedrijven betalen een leefbaar loon aan hun werknemers	1	1	0	0	1	1	0	1	1	1
6	Bedrijven hanteren een maximering van de werktijden	1	1	0	0	1	1	0	1	1	1
7	Bedrijven hebben een goed veiligheids- en gezondheidsbeleid	1	1	0	0	1	0	0	1	0	1
8	Bedrijven hebben een helder (management)systeem om naleving van normen op het gebied van arbeidsrecht te monitoren en indien nodig te corrigeren	1	0	0	0	1	0	0	1	0	1
9	Bedrijven stellen procedures in voor de behandeling en verwerking van werknemersklachten en voor het oplossen van overtredingen of conflicten, bij voorkeur in overleg met de relevante vakbondsorganisatie	0	0	0	0	1	0	0	1	0	0
10	Bedrijven integreren criteria ten aanzien van arbeidsrechten in hun inkoopbeleid en -werkwijze	1	0	0	0	1	0	0	1	0	0
11	Bedrijven nemen clausules over de naleving van criteria met betrekking tot arbeidsrechten op in hun contracten met onderaannemers en toeleveranciers	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0

Legenda:

1 = laagste score (geen beleid)

10 = hoogste score (best mogelijke beleid volgens deze methodologie)

n.a. = niet actief in deze sector en dus geen beleid verwacht

2.4 Wapens

2.4.1 Wat staat er op het spel?

Alle wapens hebben één ding gemeen: ze zijn ontworpen om te doden, verminken en vernietigen. Daarom vormen ze een bedreiging voor het meeste fundamentele recht van de mens: het recht op leven. Wapens worden ingezet in oorlogen en binnenlandse conflicten. In veel van deze conflicten spelen gewapende groeperingen die niet tot een staat behoren (zoals rebellengroepen) een prominente rol, wat de mogelijkheden voor de internationale gemeenschap om hen verantwoordelijk te houden voor mensenrechtenschendingen beperkt. Deze gewapende conflicten bedreigen de veiligheid van grote delen van de wereldbevolking.⁵² Bovendien worden wapens niet alleen gebruikt in grootschalige gewapende conflicten. Overal waar mensen wapens kunnen bemachtigen, worden ze ingezet om conflicten tussen individuen, binnen gezinnen of tussen groepen en bendes 'op te lossen'. Vandaag de dag zijn ongeveer 875 miljoen kleine vuurwapens in omloop.⁵³

Staten hebben het recht om hun burgers te beschermen en individuele of collectieve veiligheidsbelangen te verdedigen. Zulke rechten gaan echter gepaard met verantwoordelijkheden, zoals het controleren van en toezicht houden op de overdracht en het gebruik van wapens. Toch is er in de praktijk een groot gebrek aan doelmatigheid van regeringen en multilaterale instanties (zoals de [Veiligheidsraad van de Verenigde Naties](#)) om de internationale handel in wapens te controleren. Rapporten van zowel de [Control Arms Campaign](#) en [Saferworld](#) tonen aan hoe de wapenindustrie de mazen in de wet gebruikt om wapenembargo's en exportcontroles te omzeilen. Hierdoor zijn noch wapenembargo's en vergunning systemen, noch het toezicht op de wapenhandel in staat geweest om wapens uit de handen van dictators of schenders van de mensenrechten te houden.⁵⁴

De totale wereldwijde uitgaven aan wapens hadden in 2010 een omvang van naar schatting US\$ 1.756 miljard.ⁱⁱⁱ Gemiddeld komen de uitgaven overeen met zo'n 2,6% van het Bruto Nationaal Product (BNP). De Verenigde Staten zijn met US\$ 685,3 miljard goed voor 39% van de mondiale militaire uitgaven, op grote afstand gevolgd door China (9,5%), Rusland (5,2%), Groot-Brittannië (3,5%) en Japan (3,4%).⁵⁵ De uitgaven groeiden het hardst in Noord-Afrika (7,8%), Centraal-Amerika en de Caraïben (8,1%), het Midden-Oosten (8,3%) en Oost-Europa (15%).⁵⁶

Belangrijk is ook de relatie tussen militaire uitgaven en de ontwikkeling van arme landen. Wereldwijd vormen militaire uitgaven ongeveer 9% van de totale publieke uitgaven. In ontwikkelingslanden - waar juist een grote behoefte bestaat aan investeringen in landbouw en voeding, onderwijs, gezondheidszorg en infrastructuur - maken militaire uitgaven niet zelden 10% van het totale overheidsbudget uit. Azerbeidzjan is op dit gebied koploper, de overheid besteedde in 2011 31% van het overheidsbudget aan wapens.⁵⁷ Militaire uitgaven zijn daarom een belangrijk struikelblok zijn in het bereiken van de [Millennium Development Goals](#) (MDGs).⁵⁸

ⁱⁱⁱ Niet alle landen melden hun uitgaven aan wapens.

De schadelijke effecten van militaire uitgaven op de MDGs worden nog eens versterkt door de rente op de schulden die gemaakt zijn voor de aanschaf van militair materiaal. Tussen de 15 en 20% van de mondiale schuldenlast houdt verband met militaire uitgaven. In veel ontwikkelingslanden overstijgen de rentebetalingen aan militaire schulden zelfs de uitgaven voor gezondheidszorg en onderwijs.⁵⁹ Ook is de internationale wapenhandel sterk gerelateerd aan corruptie. Hoewel de internationale wapenhandel maar 1% van de wereldhandel uitmaakte, was 50% van alle omkopingsgelden tussen 1994 en 1999 gelieerd aan wapenhandel.⁶⁰ Corruptie zorgt ervoor dat openbare middelen die bedoeld zijn voor economische en sociale ontwikkeling worden weggesluisd naar conflicthaarden.⁶¹ Als de wapenindustrie een legitieme rol wil spelen in het bereiken van een eerlijker, veiliger en vreedzamer samenleving moet de sector diepgaand en structureel hervormd worden om ervoor te zorgen dat:

- Geen wapens worden geproduceerd die geen onderscheid kunnen maken tussen militairen en burgers;
- Wapens niet worden geleverd aan repressieve regimes, fragiele staten en terroristische groeperingen;
- Corruptie wordt uitgebannen en transparantie wordt verbeterd;
- Producten en diensten die worden aangeboden geen afbreuk doen aan de veiligheid en duurzame ontwikkeling van arme landen.

Zolang deze structurele veranderingen in de wapenindustrie niet plaatsvinden, brengt het investeren in deze sector grote risico's met zich mee. Verzekeraars kunnen daardoor betrokken raken bij corrupte praktijken, bij handel met onderdrukkende regimes, en bij de productie van controversiële wapens. Daarom is het van groot belang dat verzekeraars een beleid voor deze sector ontwikkelen dat gebaseerd is op de internationale standaarden die hieronder worden beschreven.

2.4.2 Internationale standaarden

- **Internationaal humanitair recht**

Het [Internationaal Humanitair Recht](#) (IHL) is een verzameling van toonaangevende internationale overeenkomsten met betrekking tot het gebruik van wapens. De IHL is er om de humanitaire effecten van gewapende conflicten te beperken. Het beschermt - op papier - mensen die niet of niet meer participeren in vijandigheden, en beperkt de middelen en methoden van oorlogsvoering. Een belangrijk beginsel is dat in de manier van oorlogsvoering (inclusief de te gebruiken wapens) onderscheid gemaakt moet worden tussen militairen en burgers; burgers mogen geen doel zijn in oorlogsvoering.⁶²

- **Specifieke wapensystemen**

Er bestaan verschillende internationale verdragen die betrekking hebben op de productie, het gebruik, de opslag en de handel van specifieke wapensystemen:

- De [Nuclear Nonproliferation Treaty](#) (NPT) van 1970 probeert de verspreiding van nucleaire wapens tegen te gaan.
- De [Biological and Toxin Weapons Convention](#) (BWC) van 1975 verbiedt het gebruik van biologische en giftige wapens.
- De [Convention on Certain Conventional Weapons \(CCW\)](#) van 1980 reguleert conventionele wapens die grote risico's op bijkomende schade aan burgers of onnodig lijden met zich meebrengen.

- De [Chemical Weapons Convention](#) (CWC) van 1997 verbiedt chemische wapens en vereist hun vernietiging binnen een bepaalde tijdspanne.
- De [Mine Ban Treaty](#) van 1997 verbiedt het gebruik, productie, opslag en vervoer van antipersoonslandmijnen.
- De [Convention on Cluster Munitions](#) (CCM) die in mei 2008 tot stand kwam en in december 2008 door 94 staten werd ondertekend, biedt een wettelijk verbod op het gebruik, productie, vervoer en de opslag van clustermunities om een eind te maken aan het onacceptabele humanitaire leed dat deze wapens teweegbrengen. Ook zorgt de conventie voor adequate zorg- en rehabilitatievoorzieningen voor overlevenden, en de ruiming van onontplofte clustermunities in gebieden waar dat nu nog ligt. De conventie is per 1 augustus 2010 in werking getreden als een internationaal bindend verdrag.⁶³

Verder bestaan er nog verschillende bilaterale verdragen tussen de voormalige Sovjet-Unie en de Verenigde Staten - de twee supermachten in de Koude Oorlog.⁶⁴

Internationale verdragen en nationale wetgeving met betrekking tot wapens verbieden verzekeraars en andere financiële instellingen zelden om hierin te investeren. Er zijn echter een aantal interpretaties van de CCM die limieten stellen aan investeringen in clustermunities. Artikel 1(1)c van deze conventie luidt: "Each State Party undertakes never under any circumstances to assist, encourage or induce anyone to engage in any activity prohibited to a State Party under this Convention."

Een groeiende groep landen heeft inmiddels te kennen gegeven dat artikel 1(1)c volgens hun lezing ook een verbod op financiële assistentie behelst. Australië, Bosnië en Herzegovina, Canada, Colombia, Republiek Congo, DRC, Frankrijk, Ghana, Guatemala, de Heilige Stoel, Hongarije, Kameroen, Kroatië, Laos, Libanon, Madagaskar, Malawi, Malta, Mexico, Niger, Noorwegen, Rwanda, Senegal, Slovenië, Tsjechië, het Verenigd Koninkrijk en Zambia hebben allen te kennen te geven het artikel als zodanig te lezen dat investeringen in clustermunities verboden zijn volgens het verdrag. Daarnaast hebben België, Ierland, Italië, Liechtenstein, Luxemburg, Nederland, Nieuw Zeeland, Samoa en Zwitserland wetgeving ingesteld dat (vormen van) investeringen in clustermunities verbiedt. Denemarken heeft aangekondigd een investeringsverbod in landmijnen in antipersoonsmijn en clustermunities te onderzoeken.⁶⁵

In oktober 2011 kondigde toenmalig minister De Jager aan om directe investeringen in de productie, verkoop en distributie van clustermunities te verbieden.⁶⁶ Deze wetgeving is van kracht sinds [1 januari 2013 voor Nederlandse financiële instellingen](#).⁶⁷

Hieruit volgen beoordelingselementen 1, 2, 3, 4, 5 en 6.

- **Internationale wapenhandel**

Het is niet toegestaan om conventionele wapens te leveren aan landen waartegen een wapenembargo geldt. Daarbij is het ongewenst om conventionele wapens te leveren aan landen waar grote onvrijheid heerst en hevige conflicten spelen. Deze criteria zijn grotendeels gebaseerd op de criteria in het [EU-wapenexportbeleid](#). Maar ook wapenleveranties die niet aan één van deze drie criteria voldoen kunnen ongewenst zijn omdat het land nauwelijks burgerlijke en politieke vrijheden kent, omdat het om een falende staat gaat, omdat het land in een conflict verwickeld is, omdat er sprake is van veel corruptie of omdat het landen een grote armoede kent en toch veel geld aan wapens spendeert. Met name bij landen die aan meerdere van deze criteria voldoen, is de kans zeer groot dat wapenleveranties bijdragen aan mensenrechtenschendingen en/of aan vergroting van de armoede.⁶⁸

De status quo landen met betrekking tot deze criteria kan worden teruggevonden in diverse lijsten en initiatieven:

- De landen waartegen een wapenembargo van de [Europese Unie](#) of de [Verenigde Naties](#) van kracht is (criterium 1 in het EU-wapenexportbeleid);
- De meest onvrije landen ter wereld (criterium 2 in het EU-wapenexportbeleid). Hiervoor kan gebruikt gemaakt worden van de index van Freedom House, een geheel onafhankelijke Amerikaanse non-profit organisatie die al sinds 1941 opkomt voor democratie en vrijheid overal ter wereld. Jaarlijks publiceert Freedom House de publicatie "[Freedom in the World](#)" die meer dan 200 landen in de wereld beoordeelt op het gebied van Politieke Rechten en Burgerrechten.
- De landen die in de hevigste conflicten verwickeld zijn (criteria 3 en 4 in het EU-wapenexportbeleid). Hiervoor kan gebruikt gemaakt worden van de [Global Peace Index van Vision of Humanity](#), een onafhankelijk Australisch onderzoeksinstituut. De Global Peace Index beoordeelt landen op basis van 22 indicatoren naar de mate waarin zij in vrede leven of in conflicten verwickeld zijn. De Global Peace Index wordt ondersteund door een lange lijst van Nobelprijswinnaars, staatslieden, academici, zakenlieden, en maatschappelijke organisaties.
- Voor landen die corrupt zijn kan gebruik gemaakt worden van de [Corruption Perception Index van Transparency International](#). Transparency International is een internationale non-profit organisatie die campagne voert tegen de verwoestende invloed van corruptie op het leven van mannen, vrouwen en kinderen overal ter wereld. De jaarlijkse Corruptie Perceptie Index beoordeelt landen op de mate waarin experts en bedrijven corruptie bij politici en ambtenaren waarnemen.
- Voor het identificeren van falende staten kan gebruik gemaakt worden van de [Failed States Index](#), gepubliceerd door Foreign Policy en The Fund for Peace. (criteria 3, 7 en 8 in het EU-wapenexportbeleid). Foreign Policy is een gezaghebbend Amerikaans tijdschrift op het gebied van internationale politiek en economie. The Fund for Peace is een onafhankelijke Amerikaanse onderwijs- en onderzoeksinstelling die zich inzet om oorlog te voorkomen en om de voorwaarden waaronder oorlogen ontstaan te beperken. De Failed States Index beoordeelt 178 staten op basis van 12 sociale, economische, politieke en militaire indicatoren, om te bepalen welke staten het meest kwetsbaar zijn voor gewelddadige interne conflicten en sociale achteruitgang.
- Om te bepalen welke landen een groot deel van hun BNP aan wapens besteden (criterium 8 in het EU-wapenexportbeleid), kan gebruik worden gemaakt van publicaties van het Stockholm International Peace Research Institute ([SIPRI](#)), het onafhankelijke Zweedse onderzoeksinstituut naar vrede en veiligheid. Dit onderzoekt welke landen meer dan 2% van hun Bruto Nationaal Product (BNP) aan wapens besteden.

Hieruit volgen beoordelingselementen 9, 11, 12, 13 en 14.

Er bestaan verschillende initiatieven om te voorkomen dat wapens worden geleverd aan repressieve regimes, terroristische groeperingen en vechtende partijen:

- Internationale organisaties zoals de Verenigde Naties, de Europese Unie en de [Organization for Security and Co-operation in Europe \(OSCE\)](#) hebben de bevoegdheid om wapenembargo's in te stellen jegens bepaalde landen of gevechtstroepen. Meestal worden embargo's ingesteld naar aanleiding van betrokkenheid bij conflicten waarbij ernstige mensenrechtenschendingen plaatsvinden.⁶⁹

- De Europese Unie onderkent de noodzaak tot een systeem voor de controle op wapentransacties. Het [Gemeenschappelijk Standpunt voor de controle op de uitvoer van militaire goederen en technologie](#) bevat acht criteria ter preventie van de uitvoer van militaire goederen en technologie die in het land van eindbestemming voor binnenlandse onderdrukking of internationale agressie kunnen worden gebruikt, dan wel kunnen bijdragen tot mensenrechtenschending en regionale instabiliteit. Het bevat ook een set werkzame maatregelen teneinde implementatie door de lidstaten te vergemakkelijken en coöperatie tussen de lidstaten te bevorderen.⁷⁰
- De [Control Arms Campaign](#) heeft zes [Global Principles for Arms Transfer](#) gepubliceerd, gebaseerd op regionale en internationale verdragen, verklaringen en resoluties van de Verenigde Naties en anderen. De principes waren bedoeld als modelbepalingen voor een *Arms Trade Treaty* (ATT).⁷¹
- De [Control Arms Campaign](#) heeft in de afgelopen jaren veel draagvlak gecreëerd voor de ATT. Dit Verdrag inzake de Wapenhandel zou de internationale wapenhandel moeten reguleren. Op 2 april 2013 nam de Algemene Vergadering van de Verenigde Naties met een ruime meerderheid van stemmen de [ATT](#) aan: van de 193 VN-lidstaten stemden 155 landen vóór het Wapenhandelverdrag. In mei 2014 was het verdrag ondertekend door 118 staten en door 32 staten geratificeerd. Het treedt in werking wanneer het door 50 landen is geratificeerd.⁷² Het Wapenhandelverdrag verplicht regeringen om nationale wetten in te voeren om de controle op wapenexport te verbeteren en een verbod te handhaven op handel in wapens die gebruikt kunnen worden voor genocide, terrorisme en misdaden tegen de mensheid.⁷³ Staten moeten onder meer jaarlijks over de wapenexport rapporteren en maatregelen nemen om naleving af te dwingen. Hoewel niet alle typen wapens in het verdrag zijn opgenomen, reguleert het wel de belangrijkste conventionele wapens. Daaronder zijn ook kleine en lichte wapens, die veel slachtoffers veroorzaken bij kleinschalige, maar veel voorkomende conflicten en gewapend geweld. Het verdrag biedt ruimte om nieuwe militaire technologieën later toe te voegen.⁷⁴
- Amnesty International heeft erop aangedrongen de door hen geformuleerde [Golden Rule on Human Rights and International Humanitarian Law](#) op te nemen in de ATT: “alle overheden moeten handel in wapens - ook militaire wapens, munitie en uitrusting - voorkomen indien er een substantieel risico bestaat dat de wapens zullen worden gebruikt voor ernstige schending van internationale mensenrechten en humanitair recht”.⁷⁵ In de ATT is hierbij uiteindelijk gekozen voor de woorden *overriding risk*. Gezien de humanitaire principes die aan de ATT ten grondslag liggen, betekent dit volgens de Control Arms Campaign dat staten de export niet mogen uitvoeren wanneer er een ‘substantial or clear’ risico is dat de wapens aldus worden gebruikt voor het schenden van internationale mensenrechten of humanitair recht.⁷⁶

Hieruit volgen beoordelingselementen 7, 8, en 10.

2.4.3 Inhoud van een goed beleid

Nog meer dan in andere sectoren, moeten verzekeraars hun investeringen in wapenproducenten en -handelaars zorgvuldig overwegen. Ten eerste omdat het hier gaat om dodelijke producten. Daarnaast omdat de markt en handelsstromen niet transparant zijn en de sector een historie van corruptie en wetsovertredingen kent. Met investeringen in deze industrie kunnen verzekeraars betrokken raken bij transacties die ten grondslag liggen aan zeer ernstige mensenrechtenschendingen, gewapende conflicten, corruptie en de productie van controversiële wapens, zijnde wapens die verboden worden door de bestaande en in ontwikkeling zijnde internationale wapenverdragen.

De volgende elementen zijn voor een goed beleid cruciaal:

1. Productie van, onderhoud van en handel in (belangrijke onderdelen van) landmijnen is onacceptabel.
2. Productie van, onderhoud van en handel in (belangrijke onderdelen van) clustermunitie is onacceptabel.
3. Productie van, onderhoud van en handel in (belangrijke onderdelen van) nucleaire wapens in of aan landen die het non-proliferatieverdrag niet hebben geratificeerd is onacceptabel.
4. Productie van, onderhoud van en handel in (belangrijke onderdelen van) nucleaire wapens is onacceptabel.
5. Productie van, onderhoud van en handel in (belangrijke onderdelen van) chemische wapens is onacceptabel.
6. Productie van, onderhoud van en handel in (belangrijke onderdelen van) bacteriologische wapens is onacceptabel.
7. Onderdelen of systemen die essentieel zijn voor militaire doeleinden, maar ook kunnen worden gebruikt voor civiele eindproducten ('dual-use' technologie), worden beschouwd als wapens of wapensystemen.
8. Productie van en leverantie van wapens en wapensystemen, militaire transportmiddelen en andere militaire goederen is onacceptabel indien er een substantieel risico bestaat dat de wapens zullen worden gebruikt voor ernstige schending van internationale mensenrechten en humanitair recht (Golden Rule).
9. Leverantie van wapens en wapensystemen, militaire transportmiddelen en andere militaire goederen aan landen waartegen een wapenembargo van de VN dan wel van de Europese Unie geldt is onacceptabel.
10. Leverantie van wapens en wapensystemen, militaire transportmiddelen en andere militaire goederen aan regimes die mensenrechten schenden is onacceptabel.
11. Leverantie van wapens en wapensystemen, militaire transportmiddelen en andere militaire goederen aan landen die in een (burger)oorlog^{iv} verwickeld zijn is onacceptabel.
12. Leverantie van wapens en wapensystemen, militaire transportmiddelen en andere militaire goederen aan landen die corrupt zijn is onacceptabel.
13. Leverantie van wapens en wapensystemen, militaire transportmiddelen en andere militaire goederen aan landen met een falende of fragiele staat^v is onacceptabel.
14. Leverantie van wapens en wapensystemen, militaire transportmiddelen en andere militaire goederen aan landen die een buitenproportioneel deel van hun begroting aan wapenaankopen besteden is onacceptabel.
15. Het beleid kent geen uitzonderingen voor type investeringen, financieringsvormen en/of beleggingscategorieën van de financiële instelling.
16. Het beleid kent geen uitzonderingen voor andere niet aan wapengerelateerde activiteiten of projecten binnen het bedrijf.^{vi}
17. Het beleid kent geen uitzonderingen voor bedrijven die een minderheidsbelang hebben in bedrijven die betrokken zijn bij de productie van controversiële wapens.^{vii}

^{iv} Een burgeroorlog is een oorlog waarbij de strijdende partijen deel uitmaken van hetzelfde land of rijk.

Burgeroorlogen worden vaak uitgevochten om religieuze, etnische of politieke redenen, maar soms is het eenvoudigweg een strijd tussen twee rivaliserende groepen. De strijd kan gepaard gaan met slachtingen of zelfs genocide (volkerenmoord). Ook door de vaak lang aanhoudende strijd is het aantal mensenlevens van de gemiddelde burgeroorlog hoog.

^v Het fenomeen failed state, of 'collapsed state', 'falende staat', 'fragiele staten' of; zoals door de Wereldbank genaamd: 'low-income countries under stress', wordt gebruikt om een staat die niet bij machte is (grote delen van) haar grondgebied te beheersen en de veiligheid van zijn burgers te garanderen om omdat de staat het monopolie op geweld verloren heeft. De interne rechtsorde kan dan niet langer worden gehandhaafd. De staat heeft voorts moeite om zijn bevolking openbare diensten te leveren dan wel de voorwaarden daartoe te scheppen.

^{vi} Met de term 'bedrijf' wordt bedoeld alle activiteiten en projecten van een onderneming.

^{vii} Met de term 'bedrijf' wordt bedoeld de gehele onderneming en alle deelnemingen in andere ondernemingen.

2.4.4 Beoordeling en overzicht beleidsscores

Hierboven zijn 17 elementen geformuleerd die volgens de Eerlijke Verzekeringswijzer in het beleid op het gebied van wapens opgenomen zouden moeten zijn.

De score van de verzekeraar is bepaald door het aantal elementen dat is opgenomen in het beleid te delen door 1,7. De uitkomst is afgerond tot een heel getal op een schaal van 1 tot 10. De laagst mogelijke score daarbij is 1. Zie voor een uitgebreide uitleg paragraaf 1.3.2.

Een meer gedetailleerd overzicht van de scores van de tien onderzochte verzekeraarsgroepen op dit thema vindt u in Tabel 5.

Tabel 5 Beleidsscores Wapens

Wapens		Achmea	Aegon	Allianz	APG	a.s.r	Delta Lloyd	Generali	ING	Legal & General	SNS REAAL
		4	4	1	2	10	5	2	5	2	6
1	Productie van, onderhoud van en handel in (belangrijke onderdelen van) landmijnen is onacceptabel	1	1	0	0	1	1	0	1	1	1
2	Productie van, onderhoud van en handel in (belangrijke onderdelen van) clustermunitie is onacceptabel	1	1	0	0	1	1	0	1	1	1
3	Productie van, onderhoud van en handel in (belangrijke onderdelen van) nucleaire wapens in of aan landen die het non-proliferatieverdrag niet hebben geratificeerd is onacceptabel	1	1	0	0	1	1	0	1	0	1
4	Productie van, onderhoud van en handel in (belangrijke onderdelen van) nucleaire wapens is onacceptabel	1	0	0	0	1	1	0	1	0	1
5	Productie van, onderhoud van en handel in (belangrijke onderdelen van) chemische wapens is onacceptabel	1	1	0	0	1	1	0	1	0	1
6	Productie van, onderhoud van en handel in (belangrijke onderdelen van) bacteriologische wapens is onacceptabel	1	1	0	0	1	1	0	1	0	1
7	Onderdelen of systemen die essentieel zijn voor militaire doeleinden, maar ook kunnen worden gebruikt voor civiele eindproducten ('dual-use' technologie), worden beschouwd als wapens of wapensystemen	0	1	0	0	1	0	0	0	0	0

Wapens		Achmea	Aegon	Allianz	APG	a.s.r	Delta Lloyd	Generali	ING	Legal & General	SNS REAAL
		4	4	1	2	10	5	2	5	2	6
8	Productie van en leverantie van wapens en wapensystemen, militaire transportmiddelen en andere militaire goederen is onacceptabel indien er een substantieel risico bestaat dat de wapens zullen worden gebruikt voor ernstige schending van internationale mensenrechten en humanitair recht (Golden Rule)	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0
9	Leverantie van wapens en wapensystemen, militaire transportmiddelen en andere militaire goederen aan landen waartegen een wapenembargo van de VN dan wel van de Europese Unie geldt is onacceptabel	0	0	0	0	1	0	1	1	0	1
10	Leverantie van wapens en wapensystemen, militaire transportmiddelen en andere militaire goederen aan regimes die mensenrechten schenden is onacceptabel	0	0	0	0	1	0	0	0	0	1
11	Leverantie van wapens en wapensystemen, militaire transportmiddelen en andere militaire goederen aan landen die in een (burger)oorlog verwickeld zijn is onacceptabel	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0
12	Leverantie van wapens en wapensystemen, militaire transportmiddelen en andere militaire goederen aan landen die corrupt zijn is onacceptabel	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0
13	Leverantie van wapens en wapensystemen, militaire transportmiddelen en andere militaire goederen aan landen met een falende of fragiele staat is onacceptabel	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0
14	Leverantie van wapens en wapensystemen, militaire transportmiddelen en andere militaire goederen aan landen die een buitenproportioneel deel van hun begroting aan wapenaankopen besteden is onacceptabel	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0

Wapens		Achmea	Aegon	Allianz	APG	a.s.r	Delta Lloyd	Generali	ING	Legal & General	SNS REAAL
		4	4	1	2	10	5	2	5	2	6
15	Het beleid kent geen uitzonderingen voor type investeringen, financieringsvormen en/of beleggingscategorieën van de financiële instelling.	0	0	0	1	1	1	0	0	0	1
16	Het beleid kent geen uitzonderingen voor andere niet aan wapengerelateerde activiteiten of projecten binnen het bedrijf.	1	1	0	1	1	1	1	0	1	1
17	Het beleid kent geen uitzonderingen voor bedrijven die een minderheidsbelang hebben in bedrijven die betrokken zijn bij de productie van controversiële wapens.	0	0	0	1	1	0	1	1	1	0

Legenda:

1 = laagste score (geen beleid)

10 = hoogste score (best mogelijke beleid volgens deze methodologie)

n.a. = niet actief in deze sector en dus geen beleid verwacht

2.5 Gezondheid

2.5.1 Wat staat er op het spel?

Een goede gezondheid is van grote waarde. Wereldwijd schieten de kosten voor gezondheidszorg omhoog, wat met name voor veel ontwikkelingslanden niet of nauwelijks op te brengen valt. De arbeidsproductiviteit vermindert meestal als mensen niet gezond of minder valide zijn, evenals hun mogelijkheden om bij te dragen aan de ontwikkeling van de samenleving waarin ze leven. Het is dan ook van groot sociaal en economisch belang dat bedrijven het onderwerp gezondheid op de agenda zetten.

Het recht op gezondheid is een erkend mensenrecht, in 1946 voor het eerst geformuleerd bij de oprichting van de [Wereldgezondheidsorganisatie](#) (WHO) als “het recht op het genieten van de hoogst haalbare standaard van lichamelijke en geestelijke gezondheid”. Het recht op gezondheid werd daarna ook genoemd in Artikel 25 van de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens en in het Verdrag inzake Economische, Sociale en Culturele Rechten. In 2002 werd door de VN een Speciale Vertegenwoordiger van de Secretaris-Generaal aangesteld op het terrein van gezondheid. Het recht op gezondheid is breder dan de toegang tot gezondheidszorg en omvat veilig drinkwater, juiste sanitaire voorzieningen, veilig voedsel, huisvesting, gezonde werkomstandigheden, onderwijs en informatie over gezondheid, en gendergelijkheid. De voorzieningen voor gezondheidszorg moeten zowel fysiek als economisch voor iedereen toegankelijk zijn, zonder onderscheid.⁷⁷

De WHO geeft aan dat behalve overheden ook bedrijven verantwoordelijkheden hebben op het gebied van ‘het recht op gezondheid’. Er is echter nog geen (wetenschappelijke en politieke) consensus over de reikwijdte en precieze invulling van deze verantwoordelijkheid.⁷⁸

In relatie tot gezondheid zouden bedrijven in eerste instantie moeten voorkomen dat zij door hun producten of productieprocessen de gezondheid van hun werknemers, afnemers of omwonenden aantasten.⁷⁹ Bedrijven moeten zorgen dat de eigen werknemers en werknemers van hun toeleveranciers niet worden blootgesteld aan gevaarlijke stoffen, dat zij geen ziektes oplopen tijdens hun werk en dat zij niet hoeven te werken in gevaarlijke omstandigheden. Volgens de Internationale Arbeidsorganisatie van de Verenigde Naties (de ILO) kwamen er in 2003 wereldwijd 358.000 werknemers om het leven door ongelukken op hun werk en nog eens 1,95 miljoen werknemers door ziektes die ze tijdens hun werk hebben opgelopen. Het aantal niet-dodelijke ongelukken op het werk, die leiden tot minimaal vier dagen verzuim, werd door de ILO wereldwijd zelfs op 337 miljoen per jaar geschat.⁸⁰ In Nederland bleek uit inspectierapporten (van Inspectie SZW) uit 2012 dat maar liefst 12 van de 17 tankopslagbedrijven en raffinaderijen in Rotterdam en omgeving veiligheidsregels overtraden.⁸¹

Het voorzorgprincipe geldt ook voor de omgang met giftige stoffen. Er zijn wereldwijd meer dan 80.000 chemische verbindingen in gebruik, die tijdens of na de productie- of gebruiksfase in het milieu komen. Veel chemicaliën kunnen zich ver over land en zee verspreiden en worden dan door planten, dieren en mensen opgenomen, via de huid of de mond. Dat is riskant, omdat over slechts 14% van de meest gebruikte chemische verbindingen informatie beschikbaar is over hun gevolgen voor het milieu, de volksgezondheid en zwangerschappen.⁸² De wetenschappelijke kennis over de milieu- en gezondheidseffecten van chemicaliën loopt ver achter op het gebruik van deze stoffen. De regelgeving loopt bovendien altijd achter op de nieuwste wetenschappelijke inzichten. Dit mag niet worden gebruikt om maatregelen waarmee schade aan milieu of aan gezondheid van mensen wordt voorkomen uit te stellen.⁸³

Ook als iedereen zich houdt aan de bestaande regels, kan straks blijken dat nieuwe, schadelijke giftige stoffen zich wereldwijd hebben verspreid en een gevaar vormen voor het milieu en de volksgezondheid - zoals eerder met PCBs gebeurde. Alle betrokken partijen moeten daarom méér doen dan zich aan de bestaande regels houden: uit voorzorg moet het gebruik van alle giftige stoffen waarvan de gevolgen niet bekend zijn, worden beëindigd. Dit voorzorgprincipe zou met name toegepast moeten worden op twee groepen chemicaliën:⁸⁴

- *Endocrine Disrupting Chemicals (EDCs)*: dit zijn chemicaliën zoals BPA, ftalaten en BFR, die natuurlijk geproduceerde hormonen blokkeren, imiteren of anderszins verstoren. Hormonen zijn de chemische boodschappers van het lichaam, die besturen hoe een organisme zich ontwikkelt en functioneert.
- *Persistent Organic Pollutants (POPs)*: dit zijn chemicaliën die in de natuur langzaam of helemaal niet worden afgebroken. Eenmaal opgenomen door een mens of dier stapelen ze zich op in het lichaam.

Behalve het voorkomen van schade aan de natuur en van gezondheidsschade voor werknemers, consumenten en omwonenden, kunnen bedrijven overwegen de toegang tot essentiële gezondheidsvoorzieningen, schoon drinkwater en adequaat sanitair te ondersteunen. Verder is het van belang om aandacht te besteden aan het bevorderen van gezondheid. Aanbevelingen hiervoor zijn bijvoorbeeld het stimuleren van een gezonde leefstijl, het ontmoedigen van de consumptie van ongezonde producten en stoffen, en bijdragen aan toegang tot medicijnen en vaccinaties. Er dient speciale aandacht aan voeding voor kinderen te worden gegeven.⁸⁵

Een op de drie wereldbewoners heeft onvoldoende toegang tot essentiële, betrouwbare en betaalbare gezondheidszorg. Volgens de Wereldgezondheidsorganisatie zouden door een betere toegang tot medicijnen jaarlijks tien miljoen levens gered kunnen worden van mensen die sterven aan voorkombare of behandelbare ziektes zoals HIV/Aids, malaria en tuberculose. Het bestrijden van HIV/Aids, malaria en andere ziektes is een van de acht [Millennium Development Goals](#) (MDGs). Farmaceutische bedrijven kunnen hierbij een belangrijke rol spelen, maar velen investeren nu nauwelijks geld in het ontwikkelen van vaccins of medicijnen voor veel voorkomende tropische ziektes, omdat de mensen die aan deze ziektes lijden geen koopkrachtige vraag vertegenwoordigen. Ook houden deze bedrijven vaak zolang mogelijk vast aan hun patenten, waardoor het onmogelijk wordt om bestaande medicijnen goedkoop op de markt te brengen.⁸⁶

Met al deze aspecten moet een verzekeraar rekening houden bij de ontwikkeling van een beleid op het gebied van gezondheid. Daarbij kan de verzekeraar gebruik maken van de internationale standaarden die hieronder worden beschreven.

2.5.2 Internationale standaarden

De belangrijkste internationale standaarden op het gebied van gezondheid worden hieronder samengevat.

- **Adequate levensstandaard**

Volgens Artikel 25 van de [Universele Verklaring van de Rechten van de Mens](#) heeft "een ieder recht op een levensstandaard, die hoog genoeg is voor de gezondheid en het welzijn van zichzelf en zijn gezin, waaronder inbegrepen voeding, kleding, huisvesting en geneeskundige verzorging en de noodzakelijke sociale diensten, alsmede het recht op voorziening in geval van werkloosheid, ziekte, invaliditeit, overlijden van de echtgenoot, ouderdom of een ander gemis aan bestaansmiddelen, ontstaan ten gevolge van omstandigheden onafhankelijk van zijn wil."

Het [Verdrag inzake Economische, Sociale en Culturele Rechten](#) noemt het recht op een behoorlijke levensstandaard, op de voortdurende verbetering daarvan en op voorzieningen in geval van onvoldoende levensstandaard. Voor het bepalen ervan bestaat geen algemeen aanvaard criterium en er wordt ook geen ondergrens aangegeven. Een belangrijke indicatie van de levensstandaard voor landen is de levensverwachting. Voor het vergelijken van landen ontwikkelden de Verenigde Naties de [Index van Menselijke Ontwikkeling](#), een combinatie van het per capita inkomen, de levensverwachting en het percentage alfabetisme.

Hieruit volgt beoordelingselement 1.

- **Gezondheid en veiligheid op het werk**

Dat werkgevers verantwoordelijk zijn voor de gezondheid en veiligheid van hun werknemers, is in verschillende internationale standaarden vastgelegd:

- De [Occupational Safety and Health Convention](#) die in juni 1981 door de Internationale Arbeidsorganisatie van de Verenigde Naties (de ILO) werd aangenomen is de belangrijkste internationale standaard op het gebied van gezondheid en veiligheid op het werk. Het verdrag maakt duidelijk welke verantwoordelijkheid bedrijven op dit gebied en welke taken en rechten werknemers hebben. In de loop der tijd is dit verdrag nog aangevuld en geconcretiseerd met ILO-verdragen die betrekking hebben op specifieke gevaren voor de gezondheid en veiligheid van werknemers, zoals de [Asbestos Convention](#) en de [Chemicals Convention](#), en op specifieke bedrijfstakken, zoals de [Safety and Health in Agriculture Convention](#), de [Safety and Health in Mines Convention](#) en de [Safety and Health in Construction Convention](#). Bovendien publiceert de ILO voor 35 verschillende sectoren en thema's zogenaamde *Codes of Practice*, met concrete maatregelen om de veiligheid en gezondheid te verbeteren.⁸⁷
- Het handhaven van minimumstandaarden op het gebied van gezondheid en veiligheid blijkt echter niet voldoende, volgens de ILO is een continu en systematisch streven naar verbetering van de gezondheid en veiligheid van werknemers noodzakelijk. Met dat doel werd in 2006 de [Promotional Framework for Occupational Safety and Health Convention](#) aangenomen. Daarin worden landen en bedrijven gestimuleerd om meer te doen aan systematische verbetering van de gezondheid en veiligheid van werknemers en het ontwikkelen van een preventieve cultuur op het gebied van gezondheid en veiligheid.⁸⁸
- De Verenigde Naties organisatie voor Voedsel en Landbouw (FAO) publiceert de [International Code of Conduct on the Distribution and Use of Pesticides](#), die de standaard zet met betrekking tot het hanteren, verwerken en afvoeren van pesticiden. De internationale standaard [OHSAS 18001](#) geeft richtlijnen voor een managementsysteem voor het inventariseren en evalueren van gezondheids- en veiligheidsrisico's op de werkvloer (Occupational Health And Safety). Het is van toepassing op alle soorten organisaties en dient om de gezondheid en veiligheid te waarborgen van zowel medewerkers als belanghebbenden buiten de organisatie, bijvoorbeeld personeel van aannemers en bezoekers.

Hieruit volgen beoordelingselementen 1, 2, 3 en 12 .

- **Verbod op productie en gebruik van sommige giftige stoffen**

Er bestaan verschillende internationale overeenkomsten die productie en gebruik van verschillende gevaarlijke of giftige stoffen verbieden of uit faseren. De belangrijkste voorbeelden zijn:

- De [Montreal Protocol on Ozone Depleting Substances](#) werd opgesteld in september 1987 en werd daarna nog verschillende malen aangescherpt. Het protocol verbiedt de productie en het gebruik van producten die de ozonlaag aantasten, zoals chloorfluorkoolstofverbindingen (CFKs en HCFCs), halonen en methylbromide.

- De [Stockholm Convention on Persistent Organic Pollutants](#) werd opgesteld in mei 2001. Dit verdrag richt zich op het uitbannen van *Persistent Organic Pollutants* (POPs - niet-afbreekbare organische vervuilende stoffen). POPs zijn chemicaliën die gedurende een lange periode in het milieu aanwezig blijven, die verspreid worden over grote gebieden, die zich opstapelen in het vet van levende organismen en die zeer giftig zijn voor mens en dier. Sinds mei 2004 zijn twaalf POPs wereldwijd verboden, waaronder DDT, dieldrin, dioxinen en PCBs. Veel van deze stoffen werden gebruikt in bestrijdingsmiddelen. De discussie gaat intussen door over andere POPs die op basis van de Stockholm Conventie zouden moeten worden verboden. Het WWF heeft in april 2005 nog eens [twintig POPs](#) aanbevolen voor een verbod op basis van de conventie, waarvan een aantal op de laatste conferentie in mei 2009 op de lijst van verboden POPs zijn geplaatst. Regeringen hebben toen negen nieuwe chemicaliën aan het internationale verdrag toegevoegd en besloten om het wereldwijde gebruik van DDT verder terug te dringen.⁸⁹ Jaarlijks worden er nieuwe chemicaliën toegevoegd aan de lijst. In oktober 2013 zijn wederom twee nieuwe chemicaliën genomineerd voor toevoeging aan de lijst.

Hieruit volgen beoordelingselementen 4 en 5.

- **Beheersing van de milieu- en gezondheidsgevolgen van chemicaliën**

De internationale gemeenschap erkent in toenemende mate de noodzaak om de mogelijke lange termijn gevolgen van chemicaliën op de volksgezondheid en het milieu op voorhand goed in te schatten. Verschillende afspraken richten zich op een betere analyse van de mogelijke gevolgen en op een voorzichtiger benadering bij het introduceren, produceren en gebruiken van chemicaliën waarvan de effecten onzeker zijn.

- In 1980 werd het [International Programme on Chemical Safety](#) (IPCS) opgericht door de drie Verenigde Naties organisaties WHO, ILO en UNEP. Het IPCS verspreidt wetenschappelijke kennis over de milieu- en gezondheidsgevolgen van chemicaliën en helpt overheden hun capaciteit op dit gebied te versterken. Het IPCS publiceert onder meer een gezaghebbende classificatie van bestrijdingsmiddelen op basis van het gezondheidsgevaar dat ze op kunnen leveren, de [WHO Recommended Classification of Pesticides by Hazard](#).
- Tijdens de World Summit for Sustainable Development in Johannesburg in augustus 2002 werd besloten tot de invoering van het [Globally Harmonized System of Classification and Labelling of Chemicals](#) (GHS). Met het GHS systeem, dat nu onder leiding van de United Nations Economic Commission for Europe ingevoerd wordt, worden chemische stoffen overal ter wereld op dezelfde manier geclassificeerd. Snelle uitwisseling van informatie over milieu- en gezondheidseffecten wordt daardoor bevorderd.
- In februari 2006 werd de [Strategic Approach to International Chemicals Management](#) (SAICM) aangenomen door de [International Conference on Chemicals Management](#) (ICCM). SAICM, dat opereert onder de vlag van het *United Nations Environment Programme* (UNEP), biedt overheden een beleidskader waarmee bereikt kan worden dat op een veilige en duurzame manier wordt omgegaan met chemicaliën, inclusief chemisch afval en bijproducten.

- In juni 2007 ging de Europese richtlijn voor de [Registratie, Evaluatie, Autorisatie en beperkingen van Chemische stoffen](#) (REACH) van kracht. Deze verordening is aangenomen om de gezondheid van de mens en het milieu beter te beschermen tegen de risico's die chemische stoffen kunnen opleveren. Tegelijkertijd moet deze het concurrentievermogen van de chemische industrie in de EU verbeteren en het aantal dierproeven dat wordt gebruikt in de sector verminderen. De uitvoering van REACH is in handen van het [Europees Agentschap voor Chemische Stoffen](#) (ECHA).⁹⁰ Om te voldoen aan de verordening moeten bedrijven de risico's die zijn verbonden aan de stoffen die zij in de EU vervaardigen of in de handel brengen identificeren en beheersen. Ze moeten aantonen hoe de stof veilig kan worden gebruikt en ze moeten de risicobeperkende maatregelen bekendmaken aan de gebruikers. Als de risico's niet kunnen worden beheerst, kunnen de autoriteiten het gebruik van stoffen beperken. Op de lange termijn moeten de gevaarlijkste stoffen worden vervangen. Onder REACH zijn alle bedrijven in de toeleveringsketen van een chemische stof (fabrikanten, importeurs, gebruikers, afnemers) verantwoordelijk. REACH baseert zich op het voorzorgsprincipe.⁹¹
- De Europese Unie kent [diverse richtlijnen](#) voor emissies van schadelijke stoffen naar water en lucht. Deze schrijven onder andere het gebruik van de best beschikbare technologie (Best Available Technology, BAT) voor. Europese bedrijven worden geacht ook buiten de EU de Europese standaarden te volgen en van andere bedrijven mag verwacht worden dat zij een voorbeeld nemen aan deze Europese standaarden.
- De [OECD Guidelines for Multinational Enterprises](#) bevelen bedrijven aan om hun werknemers te onderwijzen en trainen in zaken aangaande milieu, gezondheid en veiligheid, inclusief de behandeling van giftige stoffen. Daarnaast moeten bedrijven ervoor zorgen dat de producten en diensten aan alle standaarden voor gezondheid en veiligheid van consumenten voldoen. Bedrijven moeten consumenten daar ook over informeren.

Hieruit volgen beoordelingselementen 8 en 9.

- **Internationale handel in chemicaliën en chemisch afval**

Het dumpen van chemisch afval en in eigen land verboden chemicaliën in minder ontwikkelde landen wordt aan banden gelegd door twee internationale verdragen:

- In de [Basel Convention on the Control of Transboundary Movements of Hazardous Wastes and their Disposal](#) van 1989 zijn duidelijke afspraken gemaakt over de internationale handel in, en veilige verwerking van, gevaarlijk (chemisch) afval. De [178 ondertekenende landen](#) verplichten zich om de internationale handel in gevaarlijk afval zoveel mogelijk te beperken, om gevaarlijk afval zo dicht mogelijk bij de plaats waar het ontstaat te verwerken, en om het ontstaan van gevaarlijk afval zoveel mogelijk te beperken.
- De [Rotterdam Convention on the Prior Informed Consent Procedure for Certain Hazardous Chemicals and Pesticides in International Trade](#) kwam tot stand in 1998. Het verdrag bepaalt dat pesticiden en andere gevaarlijke chemicaliën die in eigen land verboden zijn, in principe niet mogen worden geëxporteerd naar andere (ontwikkelings)landen.

Hieruit volgen beoordelingselementen 6 en 7.

- **Toegang tot medicijnen**

De standaard op het gebied van toegang tot medicijnen wordt gezet door de [Access to Medicine Index](#). De eerste versie van de index werd in juni 2008 gepubliceerd en liet zien dat de 20 grootste farmaceutische bedrijven sterk verschillen in hun inspanningen om patiënten in ontwikkelingslanden meer toegang te geven tot betaalbare geneesmiddelen en vaccins. Sommige grote fabrikanten maken goede vooruitgang, bijvoorbeeld via de ontwikkeling van nieuwe medicijnen tegen voorheen grotendeels veronachtzaamde ziekten. Andere bedrijven blijven juist achter bij het doorvoeren van vernieuwingen op dit terrein. De index gebruikt 28 indicatoren, gegroepeerd in acht criteria, om het beleid van grote farmaceutische bedrijven ten aanzien van toegang tot medicijnen te beoordelen en te vergelijken.

De Access to Medicine Index wordt gesteund door 29 toonaangevende, wereldwijde beleggingsinstellingen die samen meer dan US\$ 3.700 miljard beheeren. De beleggers noemen het een methode “die nuttig kan zijn bij de beoordeling van de lange termijn waarde van farmaceutische bedrijven.”⁹²

Hieruit volgt beoordelingselement 10.

- **Flesvoeding**

Volgens cijfers van de [Wereldgezondheidsorganisatie](#) (WHO) sterven ieder jaar 1,5 miljoen kinderen en wordt een veelvoud hiervan ziek, omdat zij geen borstvoeding krijgen. Borstvoeding is aantoonbaar beter voor de gezondheid van zuigelingen dan flesvoeding. Het aantal vrouwen dat borstvoeding geeft, loopt wereldwijd echter terug. Belangrijke oorzaak is de reclame voor flesvoeding die maakt dat onnodig veel ouders overschakelen op de fles. De [Internationale Gedragscode voor het op de markt brengen van vervangingsmiddelen voor moedermelk](#) van de Wereldgezondheidsorganisatie verbiedt daarom sinds 1981 alle reclame voor vervangingsmiddelen van moedermelk. Bijna alle landen ter wereld ondertekenden de WHO-code, maar nog lang niet alle landen hebben de WHO-code en de later ondertekende resoluties opgenomen in hun eigen wetgeving. Het [International Baby Food Action Network](#) (IBFAN) zet zich daarom in om te bewerkstelligen dat fabrikanten zich overal en altijd houden aan de WHO-code en de aanvullende resoluties houden.

Hieruit volgt beoordelingselement 11.

- **(Mee)roken**

De [Framework Convention on Tobacco Control](#) van de [Wereldgezondheidsorganisatie](#) (WHO) is geratificeerd door 168 staten. Overheden, maar ook bedrijven, kunnen de [maatregelen en aanbevelingen](#) gebruiken om de vraag en aanbod van rookwaren en om het meeroken te verminderen. Een aantal overheden (onder andere die van de Verenigde Staten) heeft echter (nog) geen relevante wetgeving opgesteld.

Hieruit volgt beoordelingselement 12.

2.5.3 Inhoud van een goed beleid

Een goed beleid op het gebied van gezondheid, zal er voor moeten zorgen dat er alleen wordt geïnvesteerd in bedrijven die hun verantwoordelijkheid ten aanzien van gezondheid serieus nemen en die handelen op basis van het voorzorgprincipe.

De volgende elementen zijn voor een goed beleid cruciaal:

1. Bedrijven voorkomen de aantasting van de gezondheid van werknemers, afnemers of omwonenden door producten of productieprocessen volgens het voorzorgbeginsel.
2. Bedrijven respecteren arbeidsrechten met betrekking tot gezondheid en veiligheid op het werk, zoals omschreven in de conventies van de ILO en de Tripartiete Verklaring.
3. Bedrijven werken aan de systematische verbetering van gezondheid en veiligheid van werknemers en ontwikkelen een preventieve cultuur op het gebied van gezondheid en veiligheid.
4. Bedrijven respecteren internationale afspraken over de productie en het gebruik van gevaarlijke of giftige stoffen zoals omschreven in het Montreal Protocol (over stoffen die de ozonlaag aantasten).
5. Bedrijven respecteren internationale afspraken over de productie en het gebruik van gevaarlijke of giftige stoffen zoals omschreven in het verdrag van Stockholm (over POP's).
6. Bedrijven respecteren internationale afspraken op het gebied van handel in chemicaliën en chemisch afval zoals omschreven in de verdragen van Bazel.
7. Bedrijven respecteren internationale afspraken op het gebied van handel in chemicaliën en chemisch afval zoals omschreven in het verdrag van Rotterdam.
8. Bedrijven reduceren de uitstoot van schadelijke stoffen (naar bodem, water en lucht) door gebruik te maken van de best beschikbare technieken (Best Available Techniques, BAT).
9. Bedrijven beperken het gebruik van chemicaliën waarvan in wetenschappelijke literatuur wordt vermoed dat ze schadelijk zijn voor de gezondheid en, indien noodzakelijk, alleen op een verantwoorde manier (voorzorgbeginsel).
10. Patiënten met voorkombare en behandelbare ziektes hebben recht op goede toegang tot medicijnen.
11. Producenten van flesvoeding houden zich aan de WHO-code en aanvullende resoluties met betrekking tot reclame voor vervangingsmiddelen van moedermelk.
12. Tabaksproducenten houden zich aan de WHO Framework Convention on Tobacco Control en aanvullende resoluties met betrekking tot de bescherming van huidige en toekomstige generaties tegen de gezondheid, sociale, milieu en economische gevolgen van (mee)roken.
13. Bedrijven integreren criteria ten aanzien van gezondheid in hun inkoopbeleid en -werkwijze.
14. Bedrijven nemen clausules over de naleving van criteria met betrekking tot gezondheid op in hun contracten met onderaannemers en toeleveranciers.

2.5.4 Beoordeling en overzicht beleidsscores

Hierboven zijn 14 elementen geformuleerd die volgens de Eerlijke Verzekeringswijzer in het beleid op het gebied van gezondheid opgenomen zouden moeten zijn.

De score van de verzekeraar is bepaald door het aantal elementen dat is opgenomen in het beleid te delen door 1,4. De uitkomst is afgerond tot een heel getal op een schaal van 1 tot 10. De laagst mogelijke score daarbij is 1. Zie voor een uitgebreide uitleg paragraaf 1.3.2. Een meer gedetailleerd overzicht van de scores van de tien onderzochte verzekeraarsgroepen op dit thema vindt u in Tabel 6.

Tabel 6 Beleidsscores Gezondheid

Gezondheid	Achmea	Aegon	Allianz	APG	a.s.r	Delta Lloyd	Generali	ING	Legal & General	SNS REAAL

		7	4	1	1	6	1	1	4	1	2
1	Bedrijven voorkomen de aantasting van de gezondheid van werknemers, afnemers of omwonenden door producten of productieprocessen volgens het voorzorgbeginsel	0	1	0	0	0	0	0	1	0	0
2	Bedrijven respecteren arbeidsrechten met betrekking tot gezondheid en veiligheid op het werk, zoals omschreven in de conventies van de ILO en de Tripartiete Verklaring	1	1	0	0	1	0	0	1	1	1
3	Bedrijven werken aan de systematische verbetering van gezondheid en veiligheid van werknemers en ontwikkelen een preventieve cultuur op het gebied van gezondheid en veiligheid	1	0	0	0	1	0	0	0	0	1
4	Bedrijven respecteren internationale afspraken over de productie en het gebruik van gevaarlijke of giftige stoffen zoals omschreven in het Montreal Protocol (over stoffen die de ozonlaag aantasten).	1	1	0	0	1	0	0	1	0	0
5	Bedrijven respecteren internationale afspraken over de productie en het gebruik van gevaarlijke of giftige stoffen zoals omschreven in het verdrag van Stockholm (over POP's).	1	1	0	0	1	0	0	0	0	0
6	Bedrijven respecteren internationale afspraken op het gebied van handel in chemicaliën en chemisch afval zoals omschreven in het verdrag van Bazel.	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0
7	Bedrijven respecteren internationale afspraken op het gebied van handel in chemicaliën en chemisch afval zoals omschreven in het verdrag van Rotterdam.	1	0	0	0	0	0	0	1	0	0
8	Bedrijven reduceren de uitstoot van schadelijke stoffen (naar bodem, water en lucht) door gebruik te maken van de best beschikbare technieken (BAT, Best Available Techniques).	0	1	0	0	1	0	0	1	0	0
9	Bedrijven beperken het gebruik van chemicaliën waarvan in wetenschappelijke literatuur wordt vermoed dat ze schadelijk zijn voor de gezondheid en, indien noodzakelijk, alleen op een verantwoorde manier (voorzorgbeginsel).	0	1	0	0	0	0	0	1	0	0
10	Patiënten met voorkombare en behandelbare ziektes hebben recht op goede toegang tot medicijnen.	1	0	0	1	1	1	0	0	0	1

Gezondheid		Achmea	Aegon	Allianz	APG	a.s.r	Delta Lloyd	Generali	ING	Legal & General	SNS REAAL
		7	4	1	1	6	1	1	4	1	2
11	Producenten van flesvoeding houden zich aan de WHO-code en aanvullende resoluties met betrekking tot reclame voor vervangingsmiddelen van moedermelk.	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0
12	Tabaksproducenten houden zich aan de WHO Framework Convention on Tobacco Control en aanvullende resoluties met betrekking tot de bescherming van huidige en toekomstige generaties tegen de gezondheid, sociale, milieu en economische gevolgen van (mee)roken	1	0	0	0	n.a.	0	0	0	0	0
13	Bedrijven integreren criteria ten aanzien van gezondheid in hun inkoopbeleid en -werkwijze	1	0	0	0	1	0	0	0	0	0
14	Bedrijven nemen clausules over de naleving van criteria met betrekking tot gezondheid op in hun contracten met onderaannemers en toeleveranciers	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0

Legenda:

1 = laagste score (geen beleid)

10 = hoogste score (best mogelijke beleid volgens deze methodologie)

n.a. = niet actief in deze sector en dus geen beleid verwacht

2.6 Natuur

2.6.1 Wat staat er op het spel?

De biologische diversiteit van de planeet aarde - haar ecosystemen, plant- en diersoorten en genetisch materiaal - vormt een complex web van leven dat van groot belang is voor de economische en sociale ontwikkeling van onze samenleving, voor onze cultuur en voor onze ontspanningsmogelijkheden. De steeds snellere achteruitgang van de mondiale biodiversiteit (natuur) is één van de meest urgente milieuzorgen. Het verlies van biodiversiteit brengt enorme potentiële kosten en risico's met zich mee, zoals de vernietiging van leefgebieden, het verlies van de functies van ecosystemen, de bedreiging van de voedselvoorziening, en het verdwijnen van geneeskrachtige planten. [The Economics of Ecosystems and Biodiversity](#) (Teeb) project van de UNEP schat in dat het verlies van biodiversiteit door ontbossing alleen de wereld economie jaarlijks ongeveer \$ 4.500 miljard zal kosten.⁹³ De zorg over de natuurlijke rijkdom van de wereld is een morele en ethische verantwoordelijkheid van de gehele mensheid.

In maart 2005 werd de [Millennium Ecosystem Assessment](#) (MEA) gepubliceerd: een vierjarige wetenschappelijke studie geïnitieerd door de Verenigde Naties, waaraan wereldwijd 1.360 experts meewerkten. Een gedeelte van de studie richt zich op biodiversiteit, hiervoor zijn zowel de bevindingen als de uitgebreide aanbevelingen voor beleid apart gepubliceerd. De bevindingen van de MEA geven inzicht in de huidige toestand en verandering van ecosystemen, en de effecten hiervan op het leven van de mens. Ook biedt het rapport een aanbeveling voor bedrijven om ecosystemen op een duurzame manier te gebruiken en te conserveren.

De MEA concludeerde: “In de afgelopen 50 jaar heeft de mens ecosystemen sneller en diepgaander veranderd dan in elke andere tijdperiode in onze geschiedenis. Dit gebeurde vooral om aan de groeiende vraag naar voedsel, drinkwater, hout, vezels en brandstof te voldoen. Dit proces heeft een grote bijdrage geleverd aan economische ontwikkeling en een substantiële toename van het menselijk welzijn, maar heeft ook geleid tot een aanzienlijk - en grotendeels onherstelbaar - verlies van de diversiteit van het leven op aarde en verscherpte armoede voor sommige bevolkingsgroepen. Als deze problemen niet aangepakt worden zullen de voordelen die toekomstige generaties ontleen aan de mondiale ecosystemen aanzienlijk afnemen. De vermindering van de functies van ecosystemen kan nog aanmerkelijk verergeren tijdens de eerste helft van deze eeuw, wat een obstakel zal vormen bij het bereiken van de [Millennium Development Goals](#).⁹⁴ Tegelijkertijd vindt de MEA dat het met gepaste initiatieven “mogelijk is de degradatie van vele ecosystemen in de komende 50 jaar terug te draaien. Daarvoor zijn wel veranderingen in beleid en menselijke activiteiten noodzakelijk, die momenteel nog niet gaande zijn.”⁹⁵

Het investeringsbeleid van de verzekeraar moet ervoor zorg dragen dat het alleen betrokken is bij investeringen in bedrijven en overheden die zich tot doel stellen verder verlies aan natuurwaarden te voorkomen, en dit principe ook systematisch in praktijk brengen. Bij de ontwikkeling van een beleid op dit gebied kunnen verzekeraars gebruik maken van de internationale standaarden die in paragraaf 2.6.2 worden beschreven.

2.6.2 Internationale standaarden

De [UN Convention on Biological Diversity](#) (CBD) van 1992 stelt zich ten doel wereldwijd de biologische diversiteit te beschermen en duurzaam te gebruiken. De CBD eist van de ondertekenende landen dat het onderwerp biodiversiteit wordt toegevoegd aan de wettelijke procedures die de effecten van activiteiten op het milieu beoordelen (milieueffectrapportages). Vrijwel alle landen ter wereld hebben de conventie ondertekend.⁹⁶

In april 2002 zijn de ondertekenende landen van de CBD overeengekomen dat ze “in 2010 het verlies van biodiversiteit op wereldwijd, regionaal en nationaal niveau significant zullen verminderen, om zo bij te dragen aan het leven op aarde en het verminderen van armoede.”⁹⁷ In november 2010 bereikte het CBD een nieuwe overeenkomst, waarin onder meer werd afgesproken dat 10% van de oceanen tot natuurgebied wordt uitgeroepen, er strengere wetten moeten komen om vis te beschermen en dat de hoeveelheid te beschermen land zal groeien van 13% naar 17%.⁹⁸

De CBD deelt biodiversiteit op in drie categorieën: ecosystemen, dier- en plantsoorten, en genetisch materiaal. De specifieke standaarden die voor iedere categorie beschikbaar zijn worden hieronder besproken.

- **Bescherming van ecosystemen en leefgebieden**

Verschillende internationale overeenkomsten vereisen de bescherming van ecosystemen en natuurlijke leefgebieden:

- De [UN Convention on Biological Diversity](#) (CBD) eist dat iedere lidstaat een systeem opstelt om de biodiversiteit in beschermde gebieden te behouden, of op andere manier de bescherming van ecosystemen te waarborgen.
- De [UN Convention on the Law of the Sea](#) (UNCLOS) verplicht alle ondertekende landen om de biodiversiteit in oceaangebieden te beschermen en behouden. De bescherming van specifieke oceaangebieden wordt behandeld in de [Regional Seas Conventions](#), die vallen onder het [UN Environmental Programme](#) (UNEP). Ook het [International Coral Reef Initiative](#) richt zich op specifieke oceaangebieden.
- De biodiversiteit in gebieden die om milieu- en culturele redenen van belang zijn, staat onder bescherming van de [Unesco World Heritage Convention](#).
- Voor *wetlands* (moeras- en veengebieden) die rijk aan biodiversiteit zijn, bestaat de [Ramsar Convention on Wetlands](#) die bescherming en degelijk beheer van deze gebieden waarborgt.
- De [World Conservation Union](#) (IUCN) heeft een systeem ontwikkeld dat natuurgebieden in zes categorieën categoriseert en aangeeft in welke gebieden biodiversiteit beschermd dient te worden (categorie I t/m IV). Daarnaast biedt de IUCN richtlijnen voor bedrijven over hoe om te gaan met gebieden die binnen deze [Protected Area Management Categories](#) vallen. In 2000 werd op het IUCN World Conservation Congress een resolutie aangenomen die alle staten oproept om in de beschermde gebieden (categorieën I t/m IV) investeringen in olie-, gas, en mijnbouwprojecten niet toe te laten.
- Het *High Conservation Value* (HCV) concept was oorspronkelijk bedacht in het kader van certificatie van bosbeheer en houtproducten (High Conservation Value Forests or HCVF), maar kan worden toegepast op alle ecosystemen en natuurlijke leefomgevingen. Het [HCV Resource Network](#) heeft nationale implementatie richtlijnen, lokale projecten, trainingen en workshops ontwikkeld.

Hieruit volgen beoordelingselementen 1,2, 3 en 4.

- **Bescherming van plant- en diersoorten**

De meest vanzelfsprekende stap voor het behoud van biodiversiteit is de bescherming van bedreigde soorten flora en fauna. Een toonaangevende rapportage van bedreigde soorten is de [IUCN Red List of Threatened Species](#). Het leefgebied van deze bedreigde soorten wordt beschermd door de [Convention on the Conservation of Migratory Species of Wild Animals](#) (1979). Ook richt dit verdrag zich op de beperking van exploitatie van gebieden waar migrerende wilde en bedreigde diersoorten zich ophouden. Andere mondiale en regionale verdragen verbieden of limiteren de commerciële exploitatie van o.a. walvissen, trekvogels, ijsberen, zeeschildpadden en zeehonden.⁹⁹

Hieruit volgt beoordelingselement 5.

De [Convention on International Trade in Endangered Species of Wild Fauna and Flora](#) (CITES) verbindt strenge voorwaarden aan de internationale handel in alle bedreigde soorten, en eist hiervoor nationale regelgeving van de landen die het verdrag hebben geratificeerd. CITES hanteert drie lijsten met soorten die in meer of mindere mate bedreigd zijn. Dier- en plantensoorten op Appendix I mogen alleen worden verhandeld in uitzonderlijke situaties, terwijl de handel in soorten op Appendix II gecontroleerd wordt om ervoor te zorgen dat ze niet met uitsterven bedreigd worden. Appendix III betreft soorten die in ten minste één land bedreigd zijn en waar andere landen gevraagd worden om hulp bij het controleren van de handel.¹⁰⁰

Behalve de bescherming van bedreigde diersoorten, vereist natuurbewoud dat diersoorten die (nog) niet bedreigd zijn, niet overmatig worden gevangen en dat commerciële vangst op duurzame wijze plaatsvindt. De CBD eist dat “landen hun biologische rijkdommen zodanig beheren dat ze ervan zijn verzekerd dat deze worden behouden en op een duurzame manier worden gebruikt”.¹⁰¹ Dit onderwerp wordt ook behandeld in paragraaf 3.1 over landbouw, paragraaf 2.4. over visserij en paragraaf 3.4 over bosbouw.

Hieruit volgen beoordelingselementen 6 en 7.

De natuur wordt ook bedreigd door bedoelde en onbedoelde introductie van [exotische soorten](#). Als deze buiten hun natuurlijke leefomgeving komen kunnen ze inheemse soorten verdringen en hun habitat overnemen. *Exotische indringers* komen overal ter wereld voor, maar vormen vooral een probleem voor de ecosystemen van eilanden. De UNCLOS en de CBD vereisen daarom beiden dat lidstaten de import en introductie van exotische soorten voorkomen of onder strikte controle houden.

Hieruit volgt beoordelingselement 11.

- **Bescherming van genetisch materiaal**

De CBD eist dat bedrijven die toegang willen hebben tot genetisch materiaal uit het buitenland vooraf toestemming moeten verkrijgen van het exporterende land en duidelijke afspraken dienen te maken voor het gebruik van het materiaal.

Het [Cartagena Protocol on Biosafety](#) heeft een raamwerk ontwikkeld voor veilig gebruik van levende genetisch gemodificeerde organismen, die een schadelijk effect kunnen hebben op biodiversiteit of volksgezondheid en grensoverschrijdende risico's met zich meebrengen. Ook vereist het protocol toestemming van het importland voordat levende genetisch gemodificeerde organismen mogen worden geïmporteerd.

Hieruit volgen beoordelingselementen 8, 9 en 10.

- **Bedrijven en natuur**

In April 2006 werden door de CBD de [Voluntary Guidelines on Biodiversity-Inclusive Impact Assessments](#) gepubliceerd. Hierin staan duidelijke handleidingen over hoe natuurcriteria kunnen worden opgenomen in milieueffectrapportages.

In Groot-Brittannië werken het [EarthWatch Institute](#) en anderen aan het betrekken van bedrijven bij het behoud van de biodiversiteit. Zij hebben een stappenplan speciaal voor bedrijven opgesteld, gebaseerd op [10 principles of engagement](#), waaronder het opstellen van een strategisch biodiversiteitsplan, en het integreren van biodiversiteitsstandaarden in reguliere kwaliteitsmetingen en het beschermen van de natuur in het inkoopbeleid. De [Wildlife Trust](#) heeft een [biodiversity benchmark](#) ontwikkeld. Beide initiatieven richten zich vooral op bedrijven die land bezitten of verantwoordelijk zijn voor landbeheer.

In december 2007 publiceerde het [IUCN Nederlands Comité](#) een handleiding voor bedrijven, [Business and Biodiversity](#).

De richtlijn [ISO 26000](#), gepubliceerd in november 2010, stelt dat organisaties zich maatschappelijk verantwoord gedragen als zij biodiversiteit waarderen en beschermen, de functie van ecosystemen waarderen, beschermen en herstellen, land en natuurlijke hulpbronnen duurzaam gebruiken, en gebieden op milieuverantwoorde wijze ontwikkelen.¹⁰²

Het Global Reporting Initiative (GRI) publiceerde in oktober 2011 een rapport over [ecosystem services](#) en de manieren waarop een bedrijf kan onderzoeken welk effect het heeft op ecosystem services. De aanpak doet suggesties voor indicatoren voor toekomstig gebruik in het GRI's Reporting Framework.

Op de Rio + 20 Earth Summit in juni 2012 heeft UNEP FI de [Natural Capital Declaration](#) gelanceerd. Ondertekenaars van dit initiatief tonen hiermee hun commitment om natural capital (natuurlijke hulpbronnen en de ecosystemen diensten die de aarde daaruit levert) criteria te integreren in hun financiële producten.

Hieruit volgen beoordelingselementen 12, 13 en 14.

2.6.3 Inhoud van een goed beleid

Verzekeraars kunnen invloed uitoefenen op de bescherming van de natuur, vooral als ze investeren in sectoren met een potentieel grote invloed op de natuur, zoals bosbouw, mijnbouw, olie- en gassector, visserij, watervoorziening en infrastructuur, of sectoren die gebruiken maken van genetisch materiaal, zoals landbouw, biotechnologie, de medische en de cosmetische industrie.

Er zijn voor bedrijven verschillende redenen om biodiversiteit hoog op de agenda te plaatsen. Hieronder vallen strengere regels ter bescherming van ecosystemen en strikter toezicht hierop, stijgende kosten in productketens die afhankelijk zijn van bepaalde ecosystemen, veranderingen in consumptiepatronen en druk van de samenleving en maatschappelijke organisaties. Bovendien ontstaan er nieuwe commerciële kansen voor bedrijven, daar waar commercie en natuurbeheer hand in hand gaan waarop de verzekeraars kunnen inspelen.¹⁰³

Om de risico's voor natuurgebieden en andere bedreigingen voor de biodiversiteit aan te pakken, dienen verzekeraars investeringsbeleid op te stellen dat in lijn is met internationale verdragen en nationale wetgeving. De volgende elementen zijn voor een goed beleid cruciaal:

1. Bedrijven voorkomen ontbossing en beschermen natuurlijke bossen waaronder oerbossen, veengebieden, mangrovebossen en regenwouden, zoals omschreven in het High Conservation Value (HCV) concept.
2. Bedrijven voorkomen de negatieve impact op beschermde gebieden die vallen onder de categorieën I-IV van de World Conservation Union.
3. Bedrijven voorkomen de negatieve impact op beschermde gebieden die vallen onder de UNESCO World Heritage Convention.
4. Bedrijven voorkomen de negatieve impact op beschermde gebieden die vallen onder de Ramsar Convention on Wetlands.
5. Bedrijven voorkomen negatieve gevolgen voor de populaties of het aantal dieren van soorten die op de IUCN Red List of Threatened Species staan.
6. Handel in bedreigde plant- en diersoorten voldoet aan de voorwaarden van CITES.
7. Handel in bedreigde plant- en diersoorten die op de lijsten van CITES staan is onacceptabel.

8. Activiteiten op het gebied van genetische materialen en gentechnologie vinden alleen plaats als ze voldoen aan de toestemming- en veredelingseisen zoals beschreven in de UN Convention on Biological Diversity en het daaraan gerelateerde Nagoya Protocol.
9. Productie van, of handel in, levende genetisch gemodificeerde organismen kan alleen plaatsvinden als toestemming van het importerende land is verkregen en aan alle vereisten van het Cartagena Protocol wordt voldaan.
10. Productie van, of handel in, levende genetisch gemodificeerde organismen is onacceptabel.
11. Bedrijven voorkomen de introductie van exotische soorten in ecosystemen.
12. Bedrijven maken een milieueffectrapportage over de totale gevolgen van het project op de biodiversiteit, ten minste volgens de richtlijnen voor rapportage over biodiversiteit en landgebruik van het Global Reporting Initiative.
13. Bedrijven integreren criteria ten aanzien van natuur in hun inkoopbeleid en -werkwijze.
14. Bedrijven nemen clausules over de naleving van criteria met betrekking tot natuur op in hun contracten met onderaannemers en toeleveranciers.

2.6.4 Beoordeling en overzicht beleidsscores

Hierboven zijn 14 elementen geformuleerd die volgens de Eerlijke Verzekeringswijzer in het beleid op het gebied van natuur opgenomen zouden moeten zijn.

De score van de verzekeraar is bepaald door het aantal elementen dat is opgenomen in het beleid te delen door 1,4. De uitkomst is afgerond tot een heel getal op een schaal van 1 tot 10. De laagst mogelijke score daarbij is 1. Zie voor een uitgebreide uitleg paragraaf 1.3.2.

Een meer gedetailleerd overzicht van de scores van de tien onderzochte verzekeraarsgroepen op dit thema vindt u in Tabel 7.

Tabel 7 Beleidsscores Natuur

Natuur		Achmea	Aegon	Allianz	APG	a.s.r	Delta Lloyd	Generali	ING	Legal & General	SNS REAAL
		6	5	1	1	4	1	1	7	1	4
1	Bedrijven voorkomen ontbossing en beschermen natuurlijke bossen waaronder oerbossen, veengebieden, mangrovebossen en regenwouden, zoals omschreven in het High Conservation Value (HCV) concept.	0	1	0	0	0	0	0	1	0	1
2	Bedrijven voorkomen de negatieve impact op beschermde gebieden die vallen onder de categorieën I-IV van de World Conservation Union.	0	1	0	0	1	0	0	1	0	1

Natuur		Achmea	Aegon	Allianz	APG	a.s.r	Delta Lloyd	Generali	ING	Legal & General	SNS REAAL
		6	5	1	1	4	1	1	7	1	4
3	Bedrijven voorkomen de negatieve impact op beschermde gebieden die vallen onder de UNESCO World Heritage Convention.	1	1	0	0	1	0	0	1	0	1
4	Bedrijven voorkomen de negatieve impact op beschermde gebieden die vallen onder de Ramsar Convention on Wetlands.	1	0	0	0	1	0	0	1	0	1
5	Bedrijven voorkomen negatieve gevolgen voor de populaties of het aantal dieren van soorten die op de IUCN Red List of Threatened Species staan	1	1	0	0	0	0	0	1	0	0
6	Handel in bedreigde plant- en diersoorten voldoet aan de voorwaarden van CITES	1	1	0	0	1	0	0	0	0	0
7	Handel in bedreigde plant- en diersoorten die op de lijsten van CITES staan is onacceptabel	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
8	Activiteiten op het gebied van genetische materialen en gentechnologie vinden alleen plaats als ze voldoen aan de toestemming- en veredelingseisen zoals beschreven in de UN Convention on Biological Diversity en het daaraan gerelateerde Nagoya Protocol	1	1	0	0	0	0	0	1	0	0
9	Productie van, of handel in, levende genetisch gemodificeerde organismen kan alleen plaatsvinden als toestemming van het importerende land is verkregen en aan alle vereisten van het Cartagena Protocol wordt voldaan	1	1	0	0	0	0	0	1	0	0
10	Productie van, of handel in, levende genetische gemodificeerde organismen is onacceptabel.	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
11	Bedrijven voorkomen de introductie van exotische soorten in ecosystemen	1	0	0	0	0	0	0	1	0	0
12	Bedrijven maken een milieueffectrapportage over de totale gevolgen van het project op de biodiversiteit, ten minste volgens de richtlijnen voor rapportage over biodiversiteit en landgebruik van het Global Reporting Initiative	1	0	0	0	0	0	0	1	0	1

Natuur		Achmea	Aegon	Allianz	APG	a.s.r	Delta Lloyd	Generali	ING	Legal & General	SNS REAAL
		6	5	1	1	4	1	1	7	1	4
13	Bedrijven integreren criteria ten aanzien van natuur in hun inkoopbeleid en -werkwijze	1	0	0	0	1	0	0	1	0	0
14	Bedrijven nemen clausules over de naleving van criteria met betrekking tot natuur op in hun contracten met onderaannemers en toeleveranciers	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0

Legenda:

1 = laagste score (geen beleid)

10 = hoogste score (best mogelijke beleid volgens deze methodologie)

n.a. = niet actief in deze sector en dus geen beleid verwacht

2.7 Dierenwelzijn

2.7.1 Wat staat er op het spel?

Dieren zijn - net als mensen - wezens met gevoel, die respect en bescherming verdienen. In Nederland gaat de overheid sinds 1981 uit van de erkenning van de intrinsieke waarde van dieren.¹⁰⁴ Op basis van dit fundamentele uitgangspunt, tevens vastgelegd in het [Verdrag van Lissabon](#) (2007), bepleiten dierenbeschermingsorganisaties maatregelen om het welzijn van dieren te beschermen. En met succes, want dierenwelzijn kan zich op een groeiende belangstelling verheugen van de maatschappij en het bedrijfsleven. Het pleidooi van dierenbeschermingsorganisaties vindt steeds meer weerklank onder Europese burgers, blijkt onder meer uit de [Eurobarometer](#). Om deze reden besteedt ook de politiek steeds meer aandacht aan het onderwerp. Ook in andere landen buiten Europa wordt dierenwelzijn steeds meer een issue bij het publiek. Binnen de Verenigde Naties wordt gesproken over een [UN Declaration on Animal Welfare](#).

Het welzijn van dieren is ook belangrijk voor het welzijn en de gezondheid van grote groepen mensen. Ongeveer een miljard mensen zijn voor hun inkomen, voeding en kleding afhankelijk van de gezondheid en productiviteit van de dieren waar zij mee werken. Om deze reden heeft bijvoorbeeld de [FAO](#), de Voedings- en Landbouworganisatie van de VN, onlangs besloten om meer expliciete aandacht te geven aan dierenwelzijn. Volgens de FAO is dierenwelzijn verbonden met onder andere voedselzekerheid en -veiligheid, gezondheid, duurzaamheid, arbeidsomstandigheden, rurale ontwikkelingen, gendergelijkheid en sociale rechtvaardigheid.¹⁰⁵

Met name in de (intensieve) veehouderij kan het welzijn van dieren onder druk komen te staan, onder andere omdat dieren vaak worden gehouden in omstandigheden die niet bij de diersoort passen en niet dierwaardig zijn. In de intensieve veehouderij (waaronder de gangbare varkens-, pluimvee-, vleesvee-, konijnen-, geiten- en melkveehouderijen, waarbij melkkoeien jaarrond op stal worden gehouden, en vissen in de intensieve aquacultuur), worden dieren in hoge concentraties binnen gehouden en ondergaan ze vaak onverdoofde ingrepen (staarten knippen, snavels kappen, tanden vijlen, onthoornen). Dieren hebben geen tot weinig mogelijkheid om hun natuurlijke gedrag uit te voeren (grazen, scharrelen, wroeten). Ook het transport over lange afstanden en het beheersen van de condities voor en tijdens het slachten van dieren verdienen de aandacht. De intensieve veehouderij wordt voorts gekarakteriseerd door een houderijsysteem dat niet grondgebonden is, waarbij veevoer wordt aangevoerd en mest moet worden afgevoerd. Het systeem kenmerkt zich dus door de afwezigheid van een natuurlijke kringloop en het afwentelen van de gevolgen van milieuvervuiling (vermesting en verzuring) op de samenleving.

Door veranderende consumptiepatronen in opkomende markten (zoals de BRIC-landen: Brazilië, Rusland, India en China) neemt wereldwijd de vraag naar veeteeltproducten - vlees, zuivel, eieren - sterk toe. Om aan deze vraag te voldoen op een manier die aandacht heeft voor dierenwelzijnsnormen is een grote uitdaging. Ook omdat het negeren van dierenwelzijn in toenemende mate gezondheidsrisico's voor de bevolking met zich meebrengt door de mogelijke snelle verspreiding van ziektes.¹⁰⁶

Ook het transport over lange afstanden en het beheersen van de condities voor en tijdens het slachten van dieren verdienen de aandacht. Tijdens transport zijn er de volgende risico's voor dieren: slechte ventilatie, te weinig ruimte, gebrek aan voer en water, incorrect behandelen bij in- en uitladen, slechte conditie van dieren voorafgaand aan transport en het in contact komen met ziekteverwekkende bacteriën. Het transport van dieren kan dan ook leiden tot uitputting, uitdroging, stress, verwonding, ziekte en zelfs sterfte onder de betrokken dieren¹⁰⁷.

Behalve in de veeteeltsector zijn dierenwelzijnsnormen ook van belang in sectoren zoals de farmaceutische industrie en cosmeticsector die veel proefdieren gebruiken. In het (inter)nationale maatschappelijke en politiek debat wordt steeds vaker uitgegaan van de 3V alternatieven voor dierproeven: vervanging, vermindering en verfijning. Verder worden in de recreatiesector dieren ingezet voor sport en vermaak - paardensport, circussen, dierentuinen - en zijn er bedrijven die dieren houden voor hun bont. Ook het fokken en verhandelen van huisdieren heeft zich inmiddels in veel landen ontwikkeld tot een belangrijke bedrijfstak. En tenslotte is bij plezierjacht, jachttoerisme, het bestrijden van plaagdieren en visserij het welzijn van dieren vaak in het geding.

Het investeringsbeleid van de verzekeraar zou bij investeringen in al deze sectoren rekening moeten houden met het welzijn van dieren, niet alleen omwille van dieren zelf maar ook om de mogelijke maatschappelijke gevolgen op het gebied van gezondheid en milieu. Bij de ontwikkeling van een beleid op dit gebied kunnen verzekeraars gebruik maken van de internationale standaarden die in de volgende paragraaf worden beschreven.

2.7.2 Internationale standaarden

De belangrijkste internationale standaarden op het gebied van dierenwelzijn worden hieronder samengevat.

- **Algemeen**

Welzijn is de kwaliteit van het leven van dieren zoals die door het dier zelf wordt ervaren. De [Five Freedoms](#) worden vaak als uitgangspunt genomen voor het opstellen van standaarden voor dierenwelzijn. Dit concept is ontstaan uit het Brambell Report dat in 1965 in Groot-Brittannië verscheen en het daaropvolgende verzoek van de Britse minister van Landbouw aan de Farm Animal Welfare Council (FAWC) om de *Welfare Codes* voor runderen, varkens, kippen en kalkoenen te herzien. Het heeft tenslotte de volgende lijst met vijf vrijheden opgeleverd die kunnen worden toegepast op alle dieren.

Een dier moet vrij zijn:

1. Van honger, dorst en onjuiste voeding;
Directe toegang tot vers water en goed voedsel om gezond en sterk te blijven.
2. Van thermaal en fysiek ongerief;
Het hebben van een geschikte, comfortabele huisvesting die rust biedt.
3. Van pijn, verwondingen en ziektes;
Door dit te voorkomen of snel te diagnosticeren en te behandelen.
4. Van angst en chronische stress;
Door omstandigheden die lijden en stress veroorzaken te vermijden.
5. Om het natuurlijke (soorteigen) gedrag te vertonen;
Door voldoende ruimte, voldoende en juiste voorzieningen en gezelschap van soortgenoten te verstrekken.

Het [Welfare Quality Project](#) (2004-eind 2009) heeft geresulteerd in verscheidene praktische meetinstrumenten om dierenwelzijn te kunnen beoordelen. De vijf vrijheden worden ook in dit project en in de meetinstrumenten verwerkt. Er zijn daarnaast duidelijke minimum dierenwelzijnstandaarden opgesteld in het algemeen en toegespitst op een paar diergroepen.

Het principe dat een dier intrinsieke waarde heeft, is in Nederland opgenomen in diverse wetten: [Wet op de Dierproeven](#), [Flora en Faunawet](#) en ook in de relatief nieuwe Wet Dieren die in mei 2011 in werking is getreden. Dit is een samenvoeging van vijf wetten aangaande dieren, waaronder de huidige Gezondheids- en Welzijnswet voor Dieren.¹⁰⁸

In een protocol bij het [Verdrag van Amsterdam](#) (1997) erkent de Europese Unie dieren officieel als wezens met gevoel en geeft men aan dat Europese burgers en instellingen op het gebied van landbouw, visserij en wetenschap rekening moeten houden met het welzijn van dieren. Dit protocol is vervolgens volledig opgenomen als artikel 6b in de opvolger van het *Verdrag van Amsterdam*, het [Verdrag van Lissabon](#) (2007, in werking getreden op 1 december 2009).

De richtlijn [ISO 26000](#), gepubliceerd in november 2010, erkent het belang van dierenwelzijn in het principe 'Ethisch gedrag'. De onderliggende waarden hiervan - oprechtheid, rechtvaardigheid en integriteit- impliceren zorgzaamheid voor mensen, dieren en het milieu. Ethisch gedrag kan worden bevorderd door het welzijn van dieren te respecteren, inclusief het zorgen voor behoorlijke omstandigheden indien de organisatie het leven en bestaan van dieren beïnvloedt.¹⁰⁹

Hieruit volgen beoordelingselementen 1, 13 en 14.

- **Veetransport**

De Tweede Kamer heeft zich in januari in 2013 uitgesproken dat het een einde wil maken aan lange afstandstransporten van slachtvee. Lange afstandstransporten duren meer dan 8 uur. Een Kamermeerderheid schaarde zich achter de motie van Marianne Thieme die het kabinet vroeg de mogelijkheden te onderzoeken voor het beperken van de duur van diertransporten die vanuit Nederland vertrekken. Ook moet het kabinet bekijken of de duur van diertransporten in Nederland zelf kan worden ingeperkt.¹¹⁰ Het is niet de eerste keer dat de Tweede Kamer een dergelijke uitspraak doet. En ook het Europees Parlement heeft zich in het verleden al diverse malen voor uitgesproken om veetransport, in het bijzonder het transport van slachtvee, aan een maximum tijdslimiet te binden. Opeenvolgende Nederlandse Kabinetten hebben er bij de EU op aangedrongen met een tijdslimiet te komen. Tot nu toe tevergeefs omdat er onder de EU-lidstaten hiervoor geen meerderheid is te vinden.¹¹¹

Hieruit volgt beoordelingselement 12.

- **Landbouwhuisdieren**

In Europa zijn diverse verdragen aangenomen voor de bescherming van landbouwhuisdieren. In de [European Convention for the Protection of Animals kept for Farming Purposes](#) (in 1976 aangenomen en in 1992 gewijzigd) zijn minimumrichtlijnen voor de veehouderij op het gebied van dierenwelzijn opgenomen. Daarnaast zijn er verdragen over [transport](#) (in 1968 aangenomen en in 2003 gewijzigd) en over de [slacht](#). Deze verdragen zijn verder uitgewerkt in specifieke regels voor bepaalde diersoorten of onderwerpen. Voor alle landbouwhuisdieren geldt de [algemene dierenwelzijnrichtlijn](#) (98/58EG). Verder zijn er specifieke regels voor het transport van dieren, het bedwelmen en doden van dieren, huisvesting en verzorging van dieren en diergezondheid. Op termijn worden enkele ernstige misstanden in de intensieve veehouderij afgebouwd, zoals het houden van kalveren in kisten (verboden sinds 2007), hennen in legbatterijen (verboden vanaf 2012) en het houden van zeugen in voerligboxen (verboden vanaf 2013).

In december 2013 nam de Tweede Kamer enkele moties aan die de staatssecretaris van Landbouw manen het dierenwelzijnsbeleid aan te scherpen. Binnen een half jaar moeten er afspraken zijn over het uitfasen van het onthoornen van melkgeiten. Ook moet de staatssecretaris in gesprek gaan met de varkenssector over het uitvoeren van Europese regelgeving over afleidingsmateriaal voor varkens. De staatssecretaris moet daarbij ook met de kalversector in gesprek om het dierenwelzijn op stal en tijdens transport te verbeteren.¹¹²

Hieruit volgt beoordelingselement 6.

In de biologische landbouw zijn ook normen voor dierenwelzijn opgenomen. Met betrekking tot de biologische landbouw heeft de [International Federation of Organic Agricultural Movements](#) (IFOAM) de [Norms for Organic Production and Processing](#) ontwikkeld. Deze bestaan uit de [IFOAM Basic Standards for Organic Production and Processing](#) en bijbehorende [Accreditation Criteria](#). Alle producenten ter wereld die zich houden aan de IFOAM normen worden opgenomen in het [Organic Guarantee System](#). In 2007 is de nieuwe verordening biologische productiemethoden (EG nr. 834/2007) in werking getreden.

Standaarden van de [OIE](#) (World Organisation for Animal Health) zijn bedoeld om de hygiënische veiligheid rondom de handel in dieren en dierproducten veilig te stellen. De [Terrestrial Animal Health Code 2013](#) en de [Aquatic Animal Health Code 2013](#) gaan dus voornamelijk over diergezondheid maar bevatten ook aanbevelingen voor dierenwelzijn, met name op het gebied van transport, de slacht, het doden van dieren om verspreiding van ziekten te voorkomen en over zwerfdieren.

In februari 2008 publiceerde het *Sustainable Agriculture Network* (SAN) de [Sustainable Agriculture Standards](#). De normen zijn gebaseerd op richtlijnen van o.a. de Verenigde Naties, de Europese Unie en de Internationale Arbeidsorganisatie, en worden onderschreven door de [Rainforest Alliance](#). De standaarden bevatten veertien criteria voor duurzame landbouw (onder meer over omgang met wilde dieren op de boerderij).

In de intensieve veehouderij kan onvoldoende tegemoet worden gekomen aan de criteria van de Five Freedoms. De [Dierenbescherming](#) introduceerde daarom het [Beter Leven Kenmerk](#) voor dierlijke producten in 2008, speciaal gericht op zogenaamde tussensegmenten (houderijsystemen die qua diervriendelijkheid tussen de intensieve en de biologische veehouderij in staan). Dit sterrensysteem (hoe meer sterren hoe meer dierenwelzijn) is ontwikkeld om het bedrijfsleven uit te dagen het welzijn van de dieren in de veehouderij te verbeteren. De kwaliteitseisen die de Dierenbescherming heeft gesteld aan dit welzijn zijn vastgelegd in afspraken met aanbieders van vlees en worden gecontroleerd door onafhankelijke instanties.

Hieruit volgen beoordelingselementen 7 en 8.

- **Vissen**

Ook de [Global Aquaculture Alliance](#), een initiatief van Amerikaanse bedrijven, ontwikkelde een certificeringssysteem voor viskwekerijen. Er zijn inmiddels [standaarden](#) voor kwekers van garnalen, tilapia en kanaalmeerval, en voor visverwerkende bedrijven. Hierin zijn ook criteria opgenomen voor dierenwelzijn. Dit gaat met name over pijn en stress, aangezien wetenschappelijk is aangetoond dat vissen dat ook kunnen ervaren.

Hieruit volgt beoordelingselement 9.

- **Proefdieren**

Voor proefdieren geldt in Nederland de [Wet op de Dierproeven](#).

De Europese [Conventie voor de bescherming van gewervelde dieren](#) voor de bescherming van gewervelde dieren voor experimentele en andere wetenschappelijke doeleinden betreft het gebruik van dieren bij experimenten. Ook is er Europese regelgeving voor de huisvesting en verzorging van [proefdieren](#) van kracht en zijn er regels voor het toetsen van dierproeven. Er is een Europees verbod op het uitvoeren van dierproeven voor het testen van [cosmetica](#) en het gebruik van mensapen voor proeven.

Hieruit volgt beoordelingselement 2.

Bij de planning en uitvoering van dierexperimenten kan ook worden gestreefd naar vervanging, vermindering en verfijning van de dierproef (de 3V-strategie). Deze uitgangspunten zijn beschreven door de twee Engelse onderzoekers, W.M.S. Russel en R.L. Burch. Hun principe van de 3 R's (*Replacement, Reduction en Refinement*) is in het Nederlands vertaald naar de 3 V-strategie:¹¹³

- Vervanging: De proefdieren kunnen worden vervangen door proefdiervrije alternatieven.
- Vermindering: Het aantal dieren per proef wordt zo veel mogelijk verminderd.
- Verfijning: Ongerief (pijn/ongemak) van de proefdieren wordt zo veel mogelijk voorkomen, zowel voor, tijdens als na de proef.

In april 2008 ondertekenden onderzoeksinstituten in Nederland de [Code Openheid Dierproeven](#) waarin zij onder andere beloven “dat systematisch wordt gewerkt aan Vervanging, Vermindering en Verfijning van dierproeven (3V’s)”.

Hieruit volgt beoordelingselement 3.

• **Andere dieren**

In Nederland is de [Flora- en Faunawet](#) van kracht. Hierin zijn regels opgenomen voor de jacht, de toegestane jachtmiddelen en schadebestrijding.

Het [Europese Verdrag voor de Bescherming van Gezelschapsdieren](#) bevat regels voor de bescherming van gezelschapsdieren.

In Europa zijn er regels voor het gebruik van klemmen voor het vangen van dieren voor hun [pels](#). Er geldt een verbod op de handel in [katten- en hondenbont](#) en een importverbod op [zeehondenbont](#).

Sinds januari 2013 is het in Nederland [verboden om pelsdieren te houden of te doden](#) als dit uitsluitend gebeurt voor het verkrijgen van de pels. De wet geeft huidige pelsdierenhouders de tijd tot 2024 om te stoppen met deze activiteit. In het Verenigd Koninkrijk is het sinds 2000 verboden om dieren uitsluitend voor de pels te houden.¹¹⁴

Hieruit volgt beoordelingselement 5.

Circussen en dolfinaria, die dieren inzetten ter vermaak, voldoen niet aan de criteria van de Five Freedoms. Dieren zijn niet in staat hun natuurlijke gedrag te vertonen en lijden aan angst en chronische stress. Bovendien wordt vaak gebruik gemaakt van dieren die uit het wild zijn gevangen. Volgens dierenbeschermingsorganisaties zijn dergelijke activiteiten onaanvaardbaar.¹¹⁵

Hieruit volgt beoordelingselement 11.

Een dierentuin heeft daarnaast nog andere doelen, zoals conservatie, onderzoek, opvang en educatie. Ook is er meer oog voor huisvesting die tegemoet komt aan de behoeften van het dier. Voor dierentuinen is het wel van groot belang dat de huisvesting en verzorging zodanig is ingericht dat de dieren hun natuurlijke gedrag kunnen vertonen. In Europa zijn er regels voor het houden van wilde dieren in [dierentuinen](#).

Hieruit volgt beoordelingselement 10.

2.7.3 Inhoud van een goed beleid

Verzekeraars kunnen invloed uitoefenen op het welzijn van dieren als ze investeren in sectoren waar dieren worden gebruikt, gevangen en/of ge(re)produceerd, zoals de visserij, de veeteelt, de farmaceutische industrie en andere bedrijven met een proefdierfaciliteit, de cosmeticasector, de recreatiesector, de bontindustrie en huisdierfokkerijen.

De volgende elementen zijn voor een goed beleid cruciaal:

1. Bedrijven respecteren de Five Freedoms van dieren.
2. Dierproeven voor het testen van cosmeticaviii zijn onacceptabel.
3. Aan het gebruik van proefdieren ten behoeve van de vervaardiging van medische producten worden eisen gesteld om het dierenleed en het aantal gebruikte dieren zoveel mogelijk te beperken (de zogenaamde 3V-strategie). De betrokken ondernemingen zijn open en transparant en zoeken actief en aantoonbaar naar alternatieven voor dierproeven.
4. Genetische modificatie van dieren en het produceren van daarvan afgeleide producten is onacceptabel.
5. Dieren vangen en/of houden voor hun vel/pels en het vervaardigen, verhandelen of verkopen van (afgeleide) bontproducten is onacceptabel.
6. Zeer beperkende huisvestingsmethoden waaronder voor kalveren (in kisten), leghennen (in legbatterijen) en zeugen (in voerligboxen), zijn onacceptabel.
7. Bedrijven schakelen om van de intensieve veehouderij naar diervriendelijke productie.
8. Veehouderijbedrijven zijn gecertificeerd volgens de criteria van certificatieschema's die dierenwelzijnseisen hebben opgenomen (zoals biologisch, scharrel, Milieukeur, Beter Leven kenmerk).
9. Viskwekerijen zijn gecertificeerd volgens de criteria van certificatieschema's die dierenwelzijn hebben opgenomen (zoals standaarden van de Global Aquaculture Alliance).
10. Bedrijven garanderen het welzijn van dieren bij activiteiten die educatie- en natuurbescherming tot doel hebben en waarbij op enigerlei wijze (wilde) dieren betrokken zijn (zoals dierentuinen).
11. Entertainment-activiteiten waarbij (wilde) dieren betrokken zijn (waaronder circussen, dolfinaria, vechtwedstrijden met dieren en shows en tentoonstellingen met dieren) zijn onacceptabel.
12. Bedrijven beperken de duur van diertransporten tot maximaal 8 uur.
13. Bedrijven integreren criteria ten aanzien van dierenwelzijn in hun inkoopbeleid en -werkwijze.
14. Bedrijven nemen clausules over de naleving van criteria met betrekking tot dierenwelzijn op in hun contracten met onderaannemers en toeleveranciers.

2.7.4 Beoordeling en overzicht beleidsscores

Hierboven zijn 14 elementen geformuleerd die volgens de Eerlijke Verzekeringswijzer in het beleid op het gebied van dierenwelzijn opgenomen zouden moeten zijn.

De score van de verzekeraar is bepaald door het aantal elementen dat is opgenomen in het beleid te delen door 1,4. De uitkomst is afgerond tot een heel getal op een schaal van 1 tot 10. De laagst mogelijke score daarbij is 1. Zie voor een uitgebreide uitleg paragraaf 1.3.2.

Een meer gedetailleerd overzicht van de scores van de tien onderzochte verzekeraarsgroepen op dit thema vindt u in Tabel 8.

^{viii} Cosmetics: bad- en doucheproducten, make-up, deodorant, parfum, haarproducten, huidverzorging, mondverzorging, nagelverzorging, scheerproducten, zeep en zonneproducten. (www.ncv-cosmetica.nl) (definitie gevonden op <http://www.informatiedierproeven.nl/dierproeven-en-cosmetica>)

Tabel 8 Beleidscores Dierenwelzijn

Dierenwelzijn		Achmea	Aegon	Allianz	APG	a.s.r	Delta Lloyd	Generali	ING	Legal & General	SNS REAAL
		2	3	1	1	7	1	1	2	1	1
1	Bedrijven respecteren de Five Freedoms van dieren	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0
2	Dierproeven voor het testen van cosmetica zijn onacceptabel	1	1	0	0	1	0	0	1	0	0
3	Aan het gebruik van proefdieren ten behoeve van de vervaardiging van medische producten worden eisen gesteld om het dierenleed en het aantal gebruikte dieren zoveel mogelijk te beperken (de zogenaamde 3V-strategie). De betrokken ondernemingen zijn open en transparant en zoeken actief en aantoonbaar naar alternatieven voor dierproeven	1	1	0	0	1	0	0	0	0	0
4	Genetische modificatie van dieren en het produceren van daarvan afgeleide producten is onacceptabel	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
5	Dieren vangen en/of houden voor hun vel/pels en het vervaardigen, verhandelen of verkopen van (afgeleide) bontproducten is onacceptabel	0	1	0	0	1	0	0	1	0	0
6	Zeer beperkende huisvestingsmethoden waaronder voor kalveren (in kisten), leghennen (in legbatterijen) en zeugen (in voerligboxen), zijn onacceptabel	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0
7	Bedrijven schakelen om van de intensieve veehouderij naar diervriendelijke productie	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
8	Veehouderijbedrijven zijn gecertificeerd volgens de criteria van certificatieschema's die dierenwelzijnseisen hebben opgenomen (zoals biologisch, scharrel, Milieukeur, Beter Leven kenmerk)	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0
9	Viskwekerijen zijn gecertificeerd volgens de criteria van certificatieschema's die dierenwelzijn hebben opgenomen (zoals standaarden van de Global Aquaculture Alliance)	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0

Dierenwelzijn		Achmea	Aegon	Allianz	APG	a.s.r	Delta Lloyd	Generali	ING	Legal & General	SNS REAAL
		2	3	1	1	7	1	1	2	1	1
10	Bedrijven garanderen het welzijn van dieren bij activiteiten die educatie- en natuurbescherming tot doel hebben en waarbij op enigerlei wijze (wilde) dieren betrokken zijn (zoals dierentuinen)	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0
11	Entertainment-activiteiten waarbij (wilde) dieren betrokken zijn (waaronder circussen, dolfinaria, vechtwedstrijden met dieren en shows en tentoonstellingen met dieren) zijn onacceptabel	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0
12	Bedrijven beperken de duur van diertransporten tot maximaal 8 uur.	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0
13	Bedrijven integreren criteria ten aanzien van dierenwelzijn in hun inkoopbeleid en -werkwijze	1	0	0	0	1	0	0	0	0	0
14	Bedrijven nemen clauses over de naleving van criteria met betrekking tot dierenwelzijn op in hun contracten met onderaannemers en toeleveranciers	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0

Legenda:

1 = laagste score (geen beleid)

10 = hoogste score (best mogelijke beleid volgens deze methodologie)

n.a. = niet actief in deze sector en dus geen beleid verwacht

2.8 Belastingen en corruptie

2.8.1 Wat staat er op het spel?

Voor iedere democratische samenleving zijn belastinginkomsten essentieel om openbare voorzieningen zoals gezondheidszorg, onderwijs, infrastructuur en sociale zekerheid te financieren. Uit onderzoek blijkt dat een eerlijk systeem van belastingheffing meer bijdraagt aan de opbouw van een gezonde, democratische samenleving dan inkomsten uit ontwikkelingshulp of uit de export van grondstoffen. Om belastingen te kunnen heffen is namelijk de opbouw van een capabel en betrouwbaar ambtenarenapparaat nodig, terwijl omgekeerd burgers die belasting moeten betalen veel meer verwachten van, en betrokken raken bij, het openbaar bestuur. Democratisering is vaak het gevolg van een streven naar hogere belastinginkomsten.¹¹⁶

Ook bedrijven hebben baat bij de publieke voorzieningen in de landen waar ze actief zijn en daarom hebben ze de verantwoordelijkheid om in ieder land belasting te betalen en hier open over te zijn. Toch profiteren veel internationaal opererende financiële instellingen, bedrijven en rijke particulieren van internationale verschillen in belastingpercentages en gaten in nationale belastingregels om hun totale belastingdruk flink te verlagen (belastingplanning).¹¹⁷ Daarbij wordt vaak gebruik gemaakt van brievenbusmaatschappijen in belastingparadijzen, die niet alleen bekend staan om hun lage belastingtarieven maar ook om hun gebrek aan financiële transparantie. Hoeveel belasting er dan uiteindelijk wordt betaald, en in welk land, onttrekt zich daardoor snel aan ieders zicht. Veel internationale instellingen hebben vestigingen in belastingparadijzen om hun klanten hierbij te helpen én om hun eigen belastingbetalingen te beperken. Als bij dit soort constructies wetten worden overtreden heet het belastingontduiking, maar ook als dat niet het geval is - bij belastingontwijking - is dergelijk gedrag in strijd met de principes van Maatschappelijk Verantwoord Ondernemen: het is maatschappelijk onverantwoord om overheden de inkomsten te ontfangen die ze nodig hebben om hun land sociaal en economisch tot ontwikkeling te brengen.¹¹⁸

Het [Tax Justice Network](#) (TJN) schat in dat er door de 'super-rijken' tussen de US\$21 en US\$32 biljoen aan onbelaste vermogens is weggesluisd naar belastingparadijzen¹¹⁹, waardoor overheden jaarlijks US\$ 255 miljard aan belastinginkomsten mislopen.¹²⁰ Dit is meer dan het bedrag dat ontwikkelingslanden volgens de [Millennium Development Goals](#) nodig hebben om vóór 2015 de armoede in de wereld te halveren. Dit komt overeen met de schatting van de OECD dat ontwikkelingslanden jaarlijks meer dan het driedubbele van de verkregen ontwikkelingshulp aan belastinginkomsten mislopen door belastingparadijzen.¹²¹ De Britse organisatie [Christian Aid](#) becijfert dat ontwikkelingslanden jaarlijks US\$ 160 miljard aan belastinginkomsten mislopen door belastingontduiking en -ontwijking door bedrijven.

Overigens zijn het niet alleen ontwikkelingslanden die met deze problematiek kampen. De [Financial Secrecy Index](#) laat zien dat het grootste gedeelte van de belastingontduiking plaats vindt in landen die lid zijn van de OECD (o.a. Zwitserland, Luxemburg, de VS, Japan en Duitsland staan hoog in de ranking).¹²²

In veel landen heeft het belastingsysteem te leiden van corruptiepraktijken. Het verlaagt belastinginkomsten en beperkt de mogelijkheden van de overheid om aan haar verplichtingen te voldoen.¹²³ Corruptie heeft ook nadelige economische gevolgen. Het leidt tot kapitaalvlucht en tot de besteding van schaarse publieke middelen aan verlieslijdende prestigeprojecten, in plaats van aan meer noodzakelijke vormen van infrastructuur zoals scholen, ziekenhuizen en drinkwatervoorzieningen. Het hindert ook de ontwikkeling van markten en verstoort vrije concurrentie. Daarnaast leidt corruptie tot grootschalige plundering van natuurlijke hulpbronnen, zoals hout, edelstenen en mineralen. Grootschalige, sterk vervuilende projecten krijgen in een klimaat van corruptie vrij baan, omdat ze vaak uitstekend dienst doen om publiek geld in private zakken te laten belanden.¹²⁴

Verder heeft corruptie sterk nadelige gevolgen op politiek-, sociaal en milieugebied. Op het politieke vlak vormt corruptie een groot obstakel bij de ontwikkeling van een rechtstaat. Vertegenwoordigers van de overheid verliezen hun legitimiteit wanneer velen hun ambt misbruiken voor persoonlijk gewin. Het ondermijnt ook het geloof van mensen in het politieke systeem, wat leidt tot frustratie en apathie. Dat maakt vervolgens de weg vrij voor al dan niet democratisch gekozen leiders om zich zonder veel controle de nationale bezittingen toe te eigenen. En als corruptie de norm wordt, verlaten de eerlijke en meest capabele burgers het land.¹²⁵

De [Corruption Perceptions Index](#) van Transparency International (TI) laat zien dat het vooral Zuidelijke, armere landen lijken te zijn waar corruptie het meest voorkomt. Maar TI benadrukt dat voor corruptie twee partijen nodig zijn, de betaler en de ontvanger van steekpenningen. Volgens de [Bribe Payers Index](#) van TI zijn bedrijven uit China en Rusland het meest geneigd tot het betalen van steekpenningen, maar ook bedrijven uit OECD-landen als Italië en Frankrijk hebben op dat gebied een slechte reputatie. Corruptie komt volgens TI het meest voor in de bouwsector (inclusief publieke werken en vastgoed) en bij.¹²⁶

In het verlengde van corruptie liggen lobbypraktijken. Lobbyen kan weliswaar niet direct als corruptie worden aangemerkt, maar soms gaan lobbyisten in hun streven om wet- en regelgevers te beïnvloeden zover dat het bijna als corruptie kan worden gezien. De invloed van het bedrijfsleven op de ontwikkeling van internationale normen is vaak groot en vormt een belangrijke reden voor het achterlopen van regelgeving op bepaalde terreinen. Publieke instellingen hebben enerzijds wel duidelijke regels voor hun medewerkers geformuleerd waaraan zij zich dienen te houden om omkoping en beïnvloeding tegen te gaan, anderzijds is deelname van maatschappelijke en commerciële organisaties aan het besluitvormingsproces nog verre van transparant. Midden jaren negentig zijn met name Canada en de VS actief geweest om hierin meer duidelijkheid te geven. Zo is het daar nu verplicht voor organisaties om zich in te schrijven in een register wanneer zij deelnemen aan het besluitvormingsproces. Organisaties die zich inschrijven kunnen zo duidelijk maken dat zij transparant en legitiem te werk gaan.

Van een verantwoord opererende verzekeraar mag worden verwacht dat hij niet doelbewust belastingen ontwijkt. Een verzekeraar heeft bovendien de verantwoordelijkheid om alleen financiële diensten te verlenen aan bedrijven die de verschuldigde belastingen betalen in de landen waar ze actief zijn en die zich niet schuldig maken aan corruptie en negatieve beïnvloeding van de ontwikkeling van internationale normen. Bij de ontwikkeling van een beleid op het gebied van belastingen en corruptie kunnen verzekeraars gebruik maken van de internationale standaarden die hieronder worden beschreven.

2.8.2 Internationale standaarden

De belangrijkste internationale standaarden op het gebied van belasting en corruptie worden hieronder samengevat.

- **Schadelijke belastingpraktijken**

Er bestaan verschillende internationale initiatieven die beogen om schadelijke belastingpraktijken door overheden uit te bannen:

In januari 1998 begon de Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD of Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling, OESO) een project tegen [schadelijke belastingpraktijken](#).¹²⁷ De OECD maakt een onderscheid tussen belastingparadijzen en landen met schadelijke fiscale voorkeursregelingen.

Belastingparadijzen zijn vaak zeer kleine landen die bijna geheel afhankelijk zijn van de inkomsten uit activiteiten die met belastingontwijking en belastingontduiking te maken hebben. Met [31 belastingparadijzen](#) die de OECD in dit project identificeerde, zijn inmiddels afspraken gemaakt over een grotere transparantie en uitwisseling van gegevens.

Landen met schadelijke fiscale voorkeursregelingen proberen bedrijfsinvesteringen aan te trekken door het bieden van fiscale voordelen aan bepaalde groepen bedrijven. Dit soort maatregelen stimuleert belastingontwijking door multinationale bedrijven, en vermindert de belastinginkomsten van andere staten. Ook op dit terrein zegt de OECD veel vooruitgang te hebben geboekt: van de 47 mogelijk schadelijke voorkeursregelingen die in 2000 in de OECD-lidstaten van kracht waren, zijn inmiddels allemaal afgeschaft, aangepast of bij nader onderzoek niet schadelijk gebleken. Afspraken van overheden met individuele bedrijven blijven in dit OECD-project echter buiten schot.¹²⁸ De OECD blijft landen monitoren binnen het [Global Forum](#) on Transparency and Exchange of Information for Tax Purposes. Hierin werken OECD en niet-OECD landen samen aan de implementatie van een internationaal geaccepteerde standaard voor belastingen.¹²⁹

In december 1997 is door de Europese Raad een [Gedragscode inzake de belastingregeling voor ondernemingen](#) aanvaard. Daarin beloven de EU-lidstaten om geen schadelijke fiscale voorkeursregelingen meer in te voeren en bestaande regelingen af te schaffen. De gedragscode noemt verschillende kenmerken van schadelijke fiscale voorkeursregelingen waaronder “een effectieve belastingdruk die beduidend lager is dan het algemene belastingniveau in de het land”, “de manier waarop winsten berekend worden wijkt af van gangbare regels” en “bedrijven krijgen belastingvoordelen zonder dat sprake is van daadwerkelijke economische activiteiten in het betreffende land”.¹³⁰

Het Tax Justice Network publiceerde in 2013 haar website [Financial Secrecy Index](#), waarop wereldwijd [zestig locaties](#) als zogenaamde *secrecy jurisdictions* zijn geïdentificeerd en gerangschikt naar hun transparantie.

In november 2013 heeft de Europese Commissie [nieuwe regels voor de vennootschapsbelasting van moeder- en dochterbedrijven](#) ingevoerd om zo de mazen in de wet te dichten. Het is hierdoor niet meer toegestaan om gebruik te maken van de zogenaamde ‘dubbele niet-heffing’. Door een dubbele niet-heffing kon “[h]et gebeuren dat een dochteronderneming in het ene land belastingaftrek krijgt, en het moederbedrijf in het andere land een vrijstelling. Per saldo betaalt de onderneming daardoor weinig of geen belasting op de winst die de dochters in bepaalde landen hebben gemaakt”. Multinationals kunnen nu niet meer profiteren van verschillen in belastingregels.¹³¹

Hieruit volgen beoordelingselementen 1, 2 en 3.

- **Belastingplanning**

Verschillende internationale standaarden gaan in op de vraag hoe internationale bedrijven op een verantwoorde manier met hun belastingverplichtingen om kunnen gaan:

De [OECD Guidelines for Multinational Enterprises](#) bieden een handvat voor gedragscodes van ondernemingen om met maatschappelijke kwesties om te gaan. Ten aanzien van belastingen stellen de richtlijnen “Het is belangrijk dat ondernemingen bijdragen aan de overheidsfinanciën van het gastland door tijdige betalingen van de door hen verschuldigde belastingen. In het bijzonder dienen zij zich te houden aan de belastingwetten en -regelgeving in alle landen waarin zij actief zijn, en dienen zij alle mogelijke moeite te doen om deze zowel naar de letter als naar de geest na te leven.”

De Britse organisaties [Tax Justice Network](#) en de [Association for Accountancy and Business Affairs](#) hebben een [Code of Conduct for Taxation](#) opgesteld. De code stelt dat bedrijven hun inkomsten aan belastingautoriteiten moeten doorgeven op de plek waar ze economisch actief zijn en dat ze moeten stoppen met het kunstmatig verplaatsen van inkomsten naar locaties met lagere belastingpercentages, meestal belastingparadijzen, om belasting te vermijden. Over hoe bedrijven met belastingplanning moeten omgaan stelt de gedragscode:

- Belastingplanning tracht zowel aan de letter als aan de geest van de wet te voldoen;
- Belastingplanning tracht recht te doen aan de economische realiteit van de ondernomen transactie;
- Er worden geen schakels toegevoegd aan een transactie alleen of vooral om belastingvoordeel te behalen.

De Britse vermogensbeheerder Henderson Global Investors publiceerde in oktober 2005 het rapport [Responsible Tax](#), dat een aantal principes presenteert die bedrijven kunnen helpen bij het maken van beslissingen op het gebied van belastingen. Het rapport doet ook voorstellen om de transparantie van belastingbetalingen door bedrijven te verbeteren.

Hieruit volgt beoordelingselement 3.

- **Transparantie over belastingen en andere betalingen**

In november 2006 publiceerde de [International Accounting Standards Board](#), die internationale richtlijnen opstelt voor bedrijfsboekhoudingen, de [International Financial Reporting Standard \(IFRS\) 8 Operating Segments](#). Hierin wordt aangegeven hoe ondernemingen die in meerdere landen actief zijn, hun financiële cijfers moeten uitsplitsen over hun verschillende bedrijfsactiviteiten en de verschillende landen waarin ze actief zijn.¹³²

Een voorstel van de [Publish What You Pay](#) coalitie om in IFRS8 ook op te nemen dat bedrijven per land moeten rapporteren over hun betaalde belastingen werd door de IASB niet overgenomen.¹³³ Dat maakt het onmogelijk om te bepalen in welke mate een bedrijf inkomsten verplaatst naar andere landen om belasting te vermijden of ontduiken. Ook blijft onduidelijk hoeveel bedrijven betalen aan de overheden van landen waar ze actief zijn, bijvoorbeeld voor het verkrijgen van concessies, en of daarbij sprake is van corruptie. Er zijn verschillende initiatieven om de transparantie op dit gebied te verbeteren:

- In het [Extractive Industries Transparency Initiative](#) (EITI) heeft een coalitie van regeringen, bedrijven, maatschappelijke organisaties en investeerders criteria opgesteld voor regeringen van landen waar olie- en gaswinning en mijnbouw plaats vindt. Van de regeringen wordt volledige publicatie verwacht van alle inkomsten die ze uit deze activiteiten ontvangen. De [Publish What You Pay](#) coalitie, waarin meer dan 300 maatschappelijke organisaties samenwerken, richt zich op dezelfde sectoren en bepleit dat ook de winningsbedrijven zelf hun betalingen aan regeringen openbaar maken. Dit betekent dat bedrijven moeten rapporteren over hun belastingbetalingen in de landen waar ze actief zijn, maar ook over royalties, betalingen voor concessies, en dergelijke. Ook de contractvoorwaarden in exploratie- en winningscontracten in de sectoren olie, gas, mijnbouw en bosbouw zouden volgens het [Revenue Watch Institute](#) openbaar moeten worden gemaakt.

- Vergelijkbare transparantieverplichtingen worden steeds vaker opgelegd door multilaterale banken. De standaarden van de [IFC Policy on Social and Environmental Sustainability](#) verplichten mijnbouwbedrijven om betalingen aan lokale regeringen openbaar te maken. Ook de [EVRD Energy Operations Policy](#) bevat verplichtingen voor mijnbouw- en energiebedrijven om hun betalingen aan lokale overheden openbaar te maken, en zich te gedragen naar de principes en criteria van de EITI.
- In juli 2010 werd in de Verenigde Staten de [Dodd-Frank Wall Street Reform and Consumer Protection Act](#) aangenomen, waarin een groot aantal hervormingen van de financiële markten zijn opgenomen. [Sectie 1504](#) van deze wet verplicht Amerikaanse, beursgenoteerde bedrijven die actief zijn in de productie van olie, gas en mijnbouwproducten om in hun jaarverslag informatie te geven over hun betalingen aan overheden, uitgesplitst naar land. De verplichting geldt voor alle betalingen na 30 september 2013.

In februari 2013 heeft de Nederlandse regering zich geschaard achter de in opmaak zijnde [EU-variant op de Dodd-Frank Act](#). Beursgenoteerde bedrijven krijgen een rapportage-plicht opgelegd. “Het kabinet acht internationale regels voor transparantie in de grondstoffensector als middel voor corruptiebestrijding van belang. Met het oog op het internationale gelijke speelveld voor het bedrijfsleven vindt het kabinet daarnaast dat een Europese rapportageplicht zoveel mogelijk in lijn dient te zijn met verplichtingen in de Amerikaanse wetgeving”.¹³⁴

De Tweede Kamer heeft in april 2013 ingestemd met een [motie](#) om de Nederlandse regering voor juni 2013 een plan van aanpak over belastingontwijking door multinationals te laten opstellen.¹³⁵ Nederland functioneert volgens de motie momenteel als belastingparadijs voor multinationals.¹³⁶ In december 2013 is er nog geen plan van aanpak gepubliceerd. Wel heeft de Europese Commissie in september 2013 opheldering gevraagd aan Nederland over belastingafspraken met multinationals.¹³⁷ De Nederlandse staatssecretaris heeft aangegeven dat dit vertrouwelijke informatie tussen de Europese Commissie en de Nederlandse overheid betreft. Hij wilt geen uitleg geven aan Tweede Kamer-leden.¹³⁸

Tijdens de G20 conferentie in juli 2013 in Moscow heeft de OECD een [Action Plan on Base Erosion and Profit Shifting](#) (BEPS) gepresenteerd. Dit rapport introduceert 15 richtlijnen om belastingstelsels te moderniseren en om belastingontwijking door multinationals tegen te gaan. Veertig landen, waaronder ook Nederland, zijn van plan om hierover binnen twee jaar afspraken op papier te hebben staan.¹³⁹

- In oktober 2011 publiceerde de Europese Commissie voorstellen voor aanpassing van de [Transparantie-richtlijn](#) en de [Verslaggevings-richtlijn](#). Onderdeel van de voorstellen is een verplichting voor bedrijven die actief zijn in de winning van olie, gas en mijnbouwproducten of in de primaire bosbouwsector, om publiekelijk te rapporteren over hun betalingen aan overheden, uitgesplitst naar land. De verplichting zou zowel voor beursgenoteerde bedrijven als voor grotere niet-beursgenoteerde bedrijven gaan gelden. De voorstellen zijn nog niet aangenomen.¹⁴⁰
- Organisaties als het [Tax Justice Network](#) en [Eurodad](#) vinden echter dat rapportage van belastingbetalingen per land niet beperkt moet blijven tot enkele sectoren, maar voor alle bedrijven moet gelden die in meerdere landen opereren. Deze stelling werd in juni 2011 onderschreven door de Tweede Kamer, via een [aangenomen motie](#) van SP en GroenLinks. Onlangs spraken ook het [Europees Parlement](#) en de belastingdiensten van Canada, Frankrijk, Groot-Brittannië en Zuid-Afrika zich voor dit principe uit.¹⁴¹

- In de G4 [Sustainability Reporting Guidelines](#) van het Global Reporting Initiative, is uitsplitsing van belastingbetalingen per land ook opgenomen. Economic Performance Indicator EC1 vraagt bedrijven om te rapporteren over de “Omvang en verdeling van de directe economische waarde, inclusief omzet, operationele kosten, loonkosten, donaties en andere maatschappelijke investeringen, ingehouden winsten en betalingen aan kapitaalverstrekkers en overheden.” Ter toelichting op deze laatste categorie wordt gevraagd om te rapporteren over: “alle ondernemingsbelastingen en daaraan gerelateerde boetes die betaald werden op internationaal, nationaal en lokaal niveau. (...) Rapporteer betaalde belastingen per land voor organisaties die in meer dan een land actief zijn.”

Hieruit volgen beoordelingselementen 1, 2 en 7.

- **Corruptie**

De [UN Convention against Corruption](#) (UNCAC) bevat minimum standaarden om zowel corruptie als witwassen tegen te gaan. Het zet uiteen wat staten zouden moeten doen om corruptie en witwassen te voorkomen en te berechten, en geeft aanbevelingen over internationale samenwerking en herstel van vermogen. De conventie is ondertekend door 129 naties. In 2011 is door deze naties overeengekomen om een [Mechanism for the Review of Implementation of the UNCAC](#) in te stellen.

De belangrijkste internationale standaard op het gebied van het tegengaan van internationale corruptie is de [Convention on Combating Bribery of Foreign Public Officials in International Business Transactions](#) van de OECD, die in februari 1999 in werking trad. De conventie verplicht landen om het betalen van steekpenningen aan buitenlandse ambtenaren strafbaar te stellen. Inmiddels hebben 38 landen de conventie geratificeerd, waarmee ze verplicht zijn deze te implementeren in hun nationale wetgeving.

De [OECD Guidelines for Multinational Enterprises](#) stellen: “Ondernemingen behoren, direct noch indirect, smeergeld of andere onrechtmatige voordelen aan te bieden, toe te zeggen, te geven of te eisen teneinde opdrachten of andere ongeoorloofde voordelen te verwerven of te behouden.” Dit wordt verder uitgewerkt in zeven gedetailleerde richtlijnen.

TI publiceerde in december 2004 de [Business Principles for Countering Bribery](#), een raamwerk dat bedrijven kan helpen om een effectief anti-corruptiebeleid op te stellen. Een nieuwe editie van 2009 benadrukt het belang van het openbaar stellen en het gebruik maken van externe verificatie van anti-omkoping systemen. Hoewel veel grote bedrijven een anti-corruptiebeleid hebben, laat de implementatie vaak te wensen over en worden er in de praktijk toch routinematig steekpenningen betaald. Om bedrijven te helpen met de implementatie van hun anti-corruptiebeleid, biedt TI onder meer de [Corruption Fighters' Tool Kit](#).

De [Wolfsberg Group](#), een groep van elf internationale banken die veel activiteiten ondernemen op het gebied van private banking (bankieren voor rijke particulieren), heeft als doel het ontwikkelen van standaarden voor financiële instellingen op het gebied van Know Your Customer, Anti-Money Laundering en Anti-corruptie beleid. Hiertoe heeft de Wolfsberg Group onder meer de volgende standaarden ontwikkeld:

- De [Wolfsberg Anti-Money Laundering Principles on Private Banking](#), waarin maatregelen worden beschreven waarmee financiële instellingen kunnen voorkomen dat haar instelling wordt gebruikt voor criminele activiteiten.
- De [Wolfsberg Statement against Corruption](#), waarin maatregelen worden beschreven waarmee financiële instellingen corruptie in hun eigen organisatie kunnen voorkomen en om zichzelf te beschermen tegen misbruik van haar instelling voor corruptie.

Hieruit volgen beoordelingselementen 4, 5, 7 en 8.

- **Lobbypraktijken**

Verskillende nationale en regionale initiatieven proberen de belangen van organisaties binnen processen voor regelgeving inzichtelijk te maken. Het meest recente initiatief komt van de Europese Commissie, die in 2008 een vrijwillig [register voor belangenvertegenwoordigers](#) heeft opgezet in het kader van het [Europees Transparantie-initiatief](#). Zij wil daarmee het publiek laten weten welke algemene of specifieke belangengroepen het besluitvormingsproces van de Europese instellingen beïnvloeden en welk budget zij daarvoor hebben. Organisaties die zich inschrijven kunnen zo duidelijk maken dat zij transparant en legitiem te werk gaan. Door zich in te schrijven beloven zij zich aan de [gedragscode](#) te houden. Omdat het register vrijwillig is roepen maatschappelijke organisaties de Europese Commissie op om een voorbeeld te nemen aan registers in de [Verenigde Staten](#) en [Canada](#) waar inschrijving wel verplicht is.

Hieruit volgt beoordelingselement 6.

2.8.3 Inhoud van een goed beleid

Voor verzekeraars is het onderwerp belastingen en corruptie op twee manieren relevant. In de eerste plaats zijn internationale verzekeraars zelf multinationale bedrijven en moeten ze dus de verschuldigde belastingen betalen naar letter en geest van de wet van de landen waarin ze actief zijn. Van verzekeraars mag worden verwacht dat ze transparant zijn over hun belastingbetalingen en dat ze zich niet schuldig maken aan corruptie. In de tweede plaats geldt dat belastingen en corruptie een thema is waarop verzekeraars alle bedrijven waarin wordt geïnvesteerd dienen te beoordelen.

De volgende elementen zijn voor een goed beleid cruciaal:

1. De verzekeraar rapporteert voor ieder land waarin zij actief is over haar (belasting)betalingen aan regeringen.
2. Bedrijven rapporteren voor ieder land waarin zij actief zijn over hun betalingen aan regeringen (o.a. bronbelastingen, betalingen voor concessies en vennootschapsbelasting).
3. Bedrijven richten hun (internationale) ondernemingsstructuur en hun (internationale) investeringen in op een wijze die recht doet aan de economische realiteit van de activiteiten en investeringen, zonder dat schakels worden toegevoegd alleen of vooral om belastingvoordeel te behalen.
4. Het direct of indirect aanbieden, toezeggen, geven of eisen van smeergelden of andere onrechtmatige voordelen, teneinde opdrachten of andere ongeoorloofde voordelen te verwerven of te behouden (corruptie), is onacceptabel.
5. Bedrijven hebben een managementsysteem waarmee direct actie wordt ondernomen als medewerkers of toeleveranciers zich schuldig maken aan corruptie of belastingontduiking.
6. Bedrijven rapporteren over hun deelname aan besluitvormingsprocessen van internationale normen en wetgeving (lobbypraktijken).
7. Bedrijven integreren criteria ten aanzien van belastingen en corruptie in hun inkoopbeleid en -werkwijze.
8. Bedrijven nemen clausules over de naleving van criteria met betrekking tot belastingen en corruptie op in hun contracten met onderaannemers en toeleveranciers.

2.8.4 Beoordeling en overzicht beleidsscores

Hierboven zijn 8 elementen geformuleerd die volgens de Eerlijke Verzekeringswijzer in het beleid op het gebied van belastingen en corruptie opgenomen zouden moeten zijn.

De score van de verzekeraar is bepaald door het aantal elementen dat is opgenomen in het beleid te delen door 0,8. De uitkomst is afgerond tot een heel getal op een schaal van 1 tot 10. De laagst mogelijke score daarbij is 1. Zie voor een uitgebreide uitleg paragraaf 1.3.2.

Een meer gedetailleerd overzicht van de scores van de tien onderzochte verzekeraarsgroepen op dit thema vindt u in Tabel 9.

Tabel 9 Beleidsscores Belastingen en corruptie

Belastingen en corruptie		Achmea	Aegon	Allianz	APG	a.s.r	Delta Lloyd	Generali	ING	Legal & General	SNS REAAL
		4	5	1	3	8	1	1	4	6	5
1	De verzekeraar rapporteert voor ieder land waarin zij actief is over haar (belasting)betalingen aan regeringen	0	0	0	1	1	0	0	0	1	0
2	Bedrijven rapporteren voor ieder land waarin zij actief zijn over hun betalingen aan regeringen (o.a. bronbelastingen, betalingen voor concessies en vennootschapsbelasting)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
3	Bedrijven richten hun (internationale) ondernemingsstructuur en hun (internationale) transacties in op een wijze die recht doet aan de economische realiteit van de activiteiten en transacties, zonder dat schakels worden toegevoegd alleen of vooral om belastingvoordeel te behalen	0	1	0	0	0	0	0	1	1	1
4	Het direct of indirect aanbieden, toezeggen, geven of eisen van smeergelden of andere onrechtmatige voordelen, teneinde opdrachten of andere ongeoorloofde voordelen te verwerven of te behouden (corruptie), is onacceptabel	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
5	Bedrijven hebben een managementsysteem waarmee direct actie wordt ondernomen als medewerkers of toeleveranciers zich schuldig maken aan corruptie of belastingontduiking	1	1	0	0	1	0	0	1	1	1
6	Bedrijven rapporteren over hun deelname aan besluitvormingsprocessen van internationale normen en wetgeving (lobbypraktijken)	0	1	0	0	1	0	0	0	1	1

Belastingen en corruptie		Achmea	Aegon	Allianz	APG	a.s.r	Delta Lloyd	Generali	ING	Legal & General	SNS REAAL
		4	5	1	3	8	1	1	4	6	5
7	Bedrijven integreren criteria ten aanzien van belastingen en corruptie in hun inkoopbeleid en -werkwijze	1	0	0	0	1	0	0	0	0	0
8	Bedrijven nemen clausules over de naleving van criteria met betrekking tot belastingen en corruptie op in hun contracten met onderaannemers en toeleveranciers	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0

Legenda:

1 = laagste score (geen beleid)

10 = hoogste score (best mogelijke beleid volgens deze methodologie)

n.a. = niet actief in deze sector en dus geen beleid verwacht

2.9 Transparantie en verantwoording

2.9.1 Wat staat er op het spel?

Iedereen heeft het recht te weten welke gevolgen bedrijfsactiviteiten kunnen hebben voor zijn of haar leven en welke risico's hij of zij loopt door deze activiteiten. Mensen wiens leven wordt beïnvloed door een economische activiteit kunnen hun legitieme belangen niet verdedigen als ze niet volledig geïnformeerd worden over zowel de milieu-, sociale en economische voordelen, als de kosten en risico's die verbonden zijn aan die activiteit. Ook moeten zij worden geïnformeerd over de mogelijke alternatieven voor de voorgestelde activiteit. Om hun taak om sociale, culturele en milieubelangen te verdedigen behoorlijk te kunnen uitvoeren, moeten maatschappelijke organisaties ook toegang hebben tot alle relevante informatie.

Om deze redenen is het publieke recht op informatie - met het doel op een betekenisvolle manier te kunnen participeren in het beslissingsproces - in verschillende internationale instrumenten vastgelegd. Voorbeelden daarvan zijn de [Universele Verklaring van de Rechten van de Mens](#), de [Verklaring van Rio de Janeiro inzake Milieu en Ontwikkeling](#), de [Aarhus Conventie](#), de [OECD Guidelines for Multinational Enterprises](#), en [ISO 26000](#).

Sommige van deze richtlijnen formuleren in eerste instantie verplichtingen voor overheden, maar de algemene principes zijn natuurlijk van toepassing op alle belangrijke maatschappelijke actoren, inclusief bedrijven. Ook voor hen geldt dat zij verplicht zijn om transparant te zijn over hun activiteiten die gevolgen kunnen hebben voor werknemers, omwonenden en anderen. Bovendien moeten zij bereid zijn om daarover verantwoording af te leggen en te luisteren naar de verwachtingen en zorgen van andere belanghebbenden. Dat betekent onder meer dat het bedrijf een geformaliseerde klachtenprocedure moet opzetten.

Meer en meer bedrijven zien in dat transparantie en verantwoording niet alleen tot hun morele plicht behoren, maar hen ook voordeel kunnen bieden. Transparantie creëert vertrouwen. Juist het gebrek aan voldoende informatie en de publieke perceptie dat bedrijfsleiders bepaalde informatie proberen achter te houden, zorgen voor conflicten en voor verzet tegen de activiteiten van een bedrijf. Transparantie verkleint ook het risico op corruptie. Een bedrijf dat transparant is en bereid is om verantwoording af te leggen, verwerft daarmee maatschappelijke goedkeuring voor zijn activiteiten.

Voor verzekeraars zijn transparantie en verantwoording zo mogelijk nog belangrijker dan voor andere bedrijven. Anders dan andere bedrijven spelen zij als kapitaalverstrekkers namelijk een belangrijke rol in vrijwel alle economische sectoren. En voor de sociale en milieugevolgen van al die economische activiteiten dragen zij, als investeerders, een zekere medeverantwoordelijkheid. Om deze reden moeten verzekeraars het publiek niet enkel informeren over hun eigen activiteiten, maar moeten zij zo transparant mogelijk zijn over de bedrijven, projecten en overheden waarin zij investeren.

Ook voor verzekeraars biedt meer transparantie een groot voordeel. Zo kunnen zij de publieke bezorgdheden over activiteiten waarin zij willen investeren tijdig onderkennen en oplossen, voordat het daadwerkelijk conflicten worden. Daarom hebben multilaterale ontwikkelingsbanken en veel exportkredietverzekeraars al een transparantiebeleid dat er voor zorgt dat gegevens publiek gemaakt worden over alle investeringen die in overweging genomen worden.

Bij de ontwikkeling van een beleid op dit gebied kunnen verzekeraars gebruik maken van de internationale standaarden die hieronder worden beschreven.

2.9.2 Internationale standaarden

Er bestaan verschillende internationale standaarden met betrekking tot transparantie (zowel op het niveau van de verzekeraar als geheel als ten aanzien van individuele investeringen) en verantwoording. De belangrijkste standaarden worden hier beschreven.

- **Duurzaamheidsverslagen**

De richtlijn [ISO 26000](#) heeft transparantie als principe opgenomen en geeft aan dat een organisatie “haar beleid, besluiten en activiteiten waar zij verantwoordelijk voor is, met inbegrip van haar bekende en waarschijnlijke effecten op de maatschappij en het milieu, op een duidelijke manier, nauwkeurig en volledig openbaar te maken.”¹⁴²

Het opstellen van duurzaamheidsverslag is hiervoor de afgelopen jaren gemeengoed geworden. De bekendste richtlijn daarvoor komt van het [Global Reporting Initiative \(GRI\) Reporting Framework](#), waarvan de nieuwste versie (G4) in mei 2013 werd gepresenteerd. GRI zet verzekeraars aan om niet enkel hun duurzaamheidsbeleid te beschrijven, maar ook de implementatie hiervan te meten. Naast de algemene Reporting Principles and Standard Disclosures zijn er ook Sector Disclosures die dieper ingaan op de transparantievereisten voor specifieke soorten ondernemingen en sectoren.

In samenwerking met het [UNEP Finance Initiative](#) (UNEP FI) publiceerde het GRI in oktober 2007 het [Financial Services Sector Supplement](#) met specifieke richtlijnen ten aanzien van - onder andere - productportfolio, actief aandeelhouderschap, investeren in lokale gemeenschappen en ontwikkeling van toegankelijke en eerlijke (verkoop van) financiële producten.¹⁴³ GRI Sector Supplements heten voortaan GRI Sector Disclosures.

Hierin zijn de volgende vereisten opgenomen over transparantie:

- Publicatie van het beleid van de verzekeraar ten aanzien van specifieke thema's en sectoren (FS1). Als deze beleidsstukken niet publiek beschikbaar zijn, zijn ze vanzelfsprekend van minder waarde. Verzekeraars kunnen er dan immers niet over ter verantwoording worden geroepen, omdat de mensen die schade of nadeel ondervinden van de investeringen van een verzekeraar niet kunnen nagaan wat de normen zijn waaraan de investeringen van die verzekeraar moeten voldoen.
- Verstrekken van informatie over de investeringen naar regio, grootte en sector (FS6).
- Verstrekken van informatie over hoe een verzekeraar omgaat met investeringen die niet (meer) voldoen aan het beleid, de normen of de contractvoorwaarden van de verzekeraar. Verzekeraars moeten rapporteren welke actie ze ondernomen hebben in deze situaties, of deze acties succesvol geweest zijn, en wat de verdere stappen zullen zijn (FS2, FS3 en FS10).

Hieruit volgen beoordelingselementen 1, 4, 6, 7 en 8.

- **Transparantie over specifieke transacties**

Het is niet voldoende dat een verzekeraar mooie beleidsverklaringen publiceert. Belangrijk is dat deze beleidsverklaringen ook werkelijk leiden tot duurzamere beleggingspraktijken. Dat valt alleen publiekelijk te controleren als de verzekeraar inzicht biedt in haar investeringen. Belanghebbenden moeten op de website van een verzekeraar basisinformatie kunnen vinden over alle investeringen waar een verzekeraar bij betrokken is. En wanneer beschikbaar moeten ook de sociale en milieu-effectrapportages met betrekking tot deze investeringen publiek zijn. Verzekeraars voeren vaak aan dat ze dergelijke informatie niet kunnen publiceren omdat het de vertrouwensrelatie met hun klanten schaadt.

De International Finance Corporation (IFC) heeft sinds 1994 een strikte [Access to Information Policy \(AIP\)](#). IFC geeft op haar website uitgebreide en volledige informatie over haar activiteiten, inclusief haar investeringsrichtlijnen en haar investeringen. Wanneer IFC een bepaald project financiert, is veel informatie over die projecten op haar website beschikbaar, zoals bijvoorbeeld milieu-effectrapportages en milieuactieplannen.¹⁴⁴ Een ander voorbeeld is de Italiaanse [Banca Etica](#), die niet alleen informatie over haar leningen publiceert (naam lener, termijn van de lening, bedrag), maar ook over potentiële investeringen die in behandeling zijn bij een extern Ethisch Comité.

Commerciële verzekeraars zouden deze voorbeelden kunnen volgen door:

- in hun jaarverslag een overzicht te geven van de sectorale en regionale verdeling van de investeringen waarbij ze betrokken zijn. Dergelijke informatie wordt in het GRI [Financial Services Sector Supplement](#) vereist (FS6). Belanghebbenden krijgen zo snel inzicht in de gevoelige sectoren en gebieden waarin de verzekeraar actief is;
- via hun website basisinformatie te verstrekken over de bedrijven waar ze in investeren;
- de bedrijven waarin ze investeren (in sommige situaties) te verplichten om informatie over de sociale en milieu-effecten van hun activiteiten ter beschikking te stellen aan betrokken gemeenschappen, zoals dat ook is vastgelegd in de [Equator Principles](#) voor Categorie A investeringen.

Indien een verzekeraar niet wenst de namen van de bedrijven waarin geïnvesteerd wordt prijs te geven, dan kan op basis van de hoofdcategorieën (de eerste twee cijfers) van de [Standaard Bedrijfsindeling](#) van het Centraal Bureau voor de Statistiek inzicht gegeven worden in hun investeringen.

Hieruit volgen beoordelingselementen 3, 4, 5, 6, 7 en 8.

- **Auditing**

Om na te gaan of ze hun duurzaamheidsbeloften nakomen, laten verzekeraars soms interne audits uitvoeren van hun Milieu en Sociaal Risicomanagement Systeem, inclusief hun beleid ten aanzien van bepaalde sectoren of thema's. Gebaseerd op deze audits kunnen ze vaststellen waar hun Milieu en Sociaal Risicomanagement Systeem verder verbeterd kan worden.

Nog beter is het wanneer verzekeraars een externe audit van hun Milieu en Sociaal Risicomanagement Systeem laten uitvoeren. Daarbij kunnen ze gebruik maken van de [AA1000 Series of Standards](#) die AccountAbility heeft ontwikkeld, een combinatie van normen inzake verantwoording, auditing en rapportering. Bij voorkeur wordt (een samenvatting) van de resultaten van deze audits publiek gemaakt en bediscussieerd met belanghebbenden.

Hieruit volgen beoordelingselementen 1, 2 en 9.

- **Consultatie**

Respect voor de belangen van stakeholders is één van de principes in de richtlijn [ISO 26000](#): "een organisatie behoort de belangen van haar stakeholders te respecteren, in overweging te nemen en erop in te spelen." Het document gaat ook in op manieren om een effectieve stakeholderdialoog te implementeren als onderdeel van de maatschappelijke verantwoordelijkheid van organisaties.¹⁴⁵

Via consultatiemechanismen kan ook de verzekeraar maatschappelijke organisaties raadplegen over haar investeringsbeleid ten aanzien van bepaalde sectoren en thema's. Om dergelijke consultaties doeltreffend te maken is het wel van belang dat een verzekeraar haar beleidsdocumenten vertaalt in een taal en jargon dat begrijpelijk is voor de betrokken gemeenschappen en organisaties. Zo'n consultatie moet een dialoog, een tweerichtingsproces zijn. Wanneer een verzekeraar de bezorgdheden, gevoeligheden en andere bijdragen van belanghebbenden niet ernstig neemt, is zo'n proces nutteloos. Ernstige bezwaren moeten leiden tot het aanpassen van het beleid en de gevolgde procedures.¹⁴⁶

Hieruit volgt beoordelingselement 10.

- **Klachtenmechanismen**

De verzekeraar is ook verantwoordelijk verschuldigd aan lokale gemeenschappen en andere belanghebbenden over betrokkenheid bij specifieke investeringen. Natuurlijk zijn het in de eerste plaats de bedrijven zelf die verantwoordelijk zijn voor de sociale en milieueffecten van hun activiteiten, en moeten klachten van gemeenschappen in eerste instantie aan hen gericht zijn. Maar dat ontslaat een verzekeraar niet van de plicht om te zorgen dat alle bedrijven waarin wordt geïnvesteerd voldoen aan de normen die de verzekeraar zelf heeft vastgelegd in haar sector- en themabeleid.

Daarom is het belangrijk dat verzekeraars een onafhankelijke klachtenprocedure invoeren, voor lokale gemeenschappen en andere belanghebbenden die effecten ondervinden van activiteiten waarin de verzekeraar investeert en voor maatschappelijke organisaties die bredere sociale en milieubelangen verdedigen. Zij kunnen dan een klacht indienen indien ze vaststellen dat een investering niet voldoet aan het beleid van de verzekeraar. De meeste multilaterale ontwikkelingsbanken en meerdere exportkredietverzekeringsmaatschappijen beschikken over zo'n klachtenprocedure.¹⁴⁷

In zijn [Protect, Respect en Remedy Framework](#) noemt John Ruggie, de Speciaal Vertegenwoordiger van de Secretaris-Generaal van de VN inzake mensenrechten en transnationale ondernemingen, het ontbreken van klachtenprocedures een zwak punt van bedrijven. Ook bij alle initiatieven van financiële instellingen die de naleving van mensenrechten willen garanderen voor de bedrijven waarin zij investeren ontbreekt dit. In een eerder rapport gaf hij aan dat "Als effectieve klachtenprocedures niet ontwikkeld worden valt de geloofwaardigheid van zulke initiatieven te betwisten.

Hieruit volgen beoordelingselementen 11 en 12.

2.9.3 Inhoud van een goed beleid

Voor een verzekeraar die zijn maatschappelijke verantwoordelijkheid serieus neemt, is een goed beleid op het gebied van transparantie en verantwoording van groot belang. De volgende elementen zijn voor een dergelijk beleid cruciaal:

1. De verzekeraar beschrijft het Milieu en Sociaal Risicomanagement Systeem en geeft inzicht hoe de verzekeraar zorgt dat investeringen aan de voorwaarden gesteld in het thema- en sectorbeleid voldoen.
2. De verzekeraar laat het Milieu en Sociaal Risicomanagement Systeem auditen en publiceert de resultaten.
3. De verzekeraar publiceert namen van bedrijven en overheden waarin belegd wordt.
4. De verzekeraar publiceert een uitsplitsing van beleggingen naar regio, grootte en sector (in lijn met GRI FS6). ix
5. De verzekeraar publiceert een uitsplitsing van beleggingen in een kruistabel naar sector en regio. De sectorindeling is voldoende gedetailleerd, bijvoorbeeld op basis van de hoofdcategorieën (de eerste twee cijfers) van de Standaard Bedrijfsindeling (SBI 2008).x
6. De verzekeraar publiceert het aantal bedrijven waarmee interactie is geweest over sociale en milieu-onderwerpen (in lijn met GRI FS10).
7. De verzekeraar publiceert een duurzaamheidsverslag dat eventueel (een aantal) Standard Disclosures bevat uit de GRI G4 Sustainability Reporting Guidelines.

^{ix} Niet van toepassing indien de verzekeraar de namen van bedrijven en overheden waarin zij belegt publiceert.
^x Idem.

8. De verzekeraar publiceert een duurzaamheidsverslag dat is opgesteld in overeenstemming met de GRI Sustainability Reporting Guidelines, inclusief de Financial Services Sector Disclosure (FSSD).
9. Het duurzaamheidsverslag van de verzekeraar wordt extern geverifieerd.
10. De verzekeraar rapporteert over de consultatie met maatschappelijke organisaties.
11. De verzekeraar heeft een intern klachtenmechanisme voor belanghebbenden en maatschappelijke organisaties.
12. De verzekeraar legt zich neer bij de uitspraken van een onafhankelijk klachtenmechanisme, los van de verzekeraar, voor belanghebbenden en maatschappelijke organisaties.

2.9.4 Beoordeling en overzicht beleidsscores

Hierboven zijn 12 elementen geformuleerd die volgens de Eerlijke Verzekeringswijzer in het beleid op het gebied van transparantie en verantwoording opgenomen zouden moeten zijn. De score van de verzekeraar is bepaald door het aantal elementen dat is opgenomen in het beleid te delen door 1,2. De uitkomst is afgerond tot een heel getal op een schaal van 1 tot 10. De laagst mogelijke score daarbij is 1. Zie voor een uitgebreide uitleg paragraaf 1.3.2. Een meer gedetailleerd overzicht van de scores van de tien onderzochte verzekeraarsgroepen op dit thema vindt u in Tabel 10.

Tabel 10 Beleidsscores Transparantie en verantwoording

Transparantie en verantwoording		Achmea	Aegon	Allianz	APG	a.s.r	Delta Lloyd	Generali	ING	Legal & General	SNS REAAL
		4	4	3	6	3	3	3	7	3	5
1	De verzekeraar beschrijft het Milieu en Sociaal Risicomanagement Systeem en geeft inzicht hoe de bank zorgt dat investeringen aan de voorwaarden gesteld in het thema- en sectorbeleid voldoen	1	1	0	1	1	0	1	1	1	1
2	De verzekeraar laat het Milieu en Sociaal Risicomanagement Systeem auditen en publiceert de resultaten	0	0	0	0	0	0	0	1	0	1
3	De verzekeraar publiceert namen van bedrijven en overheden waarin belegd wordt	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0
4	De verzekeraar publiceert een uitsplitsing van beleggingen naar regio, grootte en sector (in lijn met GRI FS6)	0	0	0	1	0	0	0	1	1	0

Transparantie en verantwoording		Achmea	Aegon	Allianz	APG	a.s.r	Delta Lloyd	Generali	ING	Legal & General	SNS REAAL
		4	4	3	6	3	3	3	7	3	5
5	De verzekeraar publiceert een uitsplitsing van uitstaande beleggingen bij voorkeur in een kruistabel naar sector en regio. De sectorindeling is voldoende gedetailleerd, bijvoorbeeld op basis van de hoofdcategorieën (de eerste twee cijfers) van de Standaard Bedrijfsindeling (SBI 2008).	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0
6	De verzekeraar publiceert het aantal bedrijven waarmee interactie is geweest over sociale en milieu-onderwerpen (in lijn met GRI FS10)	1	1	0	1	1	0	0	0	0	1
7	De verzekeraar publiceert een duurzaamheidsverslag dat eventueel (een aantal) Standard Disclosures bevat uit de GRI G4 Sustainability Reporting Guidelines.	1	1	1	1	0	1	1	1	1	1
8	De verzekeraar publiceert een duurzaamheidsverslag dat is opgesteld in overeenstemming met de GRI Sustainability Reporting Guidelines, inclusief de Financial Services Sector Disclosure (FSSD).	1	1	1	0	0	1	1	1	0	1
9	Het duurzaamheidsverslag van de verzekeraar wordt extern geverifieerd.	1	1	1	0	0	1	0	1	0	1
10	De verzekeraar rapporteert over de consultatie met maatschappelijke organisaties	0	0	1	0	0	1	0	1	0	0
11	De verzekeraar heeft een intern klachtenmechanisme voor belanghebbenden en maatschappelijke organisaties	0	0	0	1	1	0	0	1	0	0
12	De verzekeraar legt zich neer bij de uitspraken van een onafhankelijk klachtenmechanisme, los van de bank, voor belanghebbenden en maatschappelijke organisaties	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0

Legenda:

1 = laagste score (geen beleid)

10 = hoogste score (best mogelijke beleid volgens deze methodologie)

n.a. = niet actief in deze sector en dus geen beleid verwacht

2.10 Bonussen

2.10.1 Wat staat er op het spel?

Beloningen voor werknemers binnen een onderneming bestaan steeds vaker uit een vast deel - het basissalaris - en een variabel deel. De hoogte van dit variabele deel kan op verschillende manieren worden bepaald, bijvoorbeeld door het te koppelen aan de prestaties van de werknemer en/of aan het financiële resultaat van (een onderdeel van) de onderneming. Bij goede prestaties of goede financiële resultaten kan de variabele beloning voor de werknemer relatief hoog zijn ten opzichte van zijn basissalaris, maar het omgekeerde kan ook voorkomen. Aan het variabele beloningsdeel wordt vaak gerefereerd met termen als bonus, provisiebeloning, winstdeling, prestatiebeloning, etc. In dit stuk worden al deze variabele beloningsvormen aangeduid als “bonussen”.

Het toekennen van bonussen hoeft niet slecht te zijn. Het kan prestatiebevorderend werken en werknemers stimuleren beter hun best te doen. Daar heeft de onderneming baat bij en kan ook de samenleving van profiteren. Dat de beloning deels wordt gekoppeld aan de geleverde prestaties, ervaren veel mensen ook als ‘eerlijker’. Toch krijgt de gedachte dat het toekennen van bonussen geen enkele positieve bijdrage levert aan het bevorderen van de financiële of maatschappelijke prestaties van de onderneming, steeds meer aanhang.¹⁴⁸

Dit heeft twee redenen. Ten eerste zijn bonussen in de praktijk regelmatig gekoppeld aan indicatoren die niet het belang van de onderneming als geheel weerspiegelen en zeker niet het bredere maatschappelijke belang. De indicatoren zijn dan teveel gericht op korte termijn doelstellingen, op financiële resultaten en op de prestaties van de individuele werknemer, terwijl prestaties voortvloeiend uit lange termijn doelstellingen en de niet-financiële resultaten van de onderneming als geheel betere indicatoren zouden zijn. Als deze buiten beschouwing worden gelaten, kunnen werknemers worden aangezet tot het nemen van ongewenste en soms onverantwoorde risico's die wel in het eigen belang zijn, maar niet in het belang van de onderneming en de samenleving, met alle gevolgen van dien.

Ten tweede roept de hoogte van bonussen veel maatschappelijke verontwaardiging op doordat het verband tussen de financiële prestaties van de onderneming en de hoogte van de bonus zoek lijkt te zijn. Dat topmanagers enorme salarissen en bonussen ontvangen, terwijl de onderneming waarvoor zij werken zich in financiële problemen bevindt of zelfs mensen moet ontslaan, is voor veel mensen onbegrijpelijk. Ditzelfde geldt voor de topmanagers van verzekeraars.

Deze twee elementen - korte termijn doelen en excessieve hoogtes - kenmerkten de bonuscultuur bij Amerikaanse, Engelse en andere financiële partijen. Door velen wordt deze bonuscultuur beschouwd als één van de belangrijkste oorzaken van de huidige financiële crisis.¹⁴⁹ Het vooruitzicht op een zeer hoge bonus - gebaseerd op financiële doelstellingen op de korte termijn - leidde tot het verstrekken van hypotheek en leningen aan mensen die dit eigenlijk niet (terug) konden betalen. De gevolgen van dit risicovolle gedrag zijn wereldwijd gevoeld:

- Consumenten zijn onvoldoende voorgelicht over de risico's van de producten die hen werden verkocht. Met name in de Verenigde Staten heeft dit ertoe geleid dat veel mensen hun huis zijn uitgezet, omdat zij hun hypotheek en leningen niet meer konden betalen;
- Een deel van de vorderingen die banken op consumenten hadden, was daarom niet inbaar en zorgde voor financiële problemen van de banken zelf, maar ook voor de rest van het financiële systeem waaraan uitstaande vorderingen waren doorverkocht;
- De samenleving moest vervolgens financiële instellingen van het bankroet redden en werd mede daardoor opgezaaid met een economische crisis;

- Niet alleen de herkomstlanden van de banken, maar ook ontwikkelingslanden ondervinden de negatieve gevolgen van deze economische crisis door dalende exportinkomsten, buitenlandse investeringen, valutakoersen en budgetten voor ontwikkelingshulp.¹⁵⁰ Schattingen van diverse organisaties van het aantal mensen dat door de financiële crisis onder de armoedegrens terecht zijn gekomen en nog gaan komen, lopen in de tientallen miljoenen.¹⁵¹

Vanwege deze verstrekken gevolgen wordt in de media en de politiek veelvuldig gepleit voor het matigen van bonussen, voor een koppeling aan lange termijn doelen, of voor het geheel afschaffen van bonussen, met name in de financiële sector. Ook de Nederlandse politiek ziet de bonuscultuur in de financiële sector als een groot probleem. In november 2008 adresseerden premier Balkenende en toenmalig minister van Financiën Bos het beloningssysteem in de financiële sector in een ingezonden brief aan de Europese kranten. Zij schreven in deze brief dat bonussen en optieregelingen bij financiële instellingen te veel gericht zijn op winstbejag op de korte termijn en te weinig op het bredere publieke belang en stabiliteit op de lange termijn. Ze stellen daarom voor het publieke belang van financiële instellingen beter te verankeren en het beloningssysteem onderdeel van het toezicht op verzekeraars te laten uitmaken.¹⁵² In oktober 2011 heeft de regering besloten banken die door de staat gesteund worden te verbieden een bonus uit te keren aan bestuurders.¹⁵³

Het aantal bedrijven dat duurzame doelstellingen in het bonusbeleid heeft opgenomen is gemiddeld een derde. Dit blijkt uit een analyse van de jaarverslagen van de grootste beursgenoteerde bedrijven in 11 landen. De doelen zijn gerelateerd aan milieu issues (vermindering van uitstoot en energie efficiëntie) en sociale issues (klanttevredenheid, veiligheid, maatschappelijke betrokkenheid, werknemers). Ook blijkt uit het onderzoek dat de bedrijven ervan overtuigd zijn dat het opnemen van duurzame criteria in het beloningsbeleid een bijdrage levert aan duurzame ontwikkeling.¹⁵⁴ CEO's van multinationale ondernemingen zien dit tevens als belangrijke methode bij het ontwikkelen van een nieuwe, duurzame visie op het bedrijfsleven.¹⁵⁵

Door de toenemende aandacht voor de hoogte van bonussen en de relatie met duurzaamheid en maatschappelijk verantwoord ondernemen, zou iedere verzekeraar een goed bonusbeleid moeten ontwikkelen. Daarbij kunnen verzekeraars gebruik maken van de standaarden die in de volgende paragraaf worden beschreven.

2.10.2 Internationale en Nederlandse standaarden

De volgende internationale en Nederlandse standaarden bieden criteria waarop een verzekeraar een goed bonusbeleid kan baseren:

- **Herenakkoord**

In maart 2009 sloot toenmalig minister Bos van Financiën een [Herenakkoord](#) met de financiële sector - vertegenwoordigd door verzekeraars, pensioenfondsen en brancheorganisaties - waarin onder andere overeenstemming werd bereikt over "het afstand nemen van belonings- en bonussystemen in de financiële sector die aanzetten tot het nemen van onverantwoordelijke risico's en een disproportionele oriëntatie op louter korte termijn en aandeelhouderswaarde" en "de noodzaak van beloningssystemen in de financiële sector die duurzamer en gematigder zijn dan wat in het verleden in delen van de financiële sector praktijk was".¹⁵⁶

Duurzaamheid en gematigdheid houden volgens het Herenakkoord onder meer in dat het accent in beloningssystemen moet liggen op de langere termijn variabele beloning, gebaseerd op realisatie van meerjarige doelen, en dat variabele beloningen in lijn dienen te liggen met de prestaties van het individu, zijn/haar bedrijfsonderdeel en die van de onderneming als geheel. Anders dan de gangbare definitie van het woord veronderstelt, wordt in het Herenakkoord met “duurzaamheid” dus niet bedoeld dat de hoogte van beloningen gekoppeld moet worden aan de impact van de financiële instelling op de samenleving.

Hieruit volgt beoordelingselement 7.

- **Code Banken en Code Verzekeraars**

Per 1 januari 2010 geldt de door de [Nederlandse Vereniging van Banken](#) (NVB) ontwikkelde [Code Banken](#). Deze code is een vorm van zelfregulering en bevat principes die in het verlengde liggen van de [Nederlandse Corporate Governance Code](#) voor beursgenoteerde ondernemingen. De Code Banken is tot stand gekomen op basis van het [rapport](#) van de Adviescommissie Toekomst Banken (Commissie Maas). Dit rapport bevat aanbevelingen die tot doel hebben de governance structuur en het risicomanagement binnen banken te versterken; aanbevelingen die door de NVB zijn omgezet in de Code Banken. De Code Banken is wettelijk verankerd, wat in dit geval betekent dat de code bij wet als gedragscode is aangewezen. Hierdoor zijn banken verplicht om in hun jaarverslag verantwoording af te leggen over het naleven van de code via het “pas toe of leg uit”-beginsel.¹⁵⁷

De Commissie Maas gaf in haar rapport aan dat zowel de absolute hoogte als de structuur van de topinkomens in het bankwezen in overeenstemming dienen te zijn met een verantwoord intern risicobeheer, en zich dienen te verhouden met algemeen aanvaarde opvattingen in de samenleving over gerechtvaardigde beloningen. Matiging en herstructurering zijn daarom gewenst.¹⁵⁸

Aan het beloningsbeleid is in de Code Banken een apart hoofdstuk gewijd, waarin het advies van de Commissie Maas tot matiging wordt gevolgd (bonus van maximaal 100% van het vaste jaarinkomen). De Code Banken geeft verder aan dat naast financiële prestatiecriteria ook niet-financiële prestatiecriteria een belangrijk onderdeel van de individuele beoordeling moeten zijn. De Commissie Maas gaf in haar aanbevelingen voorbeelden voor deze niet-financiële criteria, zoals klanttevredenheid, riskmanagement, investor relations, operationele doelstellingen, human resources, integriteit, compliance en duurzaamheid.

In september 2010 nam de Tweede Kamer, bij de behandeling van het eindverslag van de Commissie-De Wit, unaniem een motie aan waarin de Nederlandse financiële instellingen werden opgeroepen om de Code Banken ook toe te passen op de bonussen van zakenbankiers, verzekeraars en handelaren op de beursvloer.¹⁵⁹

De Governance Principles voor verzekeraars (Code Verzekeraars) zijn op 1 januari 2011 in werking getreden. De toepassing hiervan wordt gemonitord door de Monitoring Commissie Governance Principles Verzekeraars. In de [Rapportage](#) concludeerde in december 2012 dat er “voor beloningsbeleid sprake (is) van een behoorlijke toepassing.” Vaak zijn variabele beloningen in het geheel niet van toepassing.

Hieruit volgen beoordelingselementen 6, 8, 11, 12 en 13.

- **Principles for Sound Compensation Practices**

De [Financial Stability Board](#) (FSB) - voorheen het Financial Stability Forum (FSF) - is opgericht in 1999 door de G7¹⁶⁰ met als doel internationale financiële stabiliteit te bevorderen. In de FSB zijn onder andere centrale banken, financiële toezichthouders en financiële instellingen vertegenwoordigd.

Naar aanleiding van de internationale kredietcrisis bracht de FSB in april 2008 een [rapport](#) uit met aanbevelingen voor het verbeteren van de weerbaarheid van financiële markten en instellingen. Eén van deze aanbevelingen was het verminderen van de risico's die gepaard gaan met het beloningsbeleid. Ten behoeve hiervan werd eind 2008 een Compensation Workstream Group gevormd met het mandaat om solide principes op te stellen, resulterend in de [Principles for Sound Compensation Practices](#). De nadruk van deze principes ligt op de relatie tussen de mate van risico die een werknemer neemt namens de onderneming en de hoogte van de beloning die wordt toegekend. In de praktijk betekent dit dat als twee werknemers hetzelfde bedrag aan winst realiseren, maar hiervoor een verschillende hoeveelheid risico hebben genomen, zij niet dezelfde compensatie zouden moeten ontvangen. De beloning wordt daarom naar beneden gecorrigeerd als er meer risico genomen is.

Hieruit volgt beoordelingselement 10.

- **Principes voor beheerst beloningsbeleid**

In mei 2009 publiceerden de [Autoriteit Financiële Markten](#) (AFM) en [De Nederlandsche Bank](#) (DNB) de [Principes voor beheerst beloningsbeleid](#). Deze principes zijn gebaseerd op de eerder beschreven [FSF Principles for Sound Compensation Practices](#) en op de [Nederlandse Corporate Governance Code](#). De principes zijn van toepassing op alle financiële ondernemingen en omvatten het gehele beloningsbeleid (in plaats van alleen bestuurdersbeloningen). De principes zijn onderverdeeld in drie categorieën: uitgangspunten voor het beloningsbeleid (principe 1 en 2), governance van het beloningsbeleid (principe 3 t/m 7), en vormgeving variabele beloningsstructuur (principe 8).

Na het uitbrengen van de principes heeft DNB een onderzoek uitgevoerd naar de beloningssituatie bij Nederlandse financiële ondernemingen. De algehele conclusie van het rapport [Naar een beheerst beloningsbeleid](#) was dat de risico's verbonden aan het beloningsbeleid en aan de toekenning van (variabele) beloningen nog niet voldoende worden beheerst. Zo is de aanwezige governance structuur op belangrijke onderdelen onvoldoende, wordt binnen de huidige variabele beloningsstructuren te weinig rekening gehouden met risico's die samenhangen met geleverde prestaties, en wordt bij de toekenning van variabele beloningen te veel accent gelegd op de korte termijn. Naar aanleiding van deze conclusies zijn in het rapport ook 'good practices' gepubliceerd als nadere uitwerking van de principes.

Het Ministerie van Financiën heeft in het [Besluit beheerst beloningsbeleid Wft](#) expliciete regels voor beloningsbeleid opgenomen, gebaseerd op de door DNB en AFM beschreven principes en good practices. In de [Regeling beheerst beloningsbeleid](#) van De Nederlandsche Bank worden die regels verder uitgewerkt.

Hieruit volgt beoordelingselement 1, 2, 3 en 4.

- **Voorstel minister Dijsselbloem**

Minister van Financiën Dijsselbloem heeft in november 2013 aangegeven een bonusgrens van 20% in te willen voeren. De regels moeten gaan gelden voor alle werknemers van Nederlandse financiële instellingen. Ook voor werknemers van buitenlandse dochterondernemingen. Dijsselbloem hoopt deze regels in 2015 in te kunnen voeren.¹⁶¹

Hieruit volgt beoordelingselement 7.

- **G20**

Ook de G20¹⁶² heeft zich uitgesproken over het beperken van excessieve beloningen. De groep stelt dat hervorming van het beleid en de praktijk omtrent beloningen en bonussen nodig is om verdere financiële stabiliteit te ondersteunen. Hiertoe zijn op de [Pittsburg Summit](#) in september 2009 onder meer de volgende afspraken gemaakt:

- Bonussen mogen niet voor meerdere jaren achtereen vooraf worden gegarandeerd;
- Een significant deel van variabele beloningen moet worden gekoppeld aan prestaties en waardecreatie op de lange termijn;
- Beloningen moeten worden afgestemd op individuele prestaties en genomen risico's.

De G20 roept ondernemingen op om deze afspraken onmiddellijk te implementeren.

- **Europese Unie**

In juli 2010 bereikte het Europees Parlement overeenstemming over een nieuwe [Europese richtlijn](#) die strenge normen stelt voor de bonussen die door banken worden betaald. Maximaal 30% van de totale bonus mag in cash worden uitbetaald, voor zeer grote bonussen geldt zelfs maximaal 20%. De betaling van 40 tot 60% van de bonus moet minimaal drie jaar worden uitgesteld, zodat de bonus kan worden teruggevorderd als de resultaten later tegenvallen. Tenminste 50% van de bonus moet uitgekeerd worden in de vorm van achtergesteld kapitaal: fondsen waarop de bank als eerste een beroep kan doen als de bank in moeilijkheden komt. Tenslotte moet ook de verhouding tussen bonus en vast salaris aan een maximum worden gebonden, maar de richtlijn geeft niet aan welk maximum dit moet zijn. De richtlijn is bindend voor alle banken in de Europese Unie en is op 1 januari 2011 in werking getreden.¹⁶³

De Committee of European Banking Supervisors een uitwerking van de principes in deze Europese richtlijn uitgebracht in december 2010, de [Guidelines on Remuneration Policies and Practices](#).

In maart 2013 zijn er in het Europese Parlement nieuwe regels voor remuneratie in de financiële sector voorgesteld. De motie is bij de stemming in april 2013 deelsaangenomen. Het is hierdoor in de EU vanaf januari 2014 niet meer toegestaan om een bonus van meer dan 250% van het jaarsalaris uit te keren.¹⁶⁴

Hieruit volgt beoordelingselement 5.

- **FNV Bondgenoten**

In mei 2009 heeft [FNV Bondgenoten](#) de brochure [Grenzen aan topbeloning](#) uitgebracht met een voorstel voor hanteerbare normen om topbeloningen te matigen. Deze normen hebben betrekking op de onderlinge verhoudingen in de vaste beloning binnen een onderneming, de ontwikkeling van de beloningshoogte in opvolgende jaren, de verhouding tussen vaste en variabele beloning, de relatie tussen prestatiecriteria en bonusuitkering en de inzichtelijkheid, relevantie en controleerbaarheid van de prestatiecriteria. Hiermee wil FNV Bondgenoten realiseren dat binnen ondernemingen transparante en rechtvaardige beloningsverhoudingen ontstaan.

Ten aanzien van de vaste beloningen vindt FNV Bondgenoten het van belang dat een norm wordt nagestreefd voor de verhouding tussen het vaste loon voor de top en de vaste beloning voor het cao-personeel. Deze norm kan worden gerelateerd aan verschillende ankerpunten, maar FNV Bondgenoten stelt deze norm op maximaal twintig keer het laagste salaris binnen de onderneming ofwel twintig keer het maximum van de laagste salarisschaal.

Ten aanzien van het normeren van de variabele beloningen vindt FNV Bondgenoten dat de hoogte hiervan ten opzichte van het vaste loon c.q. de totale beloning beperkt moet worden gehouden. FNV Bondgenoten streeft hierbij naar een maximale bonus van hooguit 10% van de vaste beloning voor zowel cao-personeel als het topmanagement. Het totale inkomen voor topmanagers wordt dus gemaximeerd op twintig keer het laagste salaris in de onderneming plus 10% van dit bedrag. Omdat FNV Bondgenoten zich ervan bewust is dat deze streefsituatie niet op korte termijn kan worden bereikt, stelt zij dat het maximeren van de bonus op 100% van het salaris een goede eerste stap in de gewenste richting is. Deze norm dient dan wel als tijdelijke tussenstap naar de uiteindelijk gewenste norm van 10% van het vaste loon. Voor de topfuncties moeten de criteria voor variabele beloningen bovendien niet alleen gericht zijn op korte termijn financiële criteria (zoals beurskoersen), maar ook op duurzaamheid op het gebied van sociaal beleid, milieu en klantgerichtheid.

Hieruit volgen beoordelingselementen 6, 8 en 9.

- **Vereniging van Beleggers voor Duurzame Ontwikkeling**

In januari 2010 brachten de [Vereniging van Beleggers voor Duurzame Ontwikkeling](#) (VBDO), Hay Group en DHV het onderzoeksrapport [Sustainable remuneration](#) naar buiten. Dit rapport dient als een handleiding om duurzaamheidsdoelstellingen te koppelen aan de bonus van ondernemingsbestuurders. De VBDO roept alle bedrijven op om minimaal 60% van de bonus te baseren op lange termijn doelen en om minstens een derde van de totale bonus te baseren op duurzame doelstellingen. Hierbij is het van belang om rekening te houden met de activiteiten en de sector waarin een onderneming werkzaam is. Zo zouden duurzame doelstellingen voor verzekeraars volgens de VBDO kunnen omvatten: integriteit, verantwoord investeren en de mate van energieverbruik.

In het rapport is duurzaamheid gedefinieerd als het totaal van alle organisatiespecifieke issues met een ethisch, milieu en of sociaal karakter die de belangen van de organisatie of haar stakeholders beïnvloeden. In dit kader wordt een onderneming die zich naast financiële doelstellingen alleen richt op bijvoorbeeld klanttevredenheid gezien als een onderneming met een beperkte duurzame focus. Een onderneming die zich daarnaast ook richt op werknemerstevredenheid en het terugdringen van haar CO₂ uitstoot wordt als meer duurzaam beschouwd.

Hieruit volgen beoordelingselementen 10, 13, 14, 15, 16 en 17.

- **Wet Harrewijn**

Via de ondernemingsraad kunnen werknemers actief betrokken worden bij het beleid van de onderneming en hier invloed op uitoefenen. Een ondernemer heeft daarom de plicht om de ondernemingsraad te informeren. Met de per 1 september 2006 ingevoerde Wet Harrewijn is deze informatieplicht uitgebreid: de ondernemer moet de ondernemingsraad nu ook informeren over de beloning en de arbeidsvoorwaardelijke regelingen van de bestuurders, de raad van commissarissen en de verschillende groepen werknemers. Hiermee wil de overheid meer openheid over en meer inzicht in de beloningen in ondernemingen bereiken.

De Wet Harrewijn is geen separate wet, maar heeft geleid tot een wijziging in de [Wet op de ondernemingsraden](#) (WOR).

Hieruit volgt beoordelingselement 1.

- **Wet Bankenbelasting**

In april 2012 debatteerde de Tweede Kamer over de invoering van de bankenbelasting. Dit kabinetsvoorstel heeft als doel om de banken een bijdrage te laten leveren aan de steun waarmee de staat in het verleden noodlijdende banken heeft geholpen en aan de kosten voor toezicht en risicobeheering. [De hieruit volgende Wet Bankenbelasting](#) is in Nederland ingevoerd op 1 oktober 2012. Banken waar een bestuurder een bonus kan krijgen van meer dan 100% van het jaarsalaris moeten meer belasting betalen.

Hieruit volgt beoordelingselement 6.

- **UN PRI en UN Global Compact**

In samenwerking met de UN Global Compact heeft de UN PRI aanbevelingen gedaan voor het opnemen van ESG-criteria in de variabele beloning van medewerkers ([Integrating ESG issues into executive pay](#)). Om het senior personeel meer oog te laten krijgen voor ESG-onderwerpen raden deze twee initiatieven bedrijven aan om mechanismes te ontwikkelen die ervoor zorgen dat de belangen van het bedrijf, de werknemer en de maatschappij met elkaar verweven zijn. Dit kan gedaan worden door lange termijn doelen voor de werknemer en het bedrijf op te stellen.

Hieruit volgt beoordelingselement 18.

2.10.3 Inhoud van een goed beleid

Een goed beleid van de verzekeraar (inclusief alle dochter- en/of zusterbedrijven) ten aanzien van bonussen heeft ten minste betrekking op de Raad van Bestuur, de directie, het senior management en de werknemers. Onder het senior management vallen de eindverantwoordelijken van bepaalde divisies, portefeuilles, interne afdelingen, etc., die direct onder directie en Raad van Bestuur opereren.

De volgende elementen zijn voor een goed beleid cruciaal:

1. Het bonusbeleid is transparant voor alle werknemers.
2. De verzekeraar behoudt zich het recht voor om de bonus terug te vorderen indien na uitkering blijkt dat deze ten onrechte is uitgekeerd (een zogenaamde clawback regeling).
3. De bonus is maximaal 100% van het vaste jaarsalaris.
4. De bonus is maximaal 20% van het vaste jaarsalaris.

5. De bonus is maximaal 10% van het vaste jaarsalaris.
6. De vaste beloning bedraagt maximaal twintig keer het laagste salaris of het maximum van de laagste salarisschaal in de verzekeraar.
7. 60% van de bonus is gebaseerd op lange termijn doelstellingen (niet te verwarren met afspraken over uitgestelde betaling van de bonus).
8. De bonus is voor ten minste een derde gebaseerd op niet-financiële criteria.
9. De bonus is voor ten minste de helft gebaseerd op niet-financiële criteria.
10. De bonus is gebaseerd op werknemerstevredenheid.
11. De bonus is gebaseerd op klanttevredenheid.
12. De bonus is gebaseerd op de maatschappelijke impact van de verzekeraar, bijvoorbeeld door verbetering van de sociale en milieu impact van de bedrijfsvoering van de verzekeraar.
13. De bonus is gebaseerd op de maatschappelijke impact van de verzekeraar, bijvoorbeeld door verbetering van de sociale en milieu impact van de investeringen van de verzekeraar.
14. De bonus is gebaseerd op het verhogen van de transparantie over investeringen.
15. De bonus is gebaseerd op de evaluatie en aanscherping van ESG-criteria voor het investeringsbeleid.

2.10.4 Beoordeling en overzicht beleidsscores

Hierboven zijn 15 elementen geformuleerd die volgens de Eerlijke Verzekeringswijzer in het beleid op het gebied van bonussen opgenomen zouden moeten zijn. De score van de verzekeraar is bepaald door het aantal elementen dat is opgenomen in het beleid te delen door 1,5. De uitkomst is afgerond tot een heel getal op een schaal van 1 tot 10. De laagst mogelijke score daarbij is 1.

Bij de elementen 3 t/m 5 en 7 t/m 15 is een score met één cijfer achter de komma weergegeven. Bij deze elementen is beoordeeld of het beleid door de verzekeraarsgroep wordt toegepast op de volgende categorieën:

- Dochterondernemingen.
- Directie en Raad van Bestuur.
- Senior management en medewerkers van investment banking (Identified Staff).

De score voor elk van deze elementen is bepaald door het aantal categorieën waarop het beleid wordt toegepast te delen door 3.

Zie voor een uitgebreide uitleg paragraaf 1.3.2. Een meer gedetailleerd overzicht van de scores van de tien onderzochte verzekeraarsgroepen op dit thema vindt u in Tabel 10.

Tabel 11 Beleidsscores Bonussen

Bonussen		Achmea	Aegon	Allianz	APG	a.s.r.	Delta Lloyd	Generali	ING	Legal & General	SNS REAAL
		2	2	2	3	4	4	1	4	2	4
1	Het bonusbeleid is transparant voor alle werknemers	1	1	1	1	1	1	0	1	1	1

Bonussen		Achmea	Aegon	Allianz	APG	a.s.r.	Delta Lloyd	Generali	ING	Legal & General	SNS REAAL
		2	2	2	3	4	4	1	4	2	4
2	De bank behoudt zich het recht voor om de bonus terug te vorderen indien na uitkering blijkt dat deze ten onrechte is uitgekeerd (een zogenaamde clawback regeling)	1	1	0	1	1	1	1	1	1	1
3	De bonus is maximaal 100% van het vaste jaarsalaris	0.7	0.0	0.0	0.3	0.7	0.0	0.3	0.3	0.3	1.0
4	De bonus is maximaal 20% van het vaste jaarsalaris	0.0	0.0	0.0	0.3	0.0	0.0	0.0	0.3	0.0	0.0
5	De bonus is maximaal 10% van het vaste jaarsalaris	0.0	0.0	0.0	0.3	0.0	0.0	0.0	0.3	0.0	0.0
6	De vaste beloning bedraagt maximaal twintig keer het laagste salaris of het maximum van de laagste salarisschaal in de kgroep	0	0	0	1	1	1	0	0	0	0
7	60% van de bonus is gebaseerd op lange termijn doelstellingen (niet te verwarren met afspraken over uitgestelde betaling van de bonus)	0.0	0.0	0.3	0.0	0.7	0.0	0.0	0.3	0.0	0.0
8	De bonus is voor ten minste een derde gebaseerd op niet-financiële criteria	0.0	0.7	0.0	0.0	0.7	0.7	0.0	0.0	0.0	0.7
9	De bonus is voor ten minste de helft gebaseerd op niet-financiële criteria	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.7	0.0	0.0	0.0	0.0
10	De bonus is gebaseerd op werknemerstevredenheid	0.0	0.0	0.7	0.0	0.0	0.7	0.0	0.7	0.3	1.0
11	De bonus is gebaseerd op klanttevredenheid	1.0	0.0	0.7	0.0	0.7	0.7	0.0	0.7	0.3	1.0
12	De bonus is gebaseerd op de maatschappelijke impact van de bank, bijvoorbeeld door verbetering van de sociale en milieu impact van de bedrijfsvoering van de bank.	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.7	0.0	0.0
13	De bonus is gebaseerd op de maatschappelijke impact van de bank, bijvoorbeeld door verbetering van de sociale en milieu impact van de investeringen van de bank.	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.7	0.0	0.0
14	De bonus is gebaseerd op het verhogen van de transparantie over leningen en investeringen	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0

Bonussen		Achmea	Aegon	Allianz	APG	a.s.r.	Delta Lloyd	Generali	ING	Legal & General	SNS REAAL
		2	2	2	3	4	4	1	4	2	4
15	De bonus is gebaseerd op de evaluatie en aanscherping van ESG-criteria voor het investeringsbeleid	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.7	0.0	0.0

Legenda:

1 = laagste score (geen beleid)

10 = hoogste score (best mogelijke beleid volgens deze methodologie)

n.a. = niet actief in deze sector en dus geen beleid verwacht

Hoofdstuk 3 Sectorbeleid

3.1 Landbouw

3.1.1 Wat staat er op het spel?

Vandaag de dag groeit de vraag naar landbouwproducten sneller dan de wereldbevolking. Eén van de redenen hiervoor is dat consumptiepatronen in opkomende markten (zoals de BRIC-landen: Brazilië, Rusland, India en China) steeds meer beginnen te lijken op die in geïndustrialiseerde landen: er wordt wereldwijd steeds meer vlees gegeten.¹⁶⁵

En om de uitdijende mondiale veestapel te voeden zijn grote hoeveelheden eiwithoudende grondstoffen nodig. Een andere oorzaak van de groeiende vraag naar landbouwgrondstoffen is de huidige trend om energie te winnen uit biobrandstoffen. Deze worden gewonnen uit palmolie, maïs, suikerriet en andere gewassen.

De sterke stijging van de wereldwijde vraag naar landbouwproducten creëert economische, sociale en milieu gerelateerde problemen:

- De landbouwsector is wereldwijd de grootste veroorzaker van bodemuitputting, milieuvervuiling en de achteruitgang van ecosystemen. Om te voldoen aan de groeiende vraag naar landbouwproducten moeten veel natuurlijke ecosystemen en leefomgevingen wijken voor agrarische activiteiten.
- Door zijn NO₂- en CH₄-emissies is de mondiale landbouwsector verantwoordelijk voor 10-12% van de mondiale uitstoot van broeikasgassen, onder meer als gevolg van het gebruik van kunstmest en de methaanemissies van rijstvelden en runderen.¹⁶⁶ Door drainage van veengebieden en ontbossing, draagt de landbouwsector volgens [een studie van Delft Hydraulics](#) daarnaast nog eens substantieel bij aan de mondiale CO₂-uitstoot.¹⁶⁷
- De landbouwsector draagt in sterke mate bij aan schadelijke emissies naar het milieu, waarbij met name de rol van de veeteelt groot is. Volgens de Voedsel en Landbouw Organisatie van de Verenigde Naties ([FAO](#)), draagt de wereldwijde productie van melk, vlees en eieren voor 14,5% bij aan de door mensen veroorzaakte emissies van broeikasgassen (uitgedrukt in CO₂-equivalenten), door emissies van CO₂, NH₄ en N₂O. Dit wordt vooral veroorzaakt door de productie en het verwerken van veevoer (45% van het totaal) en de gassen die koeien produceren bij het digesteren (39%). De FAO heeft in 2013 berekend dat er een broeikasgasemissiereductie van 30% mogelijk is als producenten overstappen op zogenaamde *best practices*.¹⁶⁸
- De veeteeltsector is ook verantwoordelijk voor 53% van de menselijke ammoniak-emissies¹⁶⁹, die zure regen en verzuring van ecosystemen veroorzaken. Bovendien gebruikt de veeteeltsector 70% van alle landbouwgrond op aarde en 8% van het mondiale waterverbruik. Mondiale cijfers zijn niet beschikbaar, maar de bijdrage van de veeteeltsector aan watervervuiling door antibiotica, hormonen, sedimenten, kunstmest, pesticiden en andere chemicaliën is enorm.¹⁷⁰
- In de (intensieve) veehouderij kan het welzijn van dieren als legkippen, kalveren en varkens onder druk komen te staan, zowel in de productiebedrijven zelf als bij het transport naar slachthuizen. Dit zorgt ook voor een hoog risico op de verspreiding van ziekten.

- Het gebruik van genetisch gemodificeerde organismen (GMO's) in de landbouw leidt tot een verlies aan biodiversiteit. Ook heeft GMO-gebruik sociale effecten, zoals het feit dat het kleine boeren afhankelijk maakt van enkele zeer grote ondernemingen voor hun inkoop van o.a. zaden, pesticiden en kunstmest.¹⁷¹
- Een combinatie van factoren (de varroamijt, veranderende leefomgeving, verlies aan biodiversiteit, gebruik van pesticiden) vormt een serieuze bedreiging voor de honingbij. Het aantal bijenkoloniën is de laatste paar jaar met 20 tot 30% afgenomen en een verdere afname zou kunnen leiden tot een tekort aan bestuiving met grote gevolgen voor de landbouwvoedselproductie. Ongeveer negentig landbouwproducten, goed voor een derde van de wereldwijde voedselproductie, zijn afhankelijk van dierlijke bestuiving. De honingbij neemt 80 tot 90% hiervan voor zijn rekening en is hiermee de belangrijkste dierlijke bestuiver.¹⁷² Uit onderzoek blijkt dat sommige insecticiden kunnen zorgen voor een daling in de productie van het aantal koninginnen en andere insecticiden het vermogen van bijen om de bijenkorf weer terug te vinden negatief beïnvloeden.¹⁷³
- In sommige landen gaat uitbreiding van landbouwactiviteiten gepaard met de onteigening van land dat bewoond wordt door lokale gemeenschappen of inheemse volken. Hierdoor worden deze mensen niet alleen beroofd van hun eigendommen en de gebruiksrechten op hun land, maar ook van hun vertrouwde leefomgeving, culturele rijkdommen, en bronnen van voeding en inkomsten. Uit rapporten van onder andere de [GRAIN](#), [International Land Coalition](#) en de Wereldbank blijkt dat het aantal transacties waarbij grond wordt aangekocht ter uitbreiding van landbouwactiviteiten in 2009 is vertienvoudigd ten opzichte van de jaren ervoor.¹⁷⁴
- Veel landbouwbedrijven houden zich niet aan internationaal erkende arbeidsrechten. Er zijn talloze voorbeelden van onder andere gedwongen arbeid, kinderarbeid, lage lonen, en onvoldoende bescherming van de gezondheid en veiligheid van werknemers.
- De ontwikkeling van infrastructuur zoals wegen, spoorwegen en waterwegen, die hand in hand gaat met de ontwikkeling van een exportgeoriënteerde landbouwsector, kan zeer negatieve effecten hebben op ecosystemen en lokale samenlevingen. Door de aanleg van wegen in bosgebieden wordt bijvoorbeeld de toegang voor stropers en illegale houtkappers vergemakkelijkt. De aanleg van infrastructuur kan ook leiden tot landrechtconflicten en stijgende grondprijzen voor de oorspronkelijke bewoners.
- De macro-economische effecten van de landbouw- en veeteeltsector zijn vaak nadelig voor ontwikkelingslanden, veroorzaakt door de veelal ongunstige handelsvoorwaarden voor deze landen, de landbouwsubsidies in rijkere landen en het dumpen van gesubsidieerde landbouwproducten in ontwikkelingslanden. Dit creëert een oneerlijke machtsverhouding in de gehele productie-, distributie- en consumptieketen. Door de sterke stijging van voedselprijzen in de afgelopen jaren, zakken steeds meer mensen in ontwikkelingslanden onder de armoedegrens.¹⁷⁵ De FAO berekende dat in de jaren 2011-2013 één achtste deel van de wereldbevolking (842 miljoen mensen) een chronisch [voedseltekort](#) had. Dit is 17% minder dan in 1990-1992.¹⁷⁶

De landbouwsector speelt wellicht de meest belangrijke rol in het behalen van de eerste van de [Millennium Development Goals](#): het beëindigen van honger en armoede in de wereld. Om een voldoende en voedzaam dieet te bieden aan alle wereldburgers en om economische ontwikkeling van armere landen mogelijk te maken, dienen ongunstige handelsvoorwaarden van landbouwproducten voor ontwikkelingslanden te worden tegengegaan en verstorende subsidies en dumppraktijken te worden verboden. Daarnaast dient het gebruik van landbouwgebieden voor de productie van biobrandstoffen en veevoeder te worden ontmoedigd, omdat dit voedselproductie voor de lokale bevolking verdringt, en een bedreiging vormt voor hun recht op voedselzekerheid.

Ook de maatschappelijke discussie rond het fenomeen *land grabbing* (landroof) neemt sterk toe. Landroof vindt plaats als (buitenlandse) bedrijven, landen of investeerders gronden opkopen of huren voor grootschalige industriële en/of commerciële landbouwproductie georiënteerd op de exportmarkt, hetgeen kan leiden tot problemen en onrust onder de plaatselijke bevolking. Vooral in ontwikkelingslanden is het gebrek aan overleg en transparantie voor de toewijzing van land een probleem. Uitzettingen en conflicten om land gaan vaak gepaard met een schending van basisprincipes, zoals een effectrapport, compensatie en rehabilitatie. Naast deze directe consequenties is er het probleem van de verminderde beschikbaarheid van grond voor lokale actoren. De nationale markt zal meer gericht zijn op het produceren van gewassen voor de voedsel- en biobrandstof-industrie op de globale markt, en minder op duurzame boerenlandbouw voor de lokale en nationale markt voor huidige en toekomstige generaties.¹⁷⁷

In maart 2013 schreef een [studie van de Wereldbank](#) de hoge mondiale voedselprijzen vanaf 2010 voornamelijk toe aan factoren als de stijgende olieprijs, die leidt tot hogere kunstmest- en transportkosten, de dalende dollarkoers, toenemende voedselschaarste en onvoorspelbare weersomstandigheden.

Bovenstaande ontwikkeling creëert een mondiale voedselcrisis met voor velen catastrofale gevolgen. Arme mensen in ontwikkelingslanden besteden ongeveer 50 tot 80% van hun inkomen aan voedsel. Op een stijging van voedselprijzen kunnen zij alleen reageren door hun voedselconsumptie te verminderen en honger te lijden. Degenen die al op de rand leven zijn het meest kwetsbaar, zoals de landlozen, krottenwijkbewoners en rondtrekkende landarbeiders. Verder behoren vooral vrouwen en kinderen tot de risicogroepen.¹⁷⁸

Het op een duurzame manier voeden van meer dan zeven miljard wereldbewoners is één van de grootste uitdagingen waarvoor de wereldgemeenschap zich gesteld ziet. Alle onderdelen van de ketens binnen de landbouw- en voedingsector - van boeren, tussenhandelaren, transporteurs en verwerkingsbedrijven tot supermarkten - zullen zich hiervoor moeten inzetten. Ook de verzekeraars die investeren in bedrijven in alle schakels van landbouw- en voedingsketens zullen beleid moeten ontwikkelen dat met alle hierboven genoemde problemen rekening houdt. Bij de ontwikkeling van een investeringsbeleid voor deze sector kunnen verzekeraars gebruik maken van de internationale standaarden die in de volgende paragraaf worden beschreven.

3.1.2 Internationale standaarden

In de afgelopen jaren zijn verschillende initiatieven genomen om standaarden te ontwikkelen voor zowel de landbouw- als de voedingssector. Sommige initiatieven richten zich op algemene, sectorbrede afspraken, terwijl anderen zich richten op specifieke gewassen. Een kort overzicht van de belangrijkste standaarden is hieronder weergegeven.

- **Marktconcentratie**

De beschreven problemen in de landbouw worden in stand gehouden door de

handelswijze en inkooppeisen (onder meer ten aanzien van lage prijzen en grote volumes) van bedrijven in het midden van de keten - de grote grondstofhandelaars en voedingsbedrijven, en bedrijven aan het eind van de keten - de supermarkten. Door de marktconcentratie in deze stadia van de productieketens, komt de concurrentie in het geding en worden de marges van de kleine producenten in het begin van de keten onder druk gezet. De [OESO](#)-richtlijnen voor Multinationale Ondernemingen stellen dat een onderneming zich zou moeten onthouden van afspraken tussen concurrenten met betrekking tot:

- prijzen;
 - productiebeperking;
 - de verdeling van klanten, leveranciers, markten of verkoopkanalen.
- **Beschermde gebieden**

Landbouwactiviteiten in de gebieden die vallen onder de categorieën I-IV van de [World Conservation Union](#), onder de [UNESCO World Heritage Convention](#) en de [Ramsar Convention on Wetlands](#) dienen te worden uitgesloten van investering.

Het *High Conservation Value* (HCV) concept was oorspronkelijk bedacht in het kader van certificatie van bosbeheer en houtproducten (High Conservation Value Forests or HCVF), maar kan worden toegepast op alle ecosystemen en natuurlijke leefomgevingen. Het [HCV Resource Network](#) heeft nationale implementatie richtlijnen, lokale projecten, trainingen en workshops ontwikkeld.

Dit onderwerp wordt verder behandeld in paragraaf 2.6.2 over natuur.

Hieruit volgt beoordelingselement 2, 3 en 4.

- **Genetisch Gemodificeerde Organismen (GMO's)**

Het [Cartagena Protocol to the Convention on Biological Diversity](#) heeft bepalingen opgesteld met betrekking tot het gebruik van GMO's, en de herkenbaarheid van GMO's in de verwerkingsketen. Zo is de handel in levende gemodificeerde organismen verboden tenzij goedkeuring van het importerende land is verkregen. Ook dienen ondertekenaars van het protocol zich te houden aan voorzorgsmaatregelen voor de productie en het gebruik van GMO's. Omdat de technologie en de kennis over GMO's nog steeds in ontwikkeling is, zijn ook de GMO standaarden in het Cartagena Protocol constant in ontwikkeling.

Dit onderwerp wordt verder behandeld in paragraaf 2.6.2 over natuur.

Hieruit volgen beoordelingselementen 5 en 6.

- **Rechten van inheemse volken**

Landbouwbedrijven moeten de rechten van inheemse volken op hun land, gemeenschap, cultuur en levensonderhoud respecteren en garanderen, en hun soevereiniteit en recht tot zelfbeschikking respecteren. Dit is onder andere opgenomen in de [UN Convention on Biological Diversity](#) (CBD) en het daaraan gerelateerde [Nagoya Protocol](#) over het gelijkwaardig gebruik van genetisch materiaal.

Dit onderwerp wordt verder behandeld in paragraaf 2.2.2 over mensenrechten, waaronder de rechten van inheemse volken.

Hieruit volgt beoordelingselement 12.

- **Kleinschalige landbouw**

De FAO, IFAD, UNCTAD en de Wereldbank schreven in 2010 een discussiestuk over verantwoord investeren in kleinschalige landbouw: [Principles for Responsible Agricultural Investment that Respects Rights, Livelihoods and Resources](#). Het stuk bevat principes over land- en grondstofrechten, voedselzekerheid, transparantie, bedrijfsbeleid en consultatie en deelname aan beslissingsprocessen.

Hieruit beoordelingselement 11.

- **Arbeidsrechten**

De omstandigheden voor gezondheid en veiligheid zijn in de landbouw- en voedselsector dikwijls onder de maat, onder meer door het gebruik van enorme hoeveelheden pesticiden. Lonen zijn over het algemeen laag en onderhandelingsrechten worden vaak niet gerespecteerd. Het is daarom van groot belang dat landbouw- en voedingsbedrijven zich houden aan de belangrijkste gedragscodes van de Internationale Arbeidsorganisatie van de Verenigde Naties, de ILO. Dit zijn de [ILO Declaration on Fundamental Principles and Rights at Work](#) uit 1998 en de [Tripartiete Verklaring of Principles Concerning Multinational Enterprises and Social Policy](#), waarvan de vierde versie in maart 2006 werd gepubliceerd.

Dit onderwerp wordt verder behandeld in paragraaf 2.3 over arbeidsrechten.

Hieruit volgt beoordelingselement 1.

- **Pesticiden**

Met betrekking tot het gebruik van pesticiden heeft de FAO de [International Code of Conduct on the Distribution and Use of Pesticides](#) opgesteld. Hierin zijn vrijwillige, internationaal geaccepteerde normen voor de behandeling, opslag, het gebruik en het lozen van pesticiden opgesteld.

Dit onderwerp wordt verder behandeld in paragraaf 2.5.2 over gezondheid.

Hieruit volgt beoordelingselement 13.

- **Dierenwelzijn**

De [European Convention for the Protection of Animals kept for Farming Purposes](#) (in 1976 aangenomen en in 1992 gewijzigd door de Raad van Europa) stelt minimum richtlijnen voor de veeteelt. De [European Convention for the Protection of Animals during International Transport](#) (in 1968 aangenomen en in 2003 gewijzigd door de Raad van Europa) stelt richtlijnen voor het transport van dieren.

Op mondiaal niveau is er een [Terrestrial Animal Health Code](#) (TAHC) opgesteld door de World Organisation for Animal Health (OIE). Deze organisatie wordt erkend door de Wereld Handels Organisatie (WHO) en heeft in de TAHC richtlijnen opgezet over onder andere het vervoer van vee over land en over zee, het omgaan met dierenziektes en de invloed van vee op de publieke gezondheid.¹⁷⁹

De Nederlandse Tweede Kamer en het Europese Parlement hebben zich uitgesproken om veetransport, in het bijzonder het transport van slachtvee, aan een maximum tijdslimiet te binden.¹⁸⁰

Dit onderwerp wordt verder behandeld in paragraaf 2.7 over dierenwelzijn.

Hieruit volgen beoordelingselementen 8, 9 en 10.

- **Certificering en eco-labels**

De vraag naar duurzame landbouwproducten groeit, maar over de definitie van *duurzaam* is nog geen algemene overeenstemming bereikt. Wel vindt al op grote schaal *eco-labelling* plaats: het toekennen van vrijwillige en bindende duurzaamheidslabels aan landbouwproducten. Veel labels zijn themaspecifiek (bijvoorbeeld *biologisch* of *fair trade* of *GMO-vrij*) en maken dus gebruik van verschillende standaarden. Hierdoor is de markt voor duurzame landbouwproducten ietwat ondoorzichtig.

In februari 2008 publiceerde het Sustainable Agriculture Network (SAN) de [Sustainable Agriculture Standards](#). De normen zijn gebaseerd op richtlijnen van o.a. de Verenigde Naties, de Europese Unie en de Internationale Arbeidsorganisatie, en worden onderschreven door de Rainforest Alliance. De standaarden bevatten veertien criteria voor duurzame landbouw (onder meer over afvalbeheer, arbeidsomstandigheden, veiligheid en gezondheid, gebruik van chemische en biologische hulpstoffen en genetisch gemanipuleerde zaden). In combinatie met deze standaarden zijn de [Farm Certification Criteria](#) ontwikkeld, en een [lijst van verboden pesticiden](#). Beide worden gebruikt in het certificeringproces van duurzame agrarische bedrijven. Het SAN werkt ook aan een aanvullende duurzame standaard voor het houden van vee, waarin specifieke onderwerpen worden behandeld en eerdere SAN standaarden voor water- en afvalbeheer worden toegepast op veehouderijen.

Met betrekking tot de biologische landbouw heeft de International Federation of Organic Agricultural Movements (IFOAM) de [Norms for Organic Production and Processing](#) ontwikkeld. Deze bestaan uit de [IFOAM Basic Standards for Organic Production and Processing](#) en bijbehorende [Accreditation Criteria](#). Alle producenten ter wereld die zich houden aan de IFOAM normen worden opgenomen in het [Organic Guarantee System](#).

Op het gebied van eerlijke handel is de [Fairtrade Labelling Organizations International](#) (FLO) toonaangevend. FLO is een samenwerking van twintig certificeringsinitiatieven die het Fairtrade label in hun eigen land op de markt brengen. Goederen die het Fairtrade label dragen voldoen aan de [Fairtrade Production and Trade Standards](#), waartoe zowel algemene normen (onder meer ten aanzien van investeringen in lokale economieën en beperking van afvalstoffen) als productspecifieke normen (onder meer ten aanzien van minimumprijzen en kwaliteitsstandaarden) behoren.

Het [Responsible Commodities Initiative](#) (RCI), opgezet door het *Sustainable Food Laboratory* met ondersteuning van UNCTAD en IISD, is een multi-stakeholder initiatief dat zich ten doel stelt de duurzame productie van landbouwproducten te stimuleren. Het RCI heeft een meetinstrument ontwikkeld, de [Benchmarking tool](#), dat het mogelijk maakt verbeteringen te meten in belangrijke milieu- en sociale indicatoren van agrarische productieketens. Daarnaast biedt de benchmark tool hulp bij de ontwikkeling van duurzaamheidsnormen per gewas.

Het Global Reporting Initiative heeft richtlijnen opgesteld voor het schrijven van duurzaamheidsverslagen. In het aanvullende [Food Processing Sector Supplement \(FSSS\)](#) zijn tevens richtlijnen opgenomen ten aanzien van dierenwelzijn, eerlijke handel, gezondheid en welzijn van consumenten, impact op natuurlijke hulpbronnen en het gebruik van verpakkingen. De richtlijn is speciaal ontwikkeld voor bedrijven die betrokken zijn bij de verwerking van voedsel en dranken. Delen ervan zijn ook geschikt voor bedrijven die daar zijdelings bij betrokken zijn, zoals leveranciers van pesticiden, en houdt rekening met alle schakels in de productieketen.

De WWF levert via [The 2050 Criteria](#) een overzicht van investeringscriteria voor een aantal landbouwgrondstoffen. Door naar best-practices in de verschillende sectoren te verwijzen biedt de WWF investeerders houvast bij het zoeken naar certificatieschema's en trends en ontwikkelingen op milieu- en sociaal gebied.

Hieruit volgen beoordelingselementen 14, 15, 16 en 17.

- **Duurzaamheidsverslaglegging**

Het Global Reporting Initiative heeft richtlijnen opgesteld voor het schrijven van duurzaamheidsverslagen.

Hieruit volgen beoordelingselementen 19 en 20.

- **Normen voor specifieke grondstoffen**

Voor een aantal belangrijke landbouwproducten zijn recent (of worden momenteel) richtlijnen ontwikkeld voor duurzame productie en handel. Deze richtlijnen, die als doel hebben sociale en milieuproblemen te verminderen, worden bij voorkeur opgesteld door zogenaamde *multi-stakeholder initiatieven* of *roundtables*, waarin onderzoekers, bedrijven uit betrokken sectoren, financiële instellingen, maatschappelijke organisaties en andere belanghebbenden participeren. In de afgelopen jaren hebben de roundtables steeds meer en steeds duidelijkere standaarden gedefinieerd voor de duurzame productie van specifieke gewassen. Voor sommige landbouwproducten ontbreken tot nu toe multi-stakeholder initiatieven, maar zijn wel normen opgesteld door de industrie zelf. Totdat deze normen verder zijn ontwikkeld in dialoog met alle belanghebbenden zijn zij nog niet als echte duurzaamheidsnormen te beschouwen, maar bieden ze wel enig houvast bij de beoordeling van bedrijven die deze landbouwproducten produceren.

De belangrijkste voorbeelden van normen voor specifieke landbouwgewassen zijn:

- **Soja:** Grootschalige sojateelt veroorzaakt in Latijns Amerika enorme sociale en milieuschade. Nederland is na China wereldwijd de grootste importeur van de daar geproduceerde soja, die dient als veevoer voor de Nederlandse vlees- en zuivelindustrie. Daarmee hebben Nederlandse overheid en bedrijven een bijzondere verantwoordelijkheid. Heldere normen en richtlijnen worden beschreven in de [Basel Criteria for Responsible Soy Production](#), ontwikkeld door het WWF en Coop Switzerland. Dit is de belangrijkste bestaande sojastandaard en hiermee gecertificeerde soja vormt ongeveer 10% van de verhandelde soja in Europa. Bedrijven vinden deze niet genetisch gemodificeerde soja duur, omdat hij gescheiden moet worden geteeld en verhandeld, zolang het grootste deel van de markt niet aan deze eisen voldoet. De Basel Criteria worden ook gevolgd in de wereldwijd gebruikte [ProTerra](#) standaard..

De [Round Table on Responsible Soy Association](#) (RTRS), opgericht door organisaties en bedrijven in de sojasector, heeft als doel 'meer verantwoorde' productie van soja te stimuleren met minder strenge eisen. De RTRS richt zich dus niet op duurzame productie. De RTRS Standard die in juni 2010 van kracht werd (en in 2013 is geupdate) erkent de milieu- en sociale problemen in de sojaketen.

Andere standaarden zijn de Sustainable Agriculture Network Standaard, [Fairtrade Production and Trade Standards](#), standaarden voor biologische landbouw, [EcoSocial certificatie](#) en de [Social Responsibility Criteria for Companies that Purchase Soy and Soy Products](#) - ontwikkeld door het Braziliaanse Soja Platform. Dat laatste document legt ook een duidelijke verantwoordelijkheid bij financiële instellingen die betrokken zijn bij de financiering van sojaproducten. NGOs verenigd in de [Nederlandse Sojacoalitie](#) menen dat duurzame sojaproductie niet mogelijk is zonder een flinke vermindering van de vlees- en zuivelconsumptie in Europa, alsook het gebruik als veevoer van in Europa geteelde gewassen in plaats van importsoja.

- **Palmolie:** In oktober 2007 heeft de [Roundtable on Sustainable Palm Oil](#) (RSPO) - een multi-stakeholder initiatief met meer dan honderd leden die meer dan een derde van de mondiale palmolie handel vertegenwoordigen - de [Principles and Criteria for Sustainable Palm Oil Production](#) (P&C) aangenomen. De P&C bevatten heldere normen met betrekking tot milieu-aspecten (gebruik van bodem, water, chemicaliën) en sociale omgeving (landrechten, arbeidsomstandigheden, etc.). De normen zijn gebaseerd op o.a. richtlijnen van de Verenigde Naties, de FAO en de ILO. In 2013 is de [Palm Oil Innovators Group](#) (POIG) opgericht. Enkele NGO's (onder andere WWF en Greenpeace) werken hierin samen met palmoliebedrijven om de RSPO-standaard te verbeteren.
- **Suikerriet:** Behalve in de voedingssector wordt suikerriet in toenemende mate gebruikt als grondstof voor de biobrandstof ethanol. Naast enorme oppervlaktes aan landbouwgrond, verbruikt de suikersector ook grote hoeveelheden water. Het multi-stakeholder [Bonsucro](#) dat is opgericht door WWF, verenigt een aantal zeer grote bedrijven en andere belanghebbenden in de sector. De doelstelling van het BSI is om internationale richtlijnen te ontwikkelen voor duurzame productie van suikerriet, die door bedrijven en investeerders over de hele wereld gebruikt kunnen worden, inclusief een certificeringssysteem. In november 2009 publiceerde de BSI, voorganger van Bonsucro, een tweede versie van de BSI Standard, die inmiddels is aangepast na publieke consultatie. [De standaard](#) bevat normen voor onder meer mensen- en arbeidsrechten, het productieproces en het milieu.

- **Biobrandstoffen:** Palmolie, soja en suikerriet worden in toenemende mate gebruikt als grondstof voor biobrandstoffen. De [Roundtable on Sustainable Biofuels](#) (RSB) is een multi-stakeholder initiatief waarin bedrijven, wetenschappers en maatschappelijke organisaties samenwerken. In november 2010 publiceerde de RSB de [Global Principles and Criteria for Sustainable Biofuels Production](#) die normen bevatten met betrekking tot het milieu en sociale aspecten, gebaseerd op internationale richtlijnen van onder andere de Verenigde Naties en de Internationale Arbeidsorganisatie.

Het [Sustainable Food Laboratory](#) werkt ook aan de ontwikkeling van een begrijpelijke beoordeling van de meest duurzame grondstoffen voor biobrandstoffen die een nuttige vergelijking tussen de verschillende landbouwgrondstoffen mogelijk maakt.

In 2007 heeft een Nederlandse commissie duurzame criteria voor biobrandstoffen ontwikkeld. Deze zogenaamde [Cramer Criteria](#) zijn geformaliseerd in maart 2009 als de [NTA 8080:2009 Duurzaamheidscriteria voor biomassa ten behoeve van energiedoeleinden](#).¹⁸¹ In september 2013 heeft het Europese Parlement ingestemd met regelgeving die de bijmengplicht van biobrandstoffen beperkt tot 6%. Het Europees Parlement beoogt hiermee de CO²-uitstoot van de teelt voor biobrandstof te beperken.¹⁸²

- **Cacao:** Al in 2001 werd het [Harkin-Engel Protocol](#) opgesteld om de ergste vormen van kinderarbeid op cacaoplantages tegen te gaan. Toch bleven voorbeelden van kinderarbeid op Afrikaanse cacaoplantages in de afgelopen jaren aan het licht komen. Verder kampt de keten met ongelijke machtsverhoudingen, waardoor kleine cacaoboeren geen redelijke prijs ontvangen. In oktober 2007 werd de eerste bijeenkomst gehouden van de [Round Table on a Sustainable World Cocoa Economy](#), waarin boeren, handelaars, verwerkende bedrijven, overheden en maatschappelijke organisaties praten over de ontwikkeling van duurzaamheidscriteria voor de cacaosector. Andere initiatieven zijn de [World Cocoa Foundation \(WCF\)](#), die programma's voor duurzame cacao-teelt ondersteunt, en de [Sustainable Tree Crops Programme](#) voor de ontwikkeling van duurzame oogst van cacao, koffie en cashews in Africa. Enkele [keurmerken](#) voor verduurzaamde cacao zijn: Fair Trade, biologisch (EKO), Utz, Rainforest Alliance
- **Koffie:** Al jarenlang houden organisaties als [Max Havelaar](#) en - recenter - [Utz Certified](#) zich bezig met het certificeren van koffie. Vooral Max Havelaar richt zich op kleine koffieproducenten en het vaststellen van minimumprijzen voor deze boeren. De [Common Code for the Coffee Community](#) (4C) biedt een uitgebreid raamwerk waarin zowel milieu-aspecten als sociale problemen binnen de koffiesector een plaats krijgen. De International Coffee Organization (ICO) ontwikkelt reeds 40 jaar standaarden voor verantwoordelijke koffie. De laatste ICO overeenkomst is de [International Coffee Agreement 2007](#). Ook is er een [Rainforest Alliance-keurmerk voor koffie](#).
- **Thee:** Thee-productie is arbeidsintensief en de industrie schept banen in zeer afgelegen rurale gebieden. Miljoenen mensen in de wereld zijn afhankelijk van de thee-productie. De prijs op de wereldmarkt van thee is de afgelopen twintig jaar dramatisch gedaald en grote sociale problemen doen zich mede daardoor voor in de productie. Het [Ethical Tea Partnership](#), een sectorinitiatief van zeventien handelaren en pakkers, houdt sinds 1997 de arbeidsomstandigheden op grote plantages in de gaten. Andere certificeringssystemen zijn [Fairtrade](#), [Rainforest Alliance](#) en [Utz Certified](#).
- **Katoen:** Het [Better Cotton Initiative \(BCI\)](#) is een wereldwijd multi-stakeholder netwerk van belanghebbenden uit de gehele katoen- en textielketen. In juli 2009 werd de tweede versie van de [BCI Global Principles, Criteria and Enabling Mechanisms](#) gepubliceerd, die richtlijnen bieden aan de duurzame en eerlijke productie van katoen.

- **Andere normen:** De eerder genoemde algemene certificeringsorganisaties - Sustainable Agriculture Network (SAN) en Fairtrade Labelling Organizations International (FLO) - hebben naast hun algemene normen ook productspecifieke normen opgesteld. SAN publiceerde Additional Criteria and Indicators voor onder andere [cacao](#) en [koffie](#). FLO heeft [Product Standards](#) voor onder meer koffie, thee, cacao, vanille, vers fruit, rijst en suiker. Ook het [Sustainable Agriculture Initiative Platform](#) ontwikkelt momenteel principes en procedures voor verschillende landbouwproducten, zoals graan, koffie, zuivel, aardappelen, groenten en fruit. Het keurmerk [Fair Produce](#) is een initiatief van producenten en handelsbedrijven om verstoorde concurrentieverhoudingen in de champignonsector aan te pakken. Daarbij hanteren supermarkten ook eigen keurmerken, zoals [Fairglobe](#) (Lidl) en [Jumbo Bewust](#).

De hierboven beschreven initiatieven bevinden zich in uiteenlopende stadia van ontwikkeling en in verkregen draagvlak, van zeer concreet en breedgedragen tot vrij vaag en eendimensionaal. Vrijwel in alle sectoren moeten nog effectieve verificatie- en controlesystemen worden ontwikkeld, zodat certificering waterdicht is en vooruitgang op het gebied van duurzaamheid kan worden gemeten. Enkele initiatieven bieden al betrouwbare normen waarop *beleid* kan worden gebaseerd, en andere geven aanknopingspunten hiervoor.

De lijst die hierboven beschreven wordt is geen uitputtend overzicht van alle certificeringsschema's en landbouwgewassen.

Hieruit volgen beoordelingselementen 18, 21 en 22.

3.1.3 Inhoud van een goed beleid

De verduurzaming van de mondiale landbouwsector is hard nodig. Alleen dan kan de grootschalige boskap die momenteel plaats vindt voor de groei van agrarische activiteiten worden verminderd. Dit zou biodiversiteit en ecosystemen beschermen, klimaatverandering en woestijnvorming tegengaan, en sociale problemen met betrekking tot landrechten van de lokale bevolking voorkomen.

Gedeeltelijk moeten deze veranderingen tot stand komen door veranderingen in het overheidsbeleid. Overheden in ontwikkelingslanden dienen de omvorming van bossen ten behoeve van de landbouw te minimaliseren. Daarnaast zouden overheden in geïndustrialiseerde landen, waar de meerderheid van de landbouwgewassen wordt verwerkt of geconsumeerd, lokale voedselproductie moeten stimuleren, vleesconsumptie demotiveren, en in plaats van agrarische biobrandstoffen het gebruik van echt duurzame energiebronnen (dus wind, zon en water) moeten stimuleren.

Ook verzekeraars spelen een belangrijke rol in de agrarische sector, als beleggers in producenten, verwerkers en handelaren van landbouwproducten. Daarnaast nemen verzekeraars soms posities in op de markten voor landbouwgrondstoffen, wat mogelijk tot opdrijving van voedselprijzen kan leiden. Om deze verschillende redenen dragen financiële instellingen een gedeelde verantwoordelijkheid voor de verduurzaming van deze sector.

De volgende elementen zijn voor een goed beleid cruciaal:

1. Landbouw- en veehouderijbedrijven respecteren ILO's Fundamentele Principes en Rechten op het Werk.
2. Bedrijven voorkomen de negatieve impact op beschermde gebieden die vallen onder de categorieën I-IV van de World Conservation Union.

3. Bedrijven voorkomen de negatieve impact op beschermde gebieden die vallen onder de UNESCO World Heritage Convention.
4. Bedrijven voorkomen de negatieve impact op beschermde gebieden die vallen onder de Ramsar Convention on Wetlands.
5. Activiteiten op het gebied van genetische materialen en gentechnologie vinden alleen plaats als ze voldoen aan de toestemming- en veredelingseisen zoals beschreven in de UN Convention on Biological Diversity en het daaraan gerelateerde Nagoya Protocol.
6. Productie van, of handel in, levende genetisch gemodificeerde organismen kan alleen plaatsvinden als toestemming van het importerende land is verkregen en aan alle vereisten van het Cartagena Protocol wordt voldaan.
7. Productie van, of handel in, levende genetisch gemodificeerde organismen is onacceptabel.
8. Landbouw- en veehouderijbedrijven respecteren de Five Freedoms van dieren.
9. Zeer beperkende huisvestingsmethoden voor kalveren (in kisten), leghennen (in legbatterijen) en zeugen (in voerligboxen), zijn onacceptabel.
10. Bedrijven beperken de duur van diertransporten tot maximaal 8 uur.
11. Landbouw- en veehouderijbedrijven voorkomen conflicten met betrekking tot landrechten en verwerven landbouwgrond alleen met vrijwillige, voorafgaande en geïnformeerde instemming (FPIC) van de betrokken landgebruikers.
12. Bedrijven voeren betekenisvolle consultatie met lokale gemeenschappen en verkrijgen FPIC waar het inheemse volken betreft.
13. Landbouw- en veehouderijbedrijven gebruiken pesticiden zo min mogelijk en, indien noodzakelijk, alleen op een verantwoorde manier.
14. Landbouw- en veehouderijbedrijven reduceren hun uitstoot van broeikasgassen en schadelijke stoffen, zoals fijnstof, stikstofoxiden en ammoniak, in absolute zin
15. Landbouw- en veehouderijbedrijven reduceren hun uitstoot van broeikasgassen en schadelijke stoffen, zoals fijnstof, stikstofoxiden en ammoniak, in relatieve zin.
16. Landbouw- en veehouderijbedrijven gebruiken zo min mogelijk water.
17. Landbouw- en veehouderijbedrijven voorkomen waterverontreiniging.
18. Landbouw- en veehouderijbedrijven zijn gecertificeerd volgens de criteria van certificatieschema's (genoemd in paragraaf 3.1.2) voor alle grondstoffen die zij produceren.
19. Bedrijven publiceren een duurzaamheidsverslag dat eventueel (een aantal) Standard Disclosures bevat uit de GRI G4 Sustainability Reporting Guidelines..
20. Bedrijven in de voedingsindustrie publiceren een duurzaamheidsverslag dat is opgesteld in overeenstemming met de GRI G4 Sustainability Reporting Guidelines, inclusief de Food Processing Sector Disclosure (FSSD).
21. Bedrijven integreren sociale, economische en milieucriteria in hun inkoopbeleid en -werkwijze. ^{xi}
22. Bedrijven nemen clausules over de naleving van sociale, economische en milieucriteria op in hun contracten met onderaannemers en toeleveranciers.

3.1.4 Beoordeling en overzicht beleidsscores

Hierboven zijn 22 elementen geformuleerd die volgens de Eerlijke Verzekeringswijzer in het beleid op het gebied van landbouw opgenomen zouden moeten zijn.

De score van de verzekeraar is bepaald door het aantal elementen dat is opgenomen in het beleid te delen door 2,2. De uitkomst is afgerond tot een heel getal op een schaal van 1 tot 10. De laagst mogelijke score daarbij is 1. Zie voor een uitgebreide uitleg paragraaf 1.3.2.

^{xi} Als een verzekeraar geen specifiek sectorbeleid heeft of dit niet noemt in het sectorbeleid en dat wel doet in het themabeleid voor ten minste 3 thema's dan voldoet het beleid ook aan dit element bij de sectoren.

Een meer gedetailleerd overzicht van de scores van de tien onderzochte verzekeraarsgroepen op dit thema vindt u in Tabel 10.

Tabel 12 Beleidsscores Landbouw

Landbouw		Achmea	Aegon	Allianz	APG	a.s.r	Delta Lloyd	Generali	ING	Legal & General	SNS REAAL
		4	5	1	1	7	1	1	6	1	8
1	Landbouw- en veehouderijbedrijven respecteren ILO's Fundamentele Principes en Rechten op het Werk	1	1	0	1	1	1	0	1	0	1
2	Bedrijven voorkomen de negatieve impact op beschermde gebieden die vallen onder de categorieën I-IV van de World Conservation Union.	0	1	0	0	1	0	0	1	0	1
3	Bedrijven voorkomen de negatieve impact op beschermde gebieden die vallen onder de UNESCO World Heritage Convention.	1	1	0	0	1	0	0	1	0	1
4	Bedrijven voorkomen de negatieve impact op beschermde gebieden die vallen onder de Ramsar Convention on Wetlands.	1	0	0	0	1	0	0	1	0	1
5	Activiteiten op het gebied van genetische materialen en gentechnologie vinden alleen plaats als ze voldoen aan de toestemming- en veredelingseisen zoals beschreven in de UN Convention on Biological Diversity en het daaraan gerelateerde Nagoya Protocol	1	1	0	0	0	0	0	1	0	1
6	Productie van, of handel in, levende genetisch gemodificeerde organismen kan alleen plaatsvinden als toestemming van het importerende land is verkregen en aan alle vereisten van het Cartagena Protocol wordt voldaan	1	1	0	0	0	0	0	1	0	1
7	Productie van, of handel in, levende genetische gemodificeerde organismen is onacceptabel.	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
8	Landbouw- en veehouderijbedrijven respecteren de Five Freedoms van dieren	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0
9	Zeer beperkende huisvestingsmethoden voor kalveren (in kisten), leghennen (in legbatterijen) en zeugen (in voerligboxen), zijn onacceptabel	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0
10	Bedrijven beperken de duur van diertransporten tot maximaal 8 uur.	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0

Landbouw		Achmea	Aegon	Allianz	APG	a.s.r	Delta Lloyd	Generali	ING	Legal & General	SNS REAAL
		4	5	1	1	7	1	1	6	1	8
11	Landbouw- en veehouderijbedrijven voorkomen conflicten met betrekking tot landrechten en verwerven landbouwgrond alleen met vrijwillige, voorafgaande en geïnformeerde instemming (FPIC) van de betrokken landgebruikers	1	0	0	0	0	0	0	0	0	1
12	Bedrijven voeren betekenisvolle consultatie met lokale gemeenschappen en verkrijgen FPIC waar het inheemse volken betreft.	1	1	0	0	1	1	0	1	0	1
13	Landbouw- en veehouderijbedrijven gebruiken pesticiden zo min mogelijk en, indien noodzakelijk, alleen op een verantwoorde manier	0	1	0	0	1	0	0	1	0	1
14	Landbouw- en veehouderijbedrijven reduceren hun uitstoot van broeikasgassen en schadelijke stoffen, zoals fijnstof, stikstofoxiden en ammoniak in absolute zin.	0	1	0	0	0	0	0	1	0	1
15	Landbouw- en veehouderijbedrijven reduceren hun uitstoot van broeikasgassen en schadelijke stoffen, zoals fijnstof, stikstofoxiden en ammoniak, in relatieve zin.	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0
16	Landbouw- en veehouderijbedrijven gebruiken zo min mogelijk water.	0	0	0	0	1	0	0	1	0	1
17	Landbouw- en veehouderijbedrijven voorkomen waterverontreiniging.	0	1	0	0	1	0	0	1	0	1
18	Landbouw- en veehouderijbedrijven zijn gecertificeerd volgens de criteria van certificatieschema's (genoemd in paragraaf 4.1.2) voor alle grondstoffen die zij produceren	0	0	0	0	0	0	0	1	0	1
19	Bedrijven publiceren een duurzaamheidsverslag dat eventueel (een aantal) Standard Disclosures bevat uit de GRI G4 Sustainability Reporting Guidelines.	1	1	0	0	1	0	0	1	1	1

Landbouw		Achmea	Aegon	Allianz	APG	a.s.r	Delta Lloyd	Generali	ING	Legal & General	SNS REAAL
		4	5	1	1	7	1	1	6	1	8
20	Bedrijven in de voedingsindustrie publiceren een duurzaamheidsverslag dat is opgesteld in overeenstemming met de GRI Sustainability Reporting Guidelines, inclusief de Food Processing Sector Disclosure (FSSD).	0	1	0	0	0	0	0	0	0	1
21	Bedrijven integreren sociale, economische en milieucriteria in hun inkoopbeleid en -werkwijze	1	0	0	0	1	0	0	1	0	1
22	Bedrijven nemen clausules over de naleving van sociale, economische en milieucriteria op in hun contracten met onderaannemers en toeleveranciers	0	0	0	0	1	0	0	0	0	1

Legenda:

1 = laagste score (geen beleid)

10 = hoogste score (best mogelijke beleid volgens deze methodologie)

n.a. = niet actief in deze sector en dus geen beleid verwacht

3.2 Dammen

3.2.1 Wat staat er op het spel?

Grote dammen, die gebouwd worden voor elektriciteitsproductie en waterbeheersing, zijn vaak zeer controversieel. Volgens het eindrapport van de [World Commission on Dams](#) (WCD), uitgegeven in november 2000, hebben grote dammen wereldwijd tussen de 40 en 80 miljoen mensen uit hun woonplaats verdreven. Miljoenen anderen zijn verdreven door de bouw van de bijbehorende infrastructuur, zoals kanalen of energiecentrales. Veel van deze mensen hebben geen goede alternatieve vestigingsplaats aangeboden gekregen, noch hebben zij eerlijke schadevergoedingen ontvangen. Zij die zich wel elders konden vestigen, moesten vaak inboeten op hun levensstandaard.

Dammen hebben wereldwijd 60% van de rivieren onderbroken of drooggelegd. Dit heeft vaak enorme - onomkeerbare - effecten gehad op de natuurlijke omgeving en ecosystemen. Ook blijkt dat de economische voordelen die damprojecten zouden moeten opleveren vaak worden overschat. Dit komt omdat grote waterkrachtdammen hun beoogde energieproductie vaak niet weten te realiseren, en omdat vertragingen en kostenoverschrijdingen in de bouwfase eerder regel dan uitzondering zijn.¹⁸³ Daar komt nog bij dat uit wetenschappelijk onderzoek blijkt dat waterkrachtcentrales veel methaangas produceren, een zeer krachtig broeikasgas dat onder meer ontstaat door de rotting van de begroeiing op de bodem van het reservoir. Het methaangas komt vrij als het water door de turbines wordt geleid. In sommige gevallen blijkt een waterkrachtcentrale daarom meer broeikasgas te produceren dan een elektriciteitscentrale van vergelijkbare omvang die met fossiele brandstof wordt gestookt.¹⁸⁴

Omdat bij damprojecten ernstige milieu gerelateerde, sociale en economische problemen optreden, is het niet verrassend dat deze projecten steeds vaker te maken krijgen met tegenstand van de lokale bevolking en maatschappelijke organisaties. Deze partijen zijn van mening dat het stellen van strenge sociale en milieunormen voor deze sector noodzakelijk is. Langdurig verzet tegen de bouw van een dam kan de financiële onderbouwing van het project - die vaak toch al niet waterdicht is - ruïneren. Daarom moeten potentiële conflicten idealiter voor aanvang van de bouw worden opgelost. Dit kan gebeuren door middel van onderhandelingen tussen alle partijen die bij het project betrokken zijn en die de risico's van het voorgestelde project zullen dragen.

Het investeringsbeleid met betrekking tot damprojecten moet garanderen dat verzekeraars niet investeren in de bouw en exploitatie van damprojecten die zeer belastend zijn voor het milieu en de sociale omgeving. Bij de ontwikkeling van een beleid voor deze sector kunnen verzekeraars gebruik maken van de internationale standaarden die hieronder worden beschreven.

3.2.2 Internationale standaarden

De meest gezaghebbende internationale richtlijnen met betrekking tot damprojecten zijn in november 2000 opgesteld door de [World Commission on Dams](#) (WCD). De WCD werd opgericht door de [Wereldbank](#) en de [World Conservation Union](#), en bestond uit twaalf experts. In een serie van multi-stakeholder bijeenkomsten heeft de WCD vrijwel alle milieu gerelateerde en sociale kwesties aan de orde gesteld die samenhangen met de aanleg van grote dammen. Op basis hiervan heeft de commissie een serie aanbevelingen opgesteld, waarop toekomstige damprojecten hun milieu- en sociale plannen kunnen baseren.¹⁸⁵

De [aanbevelingen van de WCD](#) zijn opgesteld rondom de vraag wie de rechten draagt en wie de risico's loopt in een damproject. De aanbevelingen zelf bestaan uit zeven strategische prioriteiten en ondersteunende principes:

1. *Het verkrijgen van publieke instemming:* Voor een rechtvaardige en duurzame ontwikkeling van water- en energievoorzieningen moet bij belangrijke beslissingen de instemming van belanghebbenden worden verzekerd. Wanneer projecten gevolgen hebben voor inheemse en lokale bevolkingsgroepen moeten deze voorafgaand aan beslisprocessen volledig en tijdig worden geïnformeerd, en hun instemming of afkeuring kunnen uitspreken.
2. *Grondige beoordeling van alternatieven:* Projectplannen voor dammen dienen een grondige beoordeling te ondergaan, die de volledige reikwijdte van beleidsmatige, institutionele en technische opties omvat, en waarbij sociale en milieugerelateerde aspecten even zwaar wegen als economische en financiële factoren. In deze beoordeling dienen ook alternatieven te worden geboden en geanalyseerd.
3. *Normstelling voor bestaande dammen:* Waar mogelijk moeten de opbrengsten van bestaande dammen worden geoptimaliseerd, bestaande sociale conflicten worden opgelost, en de belasting van het milieu worden verminderd.
4. *Het behoud van rivieren als bron van levensonderhoud:* De beoordeling van damprojecten en alternatieven moet als prioriteit hebben om negatieve effecten zoveel mogelijk te vermijden, onder meer door de keuze van locatie en het projectontwerp. Daarna moet worden getracht om de mogelijke schade aan de natuurlijke staat van rivieren en ecosystemen te minimaliseren of helemaal te voorkomen.

5. *Respecteren van rechten en het delen van opbrengsten:* Met diegenen die hinder ondervinden van de bouw van een dam (de lokale bevolking) moet overeenstemming worden bereikt over vergoedingen en te treffen voorzieningen. De wettelijke verplichtingen met betrekking tot verhuizingen en vervangende middelen van bestaan moeten worden opgenomen in contracten. De basis hiervoor dient te liggen nationale en internationale regelgeving, die nog moet worden ontwikkeld.
6. *Focus op naleving:* Het naleven van geldende regels, criteria, richtlijnen en projectspecifieke overeenkomsten moet in alle fases van de projectplanning en de projectuitvoering verzekerd zijn. Duidelijke afspraken over regelgeving en naleving moeten ervoor zorgen dat de regels worden nageleefd in een situatie waarin flexibiliteit is vereist om veranderende richtlijnen en omstandigheden het hoofd te kunnen bieden.
7. *Het delen van rivieren voor Vrede, Ontwikkeling en Veiligheid:* Het gedeelde gebruik en beheer van rivieren moet worden ingebed in overeenkomsten tussen staten die het wederzijdse belang van regionale en vreedzame samenwerking dienen. Er moeten geen dammen worden gebouwd in rivieren die door verschillende landen stromen, wanneer één van deze landen bezwaren heeft die worden ondersteund door internationale adviesraden.

Problemen die zich voordoen bij de bouw van dammen, komen ook voor bij soortgelijke waterinfrastructuurprojecten, zoals navigatiewerken, het verplaatsen van water tussen waterbekkens en grote irrigatieprojecten. De hierboven beschreven principes dienen daarom ook op de ontwikkeling van dit soort projecten te worden toegepast.

Hieruit volgen beoordelingselementen 1, 2, 3, 5, 6 en 7.

Het Global Reporting Initiative heeft [richtlijnen](#) opgesteld voor het schrijven van duurzaamheidsverslagen. In een de richtlijnen voor sectoren, het [Electric Utilities Sector Supplement \(EUSS\)](#) zijn tevens richtlijnen opgenomen ten aanzien van de bouw van de infrastructuur van elektriciteitsbedrijven, waaronder dammen.¹⁸⁶

Hieruit volgen beoordelingselementen 8 en 9.

3.2.3 Inhoud van een goed beleid

Financiële instellingen die als investeerders direct betrokken zijn bij de aanleg van damprojecten of door beleggingen in bedrijven die dammen aanleggen zouden voor deze investeringen sectorbeleid moeten ontwikkelen waarin de aanbevelingen van de World Commission on Dams (WCD) zijn opgenomen.¹⁸⁷ Dit beleid moet ten minste van toepassing zijn op alle grote damprojecten, maar omvat idealiter alle belangrijke waterinfrastructuurprojecten.

De volgende elementen zijn voor een goed beleid cruciaal:

1. Bedrijven voorkomen de negatieve impact op beschermde gebieden die vallen onder de categorieën I-IV van de World Conservation Union.
2. Bedrijven voorkomen de negatieve impact op beschermde gebieden die vallen onder onder de UNESCO World Heritage Convention.
3. Bedrijven voorkomen de negatieve impact op beschermde gebieden die vallen onder de Ramsar Convention on Wetlands.
4. Bedrijven voorkomen conflicten met betrekking tot landrechten en verwerven natuurlijke hulpbronnen alleen met vrijwillige, voorafgaande en geïnformeerde instemming (FPIC) van de betrokken landgebruikers.

5. Bedrijven voeren betekenisvolle consultatie met lokale gemeenschappen en verkrijgen FPIC waar het inheemse volken betreft.
6. De aanleg van dammen voldoet aan de 7 principes van de World Commission on Dams (WCD).
7. De aanleg van alle waterinfrastructuurprojecten voldoet aan de 7 principes van de World Commission on Dams (WCD).
8. Bedrijven publiceren een duurzaamheidsverslag dat eventueel (een aantal) Standard Disclosures bevat uit de GRI G4 Sustainability Reporting Guidelines.
9. Electriciteitsbedrijven (die gebruik maken van waterkracht) publiceren een duurzaamheidsverslag dat is opgesteld in overeenstemming met de GRI G4 Sustainability Reporting Guidelines, inclusief de [Electric Utilities Sector Disclosure \(EUSD\)](#).
10. Bedrijven integreren sociale, economische en milieucriteria in hun inkoopbeleid en -werkwijze.^{xii}
11. Bedrijven nemen clausules over de naleving van sociale, economische en milieucriteria op in hun contracten met onderaannemers en toeleveranciers.

3.2.4 Beoordeling en overzicht beleidsscores

Hierboven zijn 11 elementen geformuleerd die volgens de Eerlijke Verzekeringswijzer in het beleid op het gebied van dammen opgenomen zouden moeten zijn.

De score van de verzekeraar is bepaald door het aantal elementen dat is opgenomen in het beleid te delen door 1,1. De uitkomst is afgerond tot een heel getal op een schaal van 1 tot 10. De laagst mogelijke score daarbij is 1. Zie voor een uitgebreide uitleg paragraaf 1.3.2. Een meer gedetailleerd overzicht van de scores van de tien onderzochte verzekeraarsgroepen op dit thema vindt u in Tabel 10.

Tabel 13 Beleidsscores Dammen

Dammen		Achmea	Aegon	Allianz	APG	a.s.r	Delta Lloyd	Generali	ING	Legal & General	SNS REAAL
		5	2	1	1	6	1	1	6	1	5
1	Bedrijven voorkomen de negatieve impact op beschermde gebieden die vallen onder de categorieën I-IV van de World Conservation Union.	0	1	0	0	1	0	0	1	0	1
2	Bedrijven voorkomen de negatieve impact op beschermde gebieden die vallen onder de UNESCO World Heritage Convention.	1	1	0	0	1	0	0	1	0	1
3	Bedrijven voorkomen de negatieve impact op beschermde gebieden die vallen onder de Ramsar Convention on Wetlands.	1	0	0	0	1	0	0	1	0	1

^{xii} Als een verzekeraar geen specifiek sectorbeleid heeft of dit niet noemt in het sectorbeleid en dat wel doet in het themabeleid voor ten minste 3 thema's dan voldoet het beleid ook aan dit element bij de sectoren.

Dammen		Achmea	Aegon	Allianz	APG	a.s.r	Delta Lloyd	Generali	ING	Legal & General	SNS REAAL
		5	2	1	1	6	1	1	6	1	5
4	Bedrijven voorkomen conflicten met betrekking tot landrechten en verwerven natuurlijke hulpbronnen alleen met vrijwillige, voorafgaande en geïnformeerde instemming (FPIC) van de betrokken landgebruikers	1	0	0	0	0	0	0	0	0	1
5	Bedrijven voeren betekenisvolle consultatie met lokale gemeenschappen en verkrijgen FPIC waar het inheemse volken betreft.	1	0	0	0	1	1	0	0	0	1
6	De aanleg van dammen voldoet aan de 7 principes van de World Commission on Dams (WCD)	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0
7	De aanleg van alle waterinfrastructuurprojecten voldoet aan de 7 principes van de World Commission on Dams (WCD)	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0
8	Bedrijven publiceren een duurzaamheidsverslag dat eventueel (een aantal) Standard Disclosures bevat uit de GRI G4 Sustainability Reporting Guidelines.	1	0	0	0	1	0	0	1	1	0
9	Electriciteitsbedrijven (die gebruik maken van waterkracht) publiceren een duurzaamheidsverslag dat is opgesteld in overeenstemming met de GRI G4 Sustainability Reporting Guidelines, inclusief de Electric Utilities Sector Supplement (EUSS).	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
10	Bedrijven integreren sociale, economische en milieucriteria in hun inkoopbeleid en -werkwijze	1	0	0	0	1	0	0	1	0	1
11	Bedrijven nemen clausules over de naleving van sociale, economische en milieucriteria op in hun contracten met onderaannemers en toeleveranciers.	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0

Legenda:

1 = laagste score (geen beleid)

10 = hoogste score (best mogelijke beleid volgens deze methodologie)

n.a. = niet actief in deze sector en dus geen beleid verwacht

3.3 Visserij

3.3.1 Wat staat er op het spel?

De capaciteit van de mondiale vissersvloot is ongeveer ruim twee en een half keer zo groot als de hoeveelheid vis die de zee kan produceren.¹⁸⁸ Als gevolg hiervan wordt ruim de helft (52%) van de wateren maximaal bevestigd, en is nog eens 25% overbevestigd, uitgeput of herstellende van uitputting. Enkele belangrijke commerciële visstanden zoals die van de Noord-Atlantische kabeljauw, de Patagonische ijsheek, de zwaardvis en de blauwvintonijn zijn al ingestort of vertonen tekenen van sterke terugval.¹⁸⁹ Onderzoek laat ook zien dat het tekort aan krill onder andere leidt tot een daling van de populatie pinguïns. De hoeveelheid krill zou met 40 tot 80 procent zijn afgenomen.¹⁹⁰

De volgende problemen veroorzaken de uitputting van visstanden:

- Verschillende vistechnieken - zoals drijfnetten - hebben een grote invloed op het voortbestaan van vissoorten en andere dieren die per ongeluk worden bijgevangen. Voorbeelden hiervan zijn waterschildpadden, zeevogels en zeezoogdieren. Andere manieren van vissen - zoals sleepnetten - vernietigen de natuurlijke zeeomgeving en veranderen de samenstelling van de zeebodem, terwijl deze juist nodig zijn om de biodiversiteit in de oceaan te behouden en herstellen.¹⁹¹
- Overbevissing kan lokale vissersgemeenschappen hun bron van voedsel en inkomsten ontnemen. Eén procent van de wereldwijde industriële visvloot neemt 50% van de wereldwijde visvangst voor hun rekening, en de gemeenschappen afhankelijk van kleinschalige visserij lijden nu al ernstig onder de gevolgen hiervan, namelijk het verlies van voedsel soevereiniteit en zekerheid.¹⁹²
- Wereldwijd wordt door overheden tussen de € 20 miljard en € 25 miljard subsidie verleend aan de visserijsector.¹⁹³ Deze overheidssubsidies zorgen voor overmatige investeringen in de vissersvloot en stimuleren op deze manier overbevissing.¹⁹⁴ Op de lange termijn veroorzaakt dergelijk subsidiebeleid ook grote economische schade voor de visserijsector. Het rapport [Paying for Overfishing](#) toonde in juli 2013 aan dat er door overbevissing jaarlijks €3.2 miljard aan economisch waarde verloren gaat binnen de EU. Dit komt voornamelijk doordat de lagere visstand ten koste gaat van omzet van visbedrijven en de banen die daarbij verloren gaan.¹⁹⁵ Het rapport [Jobs Lost at Sea](#) geeft aan dat als er op duurzame wijze vis gevangen wordt dit in Europa jaarlijks 100.000 banen op zal leveren.¹⁹⁶
- Bijvangst bestaat uit vis (of andere diersoorten) die onbedoeld wordt gevangen tijdens de visvangst, en daarna meestal terug in zee wordt geworpen. Gemiddeld wordt in de visserij 250 gram bijvangst gevangen voor elke kilogram *gewenste* vis. Bij het gebruik van sleepnetten in de garnalenvisserij wordt gemiddeld meer dan drie kilo ongewenste bijvangst per kilo garnaal gevangen, en per kilo gevangen schol wordt zelfs bijna veertien kilo bijvangst gedood.¹⁹⁷
- Visuitrusting die op zee wordt verloren of achtergelaten (zogenaamde spookvisserij) kan onbedoelde vangst veroorzaken, is milieuverontreinigend en de visvangst wordt verspild.¹⁹⁸
- Een significant probleem bij het duurzaam beheer van visgronden is het *illegaal, ongeregeld en niet geregistreerd* (IUU) vissen, dat in strijd is met internationale en nationale beschermingsmaatregelen voor de visserij. Vaak gaat het om boten die zogenaamde *flags of convenience* gebruiken: de boten zijn geregistreerd in landen die geen of slecht toezicht houden op hun visserijsector.¹⁹⁹

Aangezien wildvangst de laatste jaren afneemt, neemt de productie van vis toe door de ontwikkeling van viskwekerijen.²⁰⁰ Viskwekerij wordt vaak geprezen omdat het van belang zou zijn voor de diversificatie van inkomsten en het dieet van arme kustgemeenschappen. Toch kan viskwekerij ook negatieve effecten hebben op bijvoorbeeld de mangrovebossen en *wetlands* aan de kust, op de waterkwaliteit, en op de genetische variatie van lokale vissoorten. De [FAO Code of Conduct for Responsible Fisheries](#) vraagt landen om ervoor zorg te dragen dat schadelijke gevolgen van viskwekerijen op het milieu worden gekwantificeerd en geminimaliseerd.

Ook op sociaaleconomisch gebied zijn er vaak problemen rondom viskwekerijen, zoals sociale conflicten rond landrechten, verlies van werkgelegenheid en inkomstenbronnen en slechte arbeidsomstandigheden. En omdat sommige vissoorten onevenredig veel eiwitten nodig hebben om te groeien (zo is voor één kilogram zalm bijvoorbeeld drie kilo eiwitten nodig, en voor iedere kilo tonijn zelfs tien kilogram eiwitten), wordt viskwekerijen ook aangeraden om over te schakelen naar grasetende vissoorten zoals meerval en tilapia.²⁰¹

Als de huidige situatie niet verbetert, zullen de visstanden van alle soorten die momenteel voor voedingsdoeleinden worden bevestigd, in 2048 zijn ingestort.²⁰² Maar het is niet alleen voor de toekomst van het zeeleven noodzakelijk dat de visserij onder controle moet worden gehouden. Ook voor kleinschalige vissersgemeenschappen is actie tegen overbevissing cruciaal, omdat zij door industriële overbevissing het risico lopen hun inkomen en bronnen van voedselvoorziening te verliezen. Om de visserijsector te verduurzamen zijn onder meer de volgende veranderingen noodzakelijk:

- Afschaffen van schadelijke vistechnieken zoals drijfnetten en sleepnetten;
- Selectiever vissen, gebruik makend van apparatuur die de vangst van andere soorten - zoals andere vissen, vogels of zoogdieren - voorkomt;
- Een sterke vermindering van de visquota voor vele vissoorten;
- Het respecteren van de rechten van bevolkingsgroepen die afhankelijk zijn van kleinschalige visvangst.

Hoewel de twee laatste veranderingen moeten worden gedreven door nationale en internationale regelgeving, kan het investeringsbeleid van verzekeraars ondersteuning bieden aan de eerste twee veranderingen. Het beleid moet ervoor zorgen dat alleen wordt geïnvesteerd in visserijbedrijven die geen schadelijke vistechnieken gebruiken of ongewenste bijvangst hebben. In visverwerkende bedrijven kan alleen worden geïnvesteerd als die er voor zorgen dat er in hun toeleveringsketen geen schadelijke vistechnieken worden gebruikt of ongewenste bijvangst plaatsvindt. Bij de ontwikkeling van een beleid voor deze sector kunnen verzekeraars gebruik maken van de internationale standaarden die in de volgende paragraaf worden beschreven.

3.3.2 Internationale standaarden

Internationale verdragen en gedragscodes die overeen zijn gekomen onder toezicht van de Voedsel en Landbouw Organisatie van de Verenigde Naties (FAO), laten duidelijke overeenstemming zien met betrekking tot het beheren van visstanden. In de [UN Convention on the Law of the Sea](#) (UNCLOS), the [UN Straddling Stocks Agreement](#) en de [FAO Code of Conduct for Responsible Fisheries](#) zijn heldere doelen geformuleerd om duurzaam gebruik en beheer van de internationale viswateren veilig te stellen. In juli 2009 publiceerde de [World Conservation Union](#) een [rapport](#) waarin de UNCLOS wordt geëvalueerd en waarin case studies en aanbevelingen voor een duurzaam visserijbeleid en de implementatie hiervan zijn gepresenteerd.

Binnen de hierboven beschreven verdragen bestaat een brede overeenstemming over de noodzakelijke principes en maatregelen om duurzaam gebruik en beheer van de internationale viswateren te kunnen bewerkstelligen. Deze zijn hieronder weergegeven.

- **Het verbieden van overbevissing en het herstellen van visstanden**

Onder de [UN Straddling Stocks Agreement](#) zijn landen verplicht “overbevissing te voorkomen of verbieden”. Landen en andere beheerders van visgronden moeten hun uiterste best doen om bedreigde leefgebieden te herstellen.²⁰³ Besluitvorming over deze visgronden moet worden gebaseerd op recent wetenschappelijk bewijs en moet gericht zijn op het handhaven of herstellen van de visstanden.²⁰⁴ Daarbij zijn regeringen met de FAO overeengekomen dat “de capaciteit van vissersvloten moet worden herzien in relatie tot duurzame reproductie van visvoorraden, en dat waar nodig vloten moeten worden ingeperkt”.²⁰⁵

Men erkent het kritische belang van beschermde zeegebieden - zogenaamde *Marine Protected Areas* (MPA's) - voor het onderhoud en herstel van de biodiversiteit van vis en ander zeeleven. In sommige MPA's mag helemaal niet worden gevisst (zogenaamde *no-take zones*), zodat het ecosysteem zich kan herstellen, en na verloop van tijd als *reservoir* kan dienen voor de rest van de oceaan. De MPA's zijn onder andere onderdeel van de IUCN classificatie. Echter, IUCN zelf heeft geen jurisdictie om MPA's of no-take zones te implementeren. (Lokale) overheden, visserij-autoriteiten en gemeenschappen hebben wel deze jurisdictie. Verder kan een lokale overheid of visserijgemeenschap ook los van het IUCN-advies besluiten een no-take zone of een MPA aan te wijzen om marine ecosystemen, bodemfauna, visbroedgebieden en vispopulaties te beschermen. No-take zones zijn bijvoorbeeld een gebruikelijke methode voor vispopulatiebeheer (van commerciële soorten) in de visserijsector.

Hieruit volgen beoordelingselementen 3 en 6.

- **Schadelijke vistechnieken**

De [FAO Code of Conduct for Responsible Fisheries](#) stelt een duidelijke prioriteit bij het gebruik van selectieve en milieuvriendelijke vismaterialen en -technieken.²⁰⁶ De Code stelt voor om het gebruik van onverantwoordelijk vistechneken te verbieden,²⁰⁷ en vereist daarnaast dat de effecten van nieuwe vistechneken op leefomgevingen worden beoordeeld, voordat ze op de markt mogen worden gebracht. Ook zijn internationale standaarden opgesteld die het gebruik van bepaalde methoden en materialen beperken of verbieden, zoals het gebruik van explosieven of cyanide,²⁰⁸ het gebruik van drijfnetten,²⁰⁹ sleepnetten in diepe zeeën en het zogenaamde *shark-finning*, waarbij haaienvinnen worden afgesneden en de haaien terug in zee worden geworpen.²¹⁰

Hieruit volgt beoordelingselement 4.

- **Minimaliseren van bijvangst**

De [FAO Code of Conduct for Responsible Fisheries](#) stelt dat “verspilling en het vangen van bijgevangen vis- en andere soorten dient te worden geminimaliseerd, evenals de negatieve effecten op soorten die (voor bijvoorbeeld voedsel) afhankelijk zijn van commercieel gevangen vissoorten.” Actieplannen zijn opgesteld die de bijvangst van bepaalde soorten, met name [zeevogels](#) en [haaien](#), moeten verminderen.

Hieruit volgt beoordelingselement 5.

- **Spookvisserij**

De [MARPOL 73/78 Agreement](#) reguleerde voor het eerst het probleem van spookvisserij door het achterlaten of laten zinken van visuitrustingen in de zee, te verbieden. In 1991 publiceerde de FAO een serie aanbevelingen voor het zogenaamde Marking of Fishing Gear.²¹¹ In maart 2005 bracht de Europese Commissie de [Verordening voor het merken en identificeren van passief vistuig en boomkorren](#) uit, waarin verplicht werd gesteld om passieve visuitrustingen te markeren met het registratienummer van de boot.

Hieruit volgt beoordelingselement 7.

- **Illegale, ongereguleerde en ongerapporteerde visserij (IUU)**

Het [Plan of Action on IUU](#) van de FAO tracht deze praktijken te verbieden door landen te overtuigen om geen zaken te doen met bedrijven die zich schuldig maken aan IUU-vissen. Hieronder valt ook de regulering aangaande het varen onder 'flags of convenience'. Een [WWF Report on IUU fishing](#) (2005) adviseert de financiële sector zich ervan te verzekeren dat zij alleen legale visactiviteiten financiert. Hiervoor dienen verzekeraars van alle bedrijven waarin wordt geïnvesteerd te eisen dat de gehele productie- en verwerkingsketen goed wordt gedocumenteerd.²¹²

Hieruit volgen beoordelingselementen 8 en 9.

- **Bedreigde vissoorten**

De [FAO Code of Conduct for Responsible Fisheries](#) erkent het belang van de bescherming van bedreigde vissoorten. Daarom is handel in veel vissoorten, ook enkele commercieel belangrijke soorten, momenteel verboden of staat onder streng toezicht van de [Convention on International Trade in Endangered Species of Wild Fauna and Flora](#) (CITES).

Hieruit volgen beoordelingselementen 1 en 2.

- **Visgrondbeheer op basis van ecosystemen**

Terwijl de vroegere internationale standaarden voor visserij werden ontwikkeld op basis van de visstanden van bepaalde soorten, worden de huidige regels vaker gebaseerd op totale ecosystemen. Zo vereist de [UN Straddling Stocks Agreement](#) niet alleen dat de visstanden van de beviste soorten op peil worden gehouden, maar ook dat de visstanden van andere vissoorten die in hetzelfde ecosysteem leven in de gaten worden gehouden en beschermd.

Ook de [FAO Code of Conduct for Responsible Fisheries](#) verplicht vissers om zee-ecosystemen te behouden: dus niet alleen de soort waarop gevist wordt, maar alle vissoorten die afhankelijk zijn van deze soort, of deel uitmaken van hetzelfde ecosysteem. Dit is nog verder uitgewerkt in FAO's [Ecosystem-Based Management](#) (EBM) raamwerk voor visserijen, ontwikkeld door het WWF. Met betrekking tot kleinschalige visserij in arme landen bevat de [FAO Code of Conduct for Responsible Fisheries](#) richtlijnen voor de bescherming van voedselzekerheid en levensonderhoud van visafhankelijke gemeenschappen in de armste landen.

Voor het identificeren van niet duurzame visserijen en viskwekerijen kan een verzekeraar gebruik maken van de Greenpeace '[Red-Grade Criteria for Unsustainable Fisheries](#)' en de Greenpeace '[Red-Grade Criteria for Unsustainable Aquaculture](#)'. In deze factsheets zijn een aantal vragen opgenomen waarmee men eenvoudig kan vaststellen of een bedrijf in de visserijsector duurzaam is. De indicatoren zijn gebaseerd op de FAO Code of Conduct for Responsible Fisheries.

Hieruit volgt beoordelingselement 10.

- **Duurzame visserij**

De toonaangevende organisatie met betrekking tot het certificeren van duurzame visvangst is de [Marine Stewardship Council](#) (MSC). De certificeringstandaarden van de MSC zijn gebaseerd op de FAO Code of Conduct for Responsible Fisheries, en hiermee de enige ter wereld die consistent zijn met de [FAO Guidelines for the Ecolabeling of Fish](#).

De [MSC Principles & Criteria](#) zijn in 1999 tot stand gekomen in een internationaal multi-stakeholder proces. Tot dusver heeft de MSC 216 visserijen gecertificeerd, terwijl 102 visserijen op dit moment worden onderzocht voor certificering. De MSC-gecertificeerde visserijen brengen gezamenlijk bijna 10 miljoen ton vis aan land, meer dan 10% van de vis die wereldwijd gevangen wordt.²¹³ Naast standaarden om visgronden te certificeren, heeft de MSC ook een traceringsstelsel ontwikkeld, de [MSC Chain of Custody Standard](#), waardoor de oorsprong van gecertificeerde vis(producten) in de gehele productieketen kan worden teruggevonden.

In Nederland heeft het North Sea Fish Center een standaard voor Noordzee vis opgezet. In eerste instantie is een [kwaliteitskeurmerk](#) voor schol ontwikkeld. Duurzame visserij is onderdeel van het keurmerk doordat de visser zich moeten hebben aangemeld voor een Full Assessment van het MSC. Verder wordt de nadruk gelegd op een gegarandeerde herkomst (de Noordzee). Een groep scholvisserij werkt nauw samen met het bedrijf Queens en heeft de schol onder het MSC keurmerk op de markt gebracht. In het buitenland ligt de schol als 'North Sea Plaice' op de markt.²¹⁴

Ook de [Waddengroep](#) heeft richtlijnen voor een aantal vissoorten opgesteld die onder het [Waddengoud keurmerk](#) kunnen worden verkocht, mits gevangen en verwerkt in de Waddenregio: garnalen, harder, zeebaars, kokkels, mossel, snoekbaars, Japanse oesters, tong en spiering. Hierin zijn ook richtlijnen voor duurzame visserij opgenomen.²¹⁵

Hieruit volgen beoordelingselementen 11, 12 en 13.

- **Duurzame viskwekerij**

In augustus 2006 werden de [International Principles for Responsible Shrimp Farming](#) gelanceerd. Na een proces van vijf jaar, waarin verschillende organisaties - zoals het [Network for Aquaculture Centres for the Asia Pacific](#), WWF, de Wereldbank en het Milieuprogramma van de Verenigde Naties (UNEP) - betrokken waren, is een internationaal raamwerk samengesteld dat duurzaamheid binnen de garnalenindustrie moet garanderen.²¹⁶

Ook de [Global Aquaculture Alliance](#), een initiatief van Amerikaanse bedrijven, ontwikkelde een certificeringssysteem voor viskwekerijen. Er zijn [standaarden](#) voor kwekers van garnalen, zalm, mosselen, vinvissen en schaaldieren. Daarbij heeft de Global Aquaculture Alliance standaarden voor visverwerkende bedrijven geïnitieerd.

Hieruit volgen beoordelingselementen 14 en 15.

- **Duurzaamheidsverslaglegging**

Het Global Reporting Initiative heeft richtlijnen opgesteld voor het schrijven van duurzaamheidsverslagen. In de aanvullende [Food Processing Sector Disclosure](#) zijn tevens richtlijnen opgenomen ten aanzien van dierenwelzijn, eerlijke handel, gezondheid en welzijn van consumenten, impact op natuurlijke hulpbronnen en het gebruik van verpakkingen. De richtlijn is speciaal ontwikkeld voor bedrijven die betrokken zijn bij de verwerking van voedsel en dranken.

Hieruit volgen beoordelingselementen 16 en 17.

3.3.3 Inhoud van een goed beleid

Verzekeraars die investeren in de visserijsector moeten zorgen dat hun investeringen bijdragen aan de internationaal geaccepteerde doelstellingen voor duurzaam beheer van visgronden. Het is van belang dat het investeringsbeleid de gehele productieketen van vis en zeevruchten omvat. Duurzame investeringen in deze sector zijn van belang op alle niveaus van de keten, van de vangst tot de verwerking en verkoop.

De volgende elementen zijn cruciaal voor een goed beleid:

1. Handel in bedreigde diersoorten voldoet aan de voorwaarden van CITES.
2. Handel in bedreigde diersoorten die op de lijsten van CITES staan is onacceptabel.
3. Vissers respecteren *Marine Protected Areas* en in het bijzonder *no-take zones*.
4. Schadelijke vistechnieken (zoals sleepnetten, drijfnetten en *shark-finning*) zijn onacceptabel.
5. Vissers minimaliseren hun bijvangst.
6. Vissers voorkomen overbevissing.
7. Vissers onthouden zich van spookvisserij of voldoen aan de regulering van MARPOL of de EU.
8. Vissers varen niet onder *flags of convenience*.
9. Vissers documenteren hun vangst nauwgezet, zodat de herkomst van de totale vangst kan worden gecontroleerd.
10. Vissers houden zich aan alle elementen van de FAO Code of Conduct for Responsible Fisheries.
11. Vissers zijn voor minimaal één visserij waarin ze actief zijn gecertificeerd volgens de criteria van de Marine Stewardship Council (MSC).
12. Vissers zijn voor alle visserijen waarin ze actief zijn gecertificeerd volgens de criteria van de Marine Stewardship Council (MSC).
13. Vishandelaars en andere bedrijven in de productieketen voor vis en zeevruchten zijn gecertificeerd volgens de MSC Chain of Custody standard.
14. Garnalenkwekerijen houden zich aan de International Principles for Responsible Shrimp Farming.
15. Viskwekerijen zijn gecertificeerd volgens de criteria van de Aquaculture Stewardship Council (ASC).
16. Bedrijven publiceren een duurzaamheidsverslag dat eventueel (een aantal) Standard Disclosures bevat uit de duurzaamheidsverslaggeving GRI G4 Sustainability Reporting Guidelines.

17. Bedrijven publiceren een duurzaamheidsverslag dat is opgesteld in overeenstemming met de GRI Sustainability Reporting Guidelines, inclusief de Food Processing Sector Disclosure (FSSD).
18. Bedrijven integreren sociale, economische en milieucriteria in hun inkoopbeleid en -werkwijze.^{xiii}
19. Bedrijven nemen clausules over de naleving van sociale, economische en milieucriteria op in hun contracten met onderaannemers en toeleveranciers.

3.3.4 Beoordeling en overzicht beleidsscores

Hierboven zijn 19 elementen geformuleerd die volgens de Eerlijke Verzekeringwijzer in het beleid op het gebied van visserij opgenomen zouden moeten zijn.

De score van de verzekeraar is bepaald door het aantal elementen dat is opgenomen in het beleid te delen door 1,9. De uitkomst is afgerond tot een heel getal op een schaal van 1 tot 10. De laagst mogelijke score daarbij is 1. Zie voor een uitgebreide uitleg paragraaf 1.3.2.

Een meer gedetailleerd overzicht van de scores van de tien onderzochte verzekeraarsgroepen op dit thema vindt u in Tabel 14.

Tabel 14 Beleidsscores Visserij

Visserij		Achmea	Aegon	Allianz	APG	a.s.r	Delta Lloyd	Generali	ING	Legal & General	SNS REAAL
		2	7	1	1	2	1	1	1	1	7
1	Handel in bedreigde diersoorten voldoet aan de voorwaarden van CITES	1	1	0	0	1	0	0	0	0	0
2	Handel in bedreigde diersoorten die op de lijsten van CITES staan is onacceptabel	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
3	Vissers respecteren Marine Protected Areas en in het bijzonder no-take zones	0	1	0	0	0	0	0	0	0	1
4	Schadelijke vistechnieken (zoals sleepnetten, drijfnetten en shark-finning) zijn onacceptabel	0	1	0	0	0	0	0	1	0	0
5	Vissers minimaliseren hun bijvangsten	0	1	0	0	0	0	0	0	0	1
6	Vissers voorkomen overbevissing	0	1	0	0	0	0	0	0	0	1
7	Vissers onthouden zich van spookvisserij of voldoen aan de regulering van MARPOL of de EU.	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0
8	Vissers varen niet onder flags of convenience	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0

^{xiii} Als een verzekeraar geen specifiek sectorbeleid heeft of dit niet noemt in het sectorbeleid en dat wel doet in het themabeleid voor ten minste 3 thema's dan voldoet het beleid ook aan dit element bij de sectoren.

Visserij		Achmea	Aegon	Allianz	APG	a.s.r	Delta Lloyd	Generali	ING	Legal & General	SNS REAAL
		2	7	1	1	2	1	1	1	1	7
9	Vissers documenteren hun vangst nauwgezet, zodat de herkomst van de totale vangst kan worden gecontroleerd	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0
10	Vissers houden zich aan alle elementen van de FAO Code of Conduct for Responsible Fisheries	0	1	0	0	0	0	0	0	0	1
11	Vissers zijn voor minimaal één visserij waarin ze actief zijn gecertificeerd volgens de criteria van de Marine Stewardship Council (MSC)	0	1	0	0	0	0	0	0	0	1
12	Vissers zijn voor alle visserijen waarin ze actief zijn gecertificeerd volgens de criteria van de Marine Stewardship Council (MSC)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1
13	Vishandelaars en andere bedrijven in de productieketens voor vis en zeevruchten zijn gecertificeerd volgens de MSC Chain of Custody standard	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1
14	Garnalenkwekerijen houden zich aan de International Principles for Responsible Shrimp Farming.	0	1	0	0	0	0	0	0	0	1
15	Viskwekerijen zijn gecertificeerd volgens de criteria van de Aquaculture Stewardship Council (ASC)	0	1	0	0	0	0	0	0	0	1
16	Bedrijven publiceren een duurzaamheidsverslag dat eventueel (een aantal) Standard Disclosures bevat uit de duurzaamheidsverslaggeving GRI G4 Sustainability Reporting Guidelines.	1	1	0	0	1	0	0	0	1	1
17	Bedrijven publiceren een duurzaamheidsverslag dat is opgesteld in overeenstemming met de GRI Sustainability Reporting Guidelines, inclusief de Food processing sector Disclosure (FSSD).	0	1	0	0	0	0	0	0	0	1
18	Bedrijven integreren sociale, economische en milieucriteria in hun inkoopbeleid en -werkwijze	1	0	0	0	1	0	0	1	0	1
19	Bedrijven nemen clauses over de naleving van sociale, economische en milieucriteria op in hun contracten met onderaannemers en toeleveranciers	0	0	0	0	1	0	0	0	0	1

Legenda:

1 = laagste score (geen beleid)

10 = hoogste score (best mogelijke beleid volgens deze methodologie)

n.a. = niet actief in deze sector en dus geen beleid verwacht

3.4 Bosbouw

3.4.1 Wat staat er op het spel?

Zo'n 30% van het landoppervlak van de aarde - bijna 4 miljard hectare - is bedekt door bossen. Hiervan zijn ongeveer 271 miljoen hectares houtplantages. Hoewel deze een hele andere functie hebben, worden de plantages wel vaak als 'bos' geclassificeerd.²¹⁷ Bossen en plantages spelen een belangrijke rol op aarde, en voorzien ons van uiteenlopende diensten die hieronder worden beschreven.

Meer dan 1,6 miljard mensen wereldwijd zijn (grotendeels) afhankelijk van bossen voor hun levensonderhoud.²¹⁸

Ongeveer 350 miljoen mensen - 60 miljoen van hen zijn de oorspronkelijke bewoners van het woud - beschouwen het bos als hun thuis: hun sociaal, cultureel en economisch welzijn is onlosmakelijk verbonden met het bos en de producten die zij hier vinden.²¹⁹

Bos-ecosystemen zijn de meest biodiverse ecosystemen op aarde, ze bieden onderdak aan ongeveer 70% van alle op het land levende dieren en planten.²²⁰

Bomen groeien door CO₂ uit de lucht op te nemen. Onaangetaste bossen dienen als koolstofopslag, en zijn daarom van onschatbare waarde met betrekking tot klimaatbescherming.²²¹ In oktober 2006 wees [een studie van de Wereldbank](#) erop dat ongeveer een vijfde van de mondiale klimaatverandering een rechtstreeks gevolg is van ontbossing in tropische bosgebieden. Een [studie van IPAM en Environmental Defense](#) kwam eind 2005 tot de conclusie dat zelfs 27% van de wereldwijde klimaatverandering toe te schrijven valt aan ontbossing in de tropen.

Bossen zorgen voor de vruchtbaarheid van de bodem, beschermen waterbekkens, en verminderen het risico van natuurrampen zoals overstromingen en lawines doordat ze watervoorraden vasthouden en bodemerosie voorkomen. Deze eigenschappen hebben een zeer positief effect op de mondiale landbouwproductiviteit en de gezondheid van de mens.

De industrie voor bosproducten is een bron van economische groei, en voorziet in hout en andere producten, zoals eetbare noten en vruchten, medicinale planten, vezels en rubber. De wereldwijde handel in bosproducten heeft een gemiddelde jaarlijkse waarde van ongeveer € 270 miljard, waarvan ongeveer 20% uit ontwikkelingslanden komt. Het economische belang van de informele, lokale handel in hout en andere bosproducten is waarschijnlijk nog vele malen groter. Overigens zorgt het verlies aan bosgebied ook voor schade aan de economie. Ontbossing en bosdegradatie kosten de wereldeconomie volgens schattingen tussen de €1,5 en €3,4 biljoen per jaar.²²²

Bosbouw creëert arbeidsplaatsen, maar in dit opzicht bestaan er grote verschillen tussen de types bosbouw. Kleinschalige en informele bosbouw - vaak in combinatie met *agroforestry* - is doorgaans een belangrijke bron van werkgelegenheid. Grootschalige plantages daarentegen creëren veel minder werk dan andere activiteiten in hetzelfde gebied zouden doen. In Brazilië bijvoorbeeld, leveren houtplantages niet meer dan één arbeidsplaats per 45 hectare grond op, terwijl landbouwactiviteiten werk bieden aan tenminste achttien personen per hectare.²²³

Ondanks hun belang voor mens en natuur worden bossen nog steeds met ongekeerde snelheid vernietigd. Experts schatten dat gedurende de jaren '90 van de vorige eeuw jaarlijks ongeveer zestien miljoen hectare natuurlijk bos verloren ging.²²⁴ De Food and Agriculture Organization of the United Nations (FAO) berekende dat tussen 2000 en 2010 het gemiddelde jaarlijkse nettoverlies aan bos 5,2 miljoen hectare bedroeg.²²⁵ De daling in het nettoverlies komt door de toename in het aanplanten van nieuw bos voor plantages.²²⁶ Naast volledige ontbossing vindt door overexploitatie ook veel *bosdegradatie* plaats. Dit betekent dat bossen hun rijkdom aan biodiversiteit en een deel van hun sociale en ecologische functies verliezen.

Ontbossing en bosdegradatie ontnemen lokale gemeenschappen hun grondgebied en levensonderhoud, veroorzaken verlies aan biodiversiteit, erosie van de grond, en daling van het oppervlakte- en grondwaterpeil. Daar komt nog bij dat ontbossingactiviteiten soms verschrikkelijke bosbranden veroorzaken. Door de luchtvervuiling als gevolg van die branden belanden mensen in het ziekenhuis met ademhalingsproblemen - zoals astma, longontsteking en bronchitis - en andere gevolgen van de branden, zoals oog- en huidproblemen. De meeste bosbranden waren veroorzaakt door de vernietiging van bossen ten behoeve van de uitbreiding van grootschalige pulpindustrie en palmolieplantages.²²⁷

Door de snelheid van ontbossing wordt ook de klimaatverandering op wereldniveau versneld. Volgens het [Stern Review](#) zorgt de uitstoot van broeikasgassen als gevolg van ontbossing voor meer dan 18% van de wereldwijde CO₂-emissies. Dat is een groter aandeel in de uitstoot van broeikasgassen dan de mondiale transportsector voor zijn rekening neemt.

Belangrijke oorzaken van ontbossing en bosdegradatie zijn:

- **Niet-duurzame en illegale houtkap.** Niet-duurzame houtkap vindt plaats daar waar bossen zo snel worden gekapt dat herstel onmogelijk is. Hoewel niet-duurzame houtkap vaak ook illegaal is, zijn dit twee verschillende zaken. Niet alle onduurzame houtkap is illegaal, omdat de bosbouwregelgeving in veel landen nog onvoldoende rekening houdt met duurzaamheid. En niet alle vormen van illegale houtkap zijn niet-duurzaam, zoals de kleinschalige houtkap door bevolkingsgroepen die in het woud leven en afhankelijk zijn van kleinschalige landbouwactiviteiten (shifting cultivation).

Illegale houtkap brengt voor regeringen van houtproducerende landen jaarlijks ongeveer een inkomstenverlies van €10 tot €15 miljard met zich mee. Dit bedrag hadden regeringen anders kunnen aanwenden voor de verbetering van gezondheidsvoorzieningen, onderwijs en andere publieke diensten. Of aan de verbetering van systemen voor duurzaam bosbeheer.

Ook niet-duurzame houtkap veroorzaakt vaak grote schade aan het milieu. Door de omvorming van bossen of andere biodiverse gebieden in houtplantages of secundaire (gedegenereerde) bossen, gaat veel biodiversiteit verloren. Daarnaast wordt door legale (maar niet-duurzame) houtkap het bos vaak opengelegd en wordt infrastructuur gecreëerd, waardoor illegale houtkap en stroperij wordt vergemakkelijkt.

Niet-duurzame en vaak illegale houtkap heeft negatieve gevolgen voor het levensonderhoud van bevolkingsgroepen die afhankelijk zijn van bossen. Veel van deze groepen maken deel uit van de armste en meest onderdrukte gemeenschappen ter wereld. In sommige bosrijke landen is de bosbouwindustrie zeer corrupt. Onderhandse toewijzingen van licenties en betaling voor deze diensten door grootschalige houtkap bedrijven is dermate toegenomen dat nationale wetgeving ondermijnd wordt. Ook het democratisch bestuur en de aandacht voor mensenrechten komen hierdoor onder druk te staan. In enkele gevallen houdt de illegale exploitatie van bos rechtstreeks verband met grootschalige gewelddadige conflicten (zoals in de Democratische Republiek Congo) of met de financiering van een militair bewind (zoals in Birma).²²⁸

- **Omvorming van natuurlijke bossen in hout- en pulplantages.** Eén van de belangrijkste oorzaken van niet-duurzame houtkap is de vestiging van grootschalige pulp-, papier- en fineerfabrieken. De houtmolens in deze fabrieken zijn grootverbruikers en deze bedrijven beschikken meestal niet over een duurzame houttoevoer. Vaak worden dan eerst grote arealen natuurlijke bossen gekapt, waarna op de vrijgekomen grond na verloop van tijd houtplantages verrijzen met een snelgroeïende boomsoort. Hoewel plantages soms worden geclassificeerd als bossen - bijvoorbeeld in de jaarlijkse studie [State of the World's Forests](#) van de FAO - bieden ze niet dezelfde sociale en ecologische functies als natuurlijke bossen.

Ongeveer 42% van de wereldwijde houtkap is bestemd voor industrieel papiergebruik, terwijl pulpfabrieken steeds controversiëler worden. De enorme monocultuur-plantages die nodig zijn om moderne pulpfabrieken van grondstof te voorzien, hebben ernstige gevolgen voor biodiversiteit, water, en de landrechten en inkomensvoorziening. Daarbij zijn de fabrieken zelf zeer vervuilend. Gestimuleerd door financiële instellingen bouwt de industrie grotere fabrieken dan nodig, aangezien het eenvoudiger is financiering te verkrijgen voor een grote fabriek dan voor een kleinere. Financiële instellingen kunnen derhalve een significante invloed uitoefenen in het bepalen welke projecten uiteindelijk doorgang vinden.²²⁹

- **Omvorming van bossen voor de landbouw.** Landbouwactiviteiten als veehouderij en de productie van palmolie, soja en granen (voor onder meer voeding en biobrandstof) gebruiken steeds grotere landoppervlaktes. Om ruimte te maken voor de agrarische activiteiten worden bossen op grote schaal gekapt, waarna de resterende begroeiing wordt verbrand om als bemesting te dienen. Dit systeem staat bekend als *slash-and-burn*. Het gebeurt door grootschalige landbouwondernemingen, maar bij een grote bevolkingsdruk ook door grote groepen kleine boeren.
- **Omvorming van mangrovebossen ten behoeve van viskwekerij.** Ook voor grootschalige vis- en zeedierenkwekerij worden bossen - in dit geval mangrovebossen in tropische kustgebieden - vernietigd. Dit onderwerp wordt behandeld in paragraaf 3.3 over visserij.
- **Ontwikkeling van grootschalige industriële en infrastructuurprojecten.** Voor de ontwikkeling van industrie en infrastructuur - zoals wegen, spoorwegen, kanalen, dammen, mijnen, olie- en gasinstallaties en pijpleidingen - worden bossen vernietigd. Enkele van deze onderwerpen worden behandeld in paragraaf 3.2 over dammen, paragraaf 3.5 over mijnbouw en paragraaf 3.6 over olie en gas.

Volgens een recente [studie van de Wereldbank](#), heeft de bosbouwsector tot op heden te weinig bijgedragen aan het behoud en beheer van de bossen op aarde. In plaats daarvan “heeft de industriële houtproductie een negatieve staat van dienst in Afrika. Tijdens de afgelopen zestig jaar is er onvoldoende bewijs geleverd dat de plattelandsbevolking boven de armoedegrens is getild, of dat andere significante bijgedragen zijn geleverd aan de lokale en nationale ontwikkeling.” Het [Inspectiepanel van de Wereldbank](#) concludeerde met betrekking tot het beheer van bossen in Cambodja dat “men nauwelijks kan overdrijven als het gaat om de negatieve effecten van de houtkap op een natuurgebied van wereldwaarde. Nog belangrijker is het negatieve effect ervan op zeer arme en kwetsbare rurale gemeenschappen en inheemse volken.”

De [United Nations Collaborative Programme on Reducing Emissions from Deforestation and Forest Degradation in Developing Countries](#) (UN-REDD) is een initiatief waarbij ontwikkelingslanden financieel worden gestimuleerd om de uitstoot van broeikasgassen als gevolg van ontbossing terug te dringen en om te investeren in meer duurzame ontwikkeling. Tijdens de [15e Verenigde Naties Klimaatconferentie](#) in Kopenhagen in december 2009 werd in het [Copenhagen Accord](#) overeenstemming bereikt over de noodzaak een halt toe te roepen aan ontbossing en bosdegradatie.

Deze paragraaf behandelt de bosbouwsector, die bestaat uit alle bedrijven die bossen en plantages beheren, en de bedrijven die hout verwerken (tot timmerhout, pulp, papier en andere houtproducten). Ook omvat de bosbouwsector alle bedrijven die zich bezig houden met handel en de verdere verwerking van deze producten, zoals meubels, en bestaat dus uit lange ketens met veel verschillende bedrijven waarin een verzekeraar kan investeren. Behalve dat de bosbouwsector grote invloed uitoefent op de staat van de bossen in de wereld, is de industrie er ook in hoge mate van afhankelijk. Daarom verdient de bosbouwsector een apart beleid, naast het investeringsbeleid voor andere sectoren die bijdragen aan ontbossing en bosdegradatie (zoals landbouw, visserij, en mijnbouw).

Verzekeraars moeten een streng investeringsbeleid ontwikkelen om zich ervan te verzekeren dat ze alleen investeren in bedrijven en overheden die hun bossen beheren op een manier die niet alleen duurzaam is voor het milieu, maar ook ten goede komt aan lokale samenlevingen. De FAO stelt dat publiek beleid en het aanpassingsvermogen van bosbouwbedrijven in veel landen te wensen overlaat. Bij de ontwikkeling van een beleid voor deze sector kunnen verzekeraars gebruik maken van de internationale standaarden die hieronder worden beschreven.

3.4.2 Internationale standaarden

De meest belangrijke en internationale standaarden en initiatieven voor de bosbouwsector zijn:

- **Illegale houtkap en bosbeheer**

Regeringen van houtproducerende en -consumerende landen hebben samen met de Wereldbank sinds 2002 een aantal conferenties georganiseerd. Deze [Ministerial Conferences on Forest Law Enforcement and Governance \(FLEG\)](#) processen zijn gericht op de vermindering van de illegale houtkap en daaraan gerelateerde handel en corruptie in de bosbouwsector. Om dit doel te bereiken worden producent-, consument- en donorregeringen aangesproken om internationale toezeggingen te doen om hun inspanningen te verhogen. FLEG-bijeenkomsten hebben tot op heden plaatsgevonden in Zuid-Oost Azië en Australië, Afrika, Europa en in Noord Azië. Een mogelijk nieuw FLEG-initiatief in Latijns-Amerika en het Caribische gebied is momenteel in ontwikkeling.

In mei 2003 ontwikkelde de Europese Commissie het [Forest Law Enforcement, Governance and Trade \(FLEGT\) Action Plan](#), dat in 2004 door de EU werd aangenomen. Het FLEGT Actie Plan stelt een nieuwe en innovatieve benadering voor om illegale houtkap tegen te gaan. Deze houdt in dat juridische afspraken binnen de EU die betrekking hebben op handel en exploitatie van grondstoffen, gekoppeld worden aan het bestuur van de ontwikkelingslanden waar deze grondstoffen (in dit geval hout) vandaan komen. Het Actie Plan beschrijft een serie maatregelen - zoals het steunen van de private sector bij het buiten de keten houden van illegaal hout - en het steunt maatregelen om investeringen in illegale houtkap tegen te gaan.

In 2008 waren de Verenigde Staten het eerste land dat de import, verkoop of handel van illegaal hout en gerelateerde producten verbod. Volgens de [Lacey Act](#) moeten importeurs de houtsoort en het land van oorsprong van de meeste houttypen aangeven en er staan zware boetes op het importeren van houtproducten van illegale bronnen, ongeacht of dit bewust of onbewust is gedaan.²³⁰

In maart 2013 is in de EU de [Houtverordening](#) van kracht geworden. De Houtverordening is een “verbod op het op de Europese markt brengen van illegaal gekapt hout door marktdeelnemers. Marktdeelnemers moeten ‘due diligence’ betrachten en met een stelsel van zorgvuldigheidseisen (Due Diligence System of DDS) aantonen dat het hout dat zij op de EU-markt zetten van legale herkomst is. Dit DDS kunnen marktdeelnemers zelf opzetten, maar ze kunnen ook gebruikmaken van de diensten van een door de Europese Commissie goedgekeurde Monitoring Organisatie.”²³¹

Hieruit volgen beoordelingselementen 4, 5 en 6.

- **Beschermde gebieden en High Conservation Value Forests**

Bosbouwactiviteiten in alle beschermde gebieden die vallen binnen de categorieën I-IV van de [World Conservation Union](#), de [UNESCO World Heritage Convention](#) en de [Ramsar Convention on Wetlands](#) behoeven speciale aandacht en bescherming. Deze gebieden worden uitgebreid behandeld in paragraaf 2.6.2 over natuur. *Beleid* moet erop gericht zijn om investeringen in bosbouwactiviteiten in deze gebieden te mijden.

Daarnaast heeft FSC het concept van *High Conservation Value Forests (HCVFs)* ontwikkeld. HCVFs beschrijven bosgebieden met speciale kenmerken die hen bijzonder waardevol maken voor de natuur en/of voor lokale bevolkingsgroepen, en die worden gedefinieerd als “natuurlijke leefomgevingen waarvan de beschermingswaarde - inclusief de aanwezigheid van zeldzame diersoorten en heilige plekken of bestaansmiddelen van lokale bevolkingsgroepen - als zeer groot wordt beschouwd.” Het doel van het toewijzen van een HCVF-label aan bepaalde bosgebieden is het beter identificeren van waardevolle bossen, om hiervoor vervolgens passende bescherming te ontwikkelen, zodat belangrijke ecologische en sociaal-economische waarden behouden blijven.²³² De [Global HCVF Toolkit](#), ontwikkeld door IKEA en ProForest, biedt aanknopingspunten voor de toepassing van het concept en implementatie op nationale schaal. Organisaties die het [HCV Charter](#) van het HCV Resource Network ondersteunen kunnen zich daar registreren.

Hieruit volgt beoordelingselement 1.

- **Landrechten van lokale en inheemse gemeenschappen**

Een heldere omschrijving van de landrechten (en het respecteren van deze rechten) van gemeenschappen die in en rond bossen wonen, zijn belangrijke voorwaarden voor bosbehoud. Daarnaast zijn voor duurzaam bosbeheer regels noodzakelijk om de toegang tot bossen en bosvoorraden te beheren. Verschillende internationale conventies erkennen de rechten op eerlijk en gelijkwaardig gebruik van bossen door inheemse volken en lokale gemeenschappen. De [UN Declaration on the Rights of Indigenous Peoples](#), die in september 2007 werd aangenomen in de Algemene Vergadering van de Verenigde Naties, erkent de rechten die inheemse volken hebben op grondgebieden en voorzieningen die zij van oudsher bezitten, bewonen of anderszins gebruiken of verkregen hebben.

Dit onderwerp wordt uitgebreider behandeld in paragraaf 2.2 over mensenrechten.

Hieruit volgen beoordelingselementen 2 en 3.

- **Certificering van bosbeheer en de houtproductketen**

De meeste certificeringschema's die ontwikkeld zijn om duurzaam bosbeheer te garanderen, falen in het ontwikkelen en monitoren van strikte richtlijnen. Vaak heeft dit te maken met de betrokkenheid van bedrijven uit de bosbouwsector bij het certificeringproces. Doordat deze bedrijven een commercieel belang hebben bij zwakke certificeringrichtlijnen, versterkt hun deelname in het proces slechts de status-quo van niet-duurzaam bosbeheer. Dit wordt onder meer weerspiegeld in het feit dat de meeste certificeringmethoden de rechten van inheemse volken niet respecteren en hen uitsluiten van besluitvorming en beslissingen.²³³

In de FSC zijn boscijgenaren, bosbouwbedrijven, vakbonden, sociale en milieuorganisaties vertegenwoordigd. Het FSC heeft de [10 Principles of Forest Stewardship](#) opgesteld. Met de bijbehorende criteria vormen deze principes de basis van alle FSC-standaarden voor bos- en plantagebeheer. Inmiddels zijn 180 miljoen hectares bossen en plantages in zo'n 80 landen gecertificeerd volgens de FSC-standaarden. Die 180 miljoen hectare wordt beheerd door 1229 FSC-certificaathouders. Daarnaast dragen rond de 27.000 houtproducten het FSC [Chain of Custody-certificaat](#), dat impliceert dat de gehele productieketen aan FSC voorwaarden voldoet.²³⁴

In de [PEFC-criteria](#) is ook opgenomen dat de VN-Verklaring van de Rechten van Inheemse Volken wordt nageleefd (inclusief de zogenaamde Free and Prior Informed Consent-methode). De PEFC-certificaten (16.000 bedrijven hebben een Chain of Custody-certificaat) zijn voornamelijk afgegeven in Europa (84%).²³⁵ Maar liefst 60% (151 miljoen hectare) van het PEFC-gecertificeerde hout komt uit Noord-Amerika. Europa volgt met 33% (84 miljoen hectare).²³⁶

Het Ministerie van VROM heeft [vastgesteld](#) dat zowel FSC als PEFC (met uitzondering van het Maleisische [MTCS-keurmerk](#)) duurzaam hout garandeert. Echter, doordat PEFC-certificatie plaatsvindt op basis van nationale standaarden, zijn er [geen eenduidige criteria](#) af te leiden uit een PEFC-certificaat. Daarbij is er door verscheidene NGO's twijfel geuit over de handhaving van de PEFC-standaarden, voornamelijk buiten Europa. Zo stelde Friends of the Earth Netherlands in 2009 dat er in de Verenigde Staten, Australië en Slowakije [niet-duurzame bosbouw plaatsvond in PEFC-gecertificeerde bossen](#).²³⁷ Daarbij zijn er de volgende [minpunten van PEFC ten opzichte van FSC](#):

- Bosgebieden kunnen worden omgebouwd tot monocultuur-plantages.
- Er hoeven geen maatregelen genomen te worden ter bescherming van bedreigde plant- en diersoorten.
- De organisatie wordt gedomineerd door de houtindustrie en er is te weinig inspraak van andere belanghebbenden.

Hieruit volgen beoordelingselementen 8 en 9.

• **Bosbouw en investeerders**

In september 2003 publiceerde het World Wildlife Fund (WWF) [Guidelines for Investment in Operations that Impact Forests](#). Deze richtlijnen helpen financiële instellingen om kritieke problemen in de bosbouwsector te identificeren en om een bosbouwbeleid te ontwikkelen.

Het in 2009 gelanceerde [Forest Footprint Disclosure](#) (FFD) project probeert investeerders te helpen in het identificeren van verbanden tussen tropische ontbossing en de activiteiten en ketens van de bedrijven waarin ze investeren. Net als bij het Carbon Disclosure Project wordt namens institutionele beleggers een vragenlijst gestuurd. De resultaten - die aangeven of een bedrijf 'best in class' is, innovatieve risicobeheersingsstrategieën heeft ontwikkeld, of niet is ingegaan op het verzoek om haar forest footprint openbaar te maken - worden verzameld in een jaarverslag.²³⁸ In 2013 worden de FFD en CDP samengevoegd in het [Carbon](#) Disclosure Project Forests Program. In februari 2014 moet dit project afgerond zijn.

Het Global Reporting Initiative heeft richtlijnen opgesteld voor het schrijven van duurzaamheidsverslagen.

Hieruit volgen beoordelingselementen 7, 10 en 11.

3.4.3 Inhoud van een goed beleid

Financiële instellingen kunnen hun invloed aanwenden om ontbossing en bosdegradatie tegen te gaan. Dit kunnen verzekeraars onder andere doen door een strikt beleid op te stellen voor investeringen in de bosbouwsector. Dit beleid moet van toepassing zijn op de gehele bosbouwsector, bestaande uit bosbouw, houtkap, pulp-, papier-, en meubelproductie en andere houtverwerkings- en handelsbedrijven.

De volgende onderdelen zijn cruciaal bij het opstellen van een investeringsbeleid voor deze sector:

1. Bosbouwbedrijven identificeren en beschermen binnen de bossen die zij beheren de High Conservation Value (HCV) gebieden.
2. Bedrijven voorkomen conflicten met betrekking tot landrechten en verwerven bosgebieden alleen met vrijwillige, voorafgaande en geïnformeerde instemming (FPIC) van de betrokken landgebruikers.
3. Bosbouwbedrijven respecteren de rechten van lokale en inheemse gemeenschappen op eerlijk en gelijkwaardig gebruik van bossen.
4. Houthandelaars en andere bedrijven in de houtketen committeren zich aan de doelen van de FLEGT-processen en voorkomen het gebruik van illegaal gekapt of verhandeld hout.
5. Pulp- en papierfabrieken waarborgen door middel van een onafhankelijke analyse dat er voldoende duurzaam geteeld hout c.q. duurzaam geproduceerde pulp beschikbaar is voor de fabriek.
6. Pulp- en papierfabrieken beperken het gebruik van chemicaliën en de vervuiling van bodem, water en lucht door gebruik te maken van de best beschikbare technieken.
7. Bedrijven in sectoren met een grote impact op bossen (waaronder in ieder geval de bosbouw- en papiersector), rapporteren hun *forest footprint* aan het Carbon Disclosure Project Forests Program.
8. (Productie)bossen en houtplantages zijn gecertificeerd volgens de criteria van de Forest Stewardship Council (FSC) of gelijkwaardig.^{xiv}
9. Productieketens van houthandelaars en bedrijven in de houtproductketen (inclusief pulp, papier, fineer, meubels) zijn gecertificeerd volgens de FSC Chain of Custody criteria of gelijkwaardig.^{xv}
10. Bedrijven publiceren een duurzaamheidsverslag dat eventueel (een aantal) Standard Disclosures bevat uit de GRI G4 Sustainability Reporting Guidelines.
11. Bedrijven publiceren een duurzaamheidsverslag dat is opgesteld in overeenstemming met de GRI G4 Sustainability Reporting Guidelines.
12. Bedrijven integreren sociale, economische en milieucriteria in hun inkoopbeleid en -werkwijze.^{xvi}
13. Bedrijven nemen clausules over de naleving van sociale, economische en milieucriteria op in hun contracten met onderaannemers en toeleveranciers.

3.4.4 Beoordeling en overzicht beleidsscores

Hierboven zijn 13 elementen geformuleerd die volgens de Eerlijke Verzekeringswijzer in het beleid op het gebied van bosbouw opgenomen zouden moeten zijn.

De score van de verzekeraar is bepaald door het aantal elementen dat is opgenomen in het beleid te delen door 1,3. De uitkomst is afgerond tot een heel getal op een schaal van 1 tot 10. De laagst mogelijke score daarbij is 1. Zie voor een uitgebreide uitleg paragraaf 1.3.2.

Een meer gedetailleerd overzicht van de scores van de tien onderzochte verzekeraarsgroepen op dit thema vindt u in Tabel 15.

^{xiv} Het FSC keurmerk heeft de voorkeur. De toetsingscommissie TPAC beoordeelt in Nederland of andere keurmerken garanties geven over de kwaliteit van de houtproductie waardoor het gelijkwaardig is aan FSC.

^{xv} Idem.

^{xvi} Als een verzekeraar geen specifiek sectorbeleid heeft of dit niet noemt in het sectorbeleid en dat wel doet in het themabeleid voor ten minste 3 thema's dan voldoet het beleid ook aan dit element bij de sectoren.

Tabel 15 Beleidsscores Bosbouw

Bosbouw		Achmea	Aegon	Allianz	APG	a.s.r	Delta Lloyd	Generali	ING	Legal & General	SNS REAAL
		5	4	1	1	7	1	1	6	1	8
1	Bosbouwbedrijven identificeren en beschermen binnen de bossen die zij beheren de High Conservation Value (HCV) gebieden	0	1	0	0	1	0	0	1	0	1
2	Bedrijven voorkomen conflicten met betrekking tot landrechten en verwerven bosgebieden alleen met vrijwillige, voorafgaande en geïnformeerde instemming (FPIC) van de betrokken landgebruikers	1	0	0	0	0	0	0	0	0	1
3	Bosbouwbedrijven respecteren de rechten van lokale en inheemse gemeenschappen op eerlijk en gelijkwaardig gebruik van bossen	1	1	0	0	1	1	0	1	0	1
4	Houthandelaars en andere bedrijven in de houtketen committeren zich aan de doelen van de FLEGT-processen en voorkomen het gebruik van illegaal gekapt of verhandeld hout	1	0	0	0	1	0	0	1	0	1
5	Pulp- en papierfabrieken waarborgen door middel van een onafhankelijke analyse dat er voldoende duurzaam geteeld hout c.q. duurzaam geproduceerde pulp beschikbaar is voor de fabriek	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
6	Pulp- en papierfabrieken beperken het gebruik van chemicaliën en de vervuiling van bodem, water en lucht door gebruik te maken van de best beschikbare technieken	0	0	0	0	1	0	0	1	0	1
7	Bedrijven in sectoren met een grote impact op bossen (waaronder in ieder geval de bosbouw- en papiersector), rapporteren hun forest footprint aan het Carbon Disclosure Project Forests Program (het voormalige FFD).	1	0	0	0	0	0	0	0	0	1
8	(Productie)bossen en houtplantages zijn gecertificeerd volgens de criteria van de Forest Stewardship Council (FSC) of gelijkwaardig	0	0	0	0	1	0	0	1	0	1

Bosbouw		Achmea	Aegon	Allianz	APG	a.s.r	Delta Lloyd	Generali	ING	Legal & General	SNS REAAL
		5	4	1	1	7	1	1	6	1	8
9	Productietekens van houthandelaars en bedrijven in de houtproductketen (inclusief pulp, papier, fineer, meubels) zijn gecertificeerd volgens de FSC Chain of Custody criteria of gelijkwaardig	0	0	0	0	1	0	0	1	0	1
10	Bedrijven publiceren een duurzaamheidsverslag dat eventueel (een aantal) Standard Disclosures bevat uit de GRI G4 Sustainability reporting Guidelines.	1	1	0	0	1	0	0	1	1	1
11	Bedrijven publiceren een duurzaamheidsverslag dat is opgesteld in overeenstemming met de GRI G4 Sustainability Reporting Guidelines.	0	1	0	0	0	0	0	0	0	1
12	Bedrijven integreren sociale, economische en milieucriteria in hun inkoopbeleid en -werkwijze	1	1	0	0	1	0	0	1	0	1
13	Bedrijven nemen clausules over de naleving van sociale, economische en milieucriteria op in hun contracten met onderaannemers en toeleveranciers.	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0

Legenda:

1 = laagste score (geen beleid)

10 = hoogste score (best mogelijke beleid volgens deze methodologie)

n.a. = niet actief in deze sector en dus geen beleid verwacht

3.5 Mijnbouw

3.5.1 Wat staat er op het spel?

Mijnbouw en ertsraffinage zijn zeer vervuilende activiteiten, die de bodem- en waterkwaliteit aantasten. Veel mijnbouwactiviteiten vinden plaats in open groeven, waardoor de natuurlijke leefomgeving van planten en dieren in grote gebieden wordt vernietigd. Daarnaast gebruiken mijnbouwbedrijven enorme hoeveelheden water om de mineralen van de opgegraven modder te scheiden, of om zuur, giftig of zelfs radioactief afval in te dumpen. Rivieren die mensen, dieren en bossen van water voorzien worden ernstig vervuild, net als de zeeën waarin deze rivieren uitmonden. Vervuiling van waterwegen wordt daarnaast veroorzaakt door erosie. Veel mijnen bevinden zich in heuvel- of bergachtige gebieden, en wanneer bosbeplanting verdwijnt, kan - vooral na regenval - de bodem gaan glijden, om te eindigen in lokale waterwegen. Erosie kan zelfs leiden tot lawines en fatale overstromingen.

De gevolgen van mijnbouw spelen nog lang door nadat mijnbouwactiviteiten zijn afgerond. Meestal worden onvoldoende herstelwerkzaamheden uitgevoerd om de natuur in de mijnbouwgebieden in goede staat terug te brengen. Lange termijnproblemen - zoals het lekken van zuur uit de mijnen - kunnen decennia of zelfs eeuwenlang de waterwegen in de omgeving vervuilen. Naast de winning van erts veroorzaakt ook de ertsraffinage - zelfs met het gebruik van moderne technologieën - luchtvervuiling in een groot gebied.

Een veelvoorkomend probleem in de mijnbouwindustrie is dat mijnbouwbedrijven de landrechten van de lokale bewoners niet respecteren. De bedrijven nemen deze gemeenschappen grote gebieden land of bos af waarvan zij afhankelijk zijn voor hun voedsel en levensonderhoud. Daarnaast kan de vervuiling van de mijnen leiden tot een opeenhoping van zware metalen in de bodem, het water en de lucht in de omgeving. Deze metalen veroorzaken ernstige gezondheidsproblemen als drinkwatervoorraden van lokale gemeenschappen worden vervuild of vernietigd, of als de lucht wordt ingeademd. Ook indirect schaden de zware metalen de gezondheid van de lokale bevolking, doordat de gewassen en dieren waarvan zij leven zware metalen opgenomen hebben.

In veel mijnbouwbedrijven is sprake van zeer gevaarlijk werk, erbarmelijke arbeidsomstandigheden, een groot aantal ongelukken en een slecht veiligheidsbeleid. Bovendien schort het vaak aan het respecteren van fundamentele arbeidsrechten en komt soms ook kinderarbeid voor.

Ten slotte verstoort mijnbouw de macro-economische ontwikkeling in veel landen, dit wordt ook wel de grondstofvloek ([*resource curse*](#)) genoemd.²³⁹ In (ontwikkelings)landen waar geen stabiel politiek of rechtssysteem bestaat, leidt de exploitatie van metalen en mineralen uit de bodem vaak tot corruptie, onherleidbare inkomsten, slecht beheer van de voorraden, en ongelijke verdeling van de opbrengsten over de lokale gemeenschappen. De kosten die moeten worden gemaakt om het milieu te beschermen en sociale cohesie te waarborgen komen voor rekening van de bevolking, die juist niets aan de exploitatie heeft verdiend. Hierdoor laat de mijnbouwindustrie veel landen in feite nog armer achter dan voor de ontwikkeling van de industrie. De Afrikaanse Ontwikkelingsbank berekende bijvoorbeeld dat Afrikaanse landen jaarlijks tussen de \$50-\$60 miljard mislopen door de grondstofvloek.²⁴⁰ Bovendien zadelt de sector regelmatig landen op met conflicten tussen lokale bevolkingsgroepen, de mijnbouwondernemingen en de regering.²⁴¹

Sommige mijnbouwbedrijven zijn actief in ontwikkelingslanden maar hebben de daaraan gerelateerde dochterbedrijven gevestigd in belastingparadijzen om zo min mogelijk belasting te hoeven betalen. Volgens [*Publish What You Pay Norway*](#) is Nederland, na de Amerikaanse staat Delaware, het favoriete gastland voor mijnbouwbedrijven. De tien grootste oliemaatschappijen en mijnbouwbedrijven ter wereld die natuurlijke hulpbronnen bezitten in ontwikkelingslanden hebben in Nederland 365 dochterbedrijven gevestigd. Het is onder Nederlandse wetgeving echter onmogelijk om fiscale en financiële data te onderzoeken van die dochterbedrijven. Zodoende bleek het erg moeilijk te zijn om te bepalen hoeveel inkomsten bedrijven uit de activiteiten in die landen halen en hoeveel belasting de overheden mislopen.²⁴²

Naast grootschalige mijnbouwbedrijven zijn in veel landen ook ambachtelijke, kleinschalige mijnbouwers actief. Volgens [*CASM \(Consultative Group for Artisanal and Small-Scale Mining, opgericht door de Wereldbank\)*](#) gaat het om dertien tot twintig miljoen mensen in ongeveer vijftig ontwikkelingslanden. Meer dan honderd miljoen mensen wereldwijd zijn geheel of gedeeltelijk van de sector afhankelijk voor hun levensonderhoud. Deze mensen behoren vaak tot de meest kwetsbare bevolkingsgroepen. Maar ook kleinschalige mijnbouwactiviteiten kunnen milieuproblemen veroorzaken, materiële armoede versterken en de volksgezondheid schaden. Dit komt omdat ook deze activiteiten plaatshebben in fragiele ecosystemen met grote culturele en biologische diversiteit.

Uit het in oktober 2013 gepubliceerde [Indigenous Rights Risk Report for the Extractive Industry \(U.S\)](#) van [First Peoples Worldwide](#) blijkt dat veel mijnen (92%) in ontwikkelingslanden onnodig veel risico's voor aandeelhouders met zich meebrengt. Met name mijnbouw op of nabij grondgebied van inheemse volken brengt risico's met zich mee. John Ruggie (hoofdauteur van de UN Guiding Principles on Business and Human Rights) [berekende](#) dat mijnbouwbedrijven gemiddeld \$20 tot \$30 miljoen per week verliezen wanneer inheemse bevolkingen in opstand komen. Ruggie geeft ook aan dat de mijnbouwindustrie verwacht dat vermogensbeheerders tussen de vijf en tien procent van hun tijd aan 'community engagement issues' zouden moeten besteden.²⁴³

De mijnbouwsector bestaat uit bedrijven die delfstoffen winnen, transporteren, zuiveren en opslaan. De producten worden vervolgens verwerkt en in diverse andere sectoren op grote schaal gebruikt, zoals de electronica, de bouw en de autoindustrie. Deze sectoren zijn sterk afhankelijk van de mijnbouw en in zekere zin ook betrokken bij de nadelige effecten van de mijnen en raffinaderijen op de omgeving en lokale gemeenschappen.

Om te kunnen bijdragen aan een meer duurzame en sociaal rechtvaardige wereld, zal de mijnbouwsector drastisch van koers moeten wijzigen.

Het beleid van verzekeraars moet erop gericht zijn om alleen financiële betrekkingen aan te gaan met mijnbouwbedrijven die aan de bovengenoemde criteria voldoen. Bij de ontwikkeling van een beleid voor deze sector kunnen verzekeraars gebruik maken van de internationale standaarden die in de volgende paragraaf worden beschreven.

3.5.2 Internationale standaarden

Verschillende internationale initiatieven houden zich bezig met de risico's die mijnbouw met zich meebrengt voor mens en milieu, en wereldwijd ontstaat steeds meer overeenstemming over de te hanteren standaarden voor deze bedrijfstak. Daarnaast bestaan er enkele internationale conventies en multi-stakeholder processen die standaarden stellen voor specifieke mijnbouwactiviteiten, zoals hieronder weergegeven.

- **Crisisrespons en -preventie**

Als onderdeel van het [Awareness and Preparedness for Emergencies at a Local Level](#) (APELL)-programma, dat assistentie verleent aan overheden, bedrijven, hulporganisaties en gemeenschappen bij de voorbereiding op eventuele incidenten, en in reactie op milieurampen in de mijnbouwsector, heeft het [United Nations Environment Program](#) (UNEP) in 2001 een multi-stakeholder initiatief opgezet dat zich bezighoudt met duurzaamheid in de mijnbouwindustrie. Het initiatief heeft nog niet tot nieuwe standaarden geleid, maar in een [rapport](#) wordt wel gesteld dat nieuwe standaarden noodzakelijk zijn, en dat ook financiële dienstverleners deze standaarden op dienen te nemen in hun investeringsbeleid.

Hieruit volgen beoordelingselementen 12 en 13.

- **Afvalbeheer**

Veel milieuproblemen in de mijnbouwindustrie hebben te maken met de omgang met mijnafval. Bestaande standaarden en richtlijnen met betrekking tot afvalbeheer zijn:

- De [Convention on the Prevention of Marine Pollution by Dumping of Wastes and other Matter](#) (1972), van de [International Maritime Organization](#) (IMO) van de Verenigde Naties. De conventie verbiedt het rechtstreeks dumpen van kwik en kwikverbindingen in zee, en verplicht het bezit van speciale vergunningen om cyanide en andere zware metalen te dumpen.
- Het [Extractives Industries Review](#) (EIR, 2003) van de Wereldbank adviseert bedrijven om afvallozingen in zee en rivieren te vermijden, en veiligere alternatieven te zoeken voor het gebruik van cyanide en kwik. De meest recente [update](#) van het advies dateert uit 2004.
- Het [Mining, Minerals and Sustainable Development](#) (MMSD) project van het International Institute for Environment and Development, dat liep van 2000 tot 2002, steunt een verbod op het dumpen van mijnafval in rivieren. Wetgevende autoriteiten in onder meer de Verenigde Staten en Canada hebben het direct dumpen in rivieren naar aanleiding hiervan verboden. In 2012 is een update gepubliceerd waarin de [progressie in de sector](#) besproken wordt.
- De [Richtlijn betreffende het beheer van afval van winningsindustrieën](#), uitgegeven door de Europese Commissie in 2006, verzoekt de lidstaten van de Europese Unie om ervoor te zorgen dat winningsafval wordt beheerd zonder gevaar voor de volksgezondheid of het milieu, in het bijzonder water, lucht, grond, flora en fauna. De lidstaten dienen ook de noodzakelijke maatregelen te nemen om het onbeheerd achterlaten of het ongecontroleerd lozen of verwijderen van winningsafval te verbieden. In 2008 is de richtlijn (gedeeltelijk) in Nederland geïmplementeerd via het [Besluit beheer afvalstoffen](#).

Hieruit volgen beoordelingselementen 14 en 15.

- **Sluiten van uitgeputte mijnen**

De staat waarin uitgeputte mijnen worden achtergelaten heeft grote gevolgen voor de bevolking en de ecosystemen in de omgeving. Negatieve milieu- en gezondheidseffecten kunnen jaren - misschien zelfs eeuwen - nawerken. Het [Mining, Minerals and Sustainable Development](#) (MMSD) project vraagt bedrijven om de milieu- en gezondheidseffecten na sluiting van de mijn mee te wegen in de plannen voor de ontwikkeling van de mijn, en in de inschatting van de effecten op lokale gemeenschappen. Hierbij moet rekening worden gehouden met de toekomstige bestemming van de mijn, de te leveren voorzieningen, en de verantwoordelijkheden van het mijnbouwbedrijf om hiervoor zorg te dragen.

Een goed voorbeeld hiervan vormen de Verenigde Staten, waar overheidsregels met betrekking tot de sluiting van mijnen financiële zekerheden eisen voor de sanering en het herstel van de natuurlijke omgeving.

Hieruit volgen beoordelingselementen 16 en 17.

- **Kleinschalige en ambachtelijke mijnbouw**

Kleinschalige en ambachtelijke mijnbouwprojecten kunnen - mits goed beheerd - een duurzame economische en sociale ontwikkeling op lokaal niveau versterken. De [Alliance for Responsible Mining](#) (ARM) is een onafhankelijk multi-stakeholder initiatief, dat sociale rechtvaardigheid en welzijn in de kleinschalige mijnbouw probeert te versterken door verbeterde sociale, milieu- en arbeidsomstandigheden, goed beheer van de mijnen en het uitvoeren van herstelwerkzaamheden voor het ecosysteem. In 2009 presenteerde ARM de eindversie van de [Standard Zero for Fair Trade Artisanal Gold and Associated Silver and Platinum](#), die sociale en milieunormen stelt met betrekking tot de kleinschalige mijnbouw. Daarnaast hebben de [Fairtrade Labelling Organizations International](#) (FLO) en ARM gezamenlijk de [Fairtrade en Fairmined Standard for Gold](#) ontwikkeld. Sinds 2013 werkt alleen de ARM aan de update van de [Fairmined Standard for Gold](#). Vanaf november 2013 gaat de ARM samenwerken met het Zwitserse Institute for Market Ecology in het ontwerpen van een [onafhankelijk certificerings- en auditsysteem voor de Fairmined Standard](#).

Hieruit volgt beoordelingselement 20.

- **Beschermde gebieden**

Mijnbouwactiviteiten mogen niet plaatsvinden in de gebieden die vallen onder de categorieën I tot IV van de [World Conservation Union](#), of die opgenomen zijn in de [UNESCO World Heritage Convention](#) of in de [Ramsar Convention on Wetlands](#). Mijnbouwprojecten in deze gebieden moeten daarom worden uitgesloten van investeringen. Dit onderwerp wordt verder behandeld in paragraaf 2.6.2 over natuur.

Hieruit volgen beoordelingselementen 6, 7 en 8.

- **Transparantie van geldstromen**

In het [Extractive Industries Transparency Initiative](#) (EITI) heeft een coalitie van regeringen, bedrijven, maatschappelijke organisaties en investeerders criteria opgesteld voor regeringen van landen waar mijnbouwactiviteiten plaatsvinden. Van de regeringen wordt volledige publicatie verwacht van alle inkomsten die ze uit deze activiteiten ontvangen.

De [Publish What You Pay](#) coalitie, waarin meer dan 650 maatschappelijke organisaties samenwerken, bepleit dat ook de mijnbouwbedrijven zelf hun betalingen aan regeringen openbaar maken. Dit betekent dat bedrijven moeten rapporteren over hun belastingbetalingen in de landen waar ze actief zijn. Ook over royalties, betalingen voor concessies, en dergelijk moet worden gerapporteerd. Verder zouden de belangrijke contracten en afspraken tussen regeringen en mijnbouwbedrijven en leningen die gerelateerd zijn aan de exploitatie van grondstoffen zouden openbaar gemaakt moeten worden.

Het Global Reporting Initiative heeft [richtlijnen](#) opgesteld voor het schrijven van duurzaamheidsverslagen. Hierin staat onder andere dat organisaties zouden moeten rapporteren over de betalingen die zij aan overheden doen (EC1) en over de bedragen die een bedrijf van overheden ontvangt (EC4). In het [Mining and Metals Sector Supplement \(MMSS\)](#) is ten aanzien van EC1 toegevoegd dat mijnbouwbedrijven de betalingen aan overheden voor ieder land waar zij actief zijn zouden moeten rapporteren.²⁴⁴

Medio 2010 is in de Verenigde Staten de [Dodd-Frank Act](#) (*Dodd-Frank Wall Street Reform and Consumer Protection Act*) in werking getreden. De secties 1502, 1503 en 1504 van de Dodd-Frank Act betreffen nieuwe verslagleggingseisen inzake het gebruik van conflictgrondstoffen uit de Democratische Republiek Congo (DRC) en aangrenzende landen, mijnbouwveiligheid en betalingen aan overheidsinstellingen in relatie tot de winning van olie, gas of mineralen. Bedrijven die zijn genoteerd aan de beurs in New York en mineralen uit deze regio gebruiken moeten inzicht geven in de financiële stromen en onderzoeken of ze bijdragen aan de financiering van gewapende groepen.²⁴⁵

De Europese Commissie kwam in september 2010 met het Europese Parlement overeen dat zij in september 2011 een mededeling zou uitbrengen over de haalbaarheid van een verplichting voor beursgenoteerde bedrijven om te rapporteren over hun gebruik van bepaalde mineralen uit Congo binnen het Europese kader voor bedrijfsrapportage.²⁴⁶ Wel heeft de Commissie gemeldt dat er conceptwetgeving ligt dat bedrijven moet stimuleren open te zijn over hun belastingbetalingen aan de overheden van de landen waarin ze actief zijn (mijnbouw en bosbouwsector). Ook steunt de EC het gebruik van *due diligence* processen die staan beschreven in de OECD Guidelines.²⁴⁷ Echter, in september 2013 was er nog steeds geen EU-wetgeving voor conflictmineralen, ondanks dat er in juni 2013 [nieuwe EU-regelgeving](#) is opgesteld over transparantie ten aanzien van de mijnbouwindustrie. Hiermee neemt de EU de Dodd Frank Act deels over, maar maakt een uitzondering voor conflictmineralen.

Paragraaf 2.8.2 over belastingen en corruptie gaat hier verder op in.

Hieruit volgen beoordelingselementen 9, 10 en 11.

- **Zelfbeschikking over voorzieningen**

De wetgeving met betrekking tot (het gebruik van) grondstoffen verschilt per land. Op internationaal niveau is echter vastgelegd dat mijnbouwbedrijven de soevereiniteit van staten over hun eigen grondstoffen dienen te erkennen. Dit concept (*Permanent Sovereignty over Natural Resources*) is onderdeel van verscheidene resoluties van de Verenigde Naties. Zo geeft de [UN Declaration on Permanent Sovereignty over Natural Resources](#) (1962) grondstofproducerende landen niet alleen het recht om beslissingen te nemen over het beheer en de winning van hun rijkdommen, maar ook - mits mensen gecompenseerd worden voor verliezen - grondgebieden te onteigenen of te nationaliseren als dit in het publieke belang is.

Aanvullend op deze verklaring volgde [UN Resolution 2158 \(XXI\)](#) (1966) die zich specifiek richt op ontwikkelingslanden. Hierin worden publiek-private joint-ventures als het best passende model voor ontwikkeling aanbevolen.

Hieruit volgt beoordelingselement 18.

- **Goed openbaar bestuur**

Om de negatieve gevolgen van de *grondstofvloek* (*resource curse*) te minimaliseren, is het van belang dat de ontwikkeling van de mijnbouwindustrie gepaard gaat met de ontwikkeling van een capabel en betrouwbaar openbaar bestuur. Het [Extractive Industries Review](#) (EIR) van de Wereldbank adviseert om particuliere investeringen in de mijnbouwsector niet te stimuleren in landen waar het openbaar bestuur zwak is. Ook stelt het dat de kwaliteit van het openbare bestuur aan expliciete voorwaarden moet voldoen, voordat een mijnbouwproject door de Wereldbank kan worden gefinancierd.

Hieruit volgt beoordelingselement 19.

- **Rechten van inheemse volken en andere omwonenden**

Mijnbouwbedrijven moeten de rechten van inheemse volken om hun land, cultuur en bronnen van levensonderhoud te beschermen respecteren. Zij dienen de zelfbeschikking en vrije keuze van deze groepen te respecteren, en hen toe te staan mee te bepalen over de ontwikkeling van hun land. Hiervoor moeten zij altijd volledig en tijdig geïnformeerd worden, de zogenaamde Free Prior Informed Consent zoals opgenomen in de [UN Declaration on the Rights of Indigenous Peoples](#) (A/RES/61/295). Ook de rechten van andere lokale gemeenschappen die beïnvloed worden door mijnbouwactiviteiten moeten worden gerespecteerd. Dit onderwerp wordt verder behandeld in paragraaf 2.2.2 over mensenrechten, waaronder de rechten van inheemse volken.

Oxfam Australië heeft in 2004 een [gedragscode](#) ontwikkeld voor de omgang van mijnbouwbedrijven met de rechten van omwonenden. Daarin worden vijf basisrechten gedefinieerd:

- Het recht om gehoord te worden;
- Het recht op levensonderhoud, inclusief de rechten op geschikte hervestiging, compensatie, werkgelegenheid en een schoon milieu;
- Het recht op basisvoorzieningen, zoals schoon water, onderwijs en gezondheidszorg;
- Het recht op leven en veiligheid;
- Het recht op een gelijke behandeling.

In de gedragscode zijn deze rechten verder uitgewerkt in concrete stappen die mijnbouwondernemingen zouden moeten nemen.

In 2013 heeft de ICMM richtlijnen uitgevaardigd voor de aangesloten mijnbouwbedrijven. [Indigenous Peoples and Mining](#) behandelt de verplichtingen van mijnbouwbedrijven ten aanzien van inheemse volken.

Hieruit volgen beoordelingselementen 2 en 3.

- **Arbeidsrechten**

Naast het respecteren van mensenrechten is het van groot belang dat mijnbouwbedrijven zich houden aan de belangrijkste gedragscodes van de Internationale Arbeidsorganisatie van de Verenigde Naties, de ILO. Dat zijn de [ILO Declaration on Fundamental Principles and Rights at Work](#) uit 1998 en de [Tripartiete Verklaring of Principles Concerning Multinational Enterprises and Social Policy](#), waarvan de vierde versie in maart 2006 werd gepubliceerd. En specifiek voor de mijnbouwsector de [Safety and Health in Mines Convention](#) uit 1995. De rechten van vrouwen in de mijnbouwsector worden erkend in de [Iroco Declaration](#). Dit onderwerp wordt verder behandeld in paragraaf 2.3.2 over arbeidsrechten.

Hieruit volgt beoordelingselement 4.

- **Klachtenmechanisme**

Sinds 2000 treedt Oxfam Australië op als ombudsman voor de mijnbouwsector. In de loop der jaren werden tal van klachten over mensenrechtenschendingen, milieuvervuiling en de ongelijke verdeling van mijnbouwopbrengsten behandeld. Op basis van de opgedane ervaring werd in 2009 door Oxfam Australië een [klachtenmechanisme voor de mijnbouwsector](#) voorgesteld, dat klachten kan behandelen, adviezen kan geven en dat kan zorgen voor de naleving van standaards en aanbevelingen van het klachtenmechanisme. Om een klachtenmechanisme voor de mijnbouwsector goed te laten werken moeten zes voorwaarden vervuld worden: duidelijke standaards, onafhankelijkheid, een transparante financiering, mogelijkheden om naleving af te dwingen, toegankelijkheid van informatie en het afleggen van verantwoording. Vooral is er geen klachtenmechanisme dat aan deze voorwaarden voldoet.

Ook de “Guiding Principles on Business and Human Rights: Implementing the United Nations ‘Protect, Respect and Remedy’ Framework” roept op tot het implementeren van een zogenaamd *grievance mechanism*. Dit onderwerp wordt verder behandeld in paragraaf 2.2.2 over mensenrechten.

Hieruit volgt beoordelingselement 1.

- **Beveiliging en ordehandhaving**

Bedrijven kunnen betrokken raken bij mensenrechtenschendingen wanneer (particuliere of publieke) bedrijfsbeveiligers geweld gebruiken tegen omwonenden van het bedrijf. Deze kwestie wordt behandeld in de [UN Code of Conduct for Law Enforcement Officials](#) en de [UN Basic Principles on the Use of Force and Firearms by Law Enforcement Officials](#). Op basis van deze gedragscode en principes zijn in een multi-stakeholder proces de [Voluntary Principles on Security and Human Rights](#) ontwikkeld die richtlijnen stellen voor bedrijven met betrekking tot onder meer hun beveiligingsmethodes.

Hieruit volgt beoordelingselement 5.

- **Standaards duurzame mijnbouw**

[Framework for Responsible Mining](#) - opgesteld door o.a. het WWF - biedt een duidelijke analyse van milieu, sociale, en beheersproblemen die opgenomen dienen te worden in een sectorbeleid voor de mijnbouw.

Het [Sustainable Development Framework](#) van de [International Council on Minerals & Metals \(ICMM\)](#) is gebaseerd op het [Mining, Minerals and Sustainable Development \(MMSD\)](#) project. Het Framework bevat 10 principes voor duurzame ontwikkeling in de mijnbouw, verplicht de deelnemers van ICMM om te rapporteren volgens GRI, inclusief het [Mining and Metals Sector Supplement](#), en vereist verificatie van die rapportage. Ook is er een klachtenmechanisme opgezet voor de behandeling van klachten over deelnemers aan het ICMM.²⁴⁸

Hieruit volgen beoordelingselementen 24 en 25.

- **Standaards voor specifieke mineralen**

Voor enkele mineralen bestaan specifieke normen, of zijn deze in ontwikkeling, waaronder:

- Eind 2010 heeft de OECD aanbevelingen geschreven over het respecteren van mensenrechten en vermijden van betrokkenheid bij conflicten in mijnbouwgebieden. De [OECD Due Diligence Guidance for Responsible Supply Chains of Minerals from Conflict-Affected and High-Risk Areas](#) bevat tevens specifieke richtlijnen voor tin, tantalum en wolfram.
- In de diamantindustrie heeft de betrokkenheid van de sector bij gewapende conflicten geleid tot het [Kimberley Process Certification Scheme](#). Het systeem dwingt regeringen om diamanten die niet zijn gebruikt voor de financiering van conflictgroepen te certificeren. Het certificeringsproces is een nuttige eerste stap gebleken om conflictdiamanten herkenbaar te maken, maar het ontbreekt nog aan een onafhankelijke toezichthouder.
- De [Council for Responsible Jewellery Practices](#) (CRJP) werkt ook aan een certificeringsschema, dat lijkt op het Kimberley Process. De raad bestaat uit meer dan 450 bedrijven die actief zijn in de productketens van goud, diamanten, juwelen en horloges. In november 2013 publiceerde de CRJP de derde versie van [Principles and Code of Practice](#), samen met certificeringshandleidingen en beoordelingsrichtlijnen.
- [Nieuw in 2013](#): van alle deelnemende bedrijven wordt mensenrechtenrapportage verwacht en er moet (indien relevant) rekening gehouden worden met Free and Prior Informed Consent en het delven van grondstoffen in conflictgebieden.
- De [Roundtable of Sustainable Platinum Group Metals](#) (PGM) probeert voorts nog overeenstemming te bereiken over strategische vragen binnen de industrie. Deze vragen moeten dienen als basis voor concrete acties voor duurzame productie van PGM te ontwikkelen, waarin alle belanghebbenden zich kunnen vinden.
- De goudindustrie heeft de [International Management Code for the use of Cyanide](#) ontwikkeld: een vrijwillige overeenkomst die cyanidegebruik beperkt, de transportveiligheid verbetert en maatregelen neemt om de gezondheid en veiligheid voor mijnarbeiders te garanderen. De code bevat ook plannen voor crisismanagement, maar ontbeert richtlijnen voor afvalverwerking.

Veel van deze initiatieven staan nog in de kinderschoenen en hebben nog geen specifieke standaarden ontwikkeld die verzekeraars letterlijk kunnen overnemen in hun investeringsbeleid. Wel wordt verzekeraars aangeraden om de ontwikkelingen van deze initiatieven nauw te volgen en/of er actief aan deel te nemen.

Hieruit volgt beoordelingselement 23.

3.5.3 Inhoud van een goed beleid

Als een verzekeraar investeert in mijnbouwbedrijven, moet de verzekeraar zich ervan vergewissen of het bedrijf voldoet aan de relevante internationale richtlijnen en afspraken op sociaal en milieugebied. Dat betekent dat in het investeringsbeleid van de verzekeraar duidelijke normen moeten worden opgesteld. De volgende elementen zijn voor een goed beleid cruciaal:

1. Mijnbouwbedrijven richten processen in om te komen tot herstel en genoegdoening voor slachtoffers van mensenrechtenschendingen (waaronder *grievance mechanisms* en compensatiemogelijkheden).
2. Mijnbouwbedrijven voorkomen conflicten met betrekking tot landrechten en verwerven natuurlijke hulpbronnen alleen met vrijwillige, voorafgaande en geïnformeerde instemming (FPIC) van de betrokken landgebruikers.
3. Bedrijven voeren betekenisvolle consultatie met lokale gemeenschappen en verkrijgen FPIC waar het inheemse volken betreft.
4. Mijnbouwbedrijven respecteren ILO's Fundamentele Principes en Rechten op het Werk.

5. Bedrijven volgen de Voluntary Principles on Security and Human Rights voor de beveiliging van hun werknemers en bedrijfslocaties.
6. Bedrijven voorkomen de negatieve impact op beschermde gebieden die vallen onder de categorieën I-IV van de World Conservation Union.
7. Bedrijven voorkomen de negatieve impact op beschermde gebieden die vallen onder de UNESCO World Heritage Convention.
8. Bedrijven voorkomen de negatieve impact op beschermde gebieden die vallen onder de Ramsar Convention on Wetlands.
9. Mijnbouwbedrijven betalen in ieder land waarin zij actief zijn de verschuldigde belastingen.
10. Mijnbouwbedrijven zijn open over hun betalingen aan regeringen (o.a. bronbelastingen, betalingen voor concessies en belasting).
11. Het direct of indirect aanbieden, toezeggen, geven of eisen van smeergelden of andere onrechtmatige voordelen, teneinde opdrachten of andere ongeoorloofde voordelen te verwerven of te behouden (corruptie), is onacceptabel.
12. Mijnbouwbedrijven beperken de kans op ongelukken door gebruik te maken van de best beschikbare technieken en hebben een gedegen draaiboek voor crisissituaties.
13. Mijnbouwbedrijven mijden locaties waar de gevolgen van een ongeluk voor de omgeving onbeheersbaar zijn.
14. Mijnbouwbedrijven reduceren het mijnafval en beheren en verwerken dit op een verantwoorde manier.
15. Het lozen van afval in rivieren, meren of ander oppervlakte water is onacceptabel.
16. Mijnbouwbedrijven nemen de milieu- en gezondheidseffecten van een mijn na sluiting ervan, op in plannen voor de ontwikkeling van nieuwe mijnen.
17. Bij mijnbouwprojecten dient het complete herstel van ecosystemen, nadat commerciële activiteiten zijn afgerond, verzekerd te zijn (d.w.z. opgenomen als activiteit in de planning en het budget van het project).
18. Bedrijven erkennen de soevereiniteit van staten over hun eigen grondstoffen.
19. Mijnbouwbedrijven opereren alleen in landen zonder capabel en betrouwbaar openbaar bestuur als zij kunnen garanderen dat er geen misstanden optreden.
20. Bedrijven versterken kleinschalige en ambachtelijke mijnbouw dat duurzame economische en sociale ontwikkeling op lokaal niveau bevordert.
21. Uraniummijnbouw is onacceptabel.
22. De winning van kolen is alleen acceptabel als de steenkool voor de modernste kolencentrales wordt gebruikt.
23. Mijnbouwbedrijven zijn gecertificeerd volgens de criteria van certificatieschema's voor bepaalde mineralen (genoemd in paragraaf 3.1.2).
24. Mijnbouwbedrijven publiceren een duurzaamheidsverslag dat eventueel (een aantal) Standard Disclosures bevat uit de GRI G4 Sustainability Reporting Guidelines..
25. Mijnbouwbedrijven publiceren een duurzaamheidsverslag dat is opgesteld in overeenstemming met de GRI G4 Sustainability Reporting Guidelines, inclusief de Mining and Metals Sector Disclosure (MMSD).
26. Bedrijven integreren sociale, economische en milieucriteria in hun inkoopbeleid en -werkwijze.^{xvii}
27. Bedrijven nemen clausules over de naleving van sociale, economische en milieucriteria op in hun contracten met onderaannemers en toeleveranciers.

3.5.4 Beoordeling en overzicht beleidsscores

Hierboven zijn 27 elementen geformuleerd die volgens de Eerlijke Verzekeringswijzer in het

^{xvii} Als een verzekeraar geen specifiek sectorbeleid heeft of dit niet noemt in het sectorbeleid en dat wel doet in het themabeleid voor ten minste 3 thema's dan voldoet het beleid ook aan dit element bij de sectoren.

beleid op het gebied van mijnbouw opgenomen zouden moeten zijn.

De score van de verzekeraar is bepaald door het aantal elementen dat is opgenomen in het beleid te delen door 2,7. De uitkomst is afgerond tot een heel getal op een schaal van 1 tot 10. De laagst mogelijke score daarbij is 1. Zie voor een uitgebreide uitleg paragraaf 1.3.2.

Een meer gedetailleerd overzicht van de scores van de tien onderzochte verzekeraarsgroepen op dit thema vindt u in Tabel 15.

Tabel 16 Beleidscores Mijnbouw

Mijnbouw		Achmea	Aegon	Allianz	APG	a.s.r	Delta Lloyd	Generali	ING	Legal & General	SNS REAAL
		4	7	1	4	6	1	1	6	1	8
1	Bedrijven richten processen in om te komen tot herstel en genoegdoening voor slachtoffers van mensenrechtenschendingen (waaronder grievance mechanisms en compensatiemogelijkheden)	1	1	0	1	1	1	0	1	0	1
2	Bedrijven voorkomen conflicten met betrekking tot landrechten en verwerven natuurlijke hulpbronnen alleen met vrijwillige, voorafgaande en geïnformeerde instemming (FPIC) van de betrokken landgebruikers	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0
3	Bedrijven voeren betekenisvolle consultatie met lokale gemeenschappen en verkrijgen FPIC waar het inheemse volken betreft.	1	1	0	1	1	1	0	1	0	1
4	Bedrijven respecteren ILO's Fundamentele Principes en Rechten op het Werk	1	1	0	1	1	1	0	1	0	1
5	Bedrijven volgen de Voluntary Principles on Security and Human Rights voor de beveiliging van hun werknemers en bedrijfslocaties.	1	1	0	1	1	0	0	1	0	1
6	Bedrijven voorkomen de negatieve impact op beschermde gebieden die vallen onder de categorieën I-IV van de World Conservation Union.	0	1	0	1	1	0	0	1	0	1
7	Bedrijven voorkomen de negatieve impact op beschermde gebieden die vallen onder de UNESCO World Heritage Convention.	1	1	0	1	1	0	0	1	0	1
8	Bedrijven voorkomen de negatieve impact op beschermde gebieden die vallen onder de Ramsar Convention on Wetlands.	1	0	0	1	1	0	0	1	0	1

Mijnbouw		Achmea	Aegon	Allianz	APG	a.s.r	Delta Lloyd	Generali	ING	Legal & General	SNS REAAL
		4	7	1	4	6	1	1	6	1	8
9	Bedrijven betalen in ieder land waarin zij actief zijn de verschuldigde belastingen	0	1	0	1	1	0	0	1	1	1
10	Bedrijven zijn open over hun betalingen aan regeringen (o.a. bronbelastingen, betalingen voor concessies en belasting)	0	1	0	1	1	0	0	1	0	1
11	Het direct of indirect aanbieden, toezeggen, geven of eisen van smeergelden of andere onrechtmatige voordelen, teneinde opdrachten of andere ongeoorloofde voordelen te verwerven of te behouden (corruptie), is onacceptabel	1	1	0	1	1	0	1	1	1	1
12	Bedrijven beperken de kans op ongelukken door gebruik te maken van de best beschikbare technieken en hebben een gedegen draaiboek voor crisissituaties	0	1	0	1	1	0	0	1	0	0
13	Bedrijven mijden locaties waar de gevolgen van een ongeluk voor de omgeving onbeheersbaar zijn	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1
14	Bedrijven reduceren het mijnafval en beheren en verwerken dit op een verantwoorde manier	0	1	0	0	1	0	0	1	0	1
15	Het lozen van afval in rivieren, meren of ander oppervlakte water is onacceptabel	0	1	0	0	0	0	0	0	0	1
16	Bedrijven nemen de milieu- en gezondheidseffecten van een mijn na sluiting ervan, op in plannen voor de ontwikkeling van nieuwe mijnen	0	1	0	1	0	0	0	1	0	1
17	Bij mijnbouwprojecten dient het complete herstel van ecosystemen, nadat commerciële activiteiten zijn afgerond, verzekerd te zijn (d.w.z. opgenomen als activiteit in de planning en het budget van het project)	0	1	0	0	0	0	0	0	0	1
18	Bedrijven erkennen de soevereiniteit van staten over hun eigen grondstoffen	0	1	0	0	0	0	0	0	1	1
19	Bedrijven opereren alleen in landen zonder capabel en betrouwbaar openbaar bestuur als zij kunnen garanderen dat er geen misstanden optreden	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1

Mijnbouw		Achmea	Aegon	Allianz	APG	a.s.r	Delta Lloyd	Generali	ING	Legal & General	SNS REAAL
		4	7	1	4	6	1	1	6	1	8
20	Bedrijven versterken kleinschalige en ambachtelijke mijnbouw dat duurzame economische en sociale ontwikkeling op lokaal niveau bevordert	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
21	Uraniummijnbouw is onacceptabel	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
22	De winning van kolen is alleen acceptabel als de steenkool voor de modernste kolencentrales wordt gebruikt	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
23	Bedrijven zijn gecertificeerd volgens de criteria van certificatieschema's voor bepaalde mineralen (genoemd in paragraaf 4.1.2)	0	1	0	0	0	0	0	1	0	1
24	Bedrijven publiceren een duurzaamheidsverslag dateventueel (een aantal) Standard disclosures bevat uit de GRI G4 Sustainability Reporting Guidelines.	1	1	0	0	1	0	0	1	1	1
25	Bedrijven publiceren een duurzaamheidsverslag dat is opgesteld in overeenstemming met de GRI G4 Sustainability Reporting Guidelines, inclusief de Mining and Metals Sector Disclosure (MMSD).	0	1	0	0	0	0	0	0	0	1
26	Bedrijven integreren sociale, economische en milieucriteria in hun inkoopbeleid en -werkwijze	1	1	0	0	1	0	0	1	0	1
27	Bedrijven nemen clauses over de naleving van sociale, economische en milieucriteria op in hun contracten met onderaannemers en toeleveranciers	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0

Legenda:

1 = laagste score (geen beleid)

10 = hoogste score (best mogelijke beleid volgens deze methodologie)

n.a. = niet actief in deze sector en dus geen beleid verwacht

3.6 Olie en gas

3.6.1 Wat staat er op het spel?

Bij meerdere processen binnen de olie- en gassector kan schade toegebracht worden aan het milieu. Boorplatforms, olie- en gasproductiefaciliteiten, affakkelininstallaties en raffinaderijen vervuilen het land, de lucht en het water. De hoge oliepiezen en de drang om reserves aan te vullen laten oliemaatschappijen steeds dieper doordringen in ecologisch kwetsbare regio's, van de Amazone tot de poolstreken. Breuken in pijpleidingen door aardbevingen, andere natuurlijke oorzaken of sabotage kunnen leiden tot bodem- en waterverontreiniging en zelfs tot fatale ontploffingen en branden. Daarenboven heeft olie uit verongelukte tankers al veel zeegebied en vele kustlijnen vervuild.

Ook de sociale gevolgen van de olie- en gasindustrie kunnen zeer negatief zijn. Vervuiling en besmettelijke ziektes berokkenen schade aan de gezondheid, voedselveiligheid en cultuur van inheemse (soms geïsoleerde) bevolkingsgroepen. Vaak nemen olie- en gasmaatschappijen het land van lokale gemeenschappen in beslag, en ontnemen hen daarmee hun bron van voedsel of inkomsten. Ook door vervuiling kunnen omwonenden hun bron van inkomsten of voedselvoorziening verliezen aan de activiteiten van olie- en gasmaatschappijen. Bovendien hebben de winning en transport van olie en gas meer dan eens bijgedragen aan het ontstaan van gewapende conflicten, het aan de macht komen of blijven van onderdrukkende regimes, en het schenden van mensenrechten. Vooral in gevallen waar bedrijven voor de beveiliging van hun operaties samenwerkten met het leger of lokale milities was de humanitaire schade groot.

Net zoals de mijnbouwindustrie verstoort de olie- en gasindustrie vaak de macro-economische ontwikkeling van landen. De term *grondstofvloek* ([*resource curse*](#)) wordt gebruikt voor het ontstaan van corruptie, onherleidbare inkomsten, slecht beheer van olievoorraden, en een ongelijke verdeling van de opbrengst over de bevolking, in landen die rijk zijn aan natuurlijke grondstoffen.²⁴⁹ Vooral in (ontwikkelings)landen waar geen stabiel politiek- of rechtssysteem bestaat, is de grondstofvloek een bekend fenomeen. In deze landen ontstaan regelmatig conflicten tussen de lokale bevolking, de oliemaatschappijen en de regering.²⁵⁰ Bedrijven leggen in dergelijke landen zowel de lokale wetgeving als internationaal geaccepteerde hoogste standaarden voor een veilige bedrijfsvoering naast zich neer, terwijl ze keurig opereren in geïndustrialiseerde landen waar de hoogste standaarden bij wet zijn vastgelegd. Deze dubbele moraal werd in een [rapport](#) van Milieudefensie duidelijk aangetoond voor de bedrijfsvoering van Shell in Nigeria.²⁵¹

Sommige olie- en gasmaatschappijen zijn actief in ontwikkelingslanden maar hebben de daaraan gerelateerde dochterbedrijven gevestigd in belastingparadijzen om zo min mogelijk belasting te hoeven betalen. Volgens [Publish What You Pay Norway](#) is Nederland, na de Amerikaanse staat Delaware, het favoriete gastland voor oliemaatschappijen. De tien grootste oliemaatschappijen en mijnbouwbedrijven ter wereld die natuurlijke hulpbronnen bezitten in ontwikkelingslanden hebben in Nederland 365 dochterbedrijven gevestigd. Het is onder Nederlandse wetgeving echter onmogelijk om fiscale en financiële data te onderzoeken van die dochterbedrijven. Zodoende bleek het erg moeilijk te zijn om te bepalen hoeveel inkomsten bedrijven uit de activiteiten in die landen halen en hoeveel belasting de overheden mislopen.²⁵²

Het mag duidelijk zijn dat de olie- en gasindustrie ook een belangrijke rol speelt in de wereldwijde klimaatverandering, die grotendeels veroorzaakt wordt door de verbranding van fossiele brandstoffen. In een wereld waarin duurzame energiebronnen belangrijker worden, is voor de olie- en gasindustrie steeds minder plaats. De grootste uitdaging voor deze industrie is dan ook om haar kennis van energiemarkten en -technologieën te gebruiken om schone energie te ontwikkelen en te leveren. In de aanloop hiernaartoe dienen olie- en gasbedrijven de risico's van olie- en gasproductie, -transport en -verwerking, dus door de gehele keten, op het gebied van milieu, veiligheid, gezondheid en biodiversiteit te minimaliseren.

Een relatief nieuwe vorm van gaswinning is het boren naar [schaliegas](#). Dit is een controversiële manier van gaswinning en het debat over de voor- en nadelen is hevig. De [risico's voor mens en milieu](#) worden door Milieudefensie samengevat: Het vervuilen van waterbronnen met methaan en chemicaliën; het grootscheeps gebruiken van schoon water; de inbreuk op landschap en natuur door een groot aantal boorlocaties; de grotere kans op ongelukken met boorputten en transport; de door fracking veroorzaakte aardbevingen; de impact van schaliegas en steenkoolgas op klimaatverandering; de magere economische effecten van schaliegas en steenkoolgas. Een studie van ingenieursbureau's in opdracht voor de Europese Commissie bevestigde in 2012 deze risico's.²⁵³

Ook de vereniging voor drinkwaterbedrijven in Nederland (Vewin) uit haar zorgen over de risico's van schaliegaswinning: door (proef)boringen kan het grondwater verontreinigd raken. De regelgeving in Nederland wordt door Vewin momenteel als onvoldoende beschouwd om risico's voor grondwatervervuiling bij (proef)boringen uit te sluiten.²⁵⁴

Het investeringsbeleid moet ervoor zorg dragen dat verzekeraars alleen betrokken zijn bij investeringen in bedrijven in de olie- en gassector die zich aan deze doelstellingen houden. Bij de ontwikkeling van beleid voor deze sector kunnen verzekeraars gebruik maken van de internationale standaarden die hieronder worden beschreven.

3.6.2 Internationale standaarden

Internationale standaarden voor de olie- en gasindustrie hebben over het algemeen betrekking op specifieke onderwerpen:

- **Crisismanagement**

Na het ongeval met de *Exxon Valdez* in 1989, waarbij meer dan 40 miljoen liter olie het kustgebied van Alaska bedekte, heeft de [International Maritime Organization](#) (IMO) van de Verenigde Naties de eisen voor olietransport aangepast. Het amendement van 2003 op de [MARPOL Conventie](#) eist dat nieuwe olietankers een dubbele romp moeten hebben en alle grote tankers die een enkele romp hebben tussen 2005 en 2010 uit de roulatie moeten worden genomen.

Het door IMO opgestelde [Protocol on Preparedness, Response and Co-operation to pollution Incidents by Hazardous and Noxious Substances](#) (OPRC-HNS Protocol, 2000) heeft tot doel het verzorgen van een wereldwijd raamwerk voor internationale coöperatie teneinde grootschalige incidenten en bedreiging van maritieme vervuiling tegen te gaan. Partijen die het HNS Protocol hebben geratificeerd worden geacht om maatregelen omtrent vervuilende incidenten in te stellen, dan wel op nationaal niveau of in samenwerking met andere landen. Schepen worden verplicht tot het aan boord hebben van een calamiteitenplan specifiek voor incidenten met *Hazardous and Noxious Substances*.

De ontwikkeling van normen en voorschriften voor het beheer van oliepijpleidingen volgt wereldwijd de standaarden afkomstig uit de Verenigde Staten. Het Amerikaanse systeem,

Integrity Management (IM), wordt over de hele wereld gebruikt als 'best practice'. Onder andere in Alaska bestaat daarnaast nog de aanvullende eis dat de 'Best Beschikbare Techniek (BBT) moeten worden toegepast bij alle olie- en gasactiviteiten. Belangrijk onderdeel in dergelijke standaarden is dat een bedrijf ook adequaat moet kunnen reageren op incidenten. Wereldwijd erkende standaarden zijn onder andere:²⁵⁵

- API 1160 (American Petroleum Institute) voor implementatie van Integrity Management (IM) programma's for High Consequence Areas;
- ASME B31.4 (American Society of Mechanical Engineers) standaard voor ontwerp en bouw van oliepijpleidingen; en
- API 1130 standaard voor het ontdekken van lekkage (*Leak Detection Systems*).

De werkgroep '[Oil Spill Working Group](#)' van het IPIECA heeft een handleiding geschreven voor crisisplanning en –respons in het geval van olierampen op zee (Oil Spill Contingency Planning and Respons). Deze handleiding is bedoeld voor de industrie en voor overheidsorganisaties en berust op Industry Best Practices en op expertise van IPIECA leden, de International Maritime Organisation (IMO) en de International Tanker Owners Pollution Federation (ITOPF).

Andere relevante kwesties voor de olie- en gasindustrie worden behandeld in paragraaf 2.1 over klimaatverandering en in paragraaf 3.1 over landbouw en biobrandstoffen. De Europese Unie heeft in 2013 een nieuwe richtlijn ([2013/30/EU On safety of offshore oil and gas operations](#)) ingevoerd die de veiligheid op boorplatforms moet bevorderen. De richtlijn moet vervuiling van water en kustlijnen tegengaan door strenge eisen ten aanzien van veiligheid te stellen. Daarbij wordt er van bedrijven verwacht dat ze voldoende responsemechanismen hanteren om de gevolgen van ongelukken te kunnen beperken.

Standaarden voor de verwijdering van offshore boorplatforms zijn opgesteld door de OSPAR Conventie in [OSPAR Decision 98/3 on the Disposal of Disused Offshore Installations](#). In deze bepaling staat dat oliebedrijven de methode van ontmanteling moeten kiezen die de minste schade aan het milieu berokkent. Daarnaast dienen bedrijven voldoende voorzieningen te treffen om eventuele milieuproblemen bij de ontmanteling te ondervangen. Zij moeten dus zelf verantwoordelijkheid nemen voor de ontmanteling van hun productiecapaciteit en het afval dat zij produceren, en kunnen deze niet meer neerleggen bij overheden.

Hieruit volgen beoordelingselementen 4, 12, 13 en 17.

- **Afvalbeheer**

De *Convention for the Protection of the Marine Environment of the North-East Atlantic* (beter bekend als de [OSPAR Convention](#)) regelt onder meer de afvoer en verwerking van afval dat ontstaat bij offshore olie- en gaswinning, en dient als basis voor nationale wetgeving van de landen die OSPAR hebben ondertekend. Noorwegen heeft in 2003 een nog strengere nationale standaard opgesteld voor de verwerking van het afval dat ontstaat bij offshore-olieproductie, de zogenaamde [Zero environmentally hazardous discharges](#) standaard. Deze standaard vereist dat een groot deel van de opgeboorde modder wordt gezuiverd, zodat deze terug kan worden geïnjecteerd in het olieveld.

Een bijzonder soort afval is het aardgas dat bij de oliewinning uit sommige olievelden naar de oppervlakte komt. Dit gas laat men vaak in de lucht ontsnappen, of men verbrandt het (affakkelen). Zowel het luchten als het affakkelen resulteert in een enorm verlies aan energie en levert een belangrijke bijdrage aan het broeikaseffect. De [Global Gas Flaring Reduction Public-Private Partnership](#) (GGFR), opgezet door de Wereldbank, heeft richtlijnen opgesteld om het affakkelen en luchten van aardgas te minimaliseren. In samenwerking met GGFR en GHG Emissions Task Force heeft het International Petroleum Industry Environmental Conservation Association (IPIECA) een handleiding ontwikkeld (*'Preparing effective flare management plans: Guidance document for the oil and gas industry'*) voor overheden en bedrijven die zich willen inspannen om het affakkelen van aardgas terug te dringen.

De [Richtlijn betreffende het beheer van afval van winningsindustrieën](#), opgesteld door de Europese Commissie in 2006, verzoekt de lidstaten van de Europese Unie om ervoor te zorgen dat winningsafval wordt beheerd zonder gevaar voor de volksgezondheid of het milieu, in het bijzonder water, lucht, grond, flora en fauna. De lidstaten dienen ook de noodzakelijke maatregelen te nemen om het onbeheerd achterlaten of het ongecontroleerd lozen of verwijderen van winningsafval te verbieden.

Hieruit volgt beoordelingselement 14.

- **Effecten op zeedieren**

In de offshore olie- en gasindustrie wordt door seismologisch onderzoek schade berokkend aan walvissen en andere zeezoogdieren. Om deze effecten aan banden te leggen zijn in 2004 de [JNCC guidelines](#) gepubliceerd. De richtlijn is in 2010 vernieuwd. Deze bevatten een aantal minimumeisen die de schade voor zeedieren voor de kust van het Verenigde Koninkrijk moeten verminderen.

Hieruit volgt beoordelingselement 18.

- **Beschermde gebieden**

Olie- en gasactiviteiten mogen niet plaatsvinden in de gebieden die vallen onder de categorieën I tot IV van de [World Conservation Union](#), of die opgenomen zijn in de [UNESCO World Heritage Convention](#) of in de [Ramsar Convention on Wetlands](#). Om de olie- en gasindustrie te helpen, hebben [IHS Energy](#), het [World Conservation Monitoring Centre UNEP-WCMC](#) en het [WWF](#) een [Biodiversity Module](#) ontwikkeld, dat informatie over deze gebieden toegankelijk maakt. Zo kan de industrie in een vroeg stadium de gebieden herkennen die zeer biodivers en ecologisch waardevol zijn. Deze gebieden kunnen dan uitgesloten worden van exploratie en productie van olie en gas.

Dit onderwerp wordt verder behandeld in paragraaf 2.6.2 over natuur.

Hieruit volgen beoordelingselementen 6, 7 en 8.

- **Transparantie van geldstromen**

In het [Extractive Industries Transparency Initiative](#) heeft een coalitie van regeringen, bedrijven, maatschappelijke organisaties en investeerders criteria opgesteld voor regeringen van landen waar olie- en gaswinning plaatsvindt. Van de regeringen wordt volledige publicatie verwacht van alle inkomsten die ze uit deze activiteiten ontvangen.

De [Publish What You Pay](#) coalitie, waarin meer dan 300 maatschappelijke organisaties samenwerken, bepleit dat ook de oliemaatschappijen zelf hun betalingen aan regeringen openbaar maken. Dit betekent dat bedrijven moeten rapporteren over hun belastingbetalingen in de landen waar ze actief zijn, maar ook over royalty's, betalingen voor concessies, en dergelijke. Ook de belangrijke contracten en afspraken tussen regeringen en oliemaatschappijen en leningen die gerelateerd zijn aan de olie- en gaswinning zouden openbaar gemaakt moeten worden.

Het Global Reporting Initiative heeft [richtlijnen](#) opgesteld voor het schrijven van duurzaamheidsverslagen. Hierin staat onder andere dat organisaties zouden moeten rapporteren over de betalingen die zij aan overheden doen (EC1) en over de bedragen die een bedrijf van overheden ontvangt (EC4). In februari 2012 is er een aanvullende richtlijn gelanceerd voor de olie en gas sector. In dit [Oil and Gas Sector Supplement \(OGSS\)](#) wordt er ten aanzien van EC1 toegevoegd dat oliemaatschappijen de betalingen aan overheden voor ieder land waar zij actief zijn te rapporteren naar type (belastingen, royalties, betalingen voor concessies, bonussen, etc.).²⁵⁶

Dit onderwerp wordt ook behandeld in paragraaf 2.8 over belastingen en corruptie.

Hieruit volgen beoordelingselementen 9, 10, 11, 23 en 24.

- **Onconventionele olievoorraden**

Met de hoge olieprijs en de nog steeds stijgende vraag naar fossiele brandstoffen, zijn onconventionele oliebronnen - zoals de Canadese teerzandgebieden, oliehoudende leisteen in de Verenigde Staten, (ook bekend als schalieolie) en het winnen van [schaliegas](#), of steenkoolgas - economisch aantrekkelijk geworden, ook al is de winning van deze onconventionele olievoorraden zeer vervuילend. De winning van deze koolwaterstoffen is zeer CO₂-intensief, en dus desastreus voor het klimaat. Ook wordt bij de winning van deze olie- en gasvoorraden veel water verbruikt, wat enorme gevolgen kan hebben voor de watervoorziening, en tot verlies van landbouw- en natuurgebieden kan leiden.

Er zijn nog geen internationale richtlijnen die de omgang met onconventionele olievoorraden regelen.

Hieruit volgen beoordelingselementen 19, 20, 21 en 22.

- **Zelfbeschikking over voorzieningen**

De wetgeving met betrekking tot (het gebruik van) grondstoffen verschilt per land. Op internationaal niveau is echter vastgelegd dat mijnbouwbedrijven de soevereiniteit van staten over hun eigen grondstoffen dienen te erkennen. Dit concept (*Permanent Sovereignty over Natural Resources*) is onderdeel van verscheidene resoluties van de Verenigde Naties. Zo geeft de [UN Declaration on Permanent Sovereignty over Natural Resources](#) (1962) grondstofproducerende landen niet alleen het recht om beslissingen te nemen over het beheer en de winning van hun rijkdommen, maar ook - mits mensen worden gecompenseerd voor verliezen - grondgebieden te onteigenen of te nationaliseren als dit in het publieke belang is.

Aanvullend op deze verklaring volgde [UN Resolution 2158 \(XXI\)](#) (1966) die zich specifiek richt op ontwikkelingslanden. Hierin worden publiek-private joint-ventures als het best passende model voor ontwikkeling aanbevolen.

Nationale soevereiniteit over grondstoffen dient ook te worden gerespecteerd als onderdeel van het recht van inheemse volken (zie paragraaf 2.2.2).

Hieruit volgt beoordelingselement 15.

- **Goed openbaar bestuur**

Om de negatieve gevolgen van de *grondstofvloek* (*resource curse*) te minimaliseren, is het van belang dat de ontwikkeling van de olie- en gaswinning gepaard gaat met de ontwikkeling van een capabel en betrouwbaar openbaar bestuur. Het [Extractives Industries Review](#) (EIR) van de Wereldbank adviseert om particuliere investeringen in de olie- en gaswinning niet te stimuleren in landen waar het openbaar bestuur zwak is. Ook stelt het dat de kwaliteit van het openbare bestuur aan expliciete voorwaarden moet voldoen, voordat een olie- en gasproject door de Wereldbank kan worden gefinancierd.

Hieruit volgt beoordelingselement 16.

- **Lokale gemeenschappen en inheemse volken**

Oliemaatschappijen moeten de rechten van inheemse volken respecteren om hun land, cultuur en bronnen van levensonderhoud te beschermen. Zij dienen de zelfbeschikking en vrije keuze van deze groepen te respecteren en hen toe te staan mee te bepalen over de ontwikkeling van hun land. Hiervoor moeten zij altijd volledig en tijdig geïnformeerd worden, de zogenaamde [Free Prior Informed Consent](#) zoals opgenomen in de [UN Declaration on the Rights of Indigenous Peoples](#) (A/RES/61/295). Ook de rechten van andere lokale gemeenschappen die beïnvloed worden door olie- en gaswinning moeten worden gerespecteerd.

In GRI's [Oil and Gas Sector Supplement \(OGSS\)](#) staat onder andere dat olie- en gasmaatschappijen in hun duurzaamheidsverslag met betrekking tot inheemse volken onder andere moeten rapporteren over:

- de locaties waar inheemse volken leven of worden beïnvloed door bedrijfsactiviteiten en waar een engagement mee wordt gevoerd (OG9);
- het aantal en een beschrijving van conflicten met lokale gemeenschappen en inheemse volken (OG10);
- bedrijfsactiviteiten waar gedwongen verhuizing van mensen plaats heeft gevonden en het aantal huishoudens dat daarmee gemoeid was (OG12).

Dit onderwerp wordt verder behandeld in paragraaf 2.2 over mensenrechten, waaronder de rechten van inheemse volken.

Hieruit volgen beoordelingselementen 2 en 3.

- **Mensenrechten**

Oliemaatschappijen dienen de rechten van bevolkingsgroepen die worden beïnvloed door hun olie- en gaswinning te respecteren en te garanderen. Bedrijven mogen dus niet direct, indirect of stilzwijgend meewerken aan het schenden van mensenrechten. Dit onderwerp wordt verder behandeld in paragraaf 2.2 over mensenrechten.

Hieruit volgt beoordelingselement 1.

- **Beveiliging en ordehandhaving**

Bedrijven kunnen betrokken raken bij mensenrechtenschendingen wanneer (particuliere of publieke) bedrijfsbeveiligers geweld gebruiken tegen omwonenden van het bedrijf. Deze kwestie wordt behandeld in de [UN Code of Conduct for Law Enforcement Officials](#) en de [UN Basic Principles on the Use of Force and Firearms by Law Enforcement Officials](#). Op basis van deze gedragscode en principes zijn in een multi-stakeholder proces de [Voluntary Principles on Security and Human Rights](#) ontwikkeld die richtlijnen stellen voor bedrijven met betrekking tot onder meer hun beveiligingsmethodes.

Hieruit volgt beoordelingselement 5.

3.6.3 Inhoud van een goed beleid

Het investeringsbeleid van verzekeraars met betrekking tot de olie- en gassector moet benadrukken dat de belangrijkste uitdaging voor de olie- en gasindustrie bestaat uit het verder ontwikkelen van duurzame energievoorzieningen. Daarnaast moet het beleid voor de olie- en gassector sociale en milieunormen bevatten. De volgende elementen zijn voor een goed beleid cruciaal:

1. Bedrijven richten processen in om te komen tot herstel en genoegdoening voor slachtoffers van mensenrechtenschendingen (waaronder *grievance mechanisms* en compensatiemogelijkheden).
2. Bedrijven voorkomen conflicten met betrekking tot landrechten en verwerven natuurlijke hulpbronnen alleen met vrijwillige, voorafgaande en geïnformeerde instemming (FPIC) van de betrokken landgebruikers.
3. Bedrijven voeren betekenisvolle consultatie met lokale gemeenschappen en verkrijgen FPIC waar het inheemse volken betreft.
4. Bedrijven respecteren ILO's Fundamentele Principes en Rechten op het Werk.
5. Bedrijven volgen de Voluntary Principles on Security and Human Rights voor de beveiliging van hun werknemers en bedrijfslocaties.
6. Bedrijven voorkomen de negatieve impact op beschermde gebieden die vallen onder de categorieën I-IV van de World Conservation Union.
7. Bedrijven voorkomen de negatieve impact op beschermde gebieden die vallen onder de UNESCO World Heritage Convention.
8. Bedrijven voorkomen de negatieve impact op beschermde gebieden die vallen onder de Ramsar Convention on Wetlands.
9. Bedrijven betalen in ieder land de verschuldigde belastingen.
10. Bedrijven zijn open over hun betalingen aan regeringen (o.a. bronbelastingen, betalingen voor concessies en belasting) .
11. Het direct of indirect aanbieden, toezeggen, geven of eisen van smeergelden of andere onrechtmatige voordelen, teneinde opdrachten of andere ongeoorloofde voordelen te verwerven of te behouden (corruptie), is onacceptabel.
12. Bedrijven beperken de kans op ongelukken door gebruik te maken van de best beschikbare technieken en hebben een gedegen draaiboek voor crisissituaties (een zogenaamde 'contingency plan').
13. Bedrijven mijden locaties waar de gevolgen van een ongeluk voor de omgeving onbeheersbaar zijn.
14. Bedrijven reduceren het afval dat ontstaat bij olie- en gaswinning, in het bijzonder het affakkelen van aardgas, en beheren en verwerken dit op een verantwoorde manier.
15. Bedrijven erkennen de soevereiniteit van staten over hun eigen grondstoffen.
16. Bedrijven opereren alleen in landen zonder capabel en betrouwbaar openbaar bestuur als zij kunnen garanderen dat er geen misstanden optreden.

17. Bedrijven nemen milieu- en gezondheidseffecten van de ontmanteling van productiefaciliteiten, in het bijzonder van *offshore* boorplatforms, op in plannen voor de ontwikkeling van nieuwe projecten.
18. Bedrijven verminderen de effecten van seismologisch onderzoek op walvissen en andere zeezoogdieren.
19. De winning van olie uit teerzanden is onacceptabel.
20. De winning van olie uit oliehoudende leisteen is onacceptabel.
21. De winning van olie uit vloeibaar gemaakte steenkool is onacceptabel.
22. De winning van schaliegas is onacceptabel.
23. Bedrijven publiceren een duurzaamheidsverslag dat eventueel (een aantal) Standard Disclosures bevat uit de GRI G4 Sustainability Reporting Guidelines.
24. Bedrijven publiceren een duurzaamheidsverslag dat is opgesteld in overeenstemming met de GRI G4 Sustainability Reporting Guidelines.
25. Bedrijven integreren sociale, economische en milieucriteria in hun inkoopbeleid en -werkwijze.^{xviii}
26. Bedrijven nemen clausules over de naleving van sociale, economische en milieucriteria op in hun contracten met onderaannemers en toeleveranciers.

3.6.4 Beoordeling en overzicht beleidsscores

Hierboven zijn 26 elementen geformuleerd die volgens de Eerlijke Verzekeringswijzer in het beleid op het gebied van olie en gas opgenomen zouden moeten zijn.

De score van de verzekeraar is bepaald door het aantal elementen dat is opgenomen in het beleid te delen door 2,6. De uitkomst is afgerond tot een heel getal op een schaal van 1 tot 10. De laagst mogelijke score daarbij is 1. Zie voor een uitgebreide uitleg paragraaf 1.3.2. Een meer gedetailleerd overzicht van de scores van de tien onderzochte verzekeraarsgroepen op dit thema vindt u in Tabel 17.

Tabel 17 Beleidsscores Olie en gas

Olie en gas		Achmea	Aegon	Allianz	APG	a.s.r	Delta Lloyd	Generali	ING	Legal & General	SNS REAAL
		4	7	1	3	5	1	1	7	2	6
1	Bedrijven richten processen in om te komen tot herstel en genoegdoening voor slachtoffers van mensenrechtenschendingen (waaronder grievance mechanisms en compensatiemogelijkheden)	1	1	0	1	1	1	0	1	0	1
2	Bedrijven voorkomen conflicten met betrekking tot landrechten en verwerven natuurlijke hulpbronnen alleen met vrijwillige, voorafgaande en geïnformeerde instemming (FPIC) van de betrokken landgebruikers	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0

^{xviii} Als een verzekeraar geen specifiek sectorbeleid heeft of dit niet noemt in het sectorbeleid en dat wel doet in het themabeleid voor ten minste 3 thema's dan voldoet het beleid ook aan dit element bij de sectoren.

Olie en gas		Achmea	Aegon	Allianz	APG	a.s.r	Delta Lloyd	Generali	ING	Legal & General	SNS REAAL
		4	7	1	3	5	1	1	7	2	6
3	Bedrijven voeren betekenisvolle consultatie met lokale gemeenschappen en verkrijgen FPIC waar het inheemse volken betreft.	1	1	0	1	1	1	0	1	0	1
4	Bedrijven respecteren ILO's Fundamentele Principes en Rechten op het Werk	1	1	0	1	1	1	0	1	0	1
5	Bedrijven volgen de de Voluntary principles on Security and Human Rights voor de beveiliging van hun werknemers en bedrijfslocaties.	1	1	0	1	1	0	0	1	0	0
6	Bedrijven voorkomen de negatieve impact op beschermde gebieden die vallen onder de categorieën I-IV van de World Conservation Union.	0	1	0	1	1	0	0	1	0	1
7	Bedrijven voorkomen de negatieve impact op beschermde gebieden die vallen onder de UNESCO World Heritage Convention	1	1	0	1	1	0	0	1	0	1
8	Bedrijven voorkomen de negatieve impact op beschermde gebieden die vallen onder de Ramsar Convention on Wetlands.	1	0	0	1	1	0	0	1	0	1
9	Bedrijven betalen in ieder land de verschuldigde belastingen	0	1	0	0	1	0	0	1	1	1
10	Bedrijven zijn open over hun betalingen aan regeringen (o.a. bronbelastingen, betalingen voor concessies en belasting)	0	1	0	1	1	0	0	1	0	1
11	Het direct of indirect aanbieden, toezeggen, geven of eisen van smeergelden of andere onrechtmatige voordelen, teneinde opdrachten of andere ongeoorloofde voordelen te verwerven of te behouden (corruptie), is onacceptabel	1	1	0	1	1	0	1	1	1	1
12	Bedrijven beperken de kans op ongelukken door gebruik te maken van de best beschikbare technieken en hebben een gedegen draaiboek voor crisissituaties	0	1	0	0	1	0	0	1	0	0
13	Bedrijven mijden locaties waar de gevolgen van een ongeluk voor de omgeving onbeheersbaar zijn	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1

Olie en gas		Achmea	Aegon	Allianz	APG	a.s.r	Delta Lloyd	Generali	ING	Legal & General	SNS REAAL
		4	7	1	3	5	1	1	7	2	6
14	Bedrijven reduceren het afval dat ontstaat bij olie- en gaswinning, in het bijzonder het affakkelen van aardgas, en beheren en verwerken dit op een verantwoorde manier	0	1	0	0	1	0	0	1	0	1
15	Bedrijven erkennen de soevereiniteit van staten over hun eigen grondstoffen	0	1	0	0	0	0	0	0	1	1
16	Bedrijven opereren alleen in landen zonder capabel en betrouwbaar openbaar bestuur als zij kunnen garanderen dat er geen misstanden optreden	0	0	0	0	0	0	0	1	0	1
17	Bedrijven nemen milieu- en gezondheidseffecten van de ontmanteling van productiefaciliteiten, in het bijzonder van offshore boorplatforms, op in plannen voor de ontwikkeling van nieuwe projecten	0	1	0	0	0	0	0	1	0	0
18	Bedrijven verminderen de effecten van seismologisch onderzoek op walvissen en andere zeezoogdieren	0	1	0	0	0	0	0	1	0	0
19	De winning van olie uit teerzanden is onacceptabel	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0
20	De winning van oliehoudende leisteen is onacceptabel.	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
21	De winning van olie uit vloeibaar gemaakte steenkool is onacceptabel.	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
22	De winning van schaliegas is onacceptabel.	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
23	Bedrijven publiceren een duurzaamheidsverslag dat eventueel (een aantal) Standard Disclosures bevat uit de GRI G4 Sustainability Reporting Guidelines.	1	1	0	0	1	0	0	1	1	1
24	Bedrijven publiceren een duurzaamheidsverslag dat is opgesteld in overeenstemming met de GRI G4 Sustainability Reporting Guidelines.	0	1	0	0	0	0	0	0	0	1
25	Bedrijven integreren sociale, economische en milieucriteria in hun inkoopbeleid en -werkwijze	1	1	0	0	1	0	0	1	0	1

Olie en gas		Achmea	Aegon	Allianz	APG	a.s.r	Delta Lloyd	Generali	ING	Legal & General	SNS REAAL
		4	7	1	3	5	1	1	7	2	6
26	Bedrijven nemen clauses over de naleving van sociale, economische en milieucriteria op in hun contracten met onderaannemers en toeleveranciers	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0

Legenda:

1 = laagste score (geen beleid)

10 = hoogste score (best mogelijke beleid volgens deze methodologie)

n.a. = niet actief in deze sector en dus geen beleid verwacht

3.7 Maakindustrie

3.7.1 Wat staat er op het spel?

Tot de maakindustrie (*manufacturing industry*) behoren alle bedrijfstakken die materialen tot nieuwe producten verwerken. De maakindustrie omvat dus zeer uiteenlopende bedrijfstakken als de auto-industrie, de chemie, de voedingsindustrie, de kunststofindustrie, de kledingsector, de scheepsbouw, de elektronica-industrie, de metaalverwerkende industrie, de grafische industrie en tal van andere bedrijfstakken. De verschillen tussen deze industriële activiteiten zijn vaak groot. De chemische industrie kenmerkt zich bijvoorbeeld door een hoge kapitaal- en kennisintensiteit terwijl de hout- en meubelindustrie juist een lage kapitaal- en kennisintensiteit laat zien.²⁵⁷ Wat deze bedrijfstakken in het algemeen wel gemeen hebben, is dat ze worden gekenmerkt door complexe ketens waarin een veelheid aan toeleveranciers van grondstoffen, componenten en halffabricaten een rol spelen.

Wereldwijd werkt een groot deel van de mondiale beroepsbevolking in de maakindustrie, hetzij bij producenten van eindproducten hetzij bij hun toeleveranciers. In 2012 werkte ongeveer 14% van de beroepsbevolking in de maakindustrie.²⁵⁸ De ontwikkeling van de maakindustrie in een land of regio speelt een belangrijke rol bij het creëren van werkgelegenheid en economische groei. In Europa en de Verenigde Staten is sinds de economische crisis van 2008 een trend van 'reshoring' zichtbaar: productiewerk dat voorheen aan lagelonenlanden werd uitbesteedt ('offshoring'), wordt nu weer in ontwikkelde economieën verricht.²⁵⁹

Tegelijkertijd kleven er ook negatieve sociale en milieuaspecten aan de maakindustrie. Globalisering en toenemende internationale concurrentie zorgen ervoor dat [arbeidsvoorwaarden en arbeidsrechten](#) regelmatig onder druk staan: om te kunnen blijven concurreren en werkgelegenheid te behouden moeten werknemers inleveren. Dat geldt in de rijkere, geïndustrialiseerde landen, maar net zo goed in minder ontwikkelde landen.

Sommige overheden creëren speciale exportzones waar de bestaande arbeidswetgeving niet van toepassing is, om maakindustrie-bedrijven aan te trekken. In deze zones betalen ondernemingen vaak nauwelijks belasting. De toegevoegde waarde voor de lokale economie is dan, op het creëren van slechte werkgelegenheid na, vrijwel nihil. Onderdelen komen het land binnen, worden geassembleerd en dan weer geëxporteerd. Hoewel deze zones dus nauwelijks economische meerwaarde opleveren, gaan veel overheden toch in deze ontwikkeling mee. Onder druk gezet door internationale ondernemingen die dreigen om anders naar een ander vestigingsland te vertrekken, ontstaat zo een *race to the bottom*: landen proberen elkaar te overtroeven door het bieden van de laagste belastingtarieven en de slechtste arbeidsrechten.

In sommige takken van de maakindustrie waar laaggeschoolde arbeid veel wordt gebruikt, zoals de kleding- en schoenenindustrie en de productie van elektronische componenten, is soms sprake van kinderarbeid, extreem lange werkdagen, een slechte beloning en de ontkenning van vakbondsrechten. Ook zijn sommige takken van de maakindustrie sterk vervuילend voor het milieu, door het gebruik van giftige stoffen in producten of productieprocessen. Deze stoffen komen meestal vroeger of later in het milieu, waar ze bodem, water en lucht verontreinigen en flora en fauna bedreigen, evenals de menselijke gezondheid. Voorbeelden zijn het chloor dat wordt gebruikt bij de productie van de bekende kunststof PVC en de vele zware metalen die in elektronica worden toegepast.

De grote, bekende producenten van eindproducten concentreren zich meer en meer op productontwikkeling en marketing. De rest van het productieproces wordt uitbesteed, waardoor de grootste sociale en milieuproblemen zich niet bij deze bedrijven zelf voordoen. De problemen zijn verplaatst naar eerdere stappen in de keten, naar hun toeleveranciers. Daarbij zijn twee soorten toeleveranciers te onderscheiden. Ten eerste de directe toeleveranciers van halffabricaten en componenten, waarvan de fabrieken vaak gevestigd zijn in exportzones of in landen met minder strenge sociale en milieuregels en een minder sterk ontwikkeld toezicht- en handhavingapparaat. Bij dit soort toeleveranciers spelen vooral arbeidsproblemen en problemen met de vervuiling van lucht, bodem en water rond de fabriek.

Nog eerder in de productieketen vinden we de producenten van metalen en mineralen, van olie en gas (voor de chemische- en kunststofindustrie) en van hout, katoen en andere landbouwproducten. In deze bedrijfstakken spelen ook arbeidsproblemen, maar daarnaast ook lokale milieuvervuiling, ontbossing en aantasting van biodiversiteit, en landrecht-conflicten met de lokale bevolking. Hierop wordt nader ingegaan in paragraaf 3.1 over landbouw, paragraaf 3.4 over bosbouw, paragraaf 3.4.4 over mijnbouw en paragraaf 3.6 over olie en gas.

Door de hele keten heen spelen de negatieve gevolgen van de flexibilisering van arbeidsrelaties, door het gebruik van intermediairs om mensen in dienst te nemen. Steeds minder mensen werken rechtstreeks voor de bedrijven in de keten, steeds meer werknemers worden ingehuurd via agenten, koppelbazen, uitzendbureaus en onderaannemers. Gevolg van deze ontwikkeling is over het algemeen dat werknemers minder rechten krijgen, slechtere arbeidsomstandigheden, minder zekerheid en slechtere arbeidsvoorwaarden.

Het investeringsbeleid moet zorg dragen dat verzekeraars alleen betrokken zijn bij investeringen in bedrijven in de maakindustrie die de verantwoordelijkheid nemen voor het voorkomen van sociale en milieuproblemen in hun eigen vestigingen, maar ook in die van hun toeleveranciers. Bij de ontwikkeling van beleid voor deze sector kunnen verzekeraars gebruik maken van de internationale standaarden die hieronder worden beschreven.

3.7.2 Internationale standaarden

Hieronder worden de belangrijkste internationale standaarden beschreven voor de maakindustrie als geheel, en voor enkele individuele bedrijfstakken die tot de maakindustrie gerekend kunnen worden:

- **Fundamentele arbeidsrechten**

Het naleven van fundamentele arbeidsrechten is een grote uitdaging voor veel takken van de maakindustrie. De belangrijkste standaard op dit gebied is de [ILO Declaration on Fundamental Principles and Rights at Work](#) uit 1998, waarin de ILO vier fundamentele principes en rechten op het werk vaststelde:

- Vrijheid van vereniging en respecteren van het recht op collectieve onderhandeling;²⁶⁰
- Het verbod op alle vormen van gedwongen arbeid;²⁶¹
- Het verbod op kinderarbeid;²⁶²
- Het verbod op discriminatie (op grond van etniciteit, geslacht of sociale afkomst) met betrekking tot het aanbieden van werk of specifieke functies.²⁶³

Een ander toonaangevend ILO document is de [Tripartiete Verklaring of Principles Concerning Multinational Enterprises and Social Policy](#), waarvan in maart 2006 de [vierde herziene versie](#) werd gepubliceerd. De Tripartiete Verklaring richt zich op de verantwoordelijkheid van bedrijven, en specifiek op hun omgang met arbeidszaken. Naast de herbevestiging van de rechten op vrijheid van vereniging en collectieve onderhandeling en het verbod op discriminatie en gedwongen arbeid, roept de overeenkomst bedrijven onder meer op tot het verbeteren van arbeidsomstandigheden en ontwikkelingskansen, het bevorderen van gelijke kansen en behandeling en het voorzien in de best mogelijke lonen en secundaire arbeidsvoorwaarden voor werknemers.

Hieruit volgen beoordelingselementen 1 en 2.

- **Brede gedragscodes**

Verschillende gedragscodes bestrijken een groot aantal sociale en milieu-onderwerpen die voor bedrijven in de maakindustrie van belang zijn. De tien principes van het [UN Global Compact](#) zijn wel richtinggevend, maar niet erg praktisch uitgewerkt. Gedetailleerder zijn de [OECD Guidelines for Multinational Enterprises](#).

De acht [Millennium Development Goals](#) (MDGs) zijn doelstellingen op het gebied van armoedebestrijding die de wereldgemeenschap zich heeft gesteld en die ook voor het bedrijfsleven richtinggevend zijn. Om te meten [wat een bedrijf bijdraagt aan de MDGs](#) ontwikkelde de Nederlandse NCDO de [MDG Scan](#).

De EU-verordening voor de [Registratie, Evaluatie, Autorisatie en beperkingen van Chemische stoffen](#) (REACH) beschermt de gezondheid van de mens en het milieu tegen de risico's van chemische stoffen. Om te voldoen aan de verordening moeten bedrijven de risico's die zijn verbonden aan de stoffen die zij in de EU vervaardigen of in de handel brengen identificeren en beheersen. Ze moeten aantonen hoe de stof veilig kan worden gebruikt en ze moeten de risicobeperkende maatregelen bekendmaken aan de gebruikers. Als de risico's niet kunnen worden beheerst, kunnen de autoriteiten het gebruik van stoffen beperken. Op de lange termijn moeten de gevaarlijkste stoffen worden vervangen. Onder REACH zijn alle bedrijven in de toeleveringsketen van een chemische stof (fabrikanten, importeurs, gebruikers, afnemers) verantwoordelijk. REACH baseert zich op het voorzorgsprincipe.²⁶⁴

[OHSAS 18001](#) is een internationale standaard en geeft richtlijnen voor een managementsysteem t.a.v. gezondheid- en veiligheidsrisico's op de werkvloer (Occupational Health And Safety). Het is van toepassing op alle soorten organisaties en dient om de gezondheid en veiligheid te waarborgen van zowel medewerkers als belanghebbende buiten de organisatie, bijvoorbeeld personeel van aannemers en bezoekers. OHSAS 18001 houdt in dat risico's structureel worden geïnventariseerd en geëvalueerd.

Hieruit volgen beoordelingselementen 3, 4, 5, 6 en 7.

- **Duurzame toeleveringsketens**

De aandacht voor duurzaamheid in de toeleveringsketen groeit. Volgens een onderzoek uit 2007 onder 120.000 uitbestedende bedrijven stelt 94% van de beursgenoteerde bedrijven en 36% van de niet-beursgenoteerde bedrijven inmiddels duurzaamheidseisen aan zijn toeleveranciers.²⁶⁵ Er zijn inmiddels verschillende standaarden beschikbaar die bedrijven helpen bij het formuleren van eisen aan toeleveranciers en het controleren of ze zich aan die eisen houden:

- In 1997 publiceerde de Amerikaanse organisatie Social Accountability International (SAI) de [Social Accountability 8000 \(SA8000\) Standard](#), gebaseerd op een multi-stakeholder proces waarin vakbonden, mensenrechtenorganisaties, bedrijven en andere deskundigen participeerden. De standaard, die in 2008 opnieuw herzien werd, richt zich op arbeidsrelaties in de toeleveringsketens en volgt de ILO normen en UN conventies. Op basis van SA8000 is een verificatiesysteem opgezet, dat werkt met onafhankelijke certificeringsinstellingen. Bedrijven die overeenkomstig deze standaard werken hebben beleid en procedures geïntroduceerd die de rechten van werknemers beschermen. Het bevat clausules ten aanzien van onder andere kinderarbeid, dwangarbeid, gezondheid en veiligheid, vrijheid van vereniging en onderhandelen, discriminatie, werkuren en beloning. SA8000 vereist een gedegen managementsysteem om consistentie met de standaard te garanderen.
- In november 2004 publiceerde FTSE, de Britse leverancier van beleggingsindexen, de [FTSE4Good Supply Chain Labour Standards Criteria](#). Deze criteria zijn gebaseerd op de *ILO Tripartiete Verklaring*, en zijn samen met Ethical Trading Initiative, Fair Labor Association en Social Accountability International ontwikkeld.
- Verschillende internationale ondernemingen hebben de laatste jaren een zogenaamde *International Framework Agreement (IFA)* afgesloten met een internationale vakbondskoepel. In een IFA kunnen minimumafspraken worden vastgelegd op het gebied van arbeidsvoorwaarden, arbeidsomstandigheden en arbeidsrechten, voor alle dochterbedrijven van de onderneming en diens toeleveranciers.
- In juli 2008 lanceerde het [Global Reporting Initiative](#) het [GRI Global Action Network for Transparency in the Supply Chain](#) (GANTSch). Het netwerk wil grotere en kleinere bedrijven helpen bij het in kaart brengen van hun toeleveringsketen en daar, met behulp van de [GRI Richtlijnen voor duurzaamheidsverslaggeving](#), transparantie over te verschaffen.

Hieruit volgen beoordelingselementen 10, 11, 12 en 13.

- **Kledingindustrie**

De Clean Clothes Campaign is een coalitie van maatschappelijke organisaties in 16 Europese landen die zich inspannen voor verbetering van de arbeidsomstandigheden in de mondiale kleding- en sportschoenenindustrie. De campagne heeft de [CCC Model Code](#) ontwikkeld, die bedrijven in deze sector kunnen gebruiken. Ook publiceerde de Clean Clothes Campaign een stappenplan voor bedrijven die de arbeidsomstandigheden in hun toeleveringsketen willen verbeteren: het opstellen van een gedragscode voor toeleveranciers, het implementeren van de code, het organiseren van een geloofwaardige participatie van belanghebbenden in het initiatief, en vrijheid van vereniging en respecteren van het recht op collectieve onderhandeling. In november 2012 heeft de CCC, naar aanleiding van een [brand in een Bangladeshe kledingfabriek](#), een overeenkomst gesloten met een aantal multinationale kledingfabrikanten. De [Bangladesh Fire and Building Safety Agreement](#) roept bedrijven op te investeren in (brand)veiligheid in hun fabrieken. In november 2013 riep minister Ploumen van Buitenlandse Handel en Ontwikkelingssamenwerking Nederlandse bedrijven op tot het invoeren en naleven van een ['leefbaar loon'](#)-standaard in onder andere de textielindustrie.²⁶⁶

De Nederlandse Fair Wear Foundation is een samenwerkingsverband van Nederlandse kledingbedrijven en maatschappelijke organisaties. De deelnemers zijn gebonden aan een [gedragscode](#) die gebaseerd is op de ILO Principes en de [Universele Verklaring van de Rechten van de Mens](#). De gedragscode stelt dat de deelnemers verantwoordelijk zijn voor de arbeidsomstandigheden in de fabrieken waarmee zij samenwerken. Iedere deelnemer controleert daarom regelmatig de arbeidsomstandigheden in de keten en voert, zonodig, verbeterplannen uit. De Fair Wear Foundation zorgt voor onafhankelijke controle op de implementatie van de gedragscode door deelnemende bedrijven.

Hieruit volgt beoordelingselement 9.

- **Speelgoedindustrie**

De mondiale productie van speelgoed vindt voor een groot deel plaats in Oost-Azië, in bedrijven die door hun afnemers gedwongen worden om zo goedkoop mogelijk te produceren. Dat leidt tot slechte arbeidsomstandigheden, lage lonen, geen erkenning van vakbonden en andere schendingen van arbeidsrechten. De International Council of Toy Industries (ICTI) hanteert [arbeidsrichtlijnen](#) voor de speelgoedindustrie.

Hieruit volgt beoordelingselement 9.

- **Chemie**

In februari 2006 presenteerden organisaties van chemische bedrijven uit de hele wereld gezamenlijk het [Responsible Care Global Charter](#). In dit document formuleert de chemische sector doelstellingen op het gebied van gezondheid, veiligheid en milieu, en op het gebied van de communicatie met alle belanghebbenden over hun producten en processen.

Hieruit volgt beoordelingselement 9.

- **Elektronica**

Door de [Electronic Industry Citizenship Coalition](#) (EICC), een groep bedrijven uit de ICT-sector, is in oktober 2005 de [Electronic Industry Code of Conduct](#) opgesteld en in 2012 voor het laatst geüpdate. Deze gedragscode stelt normen voor ICT-bedrijven op het gebied van milieu, arbeid, gezondheid en veiligheid, managementsystemen en bedrijfsethiek.

Tussen augustus 2006 en november 2012 publiceerde Greenpeace International elk kwartaal de [Green Electronics Guide](#). Deze gids vergeleek leidende mobiele telefoon- en PC-producenten met betrekking tot de verwerking van giftige stoffen in hun producten en de verwerking van hun producten in de afvalfase. Veel bedrijven hebben naar aanleiding van deze publicaties hun beleid aangepast.

Hieruit volgt beoordelingselement 9.

- **Risicomanagement**

De ISO 14000-standaarden voor een Environmental Management System (waaronder [ISO 14001](#)) helpen bedrijven de negatieve invloed van hun productieprocessen op het milieu te verminderen en hun bedrijfsprocessen zodanig in te richten dat deze voldoen aan geldende milieuwetgeving en -reglementen. ISO 14000-standaarden bieden handvaten en criteria voor het opzetten van een effectief management systeem. Certificatie wordt uitgevoerd door een onafhankelijke derde partij. ISO 14000 is een geïntegreerd onderdeel van het [Eco-Management and Audit Scheme van de EU \(EMAS\)](#). Echter, EMAS stelt strengere eisen aan prestatieverbetering, rapportering en naleving van de wet.

Hieruit volgt beoordelingselement 8.

3.7.3 Inhoud van een goed beleid

Voordat een verzekeraar investeert in bedrijven in de maakindustrie, moet de verzekeraar zich ervan vergewissen of het bedrijf zelf, en diens toeleveranciers, voldoen aan de relevante internationale richtlijnen en afspraken op sociaal en milieugebied. Dat betekent dat in het investeringsbeleid van de verzekeraar ten aanzien van de maakindustrie duidelijke normen moeten worden opgesteld. De volgende elementen zijn voor een goed *beleid* cruciaal:

1. Bedrijven respecteren ILO's Fundamentele Principes en Rechten op het Werk.
2. Bedrijven werken aan de systematische verbetering van gezondheid en veiligheid van werknemers en ontwikkelen een preventieve cultuur op het gebied van gezondheid en veiligheid.
3. Bedrijven reduceren hun uitstoot van broeikasgassen en schadelijke stoffen, zoals zwaveldioxide en ammoniak, in absolute zin
4. Bedrijven reduceren hun uitstoot van broeikasgassen en schadelijke stoffen, zoals zwaveldioxide en ammoniak, in relatieve zin.
5. Bedrijven gebruiken zo min mogelijk water.
6. Bedrijven voorkomen waterverontreiniging.
7. Bedrijven beperken het gebruik van chemicaliën waarvan in wetenschappelijke literatuur wordt vermoed dat ze schadelijk zijn voor de gezondheid en, indien noodzakelijk, alleen op een verantwoorde manier (voorzorgbeginsel).
8. Bedrijven voeren een Milieu- en Sociaal Risicomanagement Systeem in.
9. Bedrijven in de maakindustrie zijn gecertificeerd volgens de criteria van de standaarden en initiatieven voor bepaalde producten (genoemd in paragraaf 3.7.2).
10. Bedrijven publiceren een duurzaamheidsverslag dat eventueel (een aantal) Standard Disclosures bevat uit de GRI G4 Sustainability Reporting Guidelines.
11. Bedrijven publiceren een duurzaamheidsverslag dat is opgesteld in overeenstemming met de GRI G4 Sustainability Reporting Guidelines.

12. Bedrijven integreren sociale, economische en milieucriteria in hun inkoopbeleid en -werkwijze.^{xix}
13. Bedrijven nemen clausules over de naleving van sociale, economische en milieucriteria op in hun contracten met onderaannemers en toeleveranciers.

3.7.4 Beoordeling en overzicht beleidsscores

Hierboven zijn 13 elementen geformuleerd die volgens de Eerlijke Verzekeringswijzer in het beleid op het gebied van maakindustrie opgenomen zouden moeten zijn.

De score van de verzekeraar is bepaald door het aantal elementen dat is opgenomen in het beleid te delen door 1,3. De uitkomst is afgerond tot een heel getal op een schaal van 1 tot 10. De laagst mogelijke score daarbij is 1. Zie voor een uitgebreide uitleg paragraaf 1.3.2. Een meer gedetailleerd overzicht van de scores van de tien onderzochte verzekeraarsgroepen op dit thema vindt u in Tabel 18.

Tabel 18 Beleidsscores Maakindustrie

Maakindustrie		Achmea	Aegon	Allianz	APG	a.s.r	Delta Lloyd	Generali	ING	Legal & General	SNS REAAL
		5	8	1	1	6	1	1	5	1	2
1	Bedrijven respecteren ILO's Fundamentele Principes en Rechten op het Werk	1	1	0	1	1	1	0	1	0	1
2	Bedrijven werken aan de systematische verbetering van gezondheid en veiligheid van werknemers en ontwikkelen een preventieve cultuur op het gebied van gezondheid en veiligheid	1	1	0	0	1	0	0	1	0	1
3	Bedrijven reduceren hun uitstoot van broeikasgassen en schadelijke stoffen, zoals zwaveldioxide en ammoniak, in absolute zin	1	1	0	0	0	0	0	0	0	0
4	Bedrijven reduceren hun uitstoot van broeikasgassen en schadelijke stoffen, zoals zwaveldioxide en ammoniak, in relatieve zin	1	0	0	0	1	0	0	0	0	0
5	Bedrijven gebruiken zo min mogelijk water.	0	1	0	0	1	0	0	0	0	0
6	Bedrijven voorkomen waterverontreiniging.	0	1	0	0	1	0	0	0	0	0

^{xix} Als een verzekeraar geen specifiek sectorbeleid heeft of dit niet noemt in het sectorbeleid en dat wel doet in het themabeleid voor ten minste 3 thema's dan voldoet het beleid ook aan dit element bij de sectoren.

Maakindustrie		Achmea	Aegon	Allianz	APG	a.s.r	Delta Lloyd	Generali	ING	Legal & General	SNS REAAL
		5	8	1	1	6	1	1	5	1	2
7	Bedrijven beperken het gebruik van chemicaliën waarvan in wetenschappelijke literatuur wordt vermoed dat ze schadelijk zijn voor de gezondheid en, indien noodzakelijk, alleen op een verantwoorde manier (voorzorgbeginsel)	0	1	0	0	0	0	0	1	0	0
8	Bedrijven voeren een Milieu en Sociaal Risicomanagement Systeem in.	1	0	0	0	0	0	0	1	0	0
9	Bedrijven in de maakindustrie zijn gecertificeerd volgens de criteria van de standaarden en initiatieven voor bepaalde producten (genoemd in paragraaf 4.7.2)	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0
10	Bedrijven publiceren een duurzaamheidsverslag dat eventueel (een aantal) Standard Disclosures bevat uit de GRI G4 Sustainability reporting Guidelines.	1	1	0	0	1	0	0	1	1	0
11	Bedrijven publiceren een duurzaamheidsverslag dat is opgesteld in overeenstemming met de GRI G4 Sustainability Reporting Guidelines.	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0
12	Bedrijven integreren sociale, economische en milieucriteria in hun inkoopbeleid en -werkwijze	1	1	0	0	1	0	0	1	0	0
13	Bedrijven nemen clausules over de naleving van sociale, economische en milieucriteria op in hun contracten met onderaannemers en toeleveranciers	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0

Legenda:

1 = laagste score (geen beleid)

10 = hoogste score (best mogelijke beleid volgens deze methodologie)

n.a. = niet actief in deze sector en dus geen beleid verwacht

3.8 Financiële sector

3.8.1 Wat staat er op het spel?

In een steeds verder globaliserende wereld, spelen financiële instellingen een cruciale rol bij de mondiale verdeling van financiële middelen. De meeste overheden en bedrijven zijn afhankelijk van financiële instellingen om te kunnen investeren en om producten en diensten te kunnen leveren. De investeringen van financiële instellingen, ook van de financiële instellingen die alleen in eigen land kantoren hebben, vinden plaats op de wereldmarkt. Hun geld kan in alle sectoren en op alle continenten ingezet worden, bij vrijwel elke maatschappelijke activiteit.

Deze alomtegenwoordigheid schept kansen en risico's. Omdat hun geld in alle uithoeken van de wereld wordt ingezet, zijn financiële instellingen bij uitstek in staat om een rol te spelen bij de maatschappelijke veranderingen die noodzakelijk zijn om een duurzame en sociaal rechtvaardige toekomst mogelijk te maken. Ze kunnen investeren in nieuwe producten en productieprocessen waarmee energie wordt bespaard en een duurzame energievoorziening wordt bevorderd, waarmee inkomen en ontwikkelingskansen worden geboden in ontwikkelingslanden of waarmee miljoenen mensen toegang tot gezondheidszorg kunnen krijgen. Bij het bereiken van alle [Millennium Development Goals \(MDG\)](#), die streven naar halvering van de armoede in de wereld vóór 2015, is een actieve rol van financiële instellingen onontbeerlijk.

Deze belangrijke rol kent echter ook een keerzijde: al te vaak worden investeringen door financiële instellingen gebruikt voor activiteiten die schade toebrengen aan het milieu, mensenrechten of ontwikkelingskansen. Talloos zijn de voorbeelden van financiële instellingen die, vaak zonder het zelf voldoende te beseffen, met hun geld grootschalige ontbossing mogelijk maakten, evenals de aanleg van vervuilende mijnen, leveranties van wapens aan onderdrukkende regimes en fabrieken waar arbeidsrechten met voeten worden getreden. Ook de kredietcrisis laat zien dat teveel financiële instellingen zich veel laten leiden door louter financiële motieven, waardoor zij de beoordeling van de risico's van hun investeringen - voor de financiële instellingen zelf, maar zeker ook voor de samenleving - verwaarlozen.

Uit een rapport over [Environmental and Social Risk Due Diligence in the Financial Sector](#) dat de Nederlandse overheid in 2013 liet opstellen), blijkt dat financiële instellingen steeds meer duurzaamheidsvoorwaarden stellen aan de bedrijven en overheden waarin zij investeren.²⁶⁷ Complementair hieraan zouden banken ook voorwaarden moeten stellen aan de leningen die zij aan andere banken verstrekken, om te voorkomen dat via deze omweg hun geld uiteindelijk toch terecht komt bij de bedrijven en overheden waarin zij niet willen investeren. Het investeringsbeleid van een financiële instelling moet ervoor zorg dragen dat de financiële instelling alleen geld uitleent aan andere financiële instellingen die hun maatschappelijke verantwoordelijkheid óók nemen. Bij de ontwikkeling van beleid voor deze sector kunnen banken gebruik maken van de internationale standaarden die hieronder worden beschreven.

3.8.2 Internationale standaarden

De afgelopen jaren zijn een aantal internationale standaarden tot stand gekomen voor de financiële sector:

- **Bedrijfsvoering**

Net als van andere internationale bedrijven mag van financiële instellingen verwacht worden dat zij zich - in hun relaties met werknemers, klanten, overheden en de bredere samenleving - houden aan algemene richtlijnen voor een verantwoorde bedrijfsvoering. Meest bekende voorbeelden zijn het [UN Global Compact](#), dat tien principes voor verantwoord zakendoen formuleert, de [OECD Guidelines for Multinational Enterprises](#), waarin een breed scala van sociale en milieu-onderwerpen aan bod komt en [ISO 26000](#), waarin de maatschappelijke verantwoordelijkheid van organisaties wordt beschreven in 7 principes en 7 kernthema's.

Verder is duurzaamheidsrapportage van belang. Hiervoor kan onder andere gebruikt gemaakt worden van het GRI-raamwerk, inclusief het [Financial Services Sector Supplement](#).

Hieruit volgen beoordelingselementen 1, 2, 5, 6, 12 en 13.

- **Management van sociale en milieurisico's**

Er zijn verschillende richtlijnen die financiële instellingen stimuleren om meer aandacht te besteden aan de mogelijke sociale en milieurisico's van hun investeringen. Onder leiding van het [milieuprogramma van de Verenigde Naties](#) is in 1992 het [UNEP Finance Initiative](#) (UNEP FI) ontstaan. Inmiddels hebben meer dan 200 financiële instellingen uit de hele wereld een van de [twee verklaringen van het UNEP Finance Initiative](#) ondertekend, waarin ze toezeggen sociale en milieucriteria in al hun bedrijfsactiviteiten te integreren. UNEP FI organiseert allerlei bijeenkomsten en werkgroepen om de ondertekenaars te helpen deze doelstelling in de praktijk te brengen. Daarbij heeft de organisatie een [handleiding](#) uitgebracht die financiële instellingen helpt bij het ontwikkelen van beleid.

Hieruit volgt beoordelingselement 7.

- **Vermogensbeheer**

Op initiatief van het UNEP Finance Initiative lanceerde een internationale groep van vermogensbeheerders, beleggingsfondsen en pensioenfondsen in april 2006 de [Principles for Responsible Investment](#) (PRI). De ondertekenaars beloven om voortaan "rekening te houden met milieu-, sociale en governanceonderwerpen in hun beleggingsbeslissingen". Over hoe met deze onderwerpen rekening gehouden moet worden, zijn in de PRI verschillende suggesties gedaan, zoals het inkopen van duurzaamheidsanalyses en het ontwikkelen van een actief stem- en engagementbeleid. De PRI zijn inmiddels door 1.220 institutionele beleggers (pensioenfondsen, verzekeraars en vermogensbeheerder) ondertekend. Samen beheren deze partijen een belegd vermogen van van meer dan US\$ 34.000 miljard.²⁶⁸ Veel van de ondertekenaars zijn dochter- of zusterbedrijven van grote internationale verzekeraars.²⁶⁹

In juni 2012 zijn de [Principles for Sustainable Insurance](#) gelanceerd. De principes zijn door een werkgroep van de UNEP FI opgesteld en vergelijkbaar met de *Principles for Responsible Investment* maar bevatten vier in plaats van zes principes:²⁷⁰

- "We will embed in our decision-making environmental, social and governance issues relevant to our insurance business.
- We will work together with our clients and business partners to raise awareness of environmental, social and governance issues, manage risk and develop solutions.

- We will work together with governments, regulators and other key stakeholders to promote widespread action across society on environmental, social and governance issues.
- We will demonstrate accountability and transparency in regularly disclosing publicly our progress in implementing the Principles.”

Ondertekenaars betalen een jaarlijkse contributie en zijn verplicht te rapporteren over hun activiteiten in het kader van de principes. Daarbij kunnen ze ook verwijzen naar de informatie die ze in maatschappelijke jaarverslagen hebben opgenomen. Er zijn 33 ondertekenaars waaronder vijf Nederlandse: Achmea, AEGON, Delta Lloyd, ING en Zwitserleven.²⁷¹

Hieruit volgt beoordelingselement 8.

- **Projectfinanciering**

In juni 2003 werd door een groep vooraanstaande banken op de projectfinancieringsmarkt de [Equator Principles](#) gelanceerd, samen met Wereldbank-dochter [International Finance Corporation](#). De principes hebben betrekking op projectfinanciering, een specifieke vorm van bedrijfsfinanciering bedoeld voor grote, gecompliceerde projecten. Het is een van de manieren waarop onder meer mijnen, olie- en gasinstallaties, chemische fabrieken, wegen, spoorwegen, dammen en andere vormen van infrastructuur gefinancierd worden. De Equator Principles zijn door 78 financiële instellingen ondertekend. Gezamenlijk vertegenwoordigen deze financiële instellingen een zeer groot deel van de mondiale projectfinancieringsmarkt. Inmiddels zijn de principes aan hun derde update toe. De [Equator Principles 3 zijn in juni 2013 gepubliceerd](#). De [belangrijkste wijzigingen](#) zijn:

- De scope is uitgebreid met overbruggingsleningen en project-gerelateerde bedrijfsleningen.
- Er wordt meer transparantie over de assessments verwacht: verbeterde publicatieplicht.
- Er wordt meer aandacht voor mensenrechten- en klimaatsverandering *due diligence* verwacht.

De Equator Principles zijn bedoeld om bij projectfinanciering sociale en milieurisico's te kunnen onderkennen, beoordelen en beheersen. Daartoe worden de risicobeoordelingsprocedures en de [Performance Standards](#) van de International Finance Corporation gevolgd. Dat betekent ondermeer dat alle financieringsaanvragen voor projecten met een waarde van US\$10 miljoen of meer in drie categorieën verdeeld worden op basis van hun verwachte impact. Afhankelijk van de categorie wordt vervolgens gevraagd om onder meer een milieueffectrapportage en een milieumanagementplan. Ook kunnen sociale en milieuvoorwaarden opgenomen worden in financieringscontracten en wordt een regelmatige rapportage van de klant over deze onderwerpen gevraagd.²⁷²

Hieruit volgt beoordelingselement 11.

- **Witwassen en financiering terrorisme**

De internationale standaard op het gebied van witwassen wordt gesteld door de [Financial Action Task Force](#) (FATF), een werkgroep die in 1989 door de OECD werd opgericht. De FATF heeft 36 leden, merendeels overheden van OECD-lidstaten. In 2012 publiceerde de FATF de laatste versie van de [Recommendations on Money Laundering](#), die overheden en financiële instellingen richtlijnen en instrumenten aanreiken om witwassen van criminele inkomsten op alle mogelijke niveaus te bestrijden. In de update van 2012 integreerde de FATF de [Nine Special Recommendations](#) ten aanzien van het tegengaan van de financiering van terrorisme. De FATF heeft ook verschillende *Interpretative Notes* gepubliceerd, die toelichting geven op de toepassing van de richtlijnen in de praktijk. De *Forty Recommendations* en de *Nine Special Recommendations* zijn overgenomen door tal van internationale instellingen, zoals de Wereldbank en het Internationaal Monetair Fonds (IMF), en door de overheden van vele landen. De Europese Unie heeft de laatste versie van de *Forty Recommendations* in oktober 2005 verwerkt in de [Derde Europese Witwasrichtlijn](#), die eind 2007 in de wetgeving van de lidstaten verwerkt moest zijn. In 2013 werkt de Europese Unie aan het vernieuwen van de regelgeving.²⁷³

De [Wolfsberg Group](#), een groep van 11 internationale banken die veel activiteiten ondernemen op het gebied van private banking (bankieren voor rijke particulieren), publiceerde in mei 2012 een herziene versie van de [Wolfsberg Anti-Money Laundering Principles on Private Banking](#). Daarin worden de FATF-aanbevelingen nader uitgewerkt op het gebied van vermogensbeheer en private banking. Daarnaast publiceerde de Wolfsberg Group nog verschillende andere richtlijnen op het gebied van witwassen, financiering van terrorisme en corruptie.

Hieruit volgen beoordelingselementen 9 en 10.

- **Duurzaam bankieren**

In januari 2003 lanceerde het NGO-netwerk [BankTrack](#) de [Collevocchio Declaration on Financial Institutions and Sustainability](#). De verklaring roept financiële instellingen op om zes verplichtingen te aanvaarden die de verwachtingen van de samenleving omtrent de rol en verantwoordelijkheden van financiële instellingen verwoorden. Het gaat om de verplichting tot duurzaamheid, geen schade toebrengen, verantwoordelijkheid, verantwoording afleggen, transparantie en duurzame markten en regelgeving.²⁷⁴

In november 2006 werd de Collevocchio Declaration verder uitgewerkt in het handboek [The dos and don'ts of Sustainable Banking](#). Dit handboek geeft heel concrete en praktische adviezen aan banken die hun bedrijfsactiviteiten willen verduurzamen: waar moet een bank beginnen, waar moet ze op letten, welke uitdagingen liggen op haar pad en wat moet ze vermijden? Hoewel het handboek in eerste instantie bedoeld is voor banken bevat het ook nuttige informatie voor verzekeraars.

Hieruit volgen beoordelingselementen 2, 3 en 4.

3.8.3 Inhoud van een goed beleid

Om te voorkomen dat het geld van een verzekeraar via een omweg toch terecht komt bij bedrijven, overheden en andere partijen die niet handelen volgens de principes van de verzekeraar, is het van belang om regels te stellen voor financiële relaties met andere financiële instellingen. De volgende elementen zijn voor een goed beleid cruciaal:

1. Financiële instellingen rapporteren voor ieder land waarin zij actief zijn over hun (belasting)betalingen aan regeringen.
2. Financiële instellingen werken niet mee aan investeringen of verlenen geen adviezen die het veiligstellen van belastingvoordelen als belangrijkste doel hebben.
3. Financiële instellingen zijn niet actief in risicovolle handels- en beleggingsactiviteiten (handel in opties, futures en andere derivaten) voor eigen rekening, anders dan voor het afdekken van de financiële risico's op hun kredietverlening.
4. Financiële instellingen zijn niet betrokken bij beleggingen in termijncontracten voor agrarische grondstoffen.
5. Financiële instellingen zijn niet betrokken bij beleggingen in termijncontracten voor grondstoffen
6. Financiële instellingen hebben een investeringsbeleid opgesteld ten aanzien van gevoelige sectoren en cruciale thema's, dat gebaseerd is op internationale verdragen en conventies.
7. Financiële instellingen onderschrijven de UN Global Compact principes en de OECD Guidelines for Multinational Enterprises.
8. Financiële instellingen onderschrijven de UNEP FI (PRI en/of PSI) verklaringen.
9. Financiële instellingen houden zich aan de FATF aanbevelingen
10. Financiële instellingen houden zich aan de Wolfsberg Principles.
11. Voor projectfinanciering werken financiële instellingen met de Equator Principles.
12. Financiële instellingen publiceren een duurzaamheidsverslag dat eventueel (een aantal) Standard Disclosures bevat uit de GRI G4 Sustainability Reporting Guidelines.
13. Financiële instellingen publiceren een duurzaamheidsverslag dat is opgesteld in overeenstemming met de GRI G4 Sustainability Reporting Guidelines, inclusief de Financial Services Sector Disclosure (FSSD).
14. Financiële instellingen integreren sociale, economische en milieucriteria in hun inkoopbeleid en -werkwijze.^{xx}
15. Financiële instellingen nemen clausules over de naleving van sociale, economische en milieucriteria op in hun contracten met onderaannemers en toeleveranciers.

3.8.4 Beoordeling en overzicht beleidsscores

Hierboven zijn 15 elementen geformuleerd die volgens de Eerlijke Verzekeringswijzer in het beleid op het gebied van de financiële sector opgenomen zouden moeten zijn.

De score van de verzekeraar is bepaald door het aantal elementen dat is opgenomen in het beleid te delen door 1,5. De uitkomst is afgerond tot een heel getal op een schaal van 1 tot 10. De laagst mogelijke score daarbij is 1. Zie voor een uitgebreide uitleg paragraaf 1.3.2. Een meer gedetailleerd overzicht van de scores van de tien onderzochte verzekeraarsgroepen op dit thema vindt u in Tabel 19.

^{xx} Als een verzekeraar geen specifiek sectorbeleid heeft of dit niet noemt in het sectorbeleid en dat wel doet in het themabeleid voor ten minste 3 thema's dan voldoet het beleid ook aan dit element bij de sectoren.

Tabel 19 Beleidsscores Financiële sector

Financiële sector		Achmea	Aegon	Allianz	APG	a.s.r	Delta Lloyd	Generali	ING	Legal & General	SNS REAAL
		1	7	1	1	5	1	1	1	1	1
1	Financiële instellingen rapporteren voor ieder land waarin zij actief zijn over hun (belasting)betalingen aan regeringen	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
2	Financiële instellingen werken niet mee aan transacties of verlenen geen adviezen die het veiligstellen van belastingvoordelen als belangrijkste doel hebben	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0
3	Financiële instellingen zijn niet actief in risicovolle handels- en beleggingsactiviteiten (handel in opties, futures en andere derivaten) voor eigen rekening, anders dan voor het afdekken van de financiële risico's op hun kredietverlening	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
4	Financiële instellingen hebben een investeringsbeleid opgesteld ten aanzien van gevoelige sectoren en cruciale thema's, dat gebaseerd is op internationale verdragen en conventies	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0
5	Financiële instellingen onderschrijven de UN Global Compact principes.	0	1	0	1	1	0	0	1	0	0
6	Financiële instellingen onderschrijven de OECD Guidelines for Multinational Enterprises	0	1	0	0	1	0	0	1	0	0
7	Financiële instellingen onderschrijven de UNEP FI verklaring.	0	1	0	0	1	0	0	0	0	0
8	Financiële instellingen onderschrijven de PRI verklaringen	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0
9	Financiële instellingen houden zich aan de FATF aanbevelingen.	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0
10	Financiële instellingen houden zich aan de Wolfsberg principes.	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0
11	Voor projectfinanciering werken financiële instellingen met de Equator Principles	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0

Financiële sector		Achmea	Aegon	Allianz	APG	a.s.r	Delta Lloyd	Generali	ING	Legal & General	SNS REAAL
		1	7	1	1	5	1	1	1	1	1
12	Financiële instellingen publiceren een duurzaamheidsverslag dat eventueel (een aantal) Standard Disclosures bevat uit de GRI G4 Sustainability reporting Guidelines.	1	1	0	0	1	1	0	0	1	0
13	Financiële instellingen publiceren een duurzaamheidsverslag dat is opgesteld in overeenstemming met de GRI G4 sustainability reporting Guidelines, inclusief de Financial Services Sector Disclosure (FSSD).	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0
14	Financiële instellingen integreren sociale, economische en milieucriteria in hun inkoopbeleid en –werkwijze.	1	0	0	0	1	0	0	0	0	0
15	Financiële instellingen nemen clausules over de naleving van sociale, economische en milieucriteria op in hun contracten met onderaannemers en toeleveranciers.	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0

Legenda:

1 = laagste score (geen beleid)

10 = hoogste score (best mogelijke beleid volgens deze methodologie)

n.a. = niet actief in deze sector en dus geen beleid verwacht

3.9 Woningbouw en vastgoed

3.9.1 Wat staat er op het spel?

Volgens het [Internationaal Verdrag inzake Economische, Sociale en Culturele Rechten \(UNCESCR\)](#) heeft ieder mens recht op adequate huisvesting (artikel 11). In lijn met het Ruggie Framework (zie paragraaf 2.2.2), hebben zowel de verzekeraars als de bedrijven, fondsen en instellingen waarin geïnvesteerd wordt, de verantwoordelijkheid dit mensenrecht te respecteren. Dit betekent dat woningen fatsoenlijk gebouwd moeten worden, betaalbaar moeten zijn en dat ieders woonrechten gerespecteerd moeten worden.

Daarnaast heeft de woningbouw- en vastgoedsector een grote impact op duurzaamheid. In de Europese Unie is vastgoed verantwoordelijk voor 42% van het totale energieverbruik (inclusief het elektriciteitsverbruik in gebouwen) en voor ongeveer 35% van de broeikasgasuitstoot.²⁷⁵ In Nederland is 17% van het totale energiegebruik toe te schrijven aan het gebruik van gas en elektra in huis.²⁷⁶ Hierdoor komt in Nederlandse huishoudens

38% van het energieverbruik voor rekening van 'wonen en inrichting'.²⁷⁷ Het optimaal isoleren van woningen kan in Nederland op jaarbasis 7 miljoen ton CO² besparen.²⁷⁸ De mate van duurzaamheid van vastgoed wordt primair bepaald door vier dimensies:²⁷⁹

- Energiebehoud middels energie-efficiënte oplossingen, gebruik van duurzame energiebronnen en de aanwezigheid van voldoende daglicht en natuurlijke ventilatie.
- Minder afhankelijkheid van auto's door een gebouw te plaatsen op een centrale locatie met een hoog aanbod aan openbaar vervoersdiensten.
- Werknemerswelzijn, dat wordt vergroot door de nabijheid van open ruimtes, parken, winkels en restaurants.
- Behoud van biodiversiteit in omliggende omgeving.

Ook de duurzaamheidsimpact van andere gebruikte materialen, zoals hout, cement, aluminium en koper, is van groot belang. Verantwoord ketenbeheer in de bouwsector is daarom van belang.

In 2013 is in Nederland door onder andere de overheid, maatschappelijke organisaties en financiële instellingen een [Energieakkoord voor duurzame groei](#) bereikt. Eén van de tien pijlers van het Energieakkoord gaat over [energiebesparing in de gebouwde omgeving](#). Dit houdt ondermeer in dat hypotheekverstrekkers klanten actief gaan wijzen op energiebesparende voorzieningen. Ook zullen er extra hypotheekmogelijkheden ter beschikking gesteld worden voor energiebesparende renovaties.²⁸⁰

Het [woonakkoord](#) (2013) van de Nederlandse overheid omvat maatregelen die werkgelegenheid stimuleren, energiebesparing bevorderen, starters helpen en scheefwonen tegengaan. Het akkoord behandelt onder andere de hoogte van de huur voor huurders in lage inkomensgroepen en voor gehandicapten en chronisch zieken. Ook zijn de hypotheeknormen vastgelegd en is er een investeringsfonds voor energiebesparende maatregelen ingesteld. De overheid heeft €150 miljoen ingelegd en verwacht dat dit bedrag door middelen uit de markt verviervoudigd wordt tot €600 miljoen. Zowel verhuurders als woningbezitters kunnen van het fonds gebruikmaken.²⁸¹

Verzekeraars zijn op verschillende manieren betrokken bij de woningbouw- en vastgoedsector:

- Verzekeraars investeren in bouwbedrijven, aannemers en hun toeleveranciers, projectontwikkelaars en woningcorporaties door middel van beleggingen;
- Verzekeraars financieren specifieke woningbouw- en vastgoedprojecten of beleggen in vastgoedfondsen;
- Verzekeraars beleggen in securitisaties van hypotheekleningen die door andere financiers verstrekt zijn.

Voor vastgoedinvesteringen is het verbeteren van de duurzaamheid zeer rendabel. De operationele kosten van gebouwen staan bloot aan schommelingen in energieprijzen en mogelijke belastingeffecten als gevolg van toekomstige regelgeving omtrent energieverbruik en de uitstoot van broeikasgassen.²⁸² Als vastgoed energiezuinig wordt gebouwd of aangepast, kan dit de operationele kosten met 25 tot 30% beperken.²⁸³ Bovendien wordt ingespeeld op marktontwikkelingen. De verwachting is namelijk dat de vraag naar duurzaam vastgoed de komende jaren flink zal toenemen.²⁸⁴ Daarnaast hebben energie-efficiënte gebouwen een hogere economische waarde.²⁸⁵

3.9.2 (Inter)nationale standaarden

Bij het ontwikkelen van een beleid ten aanzien van woningbouw en vastgoed kan de verzekeraar gebruik maken van de volgende internationale standaarden:

- **Duurzaam (ver)bouwen**

In de vastgoedsector wordt ook in toenemende mate gebruik gemaakt van keurmerken. BREEAM (Building Research Establishment Environmental Assessment Method) is een methodiek voor de beoordeling van de duurzaamheidsprestatie van gebouwen en gebieden, ontwikkeld door het Engelse BRE Global. [BREEAM-NL](#) is de aan de Nederlandse situatie aangepaste versie van BREEAM, ontwikkeld en beheerd door de *Dutch Green Building Council (DGBC)*. Dit is een onafhankelijke non-profit organisatie die streeft naar blijvende verduurzaming van de bebouwde omgeving in Nederland.²⁸⁶ In het certificeringstraject met behulp van BREEAM wordt niet alleen gekeken naar het energieverbruik van een pand, maar ook naar landgebruik, ecologie, het bouwproces, watergebruik, afval, vervuiling, transport, materialen, gezondheid en comfort. Binnen BREEAM zijn nu drie keurmerken operationeel:²⁸⁷

- BREEAM-NL Nieuwbouw wordt gebruikt om nieuw te bouwen gebouwen te beoordelen op hun duurzaamheidsgehalte. Het systeem maakt gebruik van kwalitatieve weging; als totaalscore krijgt een gebouw één van de volgende waarden: Pass, Good, Very Good, Excellent of Outstanding (ofwel één tot vijf sterren).
- BREEAM-NL In-Use wordt gebruikt om de duurzaamheidsprestatie van bestaande gebouwen te bepalen op drie gebieden: Gebouw, Beheer en Gebruik. Voor alle drie de onderdelen zijn ook maximaal 5 sterren (wat staat voor Pass, Good, Very Good, Excellent of Outstanding) te behalen. Deze scores staan los van elkaar, ze kunnen niet worden opgeteld of met elkaar vergeleken worden;
- BREEAM-NL Gebiedsontwikkeling wordt gebruikt om de duurzaamheidsprestatie van gebiedsontwikkelingen te bepalen. Het systeem maakt gebruik van kwalitatieve weging; als totaalscore krijgt een gebied één van de volgende waarden: Pass, Good, Very Good, Excellent of Outstanding (ofwel één tot vijf sterren).

Ook vastgoedfondsen kunnen bijdragen aan de duurzaamheid van bestaande en nieuwe woningen. Dat is een brede maatschappelijke verantwoordelijkheid, inherent aan de keuze om in de woningsector te beleggen. Voor beleggingen kan de [Global Real Estate Sustainability Benchmark](#) gevolgd worden. Deze studie heeft 543 vastgoedfondsen beoordeeld op duurzaamheidsbeleid en -implementatie. Van enkele tientallen, goed scorende fondsen zijn de scores openbaar.²⁸⁸

Greenprint Foundation is een Amerikaans samenwerkingsverband van vastgoedbedrijven die streven naar vermindering van hun klimaatimpact. In 2012 verscheen de tweede editie van het [Greenprint Performance Report](#) dat energieverbruik en CO₂-emissies van gebouwen in 44 landen met een totale oppervlakte van 75 miljoen m² meet en onderling vergelijkt.²⁸⁹

Hieruit volgen beoordelingselementen 5, 6, 7, 8, 9, 10, en 11.

- **Energie besparen**

Het [UNEP Sustainable Buildings and Construction Initiative](#) heeft een aantal beleidsopties ontwikkeld om de CO₂-uitstoot door gebouwen te verminderen. De belangrijkste zijn:²⁹⁰

- Het vergroten van de energie-efficiëntie van nieuwe en bestaande gebouwen, zowel van het gebouw zelf als van de daarin opgenomen systemen voor het regelen van warmte, ventilatie, airconditioning, etc. Van belang hierbij is dat de klimaatsystemen worden afgestemd op de structuur van het gebouw om deze optimaal te laten werken.

Daar waar gebouwen inclusief inboedel worden opgeleverd (“turn-key”), kan veel gedaan worden aan het vergroten van de energie-efficiëntie van computers, verlichting, telecommunicatiesystemen, keukenapparatuur, etc.

- Het inkopen van elektriciteit dat is opgewekt met duurzame energiebronnen of het zelf produceren van elektriciteit met bijvoorbeeld zonnepanelen. Daarnaast kunnen eisen worden gesteld aan de locatie. Als gebouwen goed bereikbaar zijn met het openbaar vervoer kan dit aanzienlijk schelen in het autoverkeer en de klimaatimpact die daarmee gepaard gaat.²⁹¹

In Nederland zijn eigenaren van woningen en andere gebouwen met ingang van 1 januari 2008 verplicht om bij verkoop of verhuur een [energielabel](#) (of *energiecertificaat*) te overhandigen, dat inzicht geeft in de energieprestaties van het betreffende gebouw. Dit label loopt van klasse A++ (heel energiezuinig) tot en met klasse G (minst energiezuinig) en geeft op basis van een berekening informatie over de hoeveelheid energie die bij normaal gebruik van het gebouw nodig is.²⁹² Vanaf 2013 moeten huizenkopers en huurders zeker kunnen zijn van de aanwezigheid van een energielabel bij hun nieuwe woning: zonder het energielabel kan de woning dan niet verkocht worden en hoeven huurders minder huur te betalen.²⁹³

De [CO₂-Prestatieladder](#) is een Nederlands instrument om bouw- en infrastructuurbedrijven die deelnemen aan aanbestedingen te stimuleren tot CO₂-bewust handelen in de eigen bedrijfsvoering en bij de uitvoering van projecten. Het gaat daarbij met name om energiebesparing, het efficiënt gebruik maken van materialen en het gebruik van duurzame energie. De CO₂-Prestatieladder wordt beheerd door de Stichting Klimaatvriendelijk Aanbesteden en Ondernemen. De [in 2012 gelanceerde update sluit](#) goed aan bij het Besluit Aanbestedingsregels voor Overheidsopdrachten. Ook hebben de eerdere ervaringen geleid tot verbeteringen en verduidelijkingen.²⁹⁴

Hieruit volgen beoordelingselementen 3 en 4.

- **Gecertificeerd hout**

In de bouw wordt veel hout gebruikt. Gebruik van gecertificeerd hout garandeert dat het gebruikte hout geproduceerd wordt op een duurzame manier, met behoud van biodiversiteit en goede sociale criteria, geproduceerd. Ook wordt daarmee de rol van bossen bij de opslag van koolstof beschermd. Het is daarom van belang dat bouwbedrijven gecertificeerd zijn volgens de FSC [Chain of Custody](#) of gelijkwaardige criteria en dat zij slechts gecertificeerd hout gebruiken. Het FSC keurmerk heeft de voorkeur. De toetsingscommissie [TPAC](#) beoordeelt in Nederland of andere keurmerken aan FSC gelijkwaardige garanties geven over de kwaliteit van de houtproductie.

Hieruit volgt beoordelingselement 1.

- **Fundamentele arbeidsrechten**

Het naleven van fundamentele arbeidsrechten is een grote uitdaging in de bouw. De belangrijkste standaard op dit gebied is de [ILO Declaration on Fundamental Principles and Rights at Work](#) uit 1998, waarin de ILO vier fundamentele principes en rechten op het werk vaststelde:

- Vrijheid van vereniging en respecteren van het recht op collectieve onderhandeling;²⁹⁵
- Het verbod op alle vormen van gedwongen arbeid;²⁹⁶
- Het verbod op kinderarbeid;²⁹⁷

- Het verbod op discriminatie (op grond van etniciteit, geslacht of sociale afkomst) met betrekking tot het aanbieden van werk of specifieke functies.²⁹⁸

Hieruit volgt beoordelingselement 2.

- **Duurzame wederopbouw na rampen**

Het [UNEP Sustainable Buildings and Construction Initiative](#) heeft in 2012 een handleiding opgesteld voor duurzame wederopbouw van huizen na rampen. De [Sustainable Reconstruction in Disaster-Affected Countries](#)-handleiding vraagt van bedrijven die betrokken zijn bij wederopbouw om rekening te houden met broeikasgasemissies en energie efficiëntie. Daarbij wordt er ook gewezen op de sociale en economische dimensies van wederopbouw. Het gaat hierbij onder andere over arbeidsplaatsen voor de lokale bevolking en betaalbaarheid van de woningen.²⁹⁹

Hieruit volgt beoordelingselement 12.

- **Goed verhuurderschap**

Van woningcorporaties en commerciële vastgoedverhuurders mag *goed verhuurderschap* verwacht worden. Dat bestaat volgens de [Nederlandse Woonbond](#) uit vier elementen, waarvan er twee in de Nederlandse wet zijn opgenomen:

- De verhuurder houdt zich aan de huur(prijs)wet- en regelgeving;
- De verhuurder houdt zich aan de Wet op het Overleg huurders-verhuurders: Commerciële verhuurders met 25 of meer woningen en woningcorporaties zijn wettelijk verplicht om geregeld overleg te voeren met hun huurders. Huurdersorganisaties en bewonerscommissies hebben recht op informatie van de verhuurder, bijvoorbeeld over zijn plannen voor de komende jaren. Ook moet de verhuurder minimaal 1 keer per jaar overleg met hen voeren. Dit is vastgelegd in de Wet op het overleg huurders verhuurder, ook wel [Overlegwet](#) genoemd. Huurdersorganisaties en bewonerscommissies hebben de volgende [rechten](#): informatierecht, overlegrecht, adviesrecht en agenderingsrecht over het algemene beleid op portefeuilleniveau. Bewonerscommissies voeren overleg met de verhuurder over specifieke zaken rond hun wooncomplex, bijvoorbeeld verkoop, renovatie of het servicekostenpakket. Voor wijziging van het servicekostenpakket heeft een verhuurder instemming nodig van de huurdersorganisatie of bewonerscommissie. rechten van huurdersorganisaties en bewonerscommissies. [Geschillen](#) over het overleg tussen huurders en verhuurders kunnen sinds 1 januari 2012 worden voorgelegd aan de Huurcommissie. Een geschil kan bijvoorbeeld gaan over de manier waarop de verhuurder het overleg met de huurdersorganisatie heeft gevoerd, de gevolgde procedure of een vergoeding voor gemaakte kosten. Ook als de verhuurder afwijkt van een advies van de huurdersorganisatie of bewonerscommissie, kan een procedure gestart worden;
- De verhuurder draagt zorg voor goed onderhoud van de woningen;
- De verhuurder draagt zorg voor een goede dienstverlening aan de huurders (klanttevredenheid) en een goede bejegening.

Goed verhuurderschap is niet alleen relevant voor de Nederlandse markt. Ook bij investeringen in woningcorporaties en commerciële vastgoedverhuurders in het buitenland mag *goed verhuurderschap* verwacht worden.

Hieruit volgt beoordelingselement 13.

- **Herhuisvesting**

Bouwbedrijven en woningbouworganisaties dienen rekening te houden met de herhuisvesting van bewoners die hun woning kwijtraken als gevolg van nieuwe bouwactiviteiten. De Verenigde Naties hanteren een verbod op gedwongen vertrek uit een woning, afgeleid van het mensenrecht op een adequate huisvesting.³⁰⁰ In 2007 heeft de speciale VN-rapporteur voor mensenrechten een document opgesteld waarin wordt aangegeven hoe bedrijven en overheden moeten omgaan met herhuisvesting. In [Basic Principles and Guidelines on Development-based Evictions and Displacement](#) beschrijft de VN-rapporteur onder andere strategieën die gedwongen vertrek uit woningen moet voorkomen. Mochten er toch gedwongen verwijderingen plaatsvinden, dan geeft het document richtlijnen voor opvang en herhuisvesting.³⁰¹ Het is hierbij van belang dat niet alleen bedrijven die betrokken zijn bij woningbouw aan deze standaarden voldoen, maar ook bedrijven die betrokken zijn bij de sloop van woningen. Bouwbedrijven die bestaande woningen slopen of bouwen op grond die is vrijgekomen door de sloop van woningen, dienen ook aan de VN-standaard te voldoen.

Hieruit volgt beoordelingselement 14.

- **Transparant rapporteren**

In september 2011 publiceerde het [Global Reporting Initiative](#) aanvullende richtlijnen voor bouwbedrijven en vastgoedondernemingen. In het [Construction and Real Estate Sector Supplement \(CRESS\)](#) staan aanbevelingen om te rapporteren over hun uitstoot van CO₂, het beheer en de sanering van verontreinigde grond, en uitbesteding van werkzaamheden.³⁰²

Hieruit volgen beoordelingselementen 15 en 16.

3.9.3 Inhoud van een goed beleid

Voor een verzekeraar die actief is in de woningbouw- en vastgoedsector, is een goed beleid op het gebied van woningbouw en onroerend goed van groot belang. De volgende elementen zijn voor een dergelijk beleid cruciaal:

1. Bouwbedrijven zijn gecertificeerd volgens de FSC chain of custody of gelijkwaardige criteria en gebruiken slechts gecertificeerd hout.
2. Bouwbedrijven respecteren ILO's Fundamentele Principes en Rechten op het Werk.
3. Nieuwe woningen hebben minimaal een Energielabel A++.
4. Gerenoveerde woningen krijgen een Energielabel A, of een energielabel dat minstens twee klassen hoger ligt dan voor de renovatie.
5. Verkopers van securitisaties hebben een beleid om het verstrekken van hypotheekleningen aan particulieren te laten bijdragen aan het verduurzamen van de bestaande woningvoorraad en nieuwe woningen.
6. Woningbouwcorporaties hebben een beleid om de bestaande woningvoorraad en nieuwe woningen te verduurzamen.
7. Nieuw vastgoed van projectontwikkelaars en woningbouwcorporaties voldoet minimaal aan de "Good" eisen van BREEAM-NL Nieuwbouw.
8. Nieuw vastgoed van projectontwikkelaars en woningbouwcorporaties voldoet minimaal aan de "Very Good" eisen van BREEAM-NL Nieuwbouw.
9. Gerenoveerd vastgoed voldoet minimaal aan de "Good" eisen voor Asset, Beheer en Gebruik van BREEAM-NL In-Use.
10. Gebiedsontwikkelingen van projectontwikkelaars en woningbouwcorporaties voldoet minimaal aan de "Very Good" eisen van BREEAM-NL Gebiedsontwikkeling.

11. Vastgoedfondsen scoren minimaal 70 punten in de Global Real Estate Sustainability Benchmark.
12. Bedrijven houden bij de wederopbouw van woningen rekening met duurzaamheid volgens de richtlijnen van UNEP SBCI's Sustainable Reconstruction in Disaster-Affected Countries.
13. Woningbouwcorporaties, commerciële verhuurders en vastgoedondernemingen tonen zich goede verhuurders.
14. Bouwbedrijven en woningbouwcorporaties voorkomen gedwongen vertrek uit woningen of verzorgen adequate herhuisvesting voor bewoners die hun woning kwijtraken.
15. Beursgenoteerde bouwbedrijven en vastgoedondernemingen publiceren een duurzaamheidsverslag dat eventueel (een aantal) Standard Disclosures bevat uit de GRI G4 Sustainability Reporting Guidelines.
16. Beursgenoteerde bouwbedrijven en vastgoedondernemingen publiceren een duurzaamheidsverslag dat is opgesteld in overeenstemming met de GRI G4 Sustainability Reporting Guidelines, inclusief de Construction and Real Estate Sector Disclosure (CRESD).
17. Bedrijven integreren sociale, economische en milieucriteria in hun inkoopbeleid en -werkwijze.^{xxi}
18. Bedrijven nemen clausules over de naleving van sociale, economische en milieucriteria op in hun contracten met onderaannemers en toeleveranciers.

3.9.4 Beoordeling en overzicht beleidsscores

Hierboven zijn 18 elementen geformuleerd die volgens de Eerlijke Verzekeringswijzer in het beleid op het gebied van woningbouw en vastgoed opgenomen zouden moeten zijn.

De score van de verzekeraar is bepaald door het aantal elementen dat is opgenomen in het beleid te delen door 1,8. De uitkomst is afgerond tot een heel getal op een schaal van 1 tot 10. De laagst mogelijke score daarbij is 1. Zie voor een uitgebreide uitleg paragraaf 1.3.2. Een meer gedetailleerd overzicht van de scores van de tien onderzochte verzekeraarsgroepen op dit thema vindt u in Tabel 20.

Tabel 20 Beleidsscores Woningbouw en vastgoed

Woningbouw en vastgoed		Achmea	Aegon	Allianz	APG	a.s.r	Delta Lloyd	Generali	ING	Legal & General	SNS REAAL
		3	2	1	1	5	1	1	1	1	1
1	Bouwbedrijven zijn gecertificeerd volgens de FSC chain of custody of gelijkwaardige criteria en gebruiken slechts gecertificeerd hout	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0
2	Bouwbedrijven respecteren ILO's Fundamentele Principes en Rechten op het Werk.	1	1	0	1	1	0	0	1	0	1

^{xxi} Als een verzekeraar geen specifiek sectorbeleid heeft of dit niet noemt in het sectorbeleid en dat wel doet in het themabeleid voor ten minste 3 thema's dan voldoet het beleid ook aan dit element bij de sectoren.

Woningbouw en vastgoed		Achmea	Aegon	Allianz	APG	a.s.r	Delta Lloyd	Generali	ING	Legal & General	SNS REAAL
		3	2	1	1	5	1	1	1	1	1
3	Nieuwe woningen hebben minimaal een Energielabel A++.	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
4	Gerenoveerde woningen krijgen een Energielabel A, of een energielabel dat minstens twee klassen hoger ligt dan voor de renovatie.	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
5	Verkopers van securitisaties hebben een beleid om het verstrekken van hypotheekleningen aan particulieren te laten bijdragen aan het verduurzamen van de bestaande woningvoorraad en nieuwe woningen.	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
6	Woningbouwcorporaties hebben een beleid om de bestaande woningvoorraad en nieuwe woningen te verduurzamen	1	0	1	0	0	0	0	0	0	0
7	Nieuw vastgoed van projectontwikkelaars en woningbouwcorporaties voldoet minimaal aan de "Good" eisen van BREEAM-NL Nieuwbouw	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0
8	Nieuw vastgoed van projectontwikkelaars en woningbouwcorporaties voldoet minimaal aan de "Very Good" eisen van BREEAM-NL Nieuwbouw	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0
9	Gerenoveerd vastgoed voldoet minimaal aan de "Good" eisen voor Asset, Beheer en Gebruik van BREEAM-NL In-Use.	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0
10	Gebiedsontwikkelingen van projectontwikkelaars en woningbouwcorporaties voldoet minimaal aan de "Very Good" eisen van BREEAM-NL Gebiedsontwikkeling	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0
11	Vastgoedfondsen scoren minimaal 70 punten in de Global Real Estate Sustainability Benchmark	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0

Woningbouw en vastgoed		Achmea	Aegon	Allianz	APG	a.s.r	Delta Lloyd	Generali	ING	Legal & General	SNS REAAL
		3	2	1	1	5	1	1	1	1	1
12	Bedrijven houden bij de wederopbouw van woningen rekening met duurzaamheid volgens de richtlijnen van UNEP SBCI's Sustainable Reconstruction in Disaster-Affected Countries.	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
13	Woningbouwcorporaties, commerciële verhuurders en vastgoedondernemingen tonen zich goede verhuurders.	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
14	Bouwbedrijven en woningbouwcorporaties voorkomen gedwongen vertrek uit woningen of verzorgen adequate herhuisvesting voor bewoners die hun woning kwijtraken.	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0
15	Beursgenoteerde bouwbedrijven en vastgoedondernemingen publiceren een duurzaamheidsverslag dat eventueel (een aantal) Standard Disclosures bevat uit de GRI G4 Sustainability Reporting Guidelines.	1	1	0	0	1	0	0	0	1	0
16	Beursgenoteerde bedrijven en vastgoedondernemingen publiceren een duurzaamheidsverslag dat is opgesteld in overeenstemming met de GRI G4 Sustainability Reporting Guidelines, inclusief de Construction and Real Estate Sector Disclosure (CRESO).	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0
17	Bedrijven integreren sociale, economische en milieucriteria in hun inkoopbeleid en -werkwijze	1	0	0	0	1	0	0	0	0	0
18	Bedrijven nemen clausules over de naleving van sociale, economische en milieucriteria op in hun contracten met onderaannemers en toeleveranciers	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0

Legenda:

1 = laagste score (geen beleid)

10 = hoogste score (best mogelijke beleid volgens deze methodologie)

n.a. = niet actief in deze sector en dus geen beleid verwacht

Hoofdstuk 4 Vermogensbeheer

4.1 Wat staat er op het spel?

Verzekeraars helpen bedrijven en overheden niet alleen aan kapitaal voor hun activiteiten door middel van verzekeringsbeleggingen (zie paragraaf 1.2.1), hebben ook een of meerdere dochterbedrijven die zich bezig houden met vermogensbeheer. Deze vermogensbeheerders beleggen in aandelen, bedrijfs- en staatsobligaties en andere soorten beleggingen namens de verzekeraars met de betaalde premies en ook met geld van particuliere beleggers, pensioenfondsen en andere klanten. Voor deze vermogensbeheeractiviteiten hanteren verzekeraars niet altijd hetzelfde beleid als voor de verzekeringsbeleggingen.

De voor eigen rekening en risico beleggende klanten van verzekeraars lopen over het algemeen meer risico dan de 'gewone' verzekeringnemers, maar daar staat tegenover dat het verwachte rendement hoger is. Deze beleggers kunnen bovendien beter bepalen waarin hun geld geïnvesteerd wordt. Zo kunnen zij kiezen uit het aanbod van (reguliere en ook bijvoorbeeld duurzame) beleggingsfondsen die de verzekeraar aanbiedt. Om die reden vinden sommige verzekeraars het niet nodig om op alle vermogensbeheeractiviteiten een 'verantwoord beleggingsbeleid' toe te passen: de beleggende klanten die dat belangrijk vinden kunnen terecht bij de duurzame fondsen die de verzekeraar aanbiedt, zo is dan de redenering. Ook kan het zijn dat de institutionele klanten van de vermogensbeheerder, bijvoorbeeld pensioenfondsen, een eigen (maatschappelijk verantwoord) beleggingsbeleid hebben.

De Eerlijke Verzekeringswijzer richt zich in de eerste plaats op particulieren die een verzekering bij een verzekeraar hebben. Voor hen is het vooral van belang welk beleid de verzekeraar voert voor de geïnvesteerde verzekeringspremies. Omdat hun geld meestal door deze vermogensbeheerdochters beheerd wordt is het beleid dat de dochterbedrijven van de verzekeraars voeren voor vermogensbeheer ook relevant voor de premiebetalers. Verder zullen ze van hun verzekeraar verwachten dat deze in alle opzichten verantwoord opereert. Dus óók op het terrein van vermogensbeheer voor derden, al gaat het daarbij niet om investeringen met hun eigen premies.

Bij de beslissing om ook het beleid voor vermogensbeheer voor derden te beoordelen, was het voor de organisaties achter de Eerlijke Verzekeringswijzer van groot belang dat de meeste verzekeraars via hun vermogensbeheeractiviteiten een rol kunnen spelen bij het tot stand brengen van een rechtvaardige en duurzame wereld. Vermogensbeheerders kunnen keuzes maken welke beleggingen ze aan hun klanten aanbieden, keuzes die gevolgen kunnen hebben voor de beschikbaarheid van kapitaal voor bedrijven en overheden.

Principieel vindt de Eerlijke Verzekeringswijzer dat van de verzekeraars verwacht mag worden dat ze ook in hun vermogensbeheeractiviteiten verantwoord handelen.

4.2 (Internationale) standaarden

Kenmerkend voor een verantwoorde vermogensbeheerder is dat niet alleen financiële criteria, maar ook sociale, bestuurs en milieu-aspecten meegenomen worden in het beleggingsbeleid. Deze milieu-, sociale en bedrijfsbestuuraspecten worden ook wel ESG (Environmental, Social, Governance)-criteria genoemd. Verantwoord beleid van een vermogensbeheerder gaat echter verder dan het toevoegen van ESG-criteria aan het selectieproces.

Een vermogensbeheerder kan door een actieve aandeelhouder te zijn, bedrijven in de portefeuille stimuleren beleid of gedragingen aan te passen. Ook hier is het belangrijk dat ESG-aspecten onderdeel zijn van de actieve aandeelhoudersstrategie van de vermogensbeheerder. Twee veel voorkomende instrumenten in dit kader zijn stemmen en engagement.

Door middel van een Algemene Vergadering van Aandeelhouders (AVA) voldoet de directie van een onderneming aan de verplichting om eenmaal per jaar verantwoording en rekenschap af te leggen aan haar aandeelhouders. Een vermogensbeheerder kan als aandeelhouder met zijn stemrecht invloed uitoefenen op de (verantwoorde) koers van de bedrijven in de portefeuille. Een verantwoord stembeleid is hierin leidend.

Een andere vorm van actief aandeelhouderschap is engagement. Hierbij gaat de vermogensbeheerder het gesprek aan met bedrijven in zijn portefeuille, om ze stimuleren om hun beleid of gedragingen aan te passen.

De Principles for Responsible Investment (PRI) zijn in 2006 geïntroduceerd als een vrijwillig raamwerk voor beleggers om ESG-aspecten in hun besluitvormings- en beleggingspraktijk te integreren en hun doelstellingen beter in overeenstemming te brengen met die van de samenleving als geheel. Binnen zes jaar is het aantal partijen dat deze PRI onderschrijft enorm gegroeid. De PRI zijn inmiddels door 1.220 institutionele beleggers (pensioenfondsen, verzekeraars en vermogensbeheerder) ondertekend.³⁰³

Samen beheren deze partijen een belegd vermogen van meer dan US\$ 34.000 miljard.³⁰⁴ Veel van de ondertekenaars zijn dochter- of zusterbedrijven van grote internationale financiële instellingen.³⁰⁵

De PRI worden wereldwijd erkend als de standaard voor ESG-vraagstukken. Zodoende vormt de ondertekening en implementatie van deze principes een geschikte graadmeter voor de beoordeling van de vermogensbeheeractiviteiten van verzekeraars. De PRI bevatten zelf geen ESG-criteria, maar de ondertekening van de PRI weerspiegelt een inspanningsverplichting om dergelijke criteria daadwerkelijk in het gevoerde beleggingsbeleid te integreren.

Daarnaast onderzoekt en beoordeelt de PRI-organisatie jaarlijks de wijze waarop de ondertekenaars van de PRI de zes principes implementeren, dat wil zeggen in hoeverre vermogensbeheerders ESG-aspecten in hun beleggingsbeslissingen opnemen en hier transparant over rapporteren.

Dit doet de PRI op basis van een uitgebreide survey die ondertekenaars verplicht zijn zelf in te vullen. Deze survey gaat in op een breed repertoire aan mogelijke diensten en beleggingscategorieën. Vermogensbeheerders krijgen per principe een score. Deze scores zijn zogenaamde *kwartielcores*, die aangeven hoe de ondertekenaar het doet in vergelijking met zijn medeondertekenaars. Een score in het eerste kwartiel betekent dat de ondertekenaar ESG-factoren relatief goed heeft geïntegreerd. Deze vergelijking van vermogensbeheerders leidt tot een jaarlijks rapport waarin de algehele voortgang van de vermogensbeheerders beschreven wordt.

Vanuit het oogpunt van de transparantie roept de PRI vermogensbeheerders op hun ingevulde survey op de eigen website en op de PRI-website te publiceren. Daarnaast is het een teken van transparante bedrijfsvoering wanneer een vermogensbeheerder de uiteindelijke beoordeling op de eigen website publiceert.

Moeilijkheid bij de beoordeling van het beleid voor vermogensbeheer is dat verzekeraars vrijwel nooit een gemeenschappelijk beleid hebben voor al hun vermogensbeheeractiviteiten. Dit komt door de structuur van de organisatie. Verzekeraars hebben vaak verschillende dochters op het gebied van vermogensbeheer, ieder met hun eigen beleid. Vaak is er ook specifiek beleid gekoppeld aan een specifiek product, zoals een beleggingsfonds of een mandaat. Zo zijn er honderden of duizenden verschillende beleggingsproducten met in theorie allemaal hun eigen beleid.

Om de reikwijdte van het verantwoord beleggingsbeleid te kunnen meenemen in de beoordeling wordt door de Eerlijke Verzekeringswijzer gekeken naar het totaal beheerd vermogen waarop een verantwoord beleggingsbeleid van toepassing is.

Verder beoordeelt de Eerlijke Verzekeringswijzer of het vermogensbeheerbeleid voor belangrijke sectoren en thema's coherent is met het beleid voor geïnvesteerde verzekeringspremies. Ook wordt beoordeeld in hoeverre de vermogensbeheerder specifiek beleid heeft opgesteld voor verschillende beleggingscategorieën als aandelen, bedrijfsobligaties, staatsobligaties en vastgoed.

4.3 Inhoud van een goed vermogensbeheerbeleid

Op basis van bovenstaande overwegingen zijn 20 elementen voor een goed beleid voor vermogensbeheer opgesteld:

1. Alle vermogensbeheerder binnen de groep ondertekenen de PRI.
2. De zes PRI-scores van de vermogensbeheerder vallen in het eerste kwartiel.
3. De zes PRI-score van de vermogensbeheerders vallen in het eerste of tweede kwartiel.
4. De vermogensbeheerder publiceert zijn PRI survey zowel op zijn website als op de website van de PRI.
5. De vermogensbeheerder past een selectiebeleid waarin ESG-criteria zijn opgenomen toe op aandelenbeleggingen.
6. De vermogensbeheerder past een selectiebeleid waarin ESG-criteria zijn opgenomen toe op vastrentende waarden als staatsleningen en bedrijfsobligaties.
7. De vermogensbeheerder past een selectiebeleid waarin ESG-criteria zijn opgenomen toe op vastgoedbeleggingen.
8. De vermogensbeheerder past een selectiebeleid waarin ESG-criteria zijn opgenomen toe op haar externe fondsenaanbod.
9. De vermogensbeheerder past een selectiebeleid waarin ESG-criteria zijn opgenomen toe op meer dan 80% van het beheerde vermogen (AuM).
10. De vermogensbeheerder integreert ESG criteria in het selectiebeleid van nieuwe vermogensbeheerders.
11. De vermogensbeheerder verwacht van haar bestaande externe vermogensbeheerders dat ze de ESG criteria uit het beleid hanteren.
12. De vermogensbeheerder heeft een stembeleid ontwikkeld waarin milieucriteria, sociale criteria en bedrijfsbestuur-criteria opgenomen zijn.
13. De vermogensbeheerder oefent stemrecht uit op minimaal 80% van de aandeelhoudersvergaderingen van bedrijven waarvan de vermogensbeheerder aandelen bezit.
14. De vermogensbeheerder heeft een beleid opgesteld met betrekking tot engagementactiviteiten, waarin ESG-criteria opgenomen zijn.
15. De vermogensbeheerder publiceert zijn engagementsresultaten in een publiek rapport.
16. Het beleid voor vermogensbeheeractiviteiten voldoet voor ten minste één thema of sector aan 60% van de elementen die voor de betreffende sector of het betreffende thema geformuleerd zijn door de Eerlijke Verzekeringswijzer;

17. Het beleid voor vermogensbeheeractiviteiten bevat voor ten minste de helft van de thema's en sectoren die door de Eerlijke Verzekeringswijzer worden beoordeeld 60% van de elementen geformuleerd door de Eerlijke Verzekeringswijzer;
18. Voor alle thema's die door de Eerlijke Verzekeringswijzer worden beoordeeld, bevat het beleid voor vermogensbeheeractiviteiten 60% van de elementen geformuleerd door de Eerlijke Verzekeringswijzer;
19. Het beleid voor vermogensbeheer activiteiten voldoet voor tenminste één thema of sector aan 90% van de elementen die voor de betreffende sector of het betreffende thema geformuleerd zijn door de Eerlijke Verzekeringswijzer;
20. Het beleid voor vermogensbeheeractiviteiten bevat voor tenminste de helft van de thema's en sectoren die door de Eerlijke Verzekeringswijzer worden beoordeeld 90% van de elementen geformuleerd door de Eerlijke Verzekeringswijzer;
21. Voor alle thema's die door de Eerlijke Verzekeringswijzer worden beoordeeld, bevat het beleid voor vermogensbeheeractiviteiten 90% van de elementen geformuleerd door de Eerlijke Verzekeringswijzer.

4.3.1 Beoordeling en overzicht beleidsscores

Hierboven zijn 21 elementen geformuleerd die volgens de Eerlijke Verzekeringswijzer in het beleid op het gebied van vermogensbeheer opgenomen zouden moeten zijn.

De score van de verzekeraar is bepaald door het aantal elementen dat is opgenomen in het beleid te delen door 2,1. De uitkomst is afgerond tot een heel getal op een schaal van 1 tot 10. De laagst mogelijke score daarbij is 1. Zie voor een uitgebreide uitleg paragraaf 1.3.2. Een meer gedetailleerd overzicht van de scores van de tien onderzochte verzekeraarsgroepen op dit thema vindt u in Tabel 21.

Tabel 21 Beleidsscores Vermogensbeheer

Vermogensbeheer		Achmea	Aegon	Allianz	APG	a.s.r	Delta Lloyd	Generali	ING	Legal & General	SNS REAAL
		6	6	3	7	7	3	3	4	2	8
1	Alle vermogensbeheerders binnen de verzekeraar ondertekenen de PRI.	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
2	De zes PRI-scores van de vermogensbeheerder vallen in het eerste kwartiel.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.
3	De zes PRI-score van de vermogensbeheerders vallen in het eerste of tweede kwartiel.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.
4	De vermogensbeheerder publiceert zijn PRI survey zowel op zijn website als op de website van de PRI.	0	1	0	1	0	0	0	0	0	1
5	De vermogensbeheerder past een selectiebeleid waarin ESG-criteria zijn opgenomen toe op aandelenbeleggingen.	1	1	1	1	1	1	1	1	n.a.	1

Vermogensbeheer		Achmea	Aegon	Allianz	APG	a.s.r	Delta Lloyd	Generali	ING	Legal & General	SNS REAAL
		6	6	3	7	7	3	3	4	2	8
6	De vermogensbeheerder past een selectiebeleid waarin ESG-criteria zijn opgenomen toe op vastrentende waarden als staatsleningen en bedrijfsobligaties.	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
7	De vermogensbeheerder past een selectiebeleid waarin ESG-criteria zijn opgenomen toe op vastgoedbeleggingen.	1	1	1	1	1	1	0	1	0	1
8	De vermogensbeheerder past een selectiebeleid waarin ESG-criteria zijn opgenomen toe op haar externe fondsenaanbod	n.a.	1	1	1	1	n.a.	0	1	0	1
9	De vermogensbeheerder past een selectiebeleid waarin ESG-criteria zijn opgenomen toe op meer dan 80% van het beheerde vermogen (AuM)	0	0	0	1	1	0	0	0	0	1
10	De vermogensbeheerder integreert ESG criteria in het selectiebeleid van nieuwe vermogensbeheerders.	1	1	0	1	1	n.a.	0	0	0	1
11	De vermogensbeheerder verwacht van haar bestaande externe vermogensbeheerders dat ze de ESG criteria uit het beleid hanteren.	1	0	0	1	1	n.a.	0	0	0	1
12	De vermogensbeheerder heeft een stembeleid ontwikkeld waarin milieucriteria, sociale criteria en bedrijfsbestuur-criteria opgenomen zijn	1	1	1	1	1	0	1	1	0	1
13	De vermogensbeheerder oefent stemrecht uit op minimaal 80% van de aandeelhoudersvergaderingen van bedrijven waarvan de vermogensbeheerder aandelen bezit.	0	0	0	1	0	0	0	0	0	1
14	De vermogensbeheerder heeft een beleid opgesteld met betrekking tot engagementactiviteiten, waarin ESG-criteria opgenomen zijn	1	1	0	1	1	1	1	0	0	1
15	De vermogensbeheerder publiceert zijn engagementsresultaten in een publiek rapport	1	1	0	1	0	0	0	1	1	1

Vermogensbeheer		Achmea	Aegon	Allianz	APG	a.s.r	Delta Lloyd	Generali	ING	Legal & General	SNS REAAL
		6	6	3	7	7	3	3	4	2	8
16	Het beleid voor vermogensbeheeractiviteiten voldoet voor ten minste één thema of sector aan 60% van de elementen die voor de betreffende sector of het betreffende thema geformuleerd zijn door de Eerlijke Verzekeringswijzer	1	1	0	0	1	0	0	0	1	1
17	Het beleid voor vermogensbeheeractiviteiten bevat voor ten minste de helft van de thema's en sectoren die door de Eerlijke Verzekeringswijzer worden beoordeeld 60% van de elementen geformuleerd door de Eerlijke Verzekeringswijzer	0	1	0	0	1	0	0	0	0	1
18	Voor alle thema's die door de Eerlijke Verzekeringswijzer worden beoordeeld, bevat het beleid voor vermogensbeheeractiviteiten 60% van de elementen geformuleerd door de Eerlijke Verzekeringswijzer	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
19	Het beleid voor vermogensbeheer activiteiten voldoet voor tenminste één thema of sector aan 90% van de elementen die voor de betreffende sector of het betreffende thema geformuleerd zijn door de Eerlijke Verzekeringswijzer	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0
20	Het beleid voor vermogensbeheeractiviteiten bevat voor tenminste de helft van de thema's en sectoren die door de Eerlijke Verzekeringswijzer worden beoordeeld 90% van de elementen geformuleerd door de Eerlijke Verzekeringswijzer	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
21	Voor alle thema's die door de Eerlijke Verzekeringswijzer worden beoordeeld, bevat het beleid voor vermogensbeheeractiviteiten 90% van de elementen geformuleerd door de Eerlijke Verzekeringswijzer	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0

Legenda:

1 = laagste score (geen beleid)

10 = hoogste score (best mogelijke beleid volgens deze methodologie)

n.a. = niet actief in deze sector en dus geen beleid verwacht

Hoofdstuk 5 Beoordeling van het beleid van de tien verzekeraars

5.1 Achmea

5.1.1 Profiel

Achmea Holding N.V. is de grootste verzekeraar van Nederland. Achmea verzekert ruim 7 miljoen klanten voor schade, zorg en inkomen met de merken: Achmea, Agis, Avéro, Centraal Beheer, FBTO, Interpolis, Zilveren Kruis, Syntrus, Inshared, OZF, Prolife en Woonfonds.³⁰⁶ Behalve in Nederland is Achmea ook actief in 7 andere Europese landen. Achmea verleent ook bancaire en hypothecaire diensten, onder de merknamen Achmea, Centraal Beheer, FBTO en Staalbankiers.³⁰⁷ De premieomzet in 2012 bedroeg € 20,4 miljard, waarvan € 13,5 miljard bestond uit premies voor zorgverzekeringen en € 1,2 miljard buiten Nederland werd verdiend.³⁰⁸ Achmea keerde in 2012 € 19,3 miljard uit.³⁰⁹

De aandelen van Achmea zijn grotendeels in bezit van twee partijen: de Vereniging Achmea is in bezit van 65% van de aandelen en de Rabobank is eigenaar van 29% van de aandelen.³¹⁰

Eind 2012 had Achmea een balanstotaal met een omvang van € 94,8 miljard. Daarvan bestond € 84,6 miljard uit verzekeringsbeleggingen en bankleningen, als volgt verdeeld over de verschillende investeringscategorieën:³¹¹

- Beleggingen voor eigen risico van polishouders, vooral in aandelen en obligaties: 30%
- Staatsobligaties: 26%
- Hypotheekleningen: 19%
- Bedrijfsobligaties: 14%
- Deposito's bij banken: 3%
- Derivaten: 3%
- Onroerend goed: 2%
- Aandelen: 1%
- Alternatieve beleggingen: 1%

Achmea is ook actief op het gebied van vermogensbeheer. Dochterbedrijf Syntrus Achmea beheerde eind 2012 € 63,7 miljard voor institutionele beleggers(pensioenfondsen) en dochterbedrijf Staalbankiers beheerde € 1,9 miljard voor vermogende particulieren.³¹²

5.1.2 Overzicht duurzaamheidsbeleid

Achmea omschrijft haar eigen duurzaamheidsbeleid als volgt:³¹³

“Verantwoord beleggen is onderdeel van het MVO-beleid van Achmea. Dit beleid richt zich op de drie rollen die Achmea heeft in de samenleving:

- Als verzekeraar en institutioneel belegger: ‘Ons werk’.
- Als kantoororganisatie en werkgever: ‘Ons bedrijf’.
- Als speler in de samenleving: ‘Onze wereld’.

Verantwoord beleggen past binnen de pijler ‘Ons werk’. Als institutioneel belegger oefent Achmea met haar beleid invloed uit op het gedrag van ondernemingen waarin we beleggen. We stimuleren hen om duurzaam en verantwoord te ondernemen, door afspraken te maken over criteria op het gebied van milieu, maatschappij en bestuur.”

Met behulp van het beleid voor verantwoord beleggen analyseert Achmea de bedrijven waarin ze belegt. Het beleggingsbeleid van Achmea bestaat verder uit het uitsluiten van bedrijven die stelselmatig de principes van het UN Global Compact schenden. Dit is afgelopen jaar verder uitgebreid met de uitsluiting van producenten van kernwapens en tabak. Tevens heeft Achmea een programma voor 'enhanced engagement'. Issues die in specifieke sectoren spelen worden vooral via dit programma bij de betreffende ondernemingen geadresseerd. Afgelopen jaar is vooral de beoordeling van de engagementtrajecten die Achmea voert met ondernemingen die structureel fundamentele rechten en principes schenden, verder aangescherpt. Voor en na het traject laat zij een onafhankelijke partij de nagestreefde verbeterdoelen en resultaten beoordelen. Het komende jaar zullen beleidsverbeteringen erop gericht zijn om het integreren van ESG-criteria in het besluitvormingsproces van de selectie van beleggingen te verbreden naar alle vermogensbeheerders van Achmea en om de overkoepelende filosofie voor verantwoord beleggen nader uit te werken.

Achmea en investeringsmaatschappij Life Sciences Partners (LSP) hebben begin 2012 het LSP-Health Economics Fund (LSP-HEF) opgericht. Achmea heeft € 50 mln. voor deze activiteit beschikbaar gesteld.³¹⁴ Verder stimuleert Achmea, via haar dochter Achmea Zorgparticipaties BV, initiatieven in de zorg, door jonge startende ondernemingen met veelbelovende plannen om de gezondheidszorg te verbeteren financieel te steunen. Ook wordt € 63 miljoen onder het hoofd Impact Investing belegd via alternatieve investeringen in schone technologie en microfinance.

Begin 2014 zijn de 'Engagement Guidelines' van Achmea verbeterd. Hierdoor is de score bij veel thema's en sectoren hoger dan in 2013.

Achmea heeft de volgende collectieve beleidsverklaringen ondertekend:

- UN Principles for Responsible Investment

5.1.3 Overzicht beleidsscores

Een meer gedetailleerd overzicht van de scores voor het door Achmea gepubliceerde beleid per thema en sector vindt u in Tabel 22.

Tabel 22 Beleidsscores Achmea

Thema / Sector	Beleidsstuk	Score	Toelichting
Klimaatverandering	CSR report 2012 / Engagement Guidelines Achmea	6	Achmea heeft meetbare reductiedoelstellingen voor de CO2-emissies van de eigen bedrijfsvoering. Er is aandacht voor omschakeling van fossiele brandstoffen naar hernieuwbare energie. Bedrijven worden aangemoedigd de uitstoot van broeikasgassen te beperken en energiezuinige producten te maken. CO2-compensatie dient te gebeuren via de Gold Standard of gelijkwaardig. Controversiële energiebronnen worden niet als onacceptabel gezien.
Mensenrechten	Engagement Guidelines Achmea / Webtekst verantwoord beleggen	9	Achmea verwacht dat bedrijven de mensenrechten uit internationale verklaringen en verdragen onderschrijven en due diligence processen implementeren. Achmea heeft speciale aandacht voor de rechten van

Thema / Sector	Beleidsstuk	Score	Toelichting
Arbeidsrechten	Engagement Guidelines Achmea / Webtekst verantwoord beleggen	8	vrouwen en kinderen in haar engagement programma's. Daarbij wordt er Free and Prior Informed Consent verwacht bij landverwerving. Bedrijven die de Global Compact onderschrijven respecteren de vrijheid van vereniging, het verbod op kinder- en dwangarbeid en discriminatie. Engagement Richtlijnen bevatten ook criteria over leefbaar loon, werkuren, managementsystemen en ketenverantwoordelijkheid. Beleid voldoet niet aan element over behandeling van werknemersklachten.
Wapens	Webtekst verantwoord beleggen	4	Achmea sluit producenten van controversiële wapens uit. Er kan echter wel belegd worden in bedrijven die een minderheidsbelang hebben in een onderneming die zich met dergelijke wapens bezig houdt. Het beleid wordt in principe toegepast op alle investeringen, maar er zijn uitzonderingen mogelijk voor bepaalde financiële producten. Ook ontbreekt het aan beleid voor wapenleveranties aan bijv. landen met een dictatoriaal regime, buitenproportioneel hoog budget voor militaire uitgaven of waarvoor wapenembargo's gelden.
Gezondheid	Engagement Guidelines Achmea	7	Achmea belegt niet in tabaksproducenten en bedrijven moeten rechten m.b.t. gezondheid en veiligheid op het werk respecteren. Verder is er beleid voor medicijnbeschikbaarheid, flesvoedingreclame en het omgaan met schadelijke stoffen.
Natuur	Engagement Guidelines Achmea	6	Achmea verwacht dat bedrijven rapporteren over de gevolgen van projecten op biodiversiteit. Het beleid omvat principes over de bescherming van een deel van de natuurgebieden, de handel in beschermde dier- en plantensoorten en het omgaan met gentechnologie. Het ontbossingsbeleid beperkt zich tot ontwikkelingslanden en tropisch hardhout.
Dierenwelzijn	Engagement Guidelines Achmea	2	Achmea's dierenwelzijnsbeleid verbiedt dierproeven voor het testen van cosmetica maar meldt niets over de Five Freedoms, huisvesting, productie van bont, houden van wilde dieren in gevangenschap en genetische modificatie van dieren.
Belastingen en corruptie	Engagement Guidelines Achmea / Webtekst Verantwoord beleggen / Annual report 2012	4	Achmea belegt niet in bedrijven die zich schuldig maken aan corruptie. De eigen rapportage over belastingen is beperkt tot Nederland. Er is geen beleggingsbeleid ten aanzien van belastingen en lobbypraktijken.
Transparantie en verantwoording	CSR report 2012/Annual report 2012 / Webtekst	4	Achmea publiceert een duurzaamheidsverslag op niveau GRI A+. en het aantal bedrijven waarmee ESG-contact is geweest. Achmea

Thema / Sector	Beleidsstuk	Score	Toelichting
Bonussen	MVO jaarverslag	2	publiceert niet in welke sectoren, bedrijven en overheden zij investeert. Er is geen (onafhankelijk) klachtenmechanisme voor belanghebbenden en maatschappelijke organisaties.
	Remuneration report 2012		Het bonusbeleid geldt voor de gehele groep. De maximum bonus voor de Raad van Bestuur bedraagt 45% van het vaste inkomen en er is een clawback-regeling. De bonus is gedeeltelijk gebaseerd op klanttevredenheid, maar niet op werknemerstevredenheid, impact van Achmea en haar investeringen op de maatschappij. Ook is er geen maximum aan de bonus voor identified staff.
Landbouw	Engagement Guidelines Achmea	4	Er is aandacht voor werknemersrechten, het beschermen van natuurgebieden volgens definities van Ramsar Wetlands en UNESCO en de omgang met genetische modificatie. Ook wordt bedrijven gevraagd te rapporteren volgens GRI en te werken met duurzaamheidscriteria in inkoopbeleid. Het ontbreekt onder andere aan beleid ten aanzien van dierenwelzijn en de milieu-implicaties van landbouw zoals emissies naar bodem, water en lucht, bescherming van natuurgebieden volgens de definities van de World Conservation Union.
Dammen	Engagement Guidelines Achmea	5	Achmea heeft geen specifiek dammenbeleid. Wel wordt bedrijven gevraagd te rapporteren volgens GRI en te werken met duurzaamheidscriteria in inkoopbeleid. Daarbij is er overkoepelend beleid voor het omgaan met landgebruikers en beschermde gebieden. Het ontbreekt aan specifieke criteria voor de aanleg van dammen en waterinfrastructuurprojecten.
Visserij	Engagement Guidelines Achmea	2	Achmea heeft geen specifiek visserijbeleid. Wel wordt bedrijven gevraagd te rapporteren volgens GRI en te werken met duurzaamheidscriteria in inkoopbeleid. Ook heeft Achmea inmiddels algemeen beleid voor beschermde gebieden en biodiversiteit.
Bosbouw	Engagement Guidelines Achmea	5	Bedrijven moeten het gebruik van illegaal gekapt hout voorkomen, rapporteren over CO2-uitstoot en Free, Prior and Informed Consent verkrijgen van landgebruikers bij landverwerving. Ook wordt bedrijven gevraagd te rapporteren volgens GRI en het Carbon Disclosure Project en te werken met duurzaamheidscriteria in inkoopbeleid. Het ontbreekt o.a. aan beleid over certificering van hout(productieketens) en pulp- en papierfabrieken. Het ontbossingsbeleid beperkt zich tot ontwikkelingslanden en tropisch hardhout.

Thema / Sector	Beleidsstuk	Score	Toelichting
Mijnbouw	Engagement Guidelines Achmea	4	Er is beleid over arbeidsrechten, corruptie, beschermde gebieden en omgang met landgebruikers; maar geen specifiek mijnbouwbeleid. Het ontbreekt onder andere aan beleid over belastingbetalingen, milieuverontreiniging, controversiële vormen van mijnbouw en veiligheidsplannen.
Olie en gas	Engagement Guidelines Achmea	4	Er is algemeen beleid over arbeidsrechten, corruptie, beschermde gebieden en omgang met landgebruikers, maar geen specifiek beleid voor de olie- en gassector. Het ontbreekt onder andere aan beleid over belastingbetalingen, milieuverontreiniging, controversiële vormen van gas- en oliewinning en veiligheidsplannen.
Maakindustrie	Engagement Guidelines Achmea	5	Er is aandacht voor werknemersrechten en bedrijven worden gevraagd te rapporteren volgens GRI en te werken met duurzaamheidscriteria in inkoopbeleid. Bedrijven moeten de uitstoot van schadelijke stoffen beperken. Er is echter onvoldoende beleid over gezondheid van werknemers en omwonenden, gebruik van chemicaliën, en waterverontreiniging.
Financiële sector	Engagement Guidelines Achmea	1	Achmea heeft geen beleid voor de financiële sector. Wel wordt bedrijven gevraagd te rapporteren volgens GRI en te werken met duurzaamheidscriteria in inkoopbeleid.
Woningbouw en vastgoed	Engagement Guidelines Achmea	3	Bouwbedrijven moeten gecertificeerd hout gebruiken en woningbouwcorporaties moeten beleid hebben om woningen te verduurzamen. Voorts wordt bedrijven gevraagd te rapporteren volgens GRI en te werken met duurzaamheidscriteria in inkoopbeleid. Er zijn geen eisen aan vastgoedondernemingen en projectontwikkelaars voor gebruik en beheer van vastgoed en voor gebiedsontwikkeling of voor investeringen in vastgoedfondsen.
Vermogensbeheer	Verantwoord beleggen/CSR report 2012 / Verantwoord beleggen bij Syntrus Achmea Vastgoed / Achmea sterkste stijger VBDO met duurzaam beleggingsbeleid / Voting policy	6	Achmea heeft de UN PRI ondertekend, maar publiceert de resultaten niet. ESG-criteria worden op alle eigen beleggingen toegepast, maar niet op externe fondsen. ESG-criteria zijn opgenomen in het beleid m.b.t. engagement en de engagementresultaten worden gepubliceerd. Het vermogensbeheerbeleid is hetzelfde als het beleid voor eigen rekening en minder dan de helft van de thema's en sectoren scoren voldoende.

Legenda:

1 = laagste score (geen beleid)

10 = hoogste score (best mogelijke beleid volgens deze methodologie)

n.a. = niet actief in deze sector en dus geen beleid verwacht

5.2 Aegon

5.2.1 Profiel

De Nederlandseverzekeringsmaatschappij Aegon N.V. is één van de grootste financiële instellingen ter wereld op het gebied van levensverzekeringen, pensioenen en beleggingen. Eind 2012 had Aegon N.V. ruim 24.400 medewerkers in dienst, verspreid over meer dan twintig landen in Europa, Noord- en Zuid-Amerika en Azië. De Aegon Groep telde eind 2012 ongeveer 47 miljoen klanten wereldwijd.³¹⁵ In 2012 werd door een premieomzet van € 19,5 miljard gerealiseerd, waarvan € 3,7 miljard in Nederland.³¹⁶

Aegon had eind 2012 een balanstotaal met een omvang van € 366,1 miljard, waarvan € 299,9 miljard bestond uit verzekeringsbeleggingen.³¹⁷ De verzekeringsbeleggingen komen voor 49% voort uit verzekeringscontracten waarbij Aegon een bepaalde uitkering garandeert en voor 51% uit contracten (zoals lijfrentepolissen) waarbij het beleggingsrisico bij de klant ligt. De verzekeringsbeleggingen waren eind 2012 als volgt verdeeld:³¹⁸

- Bedrijfsobligaties: 36%
- Investeringsfondsen (die in aandelen en obligaties beleggen): 26%
- Aandelen: 13%
- Staatsobligaties: 7%
- Hypotheekleningen particulieren: 7%
- Geldmarkt en deposito's bij banken: 5%
- Hypotheekleningen bedrijven: 2%
- Onroerend goed: 1%
- Overig: 3%

Naast de verzekeringsbeleggingen beheerden de vermogensbeheerders van Aegon voor derden (vooral institutionele beleggers) eind 2012 nog eens € 157,9 miljard aan vermogen.³¹⁹ € 3,6 miljard van de beleggingen bestaat uit zogenaamde 'impact investments'. Dit zijn beleggingen in onder meer duurzame energie, sociale woningbouw en duurzame houtproductie.³²⁰

Aegon verkoopt haar producten onder het Aegon merk.³²¹

5.2.2 Overzicht duurzaamheidsbeleid

Aegon omschrijft haar eigen duurzaamheidsbeleid als volgt:³²²

"Aegon vindt maatschappelijk verantwoord ondernemen belangrijk. Het belang van onze klanten staat daarbij centraal. En een verantwoord investeringsbeleid hoort daarbij. Aegon wil met zijn beleggingen zowel goede financiële als goede maatschappelijke rendementen behalen voor zijn klanten. Wij streven daarom naar beleggingen die in overeenstemming zijn met de normen en waarden zoals die zijn verwoord in het beleid Verantwoord Beleggen van Aegon. Aegon wil transparante en begrijpelijke producten aanbieden, een verantwoordelijk werkgever zijn en bij zijn investeringen rekening houden met de belangen van alle betrokkenen. Verder wil Aegon het milieueffect van haar activiteiten beperken en discriminatie onder werknemers voorkomen. Vrije en open competitie en persoonsgegevens wil Aegon beschermen; corruptie, handel met voorkennis en witwassen wil Aegon juist tegengaan."

Aegon belegt voornamelijk, met eigen geld en via vermogensbeheer, in staatsobligaties, bedrijfsobligaties en aandelen. Daarnaast worden aan particulieren hypotheekleningen verstrekt. Als invulling van de maatschappelijke verantwoordelijkheid is onlangs €50 miljoen geïnvesteerd in Climate Awareness Bonds van de European Investment Bank, een categorie 'Green Bonds'. In 2012 heeft er binnen een Aegon een brede discussie plaats gevonden over Impact Investments. Aegon heeft besloten lid te worden van het Global Impact Investment Network en heeft een aantal investeringen op het gebied van windenergie, sociale woningbouw, duurzaam hout, verpleeghuizen en ontwikkelingsbanken geclassificeerd als impact investment.³²³

Het duurzaamheidsbeleid is gericht op verantwoord beleggen, zoals vastgelegd in het document 'Beleid Verantwoord Beleggen'. Daarnaast heeft Aegon sectorbeleid voor mijnbouw, olie & gas, de maakindustrie, financiële instellingen, woningbouw en vastgoed, bosbouw, landbouw en visserij. In februari 2014 zijn deze stukken op de Aegon-website geplaatst en/of vernieuwd.

Daarbij heeft Aegon de volgende collectieve beleidsverklaringen ondertekend:

- Carbon Disclosure Project
- UN Principles for Responsible Investment
- Principles for Sustainable Insurance

5.2.3 Overzicht beleidsscores

Een meer gedetailleerd overzicht van de scores voor het door Aegon gepubliceerde beleid per thema en sector vindt u in Tabel 23.

Tabel 23 Beleidsscores Aegon

Thema / Sector	Beleidsstuk	Score	Toelichting
Klimaatverandering	Beleid verantwoord beleggen / Website Aegon	1	Bedrijven die de UNCCC principes en milieuprincipes uit de Global compact structureel schenden worden uitgesloten. Geen concrete stappen om CO2-uitstoot te reduceren, energie te besparen, hernieuwbare energiebronnen te stimuleren en klimaatadaptatie te bewerkstelligen. Controversiële energiebronnen worden niet uitgesloten.
Mensenrechten	Beleid verantwoord beleggen	6	Bedrijven moeten voldoen aan de OECD Guidelines for Multinational Enterprises en zich houden aan de VN mensenrechtenverklaringen. Ook dienen bedrijven specifieke aandacht voor rechten van vrouwen en kinderen te hebben. Geen verplichtingen tot het integreren van mensenrechten criteria in inkoopbeleid en ketenverantwoordelijkheid.
Arbeidsrechten	Beleid verantwoord beleggen	6	Bedrijven die Universele Verklaring en de fundamentele principes van de ILO ernstig en systematisch schenden worden uitgesloten. Geen managementsysteem- en procedure-

Thema / Sector	Beleidsstuk	Score	Toelichting
Wapens	Beleid verantwoord beleggen	4	eisen. Geen ketenverantwoordelijkheid. Aegon sluit beleggingen in bedrijven die controversiële wapens vervaardigen of verhandelen grotendeels uit. Er kan echter wel belegd worden in bedrijven die een minderheidsbelang hebben in een onderneming die zich met dergelijke wapens bezighoudt. Daarbij zijn kernwapens voor Aegon niet onacceptabel indien ze in NAVO-lidstaten of landen uit het Non-proliferatieverdrag geproduceerd worden. Ook ontbreekt het aan beleid voor wapenleveranties aan bijv. landen met een dictatoriaal regime, buitenproportioneel hoog budget voor militaire uitgaven of waarvoor wapenembargo's gelden. Het beleid wordt in principe toegepast op alle investeringen, maar er zijn uitzonderingen mogelijk voor financiële producten gebaseerd op een index en bij deelname in gemengde fondsen van een externe manager.
Gezondheid	Beleid verantwoord beleggen	4	Bedrijven die ILO-standaarden m.b.t. gezondheid en veiligheid op het werk en de Rio Declaration m.b.t. productie en gebruik van giftige stoffen ernstig en systematisch schenden worden uitgesloten. Geen voorwaarden gebaseerd op de WHO-codes voor tabak en borstvoeding en de Verdragen van, Bazel en Rotterdam. Het ontbreekt aan beleid voor ketenverantwoordelijkheid.
Natuur	Beleid verantwoord beleggen	5	Van bedrijven wordt verwacht dat zij hun negatieve impact op beschermde gebieden beperken en een milieueffectrapportage maken. Genetische technologie dient te voldoen aan eisen uit het Cartagena en Nagoya protocol, maar is niet geheel onacceptabel. Het ontbreekt o.a. aan beleid over de introductie van exotische soorten in ecosystemen en ketenverantwoordelijkheid.
Dierenwelzijn	Beleid verantwoord beleggen	3	Aegon sluit bedrijven uit die rechtstreeks betrokken zijn bij bontproductie of testen op dieren voor cosmetica. Het gebruik van proefdieren ten behoeve van de vervaardiging van medische producten moet voldoen aan de zogenaamde 3V-strategie. Verbeterpunten bestaan uit het opstellen van criteria t.a.v. het respecteren van de Five Freedoms van

Thema / Sector	Beleidsstuk	Score	Toelichting
Belastingen en corruptie	Sustainability review 2011/ Beleid verantwoord beleggen/ Gedragscode/Sustainability supplement 2012	5	dieren en het stellen van eisen t.a.v. dierenwelzijn in de veeteelt en entertainmentsector. 5 Beleid verbiedt medewerkers om steekpenningen aan te nemen of te helpen bij witwassen. Geen beleggingen in bedrijven die zijn veroordeeld voor corruptie of zijn opgericht voor belastingontduiking. Er is geen beleid over betalingsrapportage-verplichtingen en ketenverantwoordelijkheid. Aegon rapporteert niet over belastingbetalingen in alle landen waar ze actief is.
Transparantie en verantwoording	Beleid verantwoord beleggen / Asset management responsible investment report 2012 / 2012 Review / Sustainability supplement 2012	4	4 Aegon's duurzaamheidsverslag is opgesteld volgens GRI A+. Publicatie over bedrijven waar ESG-interactie mee is geweest. Geen publicatie van bedrijven en overheden waarin is belegd. Geen rapportage over bedrijven waarin belegd wordt en maatschappelijke organisaties waar contact mee is geweest. Geen klachtenmechanisme.
Bonussen	Annual report 2011 / Annual report 2012 / Relating pay to performance	2	2 Het bonusbeleid is transparant en is voor ten minste een derde gebaseerd op niet-financiële doelstellingen (alleen voor de Raad van Bestuur). Het beleid voldoet ook aan de clawback-regeling. Het is echter niet duidelijk of de bonus gebaseerd wordt op werknemerstevredenheid, klanttevredenheid en de impact op de maatschappij en er is geen maximale bonus. Daarbij geldt het beleid niet voor alle dochterondernemingen.
Landbouw	Beleid verantwoord beleggen	5	5 Er is aandacht voor werknemersrechten en bedrijven beperken de negatieve impact op bepaalde beschermde gebieden. Ook genetische technologie wordt beperkt. Er is aandacht voor bepaalde vormen van milieuverontreiniging en FPIC is vereist voor inheemse volkeren. Het ontbreekt onder andere aan beleid ten aanzien van dierenwelzijn en duurzaamheidscriteria in inkoopbeleid.
Dammen	Beleid verantwoord beleggen	2	2 Bedrijven beperken de negatieve impact op bepaalde beschermde gebieden. Verder is er geen dammenbeleid.
Visserij	Beleid verantwoord beleggen	7	7 Handel in bedreigde diersoorten moet voldoen aan de voorwaarden van CITES. Visserijen moeten MSC-gecertificeerd zijn. Het ontbreekt o.a. aan beleid ten aanzien van ketenverantwoordelijkheid.

Thema / Sector	Beleidsstuk	Score	Toelichting
Bosbouw	Beleid verantwoord beleggen	4	Aegon verwacht dat de High Conservation Value in bossen wordt beschermd door bosbouwbedrijven. Er is aandacht voor ketenverantwoordelijkheid en duurzaamheidsrapportage. Geen beleid voor FPIC voor alle landgebruikers, wel voor inheemse volken. Certificering hoeft voor Aegon niet aan het strenge FSC te voldoen, maar mag ook via het minder strikte PEFC.
Mijnbouw	Beleid verantwoord beleggen / Sectorbeleid Oil, Gas and Mining	7	Voor mijnbouw verwacht Aegon dat bedrijven zich aan het Ruggie framework houden, EITI en ICMM onderschrijven en zich aan de IFC Performance Standards houden. Aegon heeft geen beleid voor uraniummijnbouw en steenkolenwinning. Ook geen beleid voor bevordering van lokale mijnbouw en opname van duurzaamheidscriteria in contracten met toeleveranciers.
Olie en gas	Beleid verantwoord beleggen / Sectorbeleid Oil, Gas and Mining	7	Voor olie en gas verwacht Aegon dat bedrijven zich aan het Ruggie framework houden en EITI onderschrijft. Via OECD Guidelines for Multinational Enterprises is er aandacht voor corruptie en belastingverplichtingen. GRI-rapportage moet voldoen aan extra eisen van het sectorsupplement. Er is geen beleid voor ketenverantwoordelijkheid, onconventionele gaswinning, beschermde gebieden en operaties in landen zonder capabel bestuur.
Maakindustrie	Beleid verantwoord beleggen / Sectorbeleid maakindustrie	8	Bedrijven werken aan verbetering van gezondheid en veiligheid van werknemers, reduceren uitstoot van broeikasgassen en schadelijke stoffen, en gebruiken zo min mogelijk water en voorkomen waterverontreiniging. Ook verwacht Aegon dat bedrijven rapporteren volgens de GRI Richtlijnen. Ketenverantwoordelijkheid ontbreekt.
Financiële sector	Beleid verantwoord beleggen / Sectorbeleid Financiële instellingen	7	Financiële instellingen hebben een investeringsbeleid dat gebaseerd is op internationale verdragen en conventies. Aegon verwacht ook dat financiële instellingen initiatieven zoals de OECD Guidelines, UN PRI en Wolfsbergprincipes onderschrijven en rapporteren volgens GRI. Beleid voldoet niet aan de elementen over belastingen en ketenverantwoordelijkheid.
Woningbouw en vastgoed	Beleid verantwoord beleggen – Sectorbeleid woningbouw en	2	Bouwbedrijven en woningbouwcorporaties dienen arbeidsrechten te respecteren en een

Thema / Sector	Beleidsstuk	Score	Toelichting
Vermogensbeheer	vastgoed Asset management responsible investment report 2012 / Sustainability review 2012 / Aegon UN PRI 2012	6	duurzaamheidsverslag te publiceren. Verder is er geen beleid m.b.t. goed verhuurderschap, het verduurzamen van woningen, het bouwen van nieuwe woningen en het gebruik en beheer van vastgoed . Aegon Asset Management heeft de UN PRI ondertekend en heeft over 2012 gerapporteerd volgens het pilotrapport van de PRI. Het beleid voor vermogensbeheer bevat minimale duurzaamheidscriteria voor de meeste beleggingscategorieën. Aegon heeft een stembeleid waarin ESG criteria zijn opgenomen en publiceert zijn engagementsresultaten in een publiek rapport. Het beleggingsbeleid geldt ook voor vermogensbeheer voor klanten en de helft van de thema's en sectoren scoort voldoende. Onduidelijk voor hoeveel van het door Aegon beheerde vermogen het beleid geldt.

Legenda:

1 = laagste score (geen beleid)

10 = hoogste score (best mogelijke beleid volgens deze methodologie)

n.a. = niet actief in deze sector en dus geen beleid verwacht

5.3 Allianz

5.3.1 Profiel

Allianz Nederland is een onderdeel van de Duitse Allianz Group. Allianz is één van de grootste financiële instellingen ter wereld. In Nederland is Allianz actief op het gebied van schade- en levensverzekeringen en heeft het bedrijf 1,3 miljoen klanten . De schadeverzekeringstak van Allianz Nederland omvat ook inkomens-, verkeer-, en privé-verzekeringen.³²⁴

De Allianz Group had in 2012 een premieomzet van € 72,1 miljard³²⁵ en keerde € 48,9 miljard uit aan claims.³²⁶ Allianz Nederland had in 2012 een premieomzet van € 990 miljoen.³²⁷

Eind 2012 had de Allianz Group een balanstotaal met een omvang van € 694,6 miljard.³²⁸ Daarvan bestond € 599,5 miljard uit beleggingen en leningen, als volgt verdeeld over de verschillende investeringscategorieën:³²⁹

- Bedrijfsobligaties: 33%
- Staatsobligaties: 27%
- Beleggingen voor eigen risico van polishouders, vooral in aandelen en obligaties: 12%
- Leningen aan banken: 12%
- (Hypotheek) leningen aan particulieren: 8%
- Aandelen: 5%
- Onroerend goed: 2%
- Overig: 1%

Naast de eigen beleggingen beheert de Allianz Group ook vermogens voor derden, met een totale omvang van € 1.438 miljard aan het eind van 2012. Daarvan wordt 86% beheerd door het Amerikaanse dochterbedrijf PIMCO, de grootste obligatiebelegger in de wereld.³³⁰ In Nederland heeft Allianz € 6 miljard aan vermogen onder beheer.³³¹

5.3.2 Overzicht duurzaamheidsbeleid

Het duurzaamheidsbeleid van Allianz richt zich op een aantal punten.³³²

- “Stabilisering van de kapitaalmarkten en de Europese Unie;
- Adresseren van demografische veranderingen door het bieden van een breed scala aan pensioengerelateerde producten;
- Werken aan bescherming van het klimaat door zelf klimaatneutraal te werken en door te investeren in hernieuwbare energie; en
- bieden van producten voor onze klanten in opkomende markten, die te maken krijgen met de gevolgen van klimaatverandering.”

Er is in 2012 een werkgroep ingesteld die beleid schrijft voor de beleggingen door Allianz Group. Het beleid gaat 13 gevoelige thema's en sectoren omvatten.³³³ Begin 2014 was dit beleid nog niet online.

Allianz heeft de volgende collectieve beleidsverklaringen ondertekend:

- UN Principles for Responsible Investment

5.3.3 Overzicht beleidsscores

Een meer gedetailleerd overzicht van de scores voor het door Allianz gepubliceerde beleid per thema en sector vindt u in Tabel 24.

Tabel 24 Beleidsscores Allianz

Thema / Sector	Beleidsstuk	Score	Toelichting
Klimaatverandering	Carbon footprint/Our approach to climate change/Investment community/Environment	1	Allianz heeft een eigen doelstelling voor reductie van de eigen CO2-uitstoot en verwacht van bedrijven en overheden dat zij de overgang naar een CO2-arme economie ondersteunen. Het is niet duidelijk hoe het beleid van Allianz bijdraagt aan een beter klimaat.
Mensenrechten		1	Allianz heeft geen mensenrechtenbeleid.
Arbeidsrechten		1	Allianz heeft geen arbeidsrechtenbeleid.
Wapens		1	Allianz heeft geen wapenbeleid.
Gezondheid		1	Allianz heeft geen gezondheidbeleid.
Natuur		1	Allianz heeft geen natuurbeleid.
Dierenwelzijn		1	Allianz heeft geen dierenwelzijnbeleid.

Thema / Sector	Beleidsstuk	Score	Toelichting
Belastingen en corruptie	Code of conduct / Annual report 2012	1	Allianz tolereert geen corruptie. De eigen belastingrapportage is beperkt tot de betalingen op groepsniveau. Er is geen beleid voor belastingen en lobbypraktijken.
Transparantie en verantwoording	Annual report 2012 / Materiality and reporting approach / Independent assurance report / Stakeholder expectations 2013	3	Het duurzaamheidsjaarverslag van Allianz is op GRI-niveau A+ en wordt extern geverifieerd. Er is echter geen rapportage over de sectoren, bedrijven en landen waarin belegd wordt. Allianz heeft geen (onafhankelijk) klachtenmechanisme voor belanghebbenden en maatschappelijke organisaties.
Bonussen	Remuneration report	2	De bonus is deels gebaseerd op de belangen van stakeholders en 60% van de bonus is gebaseerd op lange termijn doelstellingen. De bonus mag bij Allianz boven de 100% van het vaste inkomen zijn. Het beleid geldt niet voor alle dochterondernemingen.
Landbouw		1	Allianz heeft geen landbouwbeleid.
Dammen		1	Allianz heeft geen dammenbeleid.
Visserij		1	Allianz heeft geen visserijbeleid.
Bosbouw		1	Allianz heeft geen bosbouwbeleid.
Mijnbouw		1	Allianz heeft geen mijnbouwbeleid.
Olie en gas		1	Allianz heeft geen olie- en gasbeleid.
Maakindustrie		1	Allianz heeft geen maakindustriebeleid.
Financiële sector		1	Allianz heeft geen beleid voor de financiële sector.
Woningbouw en vastgoed	Annual report 2012	1	Allianz heeft onduidelijk woningbouw- en vastgoedbeleid. Allianz geeft aan duurzaamheid (en met name het milieu) in deze sector belangrijk te vinden, maar zij koppelt hier geen concreet beleid aan.
Vermogensbeheer	Investment community/Annual report 2012/	3	Allianz onderschrijft de UN PRI. Er worden ESG-criteria toegepast op zowel de eigen als externe fondsen. Het stembeleid omvat ESG-criteria, maar het is niet duidelijk op hoeveel procent van de aandeelhoudersvergaderingen er wordt gestemd. Het vermogensbeheerbeleid voor de thema's en sectoren is onvoldoende.

Legenda:

1 = laagste score (geen beleid)

10 = hoogste score (best mogelijke beleid volgens deze methodologie)

n.a. = niet actief in deze sector en dus geen beleid verwacht

5.4 APG

5.4.1 Profiel

Loyalis N.V. biedt verzekeringsproducten en administratieve diensten aan op het gebied van inkomenszekerheid zoals arbeidsongeschiktheid, nabestaandenpensioen en sparen en beleggen. Loyalis is een dochter van APG Groep N.V. (APG), een Nederlandse pensioenuitvoerder voor 34 pensioenfondsen voor werknemers bij de overheid, bouw en onderwijs. In totaal beheert APG het pensioen van circa 4,5 miljoen (oud-)werknemers in de publieke en private sector. APG Groep heeft twee aandeelhouders, Pensioenfonds ABP voor 92,16 procent en Sociaal Fonds Bouwnijverheid voor 7,84 procent.³³⁴

APG realiseerde in 2012 een omzet van € 1,4 miljard.³³⁵ Daarvan bestond € 372,4 miljoen uit de premieomzet van verzekeringsdochter Loyalis.³³⁶

Eind 2012 had APG een balanstotaal met een totale omvang van € 5,2 miljard, waarvan € 2,9 miljard bestond uit verzekeringsbeleggingen van Loyalis.³³⁷ De verdeling van deze verzekeringsbeleggingen over de verschillende investeringscategorieën was als volgt:³³⁸

- Staatsobligaties (30%)
- Bedrijfsobligaties (45%)
- Aandelen (7%)
- Vastgoed (7%)
- Private equity (2%)
- Infrastructuur (1%)
- Overig (8%)

Naast de eigen verzekeringsbeleggingen, beheert APG ongeveer € 324 miljard aan vermogen voor Nederlandse pensioenfondsen uit de sectoren overheid & onderwijs, bouw, woningcorporaties, medische specialisten, sociale werkvoorziening, schoonmaak & glazenwassers, baksteenindustrie en groothandel in bloemen en planten.³³⁹

5.4.2 Overzicht duurzaamheidsbeleid

Loyalis omschrijft haar eigen duurzaamheidsbeleid als volgt:³⁴⁰

“Verantwoord beleggen is een integraal onderdeel van het beleggingsproces van Loyalis. Loyalis gaat de dialoog aan met ondernemingen waarin zij belegt, om duurzaamheid en verantwoord bestuur te realiseren. Wij verwachten van ondernemingen dat zij handelen met respect voor de uitgangspunten van de VN Global Compact en wij beleggen niet in producten die volgens de Nederlandse wet of internationale wetgeving verboden zijn of in landen waarvoor een VN-veiligheidsraad wapenembargo van kracht is. Daarnaast zetten wij ons sterk in voor nationale en internationale regelgeving ter bevordering van duurzaamheid, verantwoord ondernemingsbestuur en richtlijnen die de sector verder professionaliseren op het gebied van verantwoord beleggen. Wij zoeken actief naar aantrekkelijke beleggingen die duurzaamheid bevorderen en wij dragen ons beleid actief uit.”

Loyalis heeft in 2013 haar eigen beleid verantwoord beleggen opgesteld. In 2013 heeft Loyalis het vermogensbeheer van de beleggingen in staats- en bedrijfsobligaties volledig bij APG ondergebracht, waardoor per 2013 ook het beleid verantwoord beleggen van APG van toepassing is op deze beleggingen. De overige beleggingen van Loyalis worden door verschillende externe vermogensbeheerders beheerd volgens het beleid van Loyalis.

Met de fondsbeleggingen in Vesteda en CBRE stimuleert Loyalis hoge duurzaamheidskwaliteit en energie-efficiëntie in vastgoed, aangezien deze fondsen bekend staan om hun hoge duurzaamheidspresentaties (dit zijn o.a. GRESB 'green stars') en daarover ook rapporteren aan Loyalis. Met haar beleggingen in het infrastructuurfonds van NIBC stimuleert Loyalis bovendien projecten in duurzame energie, zoals zonne- en windenergie.³⁴¹

APG verwijst voor een deel van het beleggingsbeleid naar eerder gepubliceerde nieuwsbrieven. Doordat deze nieuwsbrieven niet meer up-to-date zijn en daarbij niet meer op de APG-website te vinden zijn, kan dit niet meer meegenomen worden in de beoordeling. APG heeft de informatie in deze nieuwsbrieven niet opgenomen in het beleid. APG verhaalt in de jaarlijkse ESG-rapportage over engagement met individuele bedrijven. Dit is toe te juichen. Het is echter niet mogelijk om uit rapportage over individuele gevallen algemeen geldend beleid af te leiden.

APG heeft de volgende collectieve beleidsverklaring ondertekend:

- UN Principles for Responsible Investment

5.4.3 Overzicht beleidsscores

Een meer gedetailleerd overzicht van de scores voor het door APG Groep gepubliceerde beleid per thema en sector vindt u in Tabel 25.

Tabel 25 Beleidsscores APG Groep

Thema / Sector	Beleidsstuk	Score	Toelichting
Klimaatverandering	Beleid verantwoord beleggen Loyalis	1	APG verwacht van bedrijven en overheden dat zij de overgang naar een CO2-arme economie ondersteunen. Verder is er geen klimaatveranderingbeleid. Er is onder andere geen beleid voor energiezuinige productie, kolencentrales, kernenergie en broeikasgasemissie-reductie bij bedrijven. Daarbij wordt de behaalde doelstelling voor eigen CO2-reductie pas achteraf gepubliceerd.
Mensenrechten	Verantwoord beleggen bij APG / Beleid verantwoord beleggen Loyalis	4	APG verwacht van bedrijven (maar niet van overheden) dat zij de Universele Mensenrechtenverklaring van de VN volgen. Er zijn daarbij eisen of verwachtingen ten aanzien van due diligence processen volgens het Ruggie Framework. Er is geen speciale aandacht voor de rechten van vrouwen, kinderen en inheemse volkeren en veiligheidsmaatregelen voor bedrijven in conflictsituaties.
Arbeidsrechten	Beleid verantwoord	4	APG verwacht dat bedrijven handelen

Thema / Sector	Beleidsstuk	Score	Toelichting
Wapens	beleggen Loyalis		volgens de vier fundamentele arbeidsrechtprincipes van de ILO: gedwongen arbeid, kinderarbeid en discriminatie zijn onacceptabel en vrijheid van vereniging wordt gewaarborgd. APG heeft geen beleid voor inkomen, werkuren, managementsystemen- en procedure-eisen. Ook wordt er geen ketenverantwoordelijkheid verwacht.
	Beleid verantwoord beleggen Loyalis	2	APG hanteert een investeringsverbod voor producenten van controversiële wapens. Handel en onderhoud van deze wapens komt niet in het beleid voor. Investerings in kernwapens staat APG toe binnen het Non-proliferatieverdrag. Daarbij is er geen publiek beleid over controversiële wapenhandel.
Gezondheid	Access to Medicine Index Investor Statement	1	APG heeft de Access to Medicine Index Investor Statement (over toegang tot medicijnen) ondertekent. Er is verder geen beleid voor gezondheid en veiligheid op het werk en de productie en het gebruik van giftige stoffen. APG hanteert geen voorwaarden gebaseerd op de WHO-codes voor tabak en borstvoeding en de Verdragen van Bazel en Rotterdam, Stockholm en Montreal. Het ontbreekt aan beleid voor ketenverantwoordelijkheid.
Natuur		1	APG heeft geen beleid m.b.t. natuur.
Dierenwelzijn		1	APG heeft geen dierenwelzijnsbeleid. Loyalis geeft aan niet bekend te zijn met welzijnsstandaarden op het gebied van dierproeven, landbouwdieren, visserij, dierentuinen en circussen.
Belastingen en corruptie	Jaarverslag 2012 / Verantwoord Beleggen bij APG / Beleid verantwoord beleggen Loyalis	3	APG verwacht dat bedrijven handelen volgens de beginselen van de VN Global Compact principle 10: "Businesses should work against corruption in all its forms, including extortion and bribery." APG rapporteert over haar belastingbetalingen, maar vraagt dit niet van bedrijven waarin ze investeert. Het ontbreekt verder aan elementen over lobbypraktijken en ketenverantwoordelijkheid.
Transparantie en verantwoording	Invloed van APG (engagementrapport) / Verslag Verantwoord Beleggen 2012/Loyalis overzicht holdings Q4 2013	6	APG heeft een online duurzaamheidsverslag en rapporteert over het aantal bedrijven waarmee interactie is geweest over ESG-criteria. De verzekeraar publiceert namen van bedrijven waarin wordt belegd en een uitsplitsing van de beleggingen naar sector en regio.

Thema / Sector	Beleidsstuk	Score	Toelichting
Bonussen	Remuneratierapport Loyalis / APG Jaarverslag 2012	3	Er is een clawback regeling en de hoogte van variabele beloningen is beperkt tot 10% van het vaste jaarsalaris voor CAO-medewerkers. Loyalis hanteert geen variable beloning meer voor directie en andere managers die vallen onder <i>identified staff</i> . Dit beleid geldt niet voor de hele groep. APG geeft geen informatie over de criteria waarop bonus gebaseerd is.
Landbouw	Beleid verantwoord beleggen Loyalis	1	Elementen op het gebied van arbeidsrechten zijn in het beleid opgenomen. Het beleid mist echter nog criteria over certificering, rapportage, het gebruik van pesticiden, waterverontreiniging en uitstoot van broeikasgassen.
Dammen	Beleid verantwoord beleggen Loyalis / Beleggingscategorieën.	1	APG heeft geen publiek beleid m.b.t. dammen.
Visserij		1	APG heeft geen publiek beleid m.b.t. visserij.
Bosbouw		1	APG heeft geen publiek beleid m.b.t. bosbouw.
Mijnbouw		4	Elementen op het gebied van arbeidsrechten, beschermde gebieden, corruptie, belastingbetalingen, grievance mechanisms en FPIC zijn in het beleid opgenomen. Het beleid mist echter nog criteria over o.a. belastingbetaling, rapportage, waterverontreiniging en voorkomen van conflicten m.b.t. landrechten.
Olie en gas		3	Elementen op het gebied van arbeidsrechten, beschermde gebieden, belastingrapportage en corruptie zijn in het beleid opgenomen. Het beleid mist echter nog criteria over o.a. afvalmanagement, effecten van de ontmanteling van een faciliteit en winning van onconventionele olievoorraden.
Maakindustrie	Beleid verantwoord beleggen	1	Elementen op het gebied van arbeidsrechten zijn in het beleid opgenomen. Verder is er echter geen beleid voor de maakindustrie.
Financiële sector	Beleid verantwoord beleggen Loyalis	1	Afgezien van de verwachting dat financiële instellingen de UN Global Compact principes onderschrijven kent het beleid geen elementen voor de financiële sector.
Woningbouw en vastgoed	Beleid verantwoord beleggen Loyalis	1	Elementen op het gebied van arbeidsrechten zijn in het beleid opgenomen. Verder is er echter geen overkoepelend beleid voor woningbouw en vastgoed. Loyalis investeert via verschillende vastgoedbeheerders waarvan het beleid niet beoordeeld is.

Thema / Sector	Beleidsstuk	Score	Toelichting
Vermogensbeheer	APG UN PRI 2012 / Verantwoord beleggen als integraal onderdeel van onze beleggingsbeslissingen / Invloed van APG	7	APG heeft de UN PRI ondertekend en de survey gepubliceerd. De ESG-criteria uit het beleid worden toegepast op alle beleggingscategorieën, in het stembeleid en voor engagement.

Legenda:

1 = laagste score (geen beleid)

10 = hoogste score (best mogelijke beleid volgens deze methodologie)

n.a. = niet actief in deze sector en dus geen beleid verwacht

5.5 ASR Nederland

5.5.1 Profiel

ASR Nederland N.V. is één van de grootste verzekeraars op de Nederlandse verzekeringsmarkt.³⁴² In 2008 heeft de Nederlandse staat ASR Nederland overgenomen van de voormalige Fortis holding en zij is sindsdien voor 100% eigenaar.³⁴³ De verzekeringsproducten van ASR Nederland zijn ondergebracht bij de merken a.s.r., De Amersfoortse (zakelijke markt), Ditzo (schade, reis, zorg), Europeesche Verzekeringen (reis, recreatie) en Ardanta (uitvaart).³⁴⁴

In 2012 behaalde ASR Nederland een premie-omzet van € 4,3 miljard en keerde het bedrijf voor € 5,7 miljard aan claims uit.³⁴⁵ Aan het einde van 2012 had ASR Nederland een balanstotaal met een omvang van € 44,5 miljard, waarvan € 40,0 miljard bestond uit beleggingen en leningen. De verdeling over de verschillende investeringscategorieën was als volgt:³⁴⁶

- Bedrijfsobligaties: 24%
- Staatsobligaties: 24%
- Aandelen: 23%
- Hypotheek- en andere leningen aan particulieren: 10%
- Leningen aan banken: 6%
- Derivaten: 6%
- Onroerend goed: 4%
- Overig: 2%

Het vermogensbeheer wordt voor ASR Nederland uitgevoerd door de afdeling Financial Markets en de vastgoedbeleggingen door ASR Vastgoed Vermogensbeheer.³⁴⁷ ASR Vastgoed Vermogensbeheer biedt sinds kort ook beheer van beleggingen in (direct) vastgoed voor derden aan. Het eerste beleggingsfonds van ASR Vastgoed Vermogensbeheer heeft een omvang van € 380 miljoen.³⁴⁸

5.5.2 Overzicht duurzaamheidsbeleid

a.s.r. omschrijft zijn eigen duurzaamheidsbeleid als volgt:³⁴⁹

“a.s.r. wil een vooraanstaande rol spelen op het gebied van duurzaam ondernemen in de financiële sector. Als verzekeraar, belegger en werkgever én als betrokken deelnemer aan de samenleving zoeken we steeds naar een goede balans tussen mens, maatschappij en milieu. Dat doen we door duurzame verzekeringsproducten aan te bieden. Maar ook door extra te investeren in ondernemingen die, op basis van GRI-standaarden, een duurzame bijdrage leveren aan de maatschappij. We behoren hiermee tot de voorhoede van bedrijven die Maatschappelijk Verantwoord Beleggen (MVB).”

De a.s.r. beleggingsfondsen voldoen sinds 2008 aan de a.s.r. criteria voor verantwoord beleggen. Daarnaast biedt a.s.r. ook maatschappelijk verantwoorde themafondsen aan voor aandelen, obligaties en een mix daarvan. a.s.r. heeft specifieke investeringen gedaan in het kader van ‘impact investing’ in schone energie, afvalverwerking, sociale projecten en duurzame innovatie. De verzekeraar heeft stichtingen opgericht om invulling te geven aan maatschappelijke betrokkenheid. De a.s.r. Foundation biedt verschillende mogelijkheden zodat medewerkers via een Stimulansplan een financiële bijdrage ontvangen voor een actieve bijdrage die ze leveren aan vrijwilligerswerk in hun eigen omgeving. In 2012 gingen er onder andere bijdragen naar SOS Kinderdorpen en de Nationale Buitenspeeldag.³⁵⁰

In de aanloop naar de 1e update van de Eerlijke Verzekeringswijzer heeft a.s.r. het publiek gemaakte beleid verduidelijkt. Het beleggingsbeleid en de gehanteerde criteria zijn duidelijker omschreven.

a.s.r. heeft de volgende collectieve beleidsverklaringen ondertekend:

- UN Principles for Responsible Investment
- UN Principles for Sustainable Insurance
- UN Global Compact

5.5.3 Overzicht beleidsscores

Een meer gedetailleerd overzicht van de scores voor het door ASR Nederland gepubliceerde beleid per thema en sector vindt u in Tabel 26.

Tabel 26 Beleidsscores ASR Nederland

Thema / Sector	Beleidsstuk	Score	Toelichting
Klimaatverandering	Website a.s.r. > a.s.r. en het milieu / a.s.r. Jaarverslag 2012 / Website Forum Ethibel	5	a.s.r. heeft beleid voor het terugdringen van de eigen broeikasgasemissies en verwacht van bedrijven en overheden dat zij de overgang naar een CO2-arme economie stimuleren. Er is geen beleid voor kernenergie, grootschalige waterkrachtcentrales, biomassa, kolencentrales en andere controversiële energiebronnen. Ook is er geen beleid voor CO2-uitstootreductie bij bedrijven en er wordt niet gestimuleerd over te stappen op hernieuwbare energie.
Mensenrechten	a.s.r. SRI Policy / a.s.r. Jaarverslag 2012 / Website Forum Ethibel	9	Bedrijven en overheden moeten mensenrechtenconventies naleven. Aandacht voor kinderen en vrouwenrechten wordt ook benoemd. Principe van Free and Prior Informed Consent is beperkt tot inheemse volken, in plaats van alle landgebruikers.

Thema / Sector	Beleidsstuk	Score	Toelichting
Arbeidsrechten	a.s.r. SRI Policy / a.s.r. Jaarverslag 2012 / Website Forum Ethibel	10	Bedrijven moeten vrijheid van vereniging respecteren en discriminatie, gedwongen- en kinderarbeid tegengaan en worden verder gescreend op leefbaar loon, maximum werkuren en veiligheids- en gezondheidsbeleid. Ook bepalingen over managementsystemen voor naleving van de normen en behandeling klachten zijn in beleid opgenomen.
Wapens	a.s.r. SRI Policy	10	a.s.r. sluit productie van en handel in controversiële wapens uit. Verder volgt a.s.r. criteria voor wapenleveranties uit het EU wapenexport beleid en het wapenhandelsverdrag en voldoet het beleid aan het dual-use criterium.
Gezondheid	a.s.r. SRI Policy / Forum Ethibel positive selection criteria	6	Respect voor afspraken over gevaarlijke stoffen, reductie van uitstoot daarvan en verbetering van gezondheid en veiligheid op het werk. Onder andere geen beleid voor flesvoedingreclame en handel in chemicaliën en chemisch afval. ASR heeft de tabaksindustrie uitgesloten en hoeft hier geen beleid voor te hebben.
Natuur	a.s.r. SRI Policy / Forum Ethibel positive selection criteria	4	Het beleid voldoet aan elementen over introductie exotische soorten, handel in bedreigde plant- en diersoorten en beschermde gebieden, maar het ontbreekt aan criteria over , milieueffectrapportage, activiteiten op gebied van genetische modificatie.
Dierenwelzijn	a.s.r. SRI Policy / Forum Ethibel Disputable Activities 'Animal maltreatment'	7	a.s.r. investeert niet in bedrijven die dierproeven doen, , bont produceren, zeer beperkende huisvestingsmethoden hanteren of wilde dieren gebruiken bij entertainment. Het beleid bevat geen criteria over genetische modificatie van dieren of over het gebruik van certificering.
Belastingen en corruptie	a.s.r. SRI Policy / Website Forum Ethibel	8	a.s.r. rapporteert over haar belastingbetalingen en heeft beleid over corruptie, lobbypraktijken en over managementsystemen voor het voorkomen van corruptie. ASR heeft geen criteria over rapportage over belastingen door bedrijven.
Transparantie en verantwoording	a.s.r. SRI Policy / Jaarverslag 2012	3	Verzekeraar publiceert over het Milieu en Sociaal Risicomanagementsysteem en over het aantal bedrijven waarmee interactie is geweest. Er is een klachtenmechanisme voor belanghebbenden en maatschappelijke organisaties. De rapportage over sectoren, bedrijven en landen waarin belegd wordt is beperkt. Er is geen duurzaamheidsverslag.
Bonussen	Verslag corporate governance principles 2012	4	Het bonusbeleid is van toepassing op Raad van Bestuur, het senior management en het hoger management. De bonus mag maximaal 100% van het vaste jaarsalaris

Thema / Sector	Beleidsstuk	Score	Toelichting
Landbouw	a.s.r. SRI Policy / Forum Ethibel Disputable Activities 'Animal maltreatment' en 'Hazardous Chemicals' / Website Forum Ethibel	7	zijn. Er is een clawback-regeling. De bonus is deels gericht op lange-termijn-doelstellingen en voor minstens 40% gebaseerd op niet-financiële criteria. Tot deze criteria behoren, klanttevredenheid, werknemerstevredenheid en algehele duurzaamheidscriteria (niet verder gespecificeerd). a.s.r. heeft geen specifiek landbouwbeleid, maar wel criteria t.a.v. arbeidsrechten, dierenwelzijn, waterbeheer, rapportage en ketenverantwoordelijkheid in het algemene beleid opgenomen.
Dammen	Website Forum Ethibel	6	a.s.r. heeft geen specifiek dammenbeleid maar verwacht wel dat bedrijf sociale, economische en milieucriteria integreren in hun inkoopbeleid (ketenverantwoordelijkheid) en daarover rapporteert.
Visserij	a.s.r. SRI Policy / Website Forum Ethibel	2	a.s.r. heeft geen specifiek visserijbeleid, wel criteria t.a.v. bedreigde diersoorten, rapportage en ketenverantwoordelijkheid.
Bosbouw	Website Forum Ethibel	7	a.s.r. heeft geen specifiek bosbouwbeleid maar wel criteria t.a.v. arbeidsrechten, bosbeheer, bescherming van natuurgebieden, rapportage en ketenverantwoordelijkheid in het algemene beleid opgenomen..
Mijnbouw	Website Forum Ethibel	6	a.s.r. heeft geen specifiek mijnbouwbeleid, maar wel criteria t.a.v. arbeidsrechten, verwerking van afval, belastingbetalingen, rapportage en ketenverantwoordelijkheid in het algemene beleid opgenomen.
Olie en gas	Website Forum Ethibel	5	a.s.r. heeft geen specifiek beleid voor de olie- en gassector, maar wel criteria t.a.v. arbeidsrechten, afvalverwerking, belastingbetalingen, rapportage en ketenverantwoordelijkheid in het algemene beleid opgenomen.
Maakindustrie	a.s.r. SRI Policy / Forum Ethibel Disputable Activities 'Hazardous Chemicals' / Website Forum Ethibel	6	a.s.r. heeft geen specifiek beleid voor de maakindustrie, maar wel criteria t.a.v. arbeidsrechten, waterbeheer en de uitstoot van broeikasgassen, rapportage en ketenverantwoordelijkheid in het algemene beleid opgenomen. Er missen nog criteria m.b.t. certificering.
Financiële sector	a.s.r. SRI Policy	5	a.s.r. verwacht dat externe vermogensbeheerders de UN Global Compact onderschrijven en sociale, economische en milieu criteria in hun inkoopbeleid en werkwijze integreren en daarover rapporteren. Verder geen beleid voor de financiële sector.
Woningbouw en	Website a.s.r. > a.s.r. en	5	a.s.r. verwacht dat al haar vastgoed aan de

Thema / Sector	Beleidsstuk	Score	Toelichting
vastgoed	het milieu / a.s.r. Jaarverslag 2012		BREEAM-standaard 'very good' voldoet en dat bedrijven sociale, economische en milieu criteria in hun inkoopbeleid en werkwijze integreren en daarover rapporteren . Er is geen beleid over energie-labels en het verduurzamen van de woningmarkt. De FSC-standaard wordt alleen gehanteerd bij het verbouwen van keukens.
Vermogensbeheer	Jaarverslag 2012 / Stembeleid a.s.r. / Stemverantwoording a.s.r.	7	a.s.r. heeft de UN PRI onderschreven en past het algemene beleid ook toe op vermogensbeheer voor derden . ESG-criteria worden toegepast op aandelenbeleggingen, vastrentende waarden en vastgoedbeleggingen. Fondsbeheerders moeten de UN PRI en UN Global Compact onderschrijven en worden onderzocht op hun mogelijkheden om a.s.r. richtlijnen toe te passen.

Legenda:

1 = laagste score (geen beleid)

10 = hoogste score (best mogelijke beleid volgens deze methodologie)

n.a. = niet actief in deze sector en dus geen beleid verwacht

5.6 Delta Lloyd

5.6.1 Profiel

Delta Lloyd Groep is een Nederlandse financiële instelling met producten en diensten op het gebied van verzekeringen, pensioenen, beleggen en bankieren. Delta Lloyd richt zich op consumenten, maar ook op kleine en grote ondernemingen, multinationals en pensioenfondsen.³⁵¹ Zij verkoopt de producten voornamelijk onder drie merken: Delta Lloyd, Ohra en ABN Amro Verzekeringen. Op het gebied van pensioenproducten werkt Delta Lloyd samen met BinckBank onder het merk BeFrank. Erasmus Leven is een verzekeraar voor met name overlijdensrisicoproducten en hypotheekgerelateerde verzekeringen, het Nationaal Spaarfonds is vooral online actief met schadeverzekeringen en Cyrte Investments is een internationale investeringsboutique voor institutionele beleggers en grote particuliere beleggers.³⁵²

Lange tijd was Delta Lloyd nagenoeg geheel in handen van Aviva, de grootste verzekeraar van Groot-Brittannië en een van de grootste verzekeraars van Europa met 43 miljoen klanten.³⁵³ Op 3 november 2009 verkreeg Delta Lloyd echter een zelfstandige beursnotering aan de Euronext Amsterdam.³⁵⁴ In januari 2013 heeft Aviva het resterende belang in de aandelen van Delta Lloyd verkocht.³⁵⁵

Eind 2012 had Delta Lloyd 5.276 medewerkers in Nederland, België en Duitsland. Het balanstotaal van de groep bedroeg eind 2012 € 80,0 miljard.³⁵⁶ De premie-inkomsten over 2012 bedroegen € 5,2 miljard, waarvan € 4,0 miljard in Nederland. De netto uitbetaalde claims en uitkeringen bedroegen € 4,6 miljard.³⁵⁷

Delta Lloyd had eind 2012 een balanstotaal met een totale omvang van € 80,0 miljard, inclusief € 71,2 miljard aan beleggingen en leningen.³⁵⁸ Dezen waren als volgt verdeeld over de verschillende investeringscategorieën:³⁵⁹

- Staatsobligaties: 24%
- Hypotheekleningen: 24%
- Aandelen: 21%
- Bedrijfsobligaties: 15%
- Overige leningen: 8%
- Derivaten: 4%
- Onroerend goed: 3%
- Leningen aan banken: 1%

Behalve de eigen verzekeringsbeleggingen beheerde Delta Lloyd eind 2012 ook nog € 7,5 miljard vermogens van derden (particuliere klanten en institutionele beleggers).³⁶⁰

5.6.2 Overzicht duurzaamheidsbeleid Delta Lloyd

Delta Lloyd Groep omschrijft haar eigen duurzaamheidsbeleid als volgt:³⁶¹

“Duurzaam ondernemen betekent voor Delta Lloyd Groep een positieve bijdrage leveren aan de ontwikkeling van haar medewerkers, de maatschappij, winstgevende economische groei en zorg voor het milieu. We willen onze commerciële kansen en onze financiële verplichtingen combineren met zorg en aandacht voor onze klanten en al onze stakeholders. Gewoon fatsoenlijk zakendoen dus.”

De Delta Lloyd Foundation (DLF) zet zich daarnaast in om financiële zelfredzaamheid en financieel bewustzijn te bevorderen middels steun aan diverse projecten in Nederland. Een interessant project is BASTA, een digitaal platform van grote Amsterdamse bedrijven. Op de BASTA-community wordt aandacht gegenereerd voor de behoefte en zorg van de mensen die worden geconfronteerd met armoede en sociale uitsluiting en laten Amsterdamse bedrijven zien op welke manier ze zich inzetten tegen armoede in hun stad.

Het beleggingsbeleid van Delta Lloyd is gebaseerd op de UN Global Compact: "Delta Lloyd heeft de UN Global Compact Principles als leidraad gekozen omdat deze principes wereldwijd gedragen worden en gebaseerd zijn op internationale verdragen en conventies. Deze principes hebben betrekking op de ondernemingen waarin (in)direct wordt belegd."

Het Delta Lloyd investeringsbeleid is grotendeels te vinden in het beleidsstuk 'Verantwoord beleggen'. Het beleid beperkt zich grotendeels tot een aantal basisvoorwaarden voor investeringen. Ten opzichte van vorig jaar is het beleid van Delta Lloyd niet veranderd.

Delta Lloyd heeft de volgende collectieve beleidsverklaringen ondertekend:

- UN Global Compact
- UN Principles for Responsible Investment
- Principles for Sustainable Insurance

5.6.3 Overzicht beleidsscores

Een meer gedetailleerd overzicht van de scores voor het door Delta Lloyd gepubliceerde beleid per thema en sector vindt u in Tabel 27.

Tabel 27 Beleidsscores Delta Lloyd

Thema / Sector	Beleidsstuk	Score	Toelichting
Klimaatverandering	Annual report 2012	1	Delta Lloyd heeft beleid voor CO2-reductie in de eigen bedrijfsvoering. Verder is er geen aandacht voor klimaatverandering. Het ontbreekt onder andere aan beleid voor kolencentrales, kernenergie en andere energiebronnen. Ook is er geen beleid voor broeikasgasemissie-reductie en energiebesparing bij bedrijven.
Mensenrechten	Beleid verantwoord beleggen Delta Lloyd Asset Management	5	Delta Lloyd verwacht dat bedrijven de mensenrechten respecteren en naleven, zoals beschreven in de Universele Mensenrechtenverklaring en OECD Guidelines for Multinational Enterprises. Er is echter geen beleid voor: speciale aandacht voor rechten van vrouwen en kinderen en ketenverantwoordelijkheid.
Arbeidsrechten	Beleid verantwoord beleggen Delta Lloyd Asset Management	5	Behalve de ILO-principes verwacht Delta Lloyd ook dat bedrijven zich houden aan de Universele Mensenrechtenverklaring. Deze bedrijven respecteren de vrijheid van vereniging, het verbod op kinder- en dwangarbeid en discriminatie. Ook is er beleid voor loon en werkuren, maar niet voor managementsystemen, werknemersklachten, veiligheids-en gezondheidsbeleid en ketenverantwoordelijkheid.
Wapens	Uitsluitingen asset management/Beleid verantwoord beleggen Delta Lloyd Asset Management	5	Sluit beleggingen in bedrijven die controversiële wapens vervaardigen of verhandelen grotendeels uit. Er kan echter wel belegd worden in bedrijven die een minderheidsbelang hebben in een onderneming die zich met dergelijke wapens bezig houdt.
Gezondheid	Beleid verantwoord beleggen Delta Lloyd Asset Management	1	Delta Lloyd houdt bij haar investeringen rekening met de medicijnbehoeftes van patiënten. Er ontbreekt beleid over onder andere schadelijke stoffen, tabaksproducenten en flesvoedingreclame.
Natuur		1	Delta Lloyd heeft geen natuurbeluid.
Dierenwelzijn		1	Delta Lloyd heeft geen dierenwelzijnsbeleid.
Belastingen en corruptie	Annual report 2012/Beleid verantwoord beleggen Delta Lloyd Asset Management	1	Corrupte bedrijven zijn uitgesloten van investering. Er zijn geen duidelijke criteria t.a.v. belastingontwijking, er wordt geen openheid gevraagd van bedrijven over verschuldigde belastingen en betalingen aan regeringen en bedrijven hoeven niet te rapporteren over hun lobbyactiviteiten.
Transparantie en verantwoording	Annual report 2012	3	Duurzaamheidsverslag in overeenstemming met de GRI Richtlijnen en extern geverifieerd. Ook publiceert Delta Lloyd over de stakeholderdialoog. Er is geen overzicht van

Thema / Sector	Beleidsstuk	Score	Toelichting
Bonussen	Remuneratierapport 2012+2013/Annual report 2012	4	investeringen (geen namen maar ook geen uitsplitsing naar regio en sector). Er is geen klachtenprocedure voor stakeholders en geen beschrijving van het milieu en sociaal risicomanagementsysteem. Voor RvB is de maximum bonus 100% van het vaste inkomen. Er is een clawback-regeling. De bonus is deels gebaseerd op klant- en werknemerstevredenheid. Het is niet duidelijk of er lange-termijn-doelstellingen in de bonus zijn verwerkt. Daarbij is het beleid niet van toepassing op alle dochterondernemingen.
Landbouw	Beleid verantwoord beleggen Delta Lloyd Asset Management	1	Er is aandacht voor werknemersrechten en FPIC waar het inheemse bevolken betreft; verder geen landbouwbeleid. Het ontbreekt onder andere aan beleid ten aanzien van dierenwelzijn, beschermde gebieden en genetische modificatie.
Dammen	Beleid verantwoord beleggen Delta Lloyd Asset Management	1	Er is aandacht voor FPIC waar het inheemse volken betreft. Verder heeft Delta Lloyd geen dammenbeleid.
Visserij		1	Delta Lloyd heeft geen visserijbeleid.
Bosbouw	Beleid verantwoord beleggen Delta Lloyd Asset Management	1	Delta Lloyd vraagt bosbouwbedrijven de rechten van lokale en inheemse gemeenschappen op eerlijk en gelijkwaardig gebruik van bossen te respecteren. Verder heeft Delta Lloyd geen bosbouwbeleid.
Mijnbouw	Beleid verantwoord beleggen Delta Lloyd Asset Management	1	Er is beleid over arbeidsrechten, FPIC waar het inheemse volken betreft en grievance mechanisms; verder geen mijnbouwbeleid. Het ontbreekt onder andere aan beleid over inheems volkeren, belastingbetalingen, corruptie, beschermde gebieden, milieuverontreiniging en veiligheidsplannen.
Olie en gas	Beleid verantwoord beleggen Delta Lloyd Asset Management	1	Er is beleid over arbeidsrechten, FPIC waar het inheemse volken betreft en grievance mechanisms; verder geen olie- en gasbeleid. Het ontbreekt onder andere aan beleid over inheems volkeren, belastingbetalingen, corruptie, beschermde gebieden, milieuverontreiniging en veiligheidsplannen.
Maakindustrie	Annual report 2012	1	Er is aandacht voor werknemersrechten; Delta Lloyd heeft geen maakindustriebeleid over gezondheid, milieuverontreiniging en duurzaamheidsrapportage.
Financiële sector	Beleid verantwoord beleggen	1	Delta Lloyd verwacht van financiële instellingen dat ze transparant zijn over hun verantwoord beleggen-beleid. Er zijn geen verwachtingen ten aanzien van het onderschrijven van convenanten en verdragen, het voeren van belastingbeleid en het nemen van ketenverantwoordelijkheid.

Thema / Sector	Beleidsstuk	Score	Toelichting
Woningbouw en vastgoed	Website Delta Lloyd Vastgoed	1	Delta Lloyd stelt duurzaamheideisen voor nieuw vastgoed op basis van BREEAM-NL methode. Er worden geen concrete doelstellingen voor de prestaties ('Good' of 'Very Good') genoemd. Ook geen eisen m.b.t. goed verhuurderschap en rapportage.
Vermogensbeheer	Beleid verantwoord beleggen / Annual Report 2012 / stembeleid	3	Delta Lloyd Groep heeft de UN PRI ondertekend. De geformuleerde duurzaamheidscriteria worden op alle asset categorieën toegepast, maar niet op minstens 80% van het beheerde vermogen. Het stembeleid omvat enkel criteria over goed bestuur. Het engagement-beleid omvat wel ESG-criteria, maar de resultaten hiervan worden niet bekend gemaakt.

Legenda:

1 = laagste score (geen beleid)

10 = hoogste score (best mogelijke beleid volgens deze methodologie)

n.a. = niet actief in deze sector en dus geen beleid verwacht

5.7 Generali

5.7.1 Profiel

Generali Verzekeringsgroep is een dochterbedrijf van het Italiaanse Assicurazioni Generali S.p.A.. (ofwel Generali Group). Generali Group is een van de grootste verzekeringsconcerns in Europa. Het bedrijf is actief in meer dan 60 landen en heeft 80.000 werknemers en meer dan 65 miljoen klanten wereldwijd.³⁶²

In Nederland is Generali Verzekeringsgroep actief op het gebied van levens- en schadeverzekeringen. Generali Levensverzekeringen realiseerde in 2012 een premieomzet van € 195,8 miljoen en had eind 2012 een balanstotaal van € 4,5 miljard.³⁶³

Generali Group realiseerde in 2012 een premieomzet van € 69,6 miljard.³⁶⁴ Eind 2012 had het bedrijf een balanstotaal met een totale waarde van € 441,7 miljard, waarvan € 392,7 miljard bestond uit beleggingen en leningen.³⁶⁵ Deze leningen en beleggingen waren als volgt verdeeld over de verschillende investeringscategorieën:³⁶⁶

- Staatsobligaties: 35%
- Bedrijfsobligaties: 27%
- Beleggingen voor eigen risico van polishouders, vooral in aandelen en obligaties: 14%
- Overige vastrentende beleggingen: 8%
- Kasgeld: 5%.
- Onroerend goed: 4%.
- Aandelen: 4%.Overige: 3%.

Naast de eigen verzekeringsbeleggingen, beheert vermogensbeheerdochter Generali Investments nog € 97,4 miljard aan vermogens voor derden.³⁶⁷

5.7.2 Overzicht duurzaamheidsbeleid

Generali omschrijft haar eigen duurzaamheidsbeleid als volgt:³⁶⁸

“Generali verzekeringsgroep houdt zich aan de ethische richtlijnen voor beleggingen (Ethical Guidelines) van onze moedermaatschappij de Generali Group. De Generali Group heeft besloten de ethische richtlijnen aan te nemen zoals die zijn geformuleerd door het Noorse Staatspensioenfonds. (...) De ethische overwegingen zijn:

- rechten van de mens
- rechten van het individu met name in conflictsituaties
- ernstige milieuverontreiniging
- corruptie
- andere fundamenteel ethische normen”

Generali let bij de beleggingen ook op de duurzame economische groei, de sociale aspecten en goede bestuursvormen. Generali erkent haar maatschappelijke functie als verzekeraar in de bedrijfsvoering en bij het investeren van het geld van haar klanten: “Daarbij laten wij ons niet alleen leiden door het mogelijke risico en het rendement op beleggingen. Maar wij kijken ook naar de mogelijke effecten op de maatschappij en leefomgeving. Wij vinden dat de bedrijven waarin wij beleggen, en die dus geld van ons krijgen, de belangen moeten behartigen van al hun stakeholders.” ³⁶⁹

In aanloop naar de 1e update van de Eerlijke Verzekeringswijzer heeft Generali geen veranderingen doorgevoerd.

5.7.3 Overzicht beleidsscores

Een meer gedetailleerd overzicht van de scores voor het door Generali gepubliceerde beleid per thema en sector vindt u in Tabel 28.

Tabel 28 Beleidsscores Generali

Thema / Sector	Beleidsstuk	Score	Toelichting
Klimaatverandering	Group objectives and targets for environmental protection / Environmental policy	1	Het klimaatveranderingbeleid van Generali beperkt zich tot het reduceren van de eigen CO ₂ -uitstoot. Het ontbreekt onder andere aan beleid voor kolencentrales, kernenergie en broeikasgasemissie-reductie bij bedrijven. Er is ook geen beleid om particulieren en bedrijven over te laten stappen op duurzame energie.
Mensenrechten	Portfolio screening	1	Het mensenrechtenbeleid van Generali beperkt zich tot een verbod op de schending van de meest fundamentele mensenrechten: verbod op moord, marteling en gedwongen arbeid. Er is echter geen beleid voor onder meer: due diligence processen, Free and Prior Informed Consent, speciale aandacht voor rechten van vrouwen en kinderen, ketenverantwoordelijkheid en veiligheidstroepen in conflictgebieden.
Arbeidsrechten	Portfolio screening	4	Verbod op hinderen van vrijheid van vereniging. Tegen discriminatie, kinderarbeid en gedwongen arbeid. Er is geen beleid voor loon, werkuren, managementsystemen en ketenverantwoordelijkheid.
Wapens	Portfolio screening	2	Generali wil niet investeren in de productie van clusterbommen, anti-persoonsmijnen en nucleaire wapens, maar noemt daarbij niet onderhoud en handel in deze wapens. Ook ontbreekt het aan beleid voor biologische en chemische wapens.

Thema / Sector	Beleidsstuk	Score	Toelichting
Gezondheid	Annual report 2012 / Portfolio sceening	1	Generali investeert niet in bedrijven die wapens leveren aan landen waar VN-sancties tegen bestaan, maar verder is er geen beleid voor controversiële wapenhandel. Het beleid is niet toegepast op investeringen voor unit-liked producten en voor derden.
Natuur		1	Generali heeft geen natuurbeleid.
Dierenwelzijn		1	Generali heeft geen dierenwelzijnsbeleid.
Belastingen en corruptie	Management system / Sustainability report 2012	1	Generali belegt niet in corrupte bedrijven. De eigen belastingrapportage is alleen op groepsniveau, niet per land. Er is geen beleggingsbeleid ten aanzien van belastingen en lobbypraktijken.
Transparantie en verantwoording		3	Generali beschrijft haar milieu- en sociaal risicomanagementsysteem. Het duurzaamheidsverslag is op niveau GRI A: er is geen externe verificatie. Generali publiceert niet in welke sectoren, bedrijven en overheden zij investeert. Er is geen (onafhankelijk) klachtenmechanisme voor belanghebbenden en maatschappelijke organisaties en er is geen publicatie over de consultatie met maatschappelijke organisaties.
Bonussen		1	Generali hanteert een clawback-regeling. De bonus kan maximaal 100% van het vaste jaarinkomen zijn.. Het is onbekend op welke criteria de bonus gebaseerd is. Het is niet duidelijk of er lange-termijn-doelstellingen in de bonus zijn verwerkt.
Landbouw	Remuneration report	1	Generali heeft geen landbouwbeleid.
Dammen		1	Generali heeft geen dammenbeleid.
Visserij		1	Generali heeft geen visserijbeleid.
Bosbouw	Portfolio screening	1	Generali heeft geen bosbouwbeleid.
Mijnbouw		1	Generali heeft geen mijnbouwbeleid, maar investeert niet in bedrijven die betrokken zijn bij corruptie.
Olie en gas		1	Generali heeft geen olie- en gasbeleid, maar investeert niet in bedrijven die betrokken zijn bij corruptie.
Maakindustrie	Portfolio screening	1	Generali heeft geen maakindustriebeleid.
Financiële sector		1	Generali heeft geen beleid voor de financiële sector.
Woningbouw en		1	Generali heeft geen woningbouw- en

Thema / Sector	Beleidsstuk	Score	Toelichting
vastgoed			vastgoedbeleid.
Vermogensbeheer	Annual report 2012 / Management system / Sustainability report 2012 / Portfolio screening	3	Generali heeft de UN PRI onderschreven. ESG-criteria worden toegepast op aandelenbeleggingen, bedrijfsobligaties en staatsleningen. Het is niet bekend of ESG-criteria op meer dan 80% van het beheerde vermogen worden toegepast. Het stembeleid omvat ESG-criteria, maar het is niet bekend op hoeveel procent van de aandeelhouders-vergaderingen er gestemd wordt. Het engagement-beleid omvat wel ESG-criteria, maar de resultaten hiervan worden niet bekend gemaakt.

Legenda:

1 = laagste score (geen beleid)

10 = hoogste score (best mogelijke beleid volgens deze methodologie)

n.a. = niet actief in deze sector en dus geen beleid verwacht

5.8 ING

5.8.1 Profiel

ING Verzekeringen maakt deel uit van ING Groep (ING), een financiële instelling van Nederlandse origine die diensten levert op het gebied van bankieren, beleggen, levensverzekeringen en pensioenen. Merkmaken voor verzekeringsproducten in Nederland zijn AZL, ING, Nationale-Nederlanden en Movir. ING heeft wereldwijd meer dan 85 miljoen klanten in Europa, de Verenigde Staten, Canada, Latijns Amerika, Azië en Australië: particulieren, kleine en middelgrote bedrijven, grote ondernemingen, instellingen en overheden.³⁷⁰ Eind 2012 had ING ruim 84.700 medewerkers. Het balanstotaal van de groep bedroeg € 1.169 miljard.³⁷¹

Als voorwaarde voor het verkrijgen van goedkeuring door de Europese Commissie voor Nederlandse staatssteun eind 2008, heeft ING een herstructureringsplan moeten opstellen. De kern van dit plan behelst het volledig splitsen van de bankactiviteiten enerzijds en de verzekeringsactiviteiten (inclusief het vermogensbeheer) anderzijds.³⁷² Dit plan is gedeeltelijk uitgevoerd en ING heeft diverse onderdelen verkocht. Eind 2012 is overeenstemming bereikt met de Nederlandse overheid over een herziening van het herstructureringsplan, waardoor het afstoten van het (Europese) verzekeringsbedrijf en vermogensbeheer, alsmede een deel van de Nederlandse consumentenbankactiviteiten (onder de naam Nationale-Nederlanden Bank) in 2016 en 2018 afgerond moet zijn. ING Bank zal dan als retail-, direct- en zakenbank verdergaan.³⁷³

ING Groep bereidt haar onderdelen voor op een zelfstandige toekomst. ING Insurance US is succesvol naar de beurs gebracht in mei 2013. ING Groep bezit nu nog 43% van de aandelen van het bedrijf, dat omgedoopt zal worden in Voya Financial, maar wil zijn belang voor 2016 afstoten.³⁷⁴ ING Verzekeringen werkt aan het basisscenario van een beursgang en de verkoop van ING Verzekeringen Azië is bijna afgerond.

ING Verzekeringen behaalde in 2012 een bruto premieomzet van € 20,3 miljard, waarvan € 5,3 miljard in Nederland.³⁷⁵ Het Nederlandse dochterbedrijf Nationale-Nederlanden Levensverzekering Maatschappij behaalde in 2012 een bruto premieomzet van € 3,6 miljard en het bedrijf keerde € 4,6 miljard aan uitkeringen uit.³⁷⁶

Aan het einde van 2012 had ING Verzekeringen een balanstotaal met een totale omvang van € 339,9 miljard, waarvan € 252,4 miljard bestond uit verzekeringsbeleggingen door de bedrijfsactiviteiten die ING wil voortzetten. (Een belangrijk deel van de balans, met een omvang van € 61,2 miljard, bestaat uit activiteiten die afgestoten worden).³⁷⁷ Deze verzekeringsbeleggingen waren verdeeld over de volgende categorieën:³⁷⁸

- Aandelen: 38%
- Bedrijfsobligaties: 28%
- Staatsobligaties: 20%
- Hypotheekleningen: 5%
- Obligaties (ongespecificeerd): 3%
- Derivaten: 2%
- Onroerend goed: 0%
- Overig: 3%

ING Investment Management (onderdeel van ING Verzekeringen) beheerde eind 2012 een totaal vermogen van € 321,5 miljard. Daarvan werd € 171,5 miljard belegd voor derden, via beleggingsfondsen en mandaten van particulieren en institutionele beleggers.³⁷⁹

5.8.2 Overzicht duurzaamheidsbeleid ING

ING omschrijft haar duurzaamheidsbeleid als volgt:³⁸⁰

“ING streeft ernaar te groeien en winst te maken, maar niet ten koste van zaken als milieu, biodiversiteit en mensenrechten. Het financierings- en investeringsbeleid van ING probeert daarom betrokkenheid bij bedrijven die het milieu schade toebrengen of de mensenrechten schenden, te voorkomen. In dit kader worden sommige bedrijven uitgesloten van financiering of investering. ING wil haar medewerkers een open, veilige en stimulerende werkomgeving bieden, waar iedereen gelijk is. Tevens tracht ING haar directe invloed op het milieu te beheersen en te beperken. Aan haar maatschappelijke betrokkenheid geeft ING invulling in de vorm van donaties en (medewerkers)vrijwilligerswerk.”

De basis voor het duurzaam financierings- en investeringsbeleid van ING is het Environmental and Social Risk (ESR) framework. Hierin worden onder meer de uitsluitingslijst en sector specifieke criteria beschreven. De toepassing van dit beleid is niet voor alle financiële diensten hetzelfde. Voor de leningen en het vermogensbeheer van de verzekeringspremies van ING Verzekeringen is het Environmental and Social Risk (ESR) framework leidend. Voor de beleggingen van derden gelden hanteert ING Investment Management een specifiek beleid voor verantwoord beleggen. Het beleid voor de wapenindustrie is gelijk.

In 2012 is het duurzaamheidsbeleid van ING op meerdere fronten aangepast. Het kredietbeleid is vanaf 2012 vrijwel volledig verwoord in het beleidsstuk ‘ESR Framework’, waarin zowel de uitsluitingslijst, de sectorspecifieke criteria als het klantacceptatieproces beschreven worden. Niet alleen de structuur van het beleid is aangepast. De grootste verandering heeft plaatsgevonden in het proces; in het nieuwe ESR-beleid maakt een ESR Klantonderzoek deel uit van het klantacceptatieproces. In aanloop naar de 1^e update van de Eerlijke Verzekeringswijzer is het beleid van ING niet vernieuwd.

In het kader van de afsplitsing van ING werkt ING Verzekeringen Europe (waar o.a. Nationale-Nederlanden en ING Investment Management onderdeel van uitmaken) aan de formulering van een verantwoord beleggen beleid dat specifiek is toegelegd op de verzekerings- en beleggingsactiviteiten. In aanloop naar de 1e update van de Eerlijke Verzekeringswijzer heeft ING geen beleidsveranderingen doorgevoerd.

ING Investment Management biedt verschillende gespecialiseerde duurzame beleggingsfondsen en op maat gemaakte verantwoord beleggen oplossingen. De totale Sustainable Equity strategie kent per eind 2012 een belegd vermogen van ruim 3 miljard euro.

ING heeft daarnaast de volgende collectieve beleidsverklaringen ondertekend:

- UN Global Compact
- UN Principles for Responsible Investment
- UN Principles for Sustainable Insurance
- Carbon Disclosure Project
- Equator Principles
- UNEP FI Verklaring

5.8.3 Overzicht beleidsscores

Een meer gedetailleerd overzicht van de scores voor het door ING gepubliceerde beleid per thema en sector vindt u in Tabel 29.

Tabel 29 Beleidsscores ING Groep

Thema / sector	Beleidsstuk	Score	Toelichting
Klimaatverandering	ESR Framework	2	Het beleid heeft alleen betrekking op de operationele uitstoot en niet op de door uitstoot van bedrijven waarin verzekeraar is belegd. Geen beleid voor investering in hernieuwbare energiebronnen, energiebesparing bij bedrijven en consumenten, aanpassing in arme landen aan broeikasgas-arme economie.
Mensenrechten	ESR Framework	6	Onderschrijving UDHR, UNCCPR en UNCESCR door bedrijven te vragen zich aan de OECD Guidelines te houden. Uitgesloten activiteiten en praktijken genoemd en mensenrechten-effectrapportage voor bedrijven die in risicosectoren en -landen actief zijn. Geen speciale aandacht voor vrouwen en FPIC wordt alleen toegepast op inheemse volkeren.
Arbeidsrechten	ESR Framework	9	Uitgesloten activiteiten en praktijken duidelijk gedefinieerd en toetsing personeel beleid vereist aan alle de vier fundamentele ILO principes, IFC Performance Standards en UDHR.
Wapens	ESR Framework	5	Producenten van controversiële wapens en bedrijven die zich niet aan VN en EU wapenembargo's houden zijn uitgesloten, maar niet voor alle typen investeringen. Ook kunnen andere activiteiten van die bedrijven gefinancierd worden. ING beperkt haar beleid t.a.v. wapenhandel door het alleen toe te passen op handelsfinanciering, waardoor leveranties van conventionele wapens aan controversiële regimes of falende staten indirect wel gefinancierd kunnen worden. Geen toepassing van dual-use

Thema / sector	Beleidsstuk	Score	Toelichting
Gezondheid	ESR Framework	4	criterium. Voorwaarden op basis van ILO-verdragen, veiligheids- en gezondheidsvoorzorgbeginsel. Wel onderschrijving van de relevante verdragen van Montreal en Rotterdam, maar niet van die van Stockholm en Basel, geen criteria m.b.t. tabak, flesvoeding en toegang tot medicatie.
Natuur	ESR Framework	7	Duidelijke voorwaarden aan bescherming van waardevolle ecosystemen en genetisch materiaal. Voor projecten wordt duurzaamheidsrapportage verwacht. Er zijn geen voorwaarden voor de handel in bedreigde dier- en plantsoorten.
Dierenwelzijn	ESR Framework	2	Uitsluiting van dierproeven (m.u.v. de activiteiten waarbij deze proeven voor medische doeleinden worden verricht) en het fokken van pelsdieren. Gebruik van certificering wordt gestimuleerd. Genetische modificatie wordt echter niet beschouwd als geheel onacceptabel. Er zijn geen criteria voor veehouderij (huisvesting, transport) of gebruik van wilde dieren.
Belastingen en corruptie	ESG Framework/ Financial and Economic Crime Statement	4	ING ondersteunt geen corruptie en keurt belastingontduiking af. Beleid volgt Global Compact, EITI en Wolfsberg Principles. Geen beleid en/of openheid gevraagd van bedrijven over verschuldigde belastingen en betalingen aan regeringen. Geen beleid t.a.v. rapportage over lobbyactiviteiten.
Transparantie en verantwoording	Corporate Responsibility Report 2012 / Website ING	7	Duurzaamheidsverslag volgt de GRI A+ richtlijnen en is extern geverifieerd. ING is niet transparant over de bedrijven waarin het investeert (noemt geen namen en geeft geen uitsplitsing naar sector en regio in een kruistabel). Er is wel een voor derden toegankelijke klachtenprocedure ingesteld, maar die is niet aan een onafhankelijke organisatie gekoppeld.
Bonussen	Jaarverslag 2012 / ING Remuneration Policy	4	Voor RvB en senior management is beleid transparant en geldt een clawback. Alleen voor RvB is 60% van totale bonus gebaseerd op lange termijn doelen. Duurzame criteria (werknemerstevredenheid, klanttevredenheid en impact maatschappij) tellen voor 40% mee. Variabele beloning is maximaal 100% van vaste beloning voor RvB. De afgelopen jaren heeft de RvB geen bonus gekregen. Het beleid geldt niet voor alle dochterondernemingen en identified staff.
Landbouw	ESR Framework	6	Eisen aan pesticiden- en watergebruik, arbeidsrechten, rechten van inheemse volken, certificering en beschermde gebieden. Onvoldoende aandacht voor het welzijn van landbouwdieren (huisvesting en transport) en FPIC van alle landgebruikers.
Dammen	ESR Framework	6	Beleid refereert naar Equator Principles en principes van de World Commission on Dams (WCD). Het ontbreekt aan eisen voor duurzaamheidsrapportage en de FPIC voor alle landgebruikers.
Visserij	ESR Framework	1	Uitsluitingscriteria op gebied van schadelijke vistechnieken. Verder geen beleid voor zaken als

Thema / sector	Beleidsstuk	Score	Toelichting
Bosbouw	ESR Framework	6	certificatie, overbevissing, duurzaamheidsrapportage, beschermde gebieden en diersoorten. FSC-certificering en FSC Chain of custody vereist, of in ieder geval een plan om dat te bereiken. Duurzaamheidsrapportage wordt vereist, evenals het beschermen van HCV-gebieden. FPIC-beleid is gericht op inheemse volken, niet op alle landgebruikers. Bedrijven hoeven niet aan Forest Footprint Disclosure project te rapporteren. Geen eisen aan beschikbaarheid duurzaam hout voor pulp- en papierfabrieken.
Mijnbouw	ESR Framework	6	Eisen aan afval, arbeidsrechten, rechten lokale bevolking, transparantie, beschermde gebieden. Onvoldoende scope van het FPIC-beleid. Onvoldoende beleid voor het lozen van afval in oppervlaktewater. Geen verbod op investeringen in uranium- en steenkoolmijnbouw.
Olie en gas	ESR Framework	7	Eisen aan afval, arbeidsrechten, rechten lokale bevolking, transparantie, beschermde gebieden. Onvoldoende scope van het FPIC-beleid. Winning van olie uit teerzanden is uitgesloten, maar andere controversiële methodes (zoals olie uit oliehoudende leisteen of vloeibaar gemaakte steenkool) zijn niet uitgesloten. Geen beleid t.a.v. respecteren van staatssoevereiniteit over grondstoffen en het mijden van locatie waar gevolgen van ongeluk onbeheersbaar zijn.
Maakindustrie	ESR Framework	5	Eisen aan arbeidsrechten, gezondheid/veiligheid op het werk, milieu en sociaal risicomanagement systeem, en rapportage. Er worden geen specifieke certificatieschema's verwacht en geen eisen gesteld aan watergebruik en voorkomen van waterverontreiniging.
Financiële sector	ESR Framework	1	Van financiële instellingen wordt verwacht dat zij de UN Global Compact en de OECD Guidelines for Multinational Enterprises onderschrijven. Verder geen openbaar beleid t.a.v. de financiële sector.
Woningbouw en vastgoed	ESR Framework	1	Er worden eisen gesteld aan arbeidsrechten bij (bouw)bedrijven, maar er is verder geen openbaar beleid t.a.v. de sector woningbouw en vastgoed.
Vermogensbeheer	ESR Framework / www.ingforsomethingsbetter.com	4	ING Investment Management heeft UN PRI ondertekend, maar publiceert de resultaten nog niet. Het stembeleid is wel publiek en bevat ESG-criteria. Alleen het wapenbeleid wordt ook op vermogensbeheer voor derden toegepast.

Legenda:

1 = laagste score (geen beleid)

10 = hoogste score (best mogelijke beleid volgens deze methodologie)

n.a. = niet actief in deze sector en dus geen beleid verwacht

5.9 Legal & General

5.9.1 Profiel

Legal & General Nederland is een verzekeringsmaatschappij die producten aanbiedt op het gebied van inkomenszekerheid. Het is een 100% dochter van het Britse beursgenoteerde verzekeringsconcern Legal & General Group Plc.. Dit bedrijf heeft wereldwijd ruim 10 miljoen klanten en bestaat meer dan 175 jaar.

In Nederland is Legal & General actief sinds 1984 en heeft het meer dan 150.000 klanten.³⁸¹ Legal & General Nederland had in 2012 een premieomzet van rond de € 198 miljoen en had eind 2012 een belegd vermogen van 2,3 miljard. Dit was als volgt verdeeld over de verschillende investeringscategorieën:³⁸²

- Staats- en bedrijfsobligaties: 67%
- Aandelen: 29%
- Leningen: 2%
- Derivaten: 2%

Legal & General Group realiseerde in 2012 een premieomzet van £ 5,7 miljard (€ 7,0 miljard) wereldwijd.³⁸³ Het balanstotaal bedroeg eind 2012 £ 346,3 miljard (€ 423,2 miljard). Daarvan bestond £ 321,9 miljard (€ 393,4 miljard) uit beleggingen en leningen, als volgt verdeeld over de verschillende investeringscategorieën:³⁸⁴

- Aandelen (48%)
- Staats- en bedrijfsobligaties (47%)
- Onroerend goed (2%)
- Derivaten (2%)
- Overig (1%)

Naast de eigen verzekeringsbeleggingen beheerde vermogensbeheerdochter Legal & General Investment Management eind 2012 vermogens voor derden met een totale omvang van £ 405,9 miljard (€ 496,1 miljard).³⁸⁵

5.9.2 Overzicht duurzaamheidsbeleid

Legal & General omschrijft haar eigen duurzaamheidsbeleid als volgt:³⁸⁶

Legal & General Nederland heeft haar investeringen via een mandaat onder gebracht bij Legal & General Investment Management (LGIM). Daarop is een uitsluitingsbeleid van toepassing voor producenten van controversiële wapens en van tabak. Dit beleid is (nog) niet publiek. LGIM heeft een uitgebreid programma ten aanzien van goed bestuur. De strategie is verder gericht op de lange termijn *“influencing through ownership of assets rather than influence through exclusion of assets.”* Voor het engagementprogramma worden jaarlijks thema's gekozen waarop gericht wordt ingezet. Via het UN PRI netwerk doet LGIM mee aan gezamenlijke engagement richting bedrijven.

Legal&General heeft in de aanloop naar de 1e update van de Eerlijke Verzekeringswijzer geen beleidswijzigingen doorgevoerd.

Daarbij heeft Legal & General Group de volgende collectieve beleidsverklaringen ondertekend:

- UN Principles for Responsible Investment
- Institutional Investor Group on Climate Change (IIGCC)

5.9.3 Overzicht beleidsscores

Een meer gedetailleerd overzicht van de scores voor het door Legal & General gepubliceerde beleid per thema en sector vindt u in Tabel 30.

Tabel 30 Beleidsscores Legal & General

Thema / Sector	Beleidsstuk	Score	Toelichting
Klimaatverandering	CSR report 2012	1	Legal & General heeft geen klimaatbeleid.
Mensenrechten	Code of ethics	1	Legal & General beperkt haar mensenrechtenbeleid tot het volgen van de Universele Menschenrechtenverklaring van de VN. Er zijn geen eisen of verwachtingen ten aanzien van due diligence processen en veiligheidsmaatregelen voor bedrijven in conflictsituaties. Er is ook geen speciale aandacht voor de rechten van vrouwen, kinderen en inheemse volkeren.
Arbeidsrechten	Code of ethics	5	Legal & General respecteert de vrijheid van vereniging en bepleit bij bedrijven een leefbaar loon en maximum werkuren. Ze wil niet investeren in bedrijven die betrokken zijn bij gedwongen arbeid en discriminatie. Legal & General sluit bedrijven die gebruik maken van kinderarbeid echter niet uit. Ook managementsystemen en ketenverantwoordelijkheid is niet opgenomen in beleid voor arbeidsrechten.
Wapens	Code duurzaam beleggen	2	Legal & General heeft de Code Duurzaam Beleggen van het Verbond van Verzekeraars ondertekend (waarin investeringen in antipersoonsmijnen- en clustermunitionbedrijven als onwenselijk wordt gezien). Op de website wordt ook aangegeven dat er een uitsluitingsbeleid is voor producenten van controversiële wapens, maar welke wapens daarmee precies bedoeld worden is onduidelijk. Het beleid is alleen van toepassing op beleggingen voor eigen rekening, niet voor derden en ook niet op door derden beheerd vermogen.
Gezondheid	Intern beheerde beleggingen voor risico en rekening van Legal & General	1	Legal & General heeft verwacht van bedrijven dat zij arbeidsrechten m.b.t. gezondheid en veiligheid op het werk respecteren. Verder is er geen gezondheidsbeleid.
Natuur		1	Legal & General heeft geen natuurbeleid.
Dierenwelzijn		1	Legal & General heeft geen dierenwelzijnsbeleid.
Belastingen en corruptie	Annual report 2012 / Financial crime statement / Intern beheerde	6	Legal & General belegt niet in corrupte bedrijven en publiceert de eigen belastingenbetalingen in de landen waarin de verzekeraar actief is. Ook wordt van bedrijven verwacht dat zij rapporteren over hun deelname aan lobbypraktijken. Er is

Thema / Sector	Beleidsstuk	Score	Toelichting
Transparantie en verantwoording	beleggingen voor risico en rekening van Legal & General	3	geen beleggingsbeleid ten aanzien van inkoopbeleid. .
	Annual report 2012 / CSR report 2012		Legal & General beschrijft het Milieu en Sociaal Risicomanagement Systeem, maar publiceert de resultaten niet. Daarnaast publiceert Legal & General een duurzaamheidsverslag (niet geverifieerd en niet volledig in overeenstemming met GRI) en in welke sectoren zij investeert (uitgesplitst per land). Er is geen (onafhankelijk) klachtenmechanisme voor belanghebbenden en maatschappelijke organisaties.
Bonussen	Annual report 2012 / Governance Principes Legal & General Nederland	2	Het bonusbeleid is transparant; het omvat in ieder geval klant- en werknemerstevredenheid. Legal & General Nederland hanteert een clawbackregeling. De bonus kan meer dan 100% van het vaste jaarsalaris bedragen, voor een lid van de Directie van Legal & General Nederland is dat maximaal 100%. Duurzaamheidscriteria worden meegenomen in de persoonlijke doelstellingen. Het is niet duidelijk hoe zwaar eventuele duurzaamheidscriteria in de bonus meewegen. Het beleid geldt niet voor alle dochterondernemingen van Legal & General Group.
Landbouw	Corporate Governance & Responsible Investment Policy	1	Legal & General heeft geen landbouwbeleid, maar verwacht wel van bedrijven dat zij een duurzaamheidsverslag publiceren.
Dammen	Corporate Governance & Responsible Investment Policy	1	Legal & General heeft geen dammenbeleid, maar verwacht wel van bedrijven dat zij een duurzaamheidsverslag publiceren.
Visserij	Corporate Governance & Responsible Investment Policy	1	Legal & General heeft geen visserijbeleid, maar verwacht wel van bedrijven dat zij een duurzaamheidsverslag publiceren.
Bosbouw	Corporate Governance & Responsible Investment Policy	1	Legal & General heeft geen bosbouwbeleid, maar verwacht wel van bedrijven dat zij een duurzaamheidsverslag publiceren.
Mijnbouw	Corporate Governance & Responsible Investment Policy / Intern beheerde beleggingen voor risico en rekening van Legal & General	1	Legal & General verwacht van bedrijven dat zij in ieder land waarin zij actief zijn de verschuldigde belastingen betalen en tolereert geen corruptie. Daarnaast moeten bedrijven de soevereiniteit van staten over eigen grondstoffen erkennen en een duurzaamheidsrapport publiceren. Er is geen beleid m.b.t. arbeidsrechten, beschermde gebieden, FPIC, certificatieschema's en inkoopbeleid.

Thema / Sector	Beleidsstuk	Score	Toelichting
Olie en gas	Corporate Governance & Responsible Investment Policy / Intern beheerde beleggingen voor risico en rekening van Legal & General	2	Legal & General tolereert geen corruptie en verwacht van bedrijven dat zij in ieder land waarin zij actief zijn de verschuldigde belastingen betalen en de soevereiniteit van staten over eigen grondstoffen erkennen. Ook moeten bedrijven een duurzaamheidsverslag publiceren. Er is echter geen beleid m.b.t. beschermde gebieden, arbeidsrechten, FPIC, certificatieschema's en inkoopbeleid.
Maakindustrie	Corporate Governance & Responsible Investment Policy	1	Legal & General heeft geen maakindustriebeleid, maar verwacht wel van bedrijven dat zij een duurzaamheidsverslag publiceren.
Financiële sector	Corporate Governance & Responsible Investment Policy	1	Legal & General heeft geen maakindustriebeleid, maar verwacht wel van bedrijven dat zij een duurzaamheidsverslag publiceren.
Woningbouw en vastgoed	Sustainable commercial property	1	Het beleid voor woningbouw en vastgoed is onduidelijk. Er zijn ambities omschreven over de duurzaamheid van commercieel vastgoed, maar het is niet duidelijk welke criteria hierbij gehanteerd worden. Er is niet voldoende beleid voor energiebesparing en ketenverantwoordelijkheid. Wel wordt van bedrijven verwacht dat zij een duurzaamheidsrapport publiceren.
Vermogensbeheer	Website UN PRI / Corporate governance & responsible investment policy / L&G IM voting report 2011 / CSR report 2012 / Engagement report 2011	2	Legal & General heeft de UN PRI ondertekend. Op staatsleningen en bedrijfsobligaties worden ESG-criteria toegepast, maar niet op aandelenbeleggingen, vastgoedbeleggingen en het externe fondsenaanbod. Er is een engagementrapport. De ESG-criteria voor thema's en sectoren zijn niet voldoende.

Legenda:

1 = laagste score (geen beleid)

10 = hoogste score (best mogelijke beleid volgens deze methodologie)

n.a. = niet actief in deze sector en dus geen beleid verwacht

5.10 SNS Reaal

5.10.1 Profiel

SNS Reaal is een Nederlandse financiële instelling die zich vooral richt op de Nederlandse retailmarkt, inclusief het midden- en kleinbedrijf (MKB). Het aanbod bestaat uit drie kernproductgroepen: hypotheek en financieringen aan het MKB, vermogensopbouw (sparen en beleggen) en verzekeringen (leven, schade, arbeidsongeschiktheid) en pensioenen.³⁸⁷ De verzekeringen worden aangeboden onder de merken Proteq Dier & Zorg, Reaal, Zelf.nl en Zwitserleven.³⁸⁸

SNS Reaal had eind 2012 ruim 6.700 medewerkers.³⁸⁹ Het balanstotaal van de groep bedroeg eind 2012 € 133,6 miljard, waarvan € 81,3 miljard voor rekening van de bankactiviteiten kwam.³⁹⁰ Sinds februari 2013 is de Nederlandse staat eigenaar van SNS Reaal.³⁹¹

De verzekeringsactiviteiten van SNS Reaal realiseerden in 2012 een bruto premie-inkomen van € 3,5 miljard.³⁹² Het balanstotaal van de verzekeringsactiviteiten had eind 2012 een omvang van € 56,5 miljard, waarvan € 49,2 miljard bestond uit verzekeringsbeleggingen.³⁹³ Deze verzekeringsbeleggingen waren als volgt verdeeld over de verschillende investeringscategorieën:³⁹⁴

- Staatsobligaties: 36%
- Beleggingen voor eigen risico van polishouders, vooral in aandelen en obligaties: 29%
- Bedrijfsobligaties: 26%
- Hypotheekleningen: 6%
- Aandelen: 3%
- Leningen aan banken: 1%
- Derivaten: 1%
- Onroerend goed: 0%

Eind 2012 beheerde SNS Asset Management, de vermogensbeheerdochter van SNS Reaal, een totaal vermogen van € 45,9 miljard, waarvan 57% (€ 26,2 miljard) voor de bank- en verzekeringstakken van de SNS Reaal Groep en 43% (€ 19,7 miljard) voor derden via beleggingsfondsen en mandaten.³⁹⁵

5.10.2 Overzicht duurzaamheidsbeleid

SNS Reaal omschrijft haar eigen duurzaamheidsbeleid als volgt:³⁹⁶

“Verantwoord ondernemen is een belangrijk kenmerk van alle Business Units en producten van SNS REAAL. Als de vermogensbeheerder van SNS Reaal komt dit bij SNS AM duidelijk tot uiting in het verantwoord beleggingsbeleid. De afdeling ESG Research (*Environment, Social, Governance*) is verantwoordelijk voor het ESG- beleid, welke is gebaseerd op de Fundamentele Beleggingsbeginselen en specifieke sector frameworks. De Fundamentele Beleggingsbeginselen zijn gebaseerd op internationale verdragen, conventies en ‘best practices’. De beginselen zijn niet gestoeld op subjectieve voorkeuren, maar op breed gedragen waarden in de mondiale samenleving, welke internationaal zijn vastgelegd in gezaghebbende documenten en raken de volgende gebieden:

- Mensenrechten
- Kinderarbeid
- Dwangarbeid
- Corruptie
- Milieuvervuiling
- Wapens
- Algemeen aanvaarde ethische principes”

Het duurzaamheidsbeleid van SNS Reaal is niet voor alle financiële diensten hetzelfde. Terwijl er voor kredieten wordt gewerkt met het 'SNS Bank Verantwoord Investeringsbeleid' staan de minimumcriteria voor SNS Asset Management geformuleerd in de 'Fundamentele Beleggingsbeginselen'. De beleggingen voor de verzekeraars binnen SNS Reaal worden beheerd volgens deze principes. Dit beleid is dan ook beoordeeld voor de Eerlijke Verzekeringswijzer. De vermogensbeheerder SNS Asset Management heeft in 2014 beleid gepubliceerd over de sectoren landbouw, bosbouw, mijnbouw en olie&gas. Ook zijn de Fundamentele Beleggingsprincipes van SNS AM verbeterd.

Daarnaast heeft SNS Reaal de volgende collectieve beleidsverklaringen ondertekend:

- Access tot Medicine Investor Statement
- Carbon Disclosure Project
- Equator Principles
- UN Global Compact
- UN Principles for Responsible Investment
- UN Principles for Sustainable Insurance
- CDP Water Disclosure Project
- EITI
- UNEP FI

5.10.3 Overzicht beleidsscores

Een meer gedetailleerd overzicht van de scores voor het door SNS Reaal gepubliceerde beleid per thema en sector vindt u in Tabel 31.

Tabel 31 Beleidsscores SNS Reaal Groep

Thema / Sector	Beleidsstuk	Score	Toelichting
Klimaatverandering	Jaarverslag 2013	1	SNS Reaal heeft geen beleggingsbeleid voor klimaatverandering. Het jaarverslag 2013 bevat doelstellingen voor emissiereductie van de eigen bedrijfsvoering.
Mensenrechten	Fundamentele Beleggingsbeginselen / SNS AM Kijk op Verantwoord Investeren/ SNS AM beleggingsbeleid grondstoffensector	7	SNS Reaal onderschrijft de VN Mensenrechtenverklaring, maar niet de verdragen inzake Burgerrechten en Politieke Rechten en inzake Economische, Sociale en Culturele Rechten. Verwacht dat bedrijven beleid opstellen, monitoren en daarover rapporteren. Beleid voldoet niet aan elementen over aandacht voor vrouwenrechten. FPIC wordt toegepast in alle relevante sectoren.
Arbeidsrechten	Fundamentele Beleggingsbeginselen	7	SNS wil niet betrokken zijn bij bedrijven waar discriminatie op de werkvloer, kinderarbeid en gedwongen arbeid plaats vindt. Van bedrijven wordt ook verwacht dat zij een leefbaar loon betalen, maximale werktijden hanteren en een managementsysteem hebben om arbeidsrechten te monitoren. Het ontbreekt aan beleid t.a.v. inkoopbeleid en werknemersklachten.

Thema / Sector	Beleidsstuk	Score	Toelichting
Wapens	Fundamentele Beleggingsbeginselen	6	SNS Reaal sluit beleggingen aan bedrijven die wapens en wapensystemen leveren aan regimes die mensenrechten schenden uit. Daarnaast worden beleggingen in bedrijven die controversiële wapens vervaardigen of verhandelen grotendeels uitgesloten (er kan wel belegd worden in bedrijven die een minderheidsbelang hebben in een onderneming die zich met dergelijke wapens bezig houdt).
Gezondheid	Fundamentele Beleggingsbeginselen/ SNS AM beleggingsbeleid grondstoffensector	2	SNS Reaal verwacht dat bedrijven arbeidsrechten m.b.t. gezondheid en veiligheid op het werk respecteren en dat patiënten recht hebben op toegang tot medicijnen. In het algemene beleid staat niets over o.a. omgang met chemicaliën, verwerken van afval en vermindering van vervuiling.
Natuur	Fundamentele Beleggingsbeginselen	4	SNS Reaal verwacht dat bedrijven hun negatieve impact op beschermde gebieden reduceren en ontbossing tegengaan. Het beleid noemt geen verdragen en richtlijnen voor de omgang met bedreigde diersoorten. Het beleid voor genetische modificatie is beperkt tot voedselveiligheid.
Dierenwelzijn	Fundamentele Beleggingsbeginselen	1	SNS Reaal heeft geen apart beleid ten aanzien van dierenwelzijn omdat hierover geen 'wereldwijde overeenstemming' over zou zijn.
Belastingen en corruptie	Fundamentele Beleggingsbeginselen	5	Het beleid voldoet aan elementen over corruptie, rapportage over lobbypraktijken en belastingontduiking maar mist element over het integreren van criteria t.a.v. belastingen en corruptie in hun inkoopbeleid en –werkwijze van de bedrijven waarin ze investeren. SNS Reaal rapporteert niet over belastingbetalingen in de landen waar ze actief is
Transparantie en verantwoording	Jaarverslag Verantwoord Ondernemen / Website SNS Reaal	5	Het extern geverifieerde duurzaamheidsverslag van SNS Reaal volgt GRI B+ Richtlijnen met daarbij het sector supplement. Beleid op thema's en sectoren is toegankelijk. De verzekeraar publiceert geen namen van bedrijven en overheden waarin belegd wordt en is er geen uitsplitsing van de beleggingen in een kruistabel naar sector en regio.

Thema / Sector	Beleidsstuk	Score	Toelichting
Bonussen	SNS Reaal Jaarverslag 2011 / SNS Reaal Remuneratierapport 2011	4	Het beloningsbeleid voor de Raad van Bestuur en het senior management van SNS Reaal voldoet aan de algemene criteria (transparant, clawback, 67% lange termijn doelen). Variabele beloning is maximaal 100% van het jaarsalaris. 30% van de bonus wordt gekoppeld aan niet-financiële criteria, waaronder medewerkerstevredenheid en klanttevredenheid. Bonus wordt echter niet gekoppeld aan impact op de samenleving. Vanaf het moment dat SNS REAAL kapitaalsteun ontving van de Nederlandse Staat, is de variabele beloning bevroren.
Landbouw	SNS AM beleggingsbeleid grondstoffensector	8	SNS Reaal respecteert arbeidsrechten en verwacht van bedrijven dat zij hun negatieve impact op beschermde gebieden beperken. Ook is er voldoende beleid m.b.t. schadelijke stoffen en het gebruik van water. Van bedrijven wordt verwacht dat zij een duurzaamheidsrapport publiceren, dat zij gecertificeerd zijn volgens criteria van certificatiescherma's en sociale, economische en milieucriteria in hun inkoopbeleid integreren.
Dammen	SNS AM beleggingsbeleid grondstoffensector / Position paper landgrabbing	5	SNS Reaal heeft geen apart beleid voor dammen vanwege de focus op de sectoren die gebruik maken van natuurlijke hulpbronnen. Zij verwachten van bedrijven dat zij hun negatieve impact op beschermde gebieden beperken en FPIC verkrijgen van landgebruikers.
Visserij	SNS AM beleggingsbeleid grondstoffensector	7	SNS Reaal verwacht van bedrijven dat zij Marine Protected Areas respecteren, hun bijvangsten minimaliseren en overbevissing voorkomen. Ook wordt verwacht dat vissers zich aan de FAO Code of Conduct for Responsible Fisheries en MSC houden, een duurzaamheidsverslag publiceren en sociaal, economische en milieucriteria in hun inkoopbeleid integreren. Er is o.a. geen beleid m.b.t. het varen onder flags of convenience en spookvisserij.
Bosbouw	SNS AM beleggingsbeleid grondstoffensector	8	Verwacht toepassing FPIC-principe voor inheemse volken en lokale gemeenschappen, verantwoord beheer van bossen, en rapportage volgens GRI. Beleid mist element over opnemen van clausules t.a.v. duurzaamheid in contracten met toeleveranciers.
Mijnbouw	SNS Fundamentele beleggingsbeginselen / SNS AM beleggingsbeleid grondstoffensector	8	Verwacht toepassing van FPIC-principes voor inheemse volken, respecteren van arbeidsrechten en het bescherming van natuurgebieden, beperken mijnafval en het lozen van afval in rivieren, betalingen van belasting, beleid op corruptie en

Thema / Sector	Beleidsstuk	Score	Toelichting
Olie en gas	Fundamentele beleggingsbeginselen / SNS AM beleggingsbeleid grondstoffensector	6	veiligheidshandhaving. Beleid voldoet niet aan elementen over o.a. uraniummijnbouw en kolencentrales. Verwacht FPIC voor inheemse volken, bescherming van natuurgebieden, betalingen van belasting, beleid op corruptie. Beleid voldoet niet aan elementen over o.a. de winning van olie uit teerzanden, oliehoudende leisteen en vloeibaar gemaakte steenkool en de effecten van seismologisch onderzoek.
Maakindustrie	Fundamentele Beleggingsbeginselen	2	SNS Reaal heeft geen apart beleid voor de maakindustrie vanwege de focus op de natuurlijke hulpbronnen sectoren. Wel wordt van bedrijven verwacht dat zij arbeidsrechten respecteren. .
Financiële sector	Fundamentele Beleggingsbeginselen	1	SNS Reaal heeft geen apart beleid voor de financiële sector. De Fundamentele Beleggingsbeginselen zijn leidend in het onderzoek naar de financiële sector.
Woningbouw en vastgoed	Fundamentele beleggingsbeginselen	1	SNS Reaal heeft alleen beleid voor investeringen via fondsen in de woningbouw en vastgoedsector. Duurzaamheidscriteria van het Vastgoedfonds zijn zeer algemeen. Wel wordt van bedrijven verwacht dat zij arbeidsrechten respecteren.
Vermogensbeheer		8	Vermogensbeheerder SNS AM heeft de UN PRI ondertekend en publiceert de PRI survey online. SNS AM past het beleid toe op aandelenbeleggingen, staatsleningen en bedrijfsobligaties, vastgoedbeleggingen . Externe vermogensbeheerders (en hun producten) worden hierop geselecteerd. Ook heeft de vermogensbeheerder een stem- en engagementbeleid.

Legenda:

1 = laagste score (geen beleid)

10 = hoogste score (best mogelijke beleid volgens deze methodologie)

n.a. = niet actief in deze sector en dus geen beleid verwacht

5.11 Overzicht van de resultaten

Tabel 32 geeft een overzicht van de scores toegekend aan de tien onderzochte verzekeraars.

Tabel 32 Overzicht van de scores van de tien verzekeraars

Thema/sector	Achmea	Aegon	Allianz	APG	a.s.r	Delta Lloyd	Generali	ING	Legal & General	SNS REAAL
<i>Thema's</i>										
Klimaatverandering	6	1	1	1	5	1	1	2	1	1
Mensenrechten	9	6	1	4	9	5	1	6	1	7
Arbeidsrechten	8	6	1	4	10	5	4	9	5	7
Wapens	4	4	1	2	10	5	2	5	2	6
Gezondheid	7	4	1	1	6	1	1	4	1	2
Natuur	6	5	1	1	4	1	1	7	1	4
Dierenwelzijn	2	3	1	1	7	1	1	2	1	1
Belastingen en corruptie	4	5	1	3	8	1	1	4	6	5
Transparantie en verantwoording	4	4	3	6	3	3	3	7	3	5
Bonussen	2	2	2	3	4	4	1	4	2	4
<i>Sectoren</i>										
Landbouw	4	5	1	1	7	1	1	6	1	8
Dammen	5	2	1	1	6	1	1	6	1	5
Visserij	2	7	1	1	2	1	1	1	1	7
Bosbouw	5	4	1	1	7	1	1	6	1	8
Mijnbouw	4	7	1	4	6	1	1	6	1	8
Olie en gas	4	7	1	3	5	1	1	7	2	6
Maakindustrie	5	8	1	1	6	1	1	5	1	2
Financiële sector	1	7	1	1	5	1	1	1	1	1
Woningbouw en vastgoed	3	2	1	1	5	1	1	1	1	1
Vermogensbeheer	6	6	3	7	7	3	3	4	2	8

Legenda:

1 = laagste score (geen beleid)

10 = hoogste score (best mogelijke beleid volgens deze methodologie)

n.a. = niet actief in deze sector en dus geen beleid verwacht

Bijlage 1 Bronverwijzingen

- 1 MVO Platform, "MVO Referentiekader", *MVO Platform*, januari 2012.
- 2 VvV, "Verzekerd van Cijfers 2012", *Verbond van Verzekeraars*, oktober 2012
- 3 Wikipedia, "Schoolrapport", *Website Wikipedia (nl.wikipedia.org/wiki/Schoolrapport)*, bezocht in oktober 2012.
- 4 MVO Platform, "MVO Referentiekader", *MVO Platform*, januari 2012.
- 5 Stern, N. et al, "Stern Review on the economics of climate change", *Cambridge*, 27 oktober 2006.
- 6 Solomon, S. et al, "Climate Change 2007: The Physical Science Basis - Contribution of Working Group I to the Fourth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change", *IPCC*, Maart 2007; Stern, N. et al, "Stern Review on the economics of climate change", *Cambridge*, 27 oktober 2006; Stocker, T. et al, "Climate Change 2013: The Physical Science Basis", Working Group I Contribution to the Fifth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change", *IPCC*, September 2013.
- 7 Stocker, T. et al, "Climate Change 2013: The Physical Science Basis", Working Group I Contribution to the Fifth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change", *IPCC*, September 2013.
- 8 Solomon, S. et al, "Climate Change 2007: The Physical Science Basis - Contribution of Working Group I to the Fourth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change", *IPCC*, Maart 2007.
- 9 Parry, M.L. et al, "Climate Change 2007: Impacts, Adaptation and Vulnerability - Contribution of Working Group II to the Fourth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change", *IPCC*, April 2007; Stern, N. et al, "Stern Review on the economics of climate change", *Cambridge*, 27 oktober 2006.
- 10 Oxfam International, "Oxfam Briefing Paper 130: Suffering the Science - Climate change, people and poverty", *Oxfam International*, 6 juli 2009.
- 11 Oxfam International, "Oxfam Briefing Paper 130: Suffering the Science - Climate change, people and poverty", *Oxfam International*, 6 juli 2009.
- 12 Oxfam International, "Oxfam Briefing Paper 104: Adapting to climate change - What's needed in poor countries, and who should pay", *Oxfam International*, 29 mei 2007.
- 13 IEA, "Prospect of limiting the global increase in temperature to 2°C is getting bleaker", *Press release International Energy Agency*, 30 Mei 2011.
- 14 Metz, B., et al, "Climate Change 2007: Mitigation of Climate Change – Contribution of Working Group III to the Fourth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change", *IPCC*, Mei 2007.
- 15 N&M, "Uitkomst klimaattop Durban erg mager", *Website Natuur & Milieu (www.natuurenmilieu.nl)*, bezicht in maart 2012.
- 16 Voor een overzicht van verschillende nationale klimaatwetgevingen, zie: World Resources Institute & CERES, "Framing Climate Risk in Portfolio Management", *World Resources Institute & CERES*, Mei 2005.
- 17 World Resources Institute & CERES, "Framing Climate Risk in Portfolio Management", *World Resources Institute & CERES*, Mei 2005; Friends of the Earth US, "Persbericht: Report warns of dangers in carbon markets", *Friends of the Earth US*, 22 September 2009.
- 18 Bos, Jeroen en Jonker, Ulko, "Brussel mag alsnog ingrijpen in markt voor emissierechten", *Financieel Dagblad*, 4 juli 2013; Verdonk, Martijn et al, "Evaluatie van opties om het Europese emissiehandelssysteem te hervormen", *Planbureau voor de Leefomgeving*, 24 april 2013; Persson, M., "Arcelor verdient aan hete lucht", *Volkskrant*, 3 februari 2013.
- 19 Verdonk, Martijn en Hof, Andries, "Indicatieve klimaatdoelen voor 2030 voor emissies die niet onder de Europese emissiehandel vallen", *Planbureau voor de Leefomgeving*, 3 oktober 2013.
- 20 Scott, Mike. "Climate change influences investment risk", *Financial Times*, 13 februari 2013.
- 21 Mallon, K., G. Bourne en R. Mott, "Climate Solutions: WWF's vision for 2050", *WWF International*, Mei 2007.
- 22 Koepfel, S. en D. Ürge, "Assessment of policy instruments for reducing greenhouse gas emissions from buildings - Report for the UNEP-Sustainable Buildings and Construction Initiative", *Central European University*, September 2007.

- 23 GRI, "Sustainability Reporting Guidelines & Oil and Gas Sector Supplement", *Global Reporting Initiative*, Version 3.1/OGSS Final Version, februari 2012
- 24 Trommelen, J., "Bij klimaatneutraal vliegen zit je niet zomaar op de eerste rang", *De Volkskrant*, 6 december 2013.
- 25 Bos, Jeroen en Jonker, Ulko, "Brussel mag alsnog ingrijpen in markt voor emissierechten", *Financieel Dagblad*, 4 juli 2013; Verdonk, Martijn et al, "Evaluatie van opties om het Europese emissiehandelssysteem te hervormen", *Planbureau voor de Leefomgeving*, 24 april 2013.
- 26 AEII, "Why the European Parliament needs to reject back-loading - Recommendation by the Alliance of Energy Intensive Industries", *Alliance of Energy Intensive Industries*, 16 april 2013..
- 27 Sandbag, "Carbon Fat Cats 2012", *website Sandbag* (<http://www.sandbag.org.uk/maps/companymap/>), bezocht in december 2013.
- 28 United Nations, "Universal Declaration of Human Rights, United Nations General Assembly resolution 217 A (III)", *United Nations*, 10 december 1948.
- 29 ISO, "ISO 26000:2010 Guidance on social responsibility", *ISO*, november 2010.
- 30 University of Minnesota Human Rights Library, "Study Guide: The Rights of Indigenous Peoples", *Website University of Minnesota* (www1.umn.edu), Bezocht in maart 2012.
- 31 Wachenfeld, M., "The UN Human Rights Norms For Business: Towards Legal Accountability", *Amnesty International*, Januari 2004.
- 32 BankTrack, "Human Rights, Banking Risks - Incorporating Human Rights Obligations in Bank Policies", *BankTrack*, Februari 2007.
- 33 United Nations, "Working group of the Commission on Human Rights to elaborate a draft declaration in accordance with paragraph 5 of the General Assembly resolution 49/214 of 23 December 1994, Human Rights Council - Resolution 2006/2", *United Nations*, 29 juni 2006; United Nations, "Persbericht: United Nations adopts Declaration on Rights of Indigenous Peoples", *United Nations*, 13 september 2007.
- 34 United Nations, "Working group of the Commission on Human Rights to elaborate a draft declaration in accordance with paragraph 5 of the General Assembly resolution 49/214 of 23 December 1994, Human Rights Council - Resolution 2006/2", *United Nations*, 29 juni 2006.
- 35 International Land Coalition (ILC) "Tirana Declaration: Securing land access for the poor in times of intensified natural resources competition", *ILC*, mei 2011.
- 36 ILO, "Indigenous and Tribal Peoples Convention, 1989 (No. 169), Article 7.1", *ILO*, 27 juni 1989.
- 37 Harvard's Kennedy School of Government, "John Ruggie", *Website Harvard's Kennedy School of Government* (www.hks.harvard.edu), Bezocht in maart 2012.
- 38 Ruggie, J., "Promotion and Protection of all Human Rights, Civil, Political, Economic, Social and Cultural Rights, including the Right to Development - Report of the Special Representative of the Secretary-General on the issue of human rights and transnational corporations and other business enterprises, Artikel 107, *UN Human Rights Council*, 7 april 2008.
- 39 United Nations, "Persbericht: UN Human Rights Council endorses principles to ensure businesses respect human rights", *United Nations*, 16 juni 2011.
- 40 ISO, "ISO 26000:2010 Guidance on social responsibility", *ISO*, november 2010.
- 41 Ruggie, J., "Guiding Principles on Business and Human Rights: Implementing the United Nations "Protect, Respect and Remedy" Framework. Guiding Principle 13", *United Nations Human Rights Council*, 21 maart 2011.
- 42 ILO, "Global Employment Trends 2012", *ILO*, januari 2012.
- 43 The World Bank, "World Development Report 2005: A Better Investment Climate for Everyone", *The World Bank*, september 2004.
- 44 The World Bank, "World Development Report 2012: Gender Equality and Development", *The World Bank*, 2011.
- 45 Een volledig overzicht is te vinden in de Ilolex database (www.ilo.org/ilolex/english), Bezocht in maart 2012.

- 46 ILO, "Freedom of Association and Protection of the Right to Organise Convention, 1948 (No. 87)", *ILO*, 9 juli 1948; ILO, "Right to Organise and Collective Bargaining Convention, 1949 (No. 98)", *ILO*, 1 juli 1949.
- 47 ILO, "Forced Labour Convention, 1930 (No. 29)", *ILO*, 28 juni 1930; ILO, "Abolition of Forced Labour Convention, 1957 (No. 105)", *ILO*, 25 juni 1957.
- 48 ILO, "Minimum Age Convention, 1973 (No. 138)", *ILO*, 26 juni 1973; ILO, "Worst Forms of Child Labour Convention, 1999 (No. 182)", *ILO*, 17 juni 1999.
- 49 ILO, "Discrimination (Employment and Occupation) Convention, 1958 (No. 111)", *ILO*, 25 juni 1958; ILO, "Equal Remuneration Convention, 1951 (No. 100)", *ILO*, 29 juni 1951.
- 50 Ruggie, J., "Guiding Principles on Business and Human Rights: Implementing the United Nations "Protect, Respect and Remedy" Framework", *UN Human Right Council* 21 maart 2011.
- 51 ISO, "ISO 26000:2010 Guidance on social responsibility", *ISO*, november 2010.
- 52 SIPRI Yearbook 2008: Armaments, Disarmament and International Security, SIPRI, Stockholm, Juni 2008.
- 53 Small Arms Survey, "Weapons and Markets", *Website Small Arms Survey* (www.smallarmssurvey.org), bezocht in augustus 2013 .
- 54 Amnesty International, Iansa and Oxfam International, "Arms Without Borders - Why a Globalised Trade Needs Global Controls", *Amnesty International, Iansa and Oxfam International*, October 2006; Close, H. en R. Isbister, "Good conduct? Ten years of the EU Code of Conduct on Arms Exports", *Saferworld*, Juni 2008.
- 55 Shah, A., "World Military Spending", *Website Global Issues* (<http://www.globalissues.org/print/article/75>), 30 juni 2013, bezocht in december 2013.
- 56 SIPRI, "SIPRI Yearbook 2013: Armaments, Disarmament and International Security", *Website SIPRI* (<http://www.sipri.org/yearbook/2013>), Stockholm, juli 2013.
- 57 Peperkamp, M., F. Slijper en M. Broek, "Financing misery with public money - European Export Credit Agencies and the financing of arms trade", *ENAAAT Research Group*, Mei 2007; Wereldbank, "Military expenditure (% of central government expenditure)", *Website Wereldbank* (<http://data.worldbank.org/indicator/MS.MIL.XPND.ZS/countries>), 2012; UNDP, "Human Development Report 2013: The Rise of the South: Human Progress in a Diverse World", pp. 162-165, *United Nations Development Program* (http://hdr.undp.org/en/media/HDR_2013_EN_complete.pdf), 2013.
- 58 Verenigde Naties, "Over-Armed", *Website Verenigde Naties* (<http://www.un.org/disarmament/over-armed/>), bezocht in december 2013; Archer, C. en Willi, A., "Opportunity Costs: Military Spending and the UN's Development Agenda: A View from the International Peace Bureau", *International Peace Bureau* (<http://ebco-beoc.org/sites/ebco-beoc.org/files/Opportunity%20Costs%20web.pdf>), november 2012.
- 59 Peperkamp, M., F. Slijper en M. Broek, "Financing misery with public money - European Export Credit Agencies and the financing of arms trade", *ENAAAT Research Group*, Mei 2007.
- 60 United States Trade Promotion Co-ordinating Committee, "International Trade Administration: National Export Strategy 2000", *United States Trade Promotion Co-ordinating Committee*, Maart 2000.
- 61 Peperkamp, M., F. Slijper en M. Broek, "Financing misery with public money - European Export Credit Agencies and the financing of arms trade", *ENAAAT Research Group*, Mei 2007.
- 62 International Committee of the Red Cross, "International Humanitarian Law in Brief", *Website International Committee of the Red Cross*, Bezocht in maart 2012.
- 63 Verenigde Naties, "Convention on Cluster Munitions", *Website United Nations Treaty Collection* (http://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=XXVI-6&chapter=26&lang=en), 30 mei 2008.
- 64 Arms Control Association, "Fact Sheets: U.S.-Russia Arms Control Agreements", *Website Arms Control Association* (www.armscontrol.org), Bezocht in maart 2012.
- 65 Vandenbroucke, E. en Boer, R., "States banning investments in cluster munitions", *IKV Pax Christi* (<http://www.ikvpaxchristi.nl/media/files/states-banning-investments-in-clustermunitions-december-2013.pdf>), december 2013.
- 66 IKV Pax Christi, "Toch Nederlands verbod op investering in productie van clustermunitie", *Persbericht IKV Pax Christi*, 13 oktober 2011.

- 67 Staatsblad, "Wijzigingsbesluit financiële markten", *Staatsblad Koninkrijk der Nederlanden*, 2012, nr. 695, 28 december 2012.
- 68 UNODA, "The Impact of Poorly Regulated Arms Transfers on the Work of the United Nations: United Nations Coordinating Action on Small Arms 2013", *United Nations for Disarmament Affairs* (<http://www.un.org/disarmament/HomePage/ODAPublications/OccasionalPapers/PDF/OP23.pdf>), maart 2013, UNDP, "UN Officials call for comprehensive and robust arms trade treaty", *Website United Nations Development Program* (<http://www.undp.org/content/undp/en/home/presscenter/pressreleases/2012/02/16/un-officials-call-for-comprehensive-and-robust-arms-trade-treaty-.html>), 16 februari 2012; Oxfam International, "Why we need a Global Arms Trade Treaty", *Website Oxfam International* (<http://www.oxfam.org/en/campaigns/conflict/controlarms/why-we-need-global-arms-trade-treaty>), bezocht in december 2013.
- 69 Oxfam International, "UN arms embargoes: an overview of the last ten years", *Oxfam International*, 16 March 2006; Europese Unie, "Sanctions or restrictive measures in force (measures adopted in the framework of the CFSP)", *European Union - DG External Relations*, April 2007.
- 70 Europese Unie, "Gemeenschappelijk Standpunt 2008/944/GBVB van 8 december 2008 tot vaststelling van gemeenschappelijke voorschriften voor de controle op de uitvoer van militaire goederen en technologie", *Publicatieblad van de Europese Unie*, 13 december 2008.
- 71 Control Arms Campaign, "Global Principles for the Parameters of an ATT", *Control Arms Campaign*, juli 2009.
- 72 Verenigde Naties, "The Arms Trade Treaty", *Website United Nations Office for Disarmaments Affairs* (www.un.org), bezocht in mei 2014.
- 73 UN News Centre, "UN General Assembly approves global arms trade treaty", *United Nations*, 2 april 2013.
- 74 IKV Pax Christi, "Mensenrechten staan centraal in historisch Wapenhandelverdrag", *Website IKV Pax Christi* (<http://www.ikvpaxchristi.nl/actueel/nieuwsberichten/mensenrechten-staan-centraal-in-historisch-wapenhandelverdrag>), 2 april 2013.
- 75 Amnesty International, "Blood At The Crossroads: Making The Case For A Global Arms Trade Treaty", *Amnesty International*, November 2008; Amnesty International, "Israel-OPT. Fuelling conflict: foreign arms supplies to Israel/Gaza", *Amnesty International*, Februari 2009.
- 76 ControlArms, "Summary Analysis of the Arms Trade Treaty", *ControlArmsCampaign* (http://controlarms.org/en/wp-content/uploads/sites/2/2013/05/Control-Arms-ATT-analysis_EN.pdf), mei 2013.
- 77 OHCHR en WHO, "The Right to Health. Fact Sheet No. 31", *Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights / World Health Organization*, juni 2008.
- 78 OHCHR en WHO, "The Right to Health. Fact Sheet No. 31", *Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights / World Health Organization*, juni 2008.
- 79 ISO, "ISO 26000:2010 Guidance on social responsibility", *ISO*, november 2010.
- 80 Al-Tuwaijri, S. et al., "Beyond deaths and injuries: The ILO's role in promoting safe and healthy jobs", *ILO*, Juni 2008.
- 81 De Groot, N. en Van Heel, L. "Chemiebedrijven spotten massaal met regelgeving", *Algemeen Dagblad*, 18 juli 2012.
- 82 WWF International, "Our Earth -Teachers - Topics for Discussion - Toxic Chemicals", *Website WWF International*, Bezocht in maart 2012.
- 83 ISO, "ISO 26000:2010 Guidance on social responsibility", *ISO*, november 2010.
- 84 WWF International, "Endocrine Disrupting Chemicals. WWF Position Statement", *WWF International*, januari 2000, beschikbaar via wwf.panda.org; WWF International, "A Precautionary Approach to Toxic Chemicals", WWF International, maart 2001, beschikbaar via wwf.panda.org.
- 85 ISO, "ISO 26000:2010 Guidance on social responsibility", *ISO*, november 2010.
- 86 Access to Medicine Index, "The Foundation", *Website Access to Medicine Index* (www.accesstomedicineindex.org), Bezocht in maart 2012.

- 87 ILO, "Programme on Safety and Health at Work and the Environment (SAFEWORK)", *Website ILO* (www.ilo.org/safework), Bezocht in maart 2012.
- 88 Al-Tuwaijri, S. et al., "Beyond deaths and injuries: The ILO's role in promoting safe and healthy jobs", *ILO*, Juni 2008.
- 89 Stockholm Convention, "Persbericht: Governments unite to step-up reduction on global DDT reliance and add nine new chemicals under international treaty", *Stockholm Convention*, 9 mei 2009.
- 90 Ethical Investment Research Services, "Beyond REACH – Chemical safety and sustainability concerns", *Ethical Investment Research Services*, Mei 2006.
- 91 The Multinational Monitor "REACH and the long arm of the chemical industry", *Website Multinational Monitor* (www.multinationalmonitor.org), bezocht in maart 2013.
- 92 Access to Medicine Index, "Stakeholders - Investors", *Website Access to Medicine Index* (www.accesstomedicineindex.org), Bezocht in maart 2012.
- 93 Chorley, M., "\$5,000,000,000,000: The cost each year of vanishing rainforest", *The Independent*, 3 oktober 2010.
- 94 Millennium Ecosystem Assessment, "Ecosystems and Human Well-being: Synthesis.", *Island Press*, December 2005.
- 95 Millennium Ecosystem Assessment, "Ecosystems and Human Well-being: Synthesis.", *Island Press*, December 2005.
- 96 CBD, "The Convention - List of Parties", *Website CBD* (www.cbd.int), Bezocht in maart 2012.
- 97 CBD, "Decisions - COP 6 Decisions", *Website CBD* (www.cbd.int), Bezocht in maart 2012.
- 98 Secretariat CBD, "A new era of living in harmony with Nature is born at the Nagoya Biodiversity Summit", *Persbericht Secretariaat CBD*, 29 oktober 2010.
- 99 Onder andere: International Convention for the Regulation of Whaling (1946); Agreement on the Conservation of Polar Bears (1973); North Pacific Fur Seal Convention (1911); Convention for the Conservation of Antarctic Seals (1972); Inter-American Convention for the Conservation of Sea Turtles (1996).
- 100 CITES, "How CITES works", *Website CITES* (www.cites.org), Bezocht in maart 2012.
- 101 United Nations, "UN Convention on Biological Diversity", *United Nations*, Juni 1992.
- 102 ISO, "ISO 26000:2010 Guidance on social responsibility", *ISO*, november 2010.
- 103 Mulder, I., "Biodiversity, the next challenge for financial institutions?", *IUCN*, Juni 2007.
- 104 "Nota Rijksoverheid en Dierenbescherming", *Kamerstukken II*, 1980-1981, 16 966, nr. 2
- 105 "Capacity building to implement good animal welfare practices", *FAO Expert Meeting, Rome*, 30 September – 3 October 2008.
- 106 *FAO, "Livestock's long shadow, environmental issues and options", FAO, Rome, 2006*
- 107 Europese Commissie, "Verslag van de Commissie aan het Europees Parlement en de Raad: over de gevolgen van Verordening (EG) nr. 1/2005 van de Raad inzake de bescherming van dieren tijdens het vervoer", *Europese Commissie*, 10 november 2011, pp. 3-4; Eyes on Animals, 'Transport', *Website Eyes on Animals* (www.eyesonanimals.com), bezocht in mei 2013.
- 108 Dierenbescherming, "Wet dieren aangenomen door Tweede Kamer", *Dierenbescherming*, 16 december 2009.
- 109 ISO, "ISO 26000:2010 Guidance on social responsibility", *ISO*, november 2010.
- 110 Partij van de dieren, "Aangenomen PvdD-motie: beperk duur transport voor slachtdieren: alle lichten staan op groen", *Website Partij van de Dieren* (www.partijvoordedieren.nl), 31 januari 2013; Tweede Kamer, "Motie Thieme over heldere en afrekenbare doelstellingen rond misstanden bij veetransporten", *Tweede Kamer*, 12 januari 2011.
- 111 Berg, B. van den, "Persoonlijke mededeling", *Dierenbescherming*, juni 2013.

- 112 Vermaas, M., "Kamer wil dierenwelzijnsbeleid aanscherpen", *Website Boerderij* (http://www.boerderij.nl/Home/Nieuws/2013/12/Kamer-wil-dierenwelzijnsbeleid-aanscherpen-1428081W/?cmpid=NLC|boerderij_vandaag|2013-12-10|Kamer_wil_dierenwelzijnsbeleid_aanscherpen), 10 december 2013.
- 113 UU, "Verantwoord proefdieronderzoek", *Website Universiteit Utrecht* (www.uu.nl), Bezocht in februari 2012.
- 114 Overheid Verenigd Koninkrijk, "Fur Farming (Prohibition) Act", *Website The National Archives* (http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2000/33/pdfs/ukpga_20000033_en.pdf), 28 november 2000.
- 115 Dierenbescherming, "Circussen met dieren", *Website Dierenbescherming* (www.dierenbescherming.nl), Bezocht in februari 2012.
- 116 Christian Aid, "Death and taxes: the true toll of tax dodging", *Christian Aid*, Mei 2008.
- 117 Tax Justice Network, "Closing the floodgates: Collecting tax to pay for development - Report commissioned by the Norwegian Ministry of Foreign Affairs", *Tax Justice Network*, Februari 2007; ActionAid, "Addicted to taks havens: The secret life of the FTSE 100", *ActionAid*, 11 October 2011.
- 118 Christensen, J. en R. Murphy, "The social irresponsibility of corporate tax avoidance: Taking CSR to the bottom line", *Development*, 47 (3), 2004, p. 37-44; Tax Justice Network, "Closing the floodgates: Collecting tax to pay for development - Report commissioned by the Norwegian Ministry of Foreign Affairs", *Tax Justice Network*, Februari 2007.
- 119 Stewart, H. "Wealth doesn't trickle down – it just floods offshore, new research reveals", *The Guardian*, 21 juli 2012.
- 120 The Tax Justice Network, "Briefing Paper - The Price of Offshore", *The Tax Justice Network*, Maart 2005.
- 121 Gurria, A., "The global dodgers", *The Guardian*, 27 november 2008.
- 122 Financial Secrecy Index, "Results", *Website Financial Secrecy Index* (www.financialsecrecyindex.com), bezocht in april 2013.
- 123 Sol, A., "Raising taxes in Developing Countries – Domestic Constraints", *Development Policy Review Network (DPRN) / Tax Justice Netherlands*, december 2009.
- 124 Transparency International, "About Us - What is corruption", *Website Transparency International* (www.transparency.org), Bezocht in maart 2012.
- 125 Transparency International, "About Us - What is corruption", *Website Transparency International* (www.transparency.org), Bezocht in maart 2012.
- 126 Transparency International, "Bribe Payers Index 2011", *Transparency International*, Oktober 2011.
- 127 OECD, "Harmful tax competition: An emerging global issue", *OECD*, January 1998.
- 128 OECD Centre for Tax Policy and Administration, "Harmful Tax Practices", *Website OECD* (www.oecd.org), Bezocht in maart 2012; The OECD's Project On Harmful Tax Practices: 2006 Update On Progress In Member Countries, OECD, Parijs, September 2006.
- 129 OECD, "Global Forum - Home", *Website OECD* (www.oecd.org), Bezocht in maart 2012.
- 130 Council of Economics and Finance Ministers, "Conclusies van de Raad (ECOFIN) van 1 december 1997 inzake het belastingbeleid (98/C2/01)", *Publicatieblad van de Europese Gemeenschappen*, 6 januari 1998.
- 131 EC Vertegenwoordiging in Nederland, "Grootschalige belastingontwijking aangepakt", *Europese Commissie Vertegenwoordiging in Nederland*, 27 november 2013 (http://ec.europa.eu/netherlands/news/2013/20132711_nl.htm).
- 132 IASB, "Persbericht: IASB issues convergence standard on segment reporting", *IASB*, 30 november 2006.
- 133 Global Witness, "International Accounting Standard 14 Segment Reporting - 2005 Update - Submission to the International Accounting Standards Board", *Global Witness*, 2005.
- 134 Ministerie van Economische Zaken, "Uitzonderingsclausule over betalingen aan regeringen", *Persbericht Ministerie van Economische Zaken*, 8 februari 2013.
- 135 Eigenraam, A. "Kamer wil actie tegen belastingontwijking". *NRC Handelsblad*, 9 april 2013.
- 136 Eigenraam, A. "Kamer wil actie tegen belastingontwijking". *NRC Handelsblad*, 9 april 2013.

- 137 Eigenraam, A. "Brussel vraagt Nederland uitleg belastingafspraken multinationals", *NRC Handelsblad*, 12 september 2013.
- 138 Weekers, F. (Staatssecretaris van Financiën), "Brief van de Staatssecretaris van Financiën nr. 178", *Tweede Kamer der Staten-Generaal*, 19 september 2013.
- 139 Meijer, R. en W. Dekker, "einde aan gouden tijd van nergens belasting betalen", *Volkskrant*, 10 juli 2013 (<http://www.volkskrant.nl/vk/nl/2664/Nieuws/article/detail/3478969/2013/07/20/Einde-aan-gouden-tijd-van-nergens-belasting-betalen.dhtml>); NU, "Belastingontwijking multinationals aangepakt", *NU.nl*, 30 augustus 2013 (<http://www.nu.nl/economie/3563282/belastingontwijking-multinationals-aangepakt.html>).
- 140 Europese Commissie, "More responsible businesses can foster more growth in Europe", Europese Commissie, 25 oktober 2011 (http://europa.eu/rapid/press-release_IP-11-1238_en.htm?locale=en).
- 141 Shaheen, S., "Tax authorities back country-by-country reporting to prevent transfer pricing abuse", *Transfer Pricing Weekly*, 27 september 2012 (<http://www.tpweek.com/Article/3095364/Tax-authorities-back-country-by-country-reporting-to-prevent-transfer-pricing-abuse.html>).
- 142 ISO, "ISO 26000:2010 Guidance on social responsibility", *ISO*, november 2010.
GRI, "G4 Sustainability Reporting Guidelines", *Global Reporting Initiative*, mei 2013.
- 144 IFC, "Projects - Disclosed Projects", *Website IFC (www.ifc.org)*, Bezocht in maart 2012.
- 145 ISO, "ISO 26000:2010 Guidance on social responsibility", *ISO*, november 2010.
- 146 BankTrack, "The do's and don'ts of sustainable banking", *BankTrack*, 28 november 2006.
- 147 Zie bijvoorbeeld het World Bank Inspection Panel, de IFC en MIGA Compliance Advisor Ombudsman, het ERBD Independent Recourse Mechanism en de JBIC Examiners for Environmental Guidelines.
- 148 Van Uffelen, X., "Het grote graaien: 25 jaar topsalarissen in Nederland", J.M. Meulenhoff, Mei 2008; Klok, P. en X. van Uffelen, "Bonus! Hoe hebzucht ons in de kredietcrisis stortte", J.M. Meulenhoff, September 2009; Hartmann, F. en G. Mertens, "Stel limiet aan bonus", *De Volkskrant*, 24 september 2009; Rietdijk, M., "Organisaties conditioneren: de invloed van beloning en straf op werkprestaties", VU Uitgeverij, oktober 2009; Van Meteren, W., "Duurzaamheid moet deel worden van DNA van bedrijven", *Trouw*, 26 februari 2010; Wolzak, M. en P. Couwenbergh, "Beleggers zijn sceptisch over groene bonuscriteria", *Financieele Dagblad*, 25 februari 2010.
- 149 Klok, P. en X. van Uffelen, "Bonus! Hoe hebzucht ons in de kredietcrisis stortte", J.M. Meulenhoff, September 2009.
- 150 Institute of Development Studies, "Voices from the South: The Impact of the Financial Crisis on Developing Countries", *Institute of Development Studies*, November 2008.
- 151 Lawson, M. en R. King, "If Not Now, When?", *Oxfam International*, November 2008; Department for International Development, "Crisis update: 90 million to be pushed into poverty by 2011", *Department for International Development*, 26 maart 2009; World Bank Group, "Protecting Progress: The Challenge Facing Low-Income Countries in the Global Recession", *World Bank Group*, 16 september 2009; International Monetary Fund, "The Implications of the Global Financial Crisis for Low-Income Countries – An Update", *International Monetary Fund*, 28 september 2009.
- 152 NRC Handelsblad, "Bos en Balkenende: lagere bonus afdwingen", *NRC Handelsblad*, 3 november 2008.
- 153 Vaste commissie voor Financiën, "Verslag van een Wetgevingsoverleg", *Tweede Kamer der Staten-Generaal*, 6 februari 2012; Baas, T., "SP en PvdA willen eind aan alle bonussen", *BNR Nieuwsradio*, 31 januari 2012; Kloor, R. van der, "De Jager: Geen bonus voor banken met staatssteun", *Elsevier*, 6 oktober 2011.
- 154 Maas, K. en S. Rosendaal, "Duurzame beloningen leveren een bijdrage aan duurzame ontwikkeling", *Erasmus Universiteit*, 7 september 2011.
- 155 Lacy, P. and others, "A New Era of Sustainability. CEO reflections on progress to date, challenges ahead and the impact of the journey toward a sustainable economy", *Accenture / UN Global Compact*, juni 2010.
- 156 Ministerie van Financiën, "Verklaring van de financiële sector en de minister van Financiën", *Ministerie van Financiën*, 30 maart 2009.
- 157 Ministerie van Justitie, "Kamerstuk 2009-2010, 32013, nr. A", *Eerste Kamer der Staten-Generaal*, 9 december 2009.

- 158 Maas, C., S. Eijffinger, W. van den Goorbergh, T. de Swaan en J. Weitjens, "Naar herstel van vertrouwen", *Adviescommissie Toekomst Banken*, 7 april 2009.
- 159 Het Financieele Dagblad, "Tweede Kamer zegt kabinet en financiële sector wacht aan", *Het Financieele Dagblad*, 16 september 2010.
- 160 De G7 bestaat uit de Ministers van Financiën van zeven industriële landen (Canada, Duitsland, Frankrijk, Groot-Brittannië, Italië, Japan, en de Verenigde Staten) en komt jaarlijks bijeen om voornamelijk economische en financiële zaken te bespreken. Sinds het lidmaatschap van Rusland heet de groep G8.
- 161 NOS, "Bonussen bankiers maximaal 20%", *Website NOS* (<http://nos.nl/artikel/579504-bonussen-bankiers-maximaal-20.html>), 26 november 2013.
- 162 De G20 bestaat uit de 19 landen met de grootste nationale economieën en de Europese Unie en komt over het algemeen jaarlijks, maar indien nodig vaker bijeen om het internationale financiële systeem te bespreken.
- 163 Europees Parlement, "Press Release: European Parliament ushers in a new era for bankers' bonuses", *Europees Parlement*, 6 juli 2010.
- 164 Europees Parlement, "Bonus caps for fund managers and safeguards for retail investors", *Persbericht Europees Parlement*, 21 maart 2013; Slater, S., "Europe set to allow banker bonus cap to hit 250 percent of salary", *Reuters UK* (<http://uk.reuters.com/article/2013/10/23/uk-eu-banks-bonuses-idUKBRE99M14I20131023>), 24 oktober 2013.
- 165 Geber, P.J., et al, "Tackling climate change through livestock – A global assessment of emissions and mitigation opportunities", *FAO*, 2013.
- 166 Metz, B., et al, "Climate Change 2007: Mitigation of Climate Change – Contribution of Working Group III to the Fourth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change", *IPCC*, Mei 2007.
- 167 Hooijer, A., et al, "Current and future CO2 emissions from drained peatlands in Southeast Asia", *Biogeosciences*, 7, 1505-1514, 12 May 2010.
- 168 Geber, P.J., et al, "Tackling climate change through livestock – A global assessment of emissions and mitigation opportunities", *FAO*, 2013.
- 169 Geber, P.J., et al, "Tackling climate change through livestock – A global assessment of emissions and mitigation opportunities", *FAO*, 2013.
- 170 Steinfeld, H. et al, "Livestock's Long Shadow - Environmental Issues and Options", *FAO*, November 2006.
- 171 GRAIN, "Fighting GMO contamination around the world", *Seedling*, januari 2009, beschikbaar op www.grain.org.
- 172 R. Verwijs, "The Plight of the Honey Bee", *Rabobank Food & Agribusiness Research and Advisory*, 28 januari 2011; S. Kluser, "Global Honey Bee Colony Disorders and Other Threats to Insect Pollinators", *United Nations Environment Programme*, 2 maart 2011.
- 173 Henry, M. en anderen, "A Common Pesticide Decreases Foraging Success and Survival in Honey Bees", *Science Magazine*, 29 maart 2012; Whitehorn, P.R. en anderen, "Neonicotinoid Pesticide Reduces Bumble Bee Colony Growth and Queen Production", *Science Magazine*, 29 maart 2012.
- 174 Oxfam, "Land and Power: The growing scandal surrounding the new wave of investments in land", *Oxfam*, september 2011; Anseeuw, W., Wily, L. A., Cotula, L. en Taylor, M., "Land rights and the rush for land", *ILC*, 2011; World Bank, "Persbericht: New World Bank Report Sees Growing Global Demand for Farmland", *World Bank*, 7 september 2010.
- 175 Bailey, R., "Growing a better future. Food justice in a resource-constrained world", *Oxfam*, juni 2011.
- 176 FAO, IFAD en WFP, "The state of food insecurity in the world 2013. The multiple dimensions of food security", *FAO*, 2013.
- 177 FIAN, "Land grabbing in Kenya and Mozambique", *FIAN*, april 2010; Oxfam Solidariteit, "Land grabbing: razzia op Afrikaanse gronden", *Oxfam Solidariteit*, 15 maart 2010.
- 178 Oxfam International, "Food Prices: media lines, Q&A, facts and case studies", *Oxfam International*, April 2008.
- 179 OIE, "Chapter 7.2: Transport of animals by sea", *World Organisation for Animal Health, Terrestrial animal health code*, 21e editie, 2012.

- 180 Partij van de dieren, "Aangenomen PvdD-motie: beperk duur transport voor slachtdieren: alle lichten staan op groen", *Website Partij van de Dieren* (www.partijvoordedieren.nl), 31 januari 2013; Tweede Kamer, "Motie Thieme over heldere en afrekenbare doelstellingen rond misstanden bij veetransporten", *Tweede Kamer*, 12 januari 2011.
- 181 NEN, "Persbericht: Cramer criteria voor duurzame biomassa geformaliseerd", *NEN*, 3 maart 2009.
- 182 Europees Parlement, "Europees Parlement steunt overgang naar nieuwe biobrandstoffen", *Europees Parlement*, 11 september 2013 (<http://www.europarl.europa.eu/news/nl/news-room/content/20130906IPR18831/html/Europees-Parlement-steunt-overgang-naar-nieuwe-biobrandstoffen>).
- 183 The World Commission on Dams, "Dams and Development: A New Framework for Decision-making - The Report of the World Commission on Dams", *Earthscan Publications*, November 2000.
- 184 Fearnside, P.M. (National Institute for Research in the Amazon), "Why Hydropower is Not Clean Energy", *Scitizen*, 9 januari 2007.
- 185 International Rivers Network, "Citizen's Guide to the World Commission on Dams", *International Rivers Network*, 2002; WWF Global Freshwater Programme, "To Dam or not to Dam?: Five years on from the World Commission on Dams", *WWF Global Freshwater Programme*, November 2005.
- 186 GRI, "Sustainability Reporting Guidelines & Food Processing Sector Supplement", *Global Reporting Initiative*, Version 3.0/FPSS Final Version, juni 2010.
- 187 The World Commission on Dams, "Dams and Development: A New Framework for Decision-making - The Report of the World Commission on Dams", *Earthscan Publications*, November 2000.
- 188 Porter, G., "Estimating overcapacity in the global fishing fleet", *WWF*, 1998; WTO, "Towards Sustainable Fishing", *WTO*, November 2007.
- 189 Food and Agriculture Organization, "The state of World Fisheries and Aquaculture 2006", *Food and Agriculture Organization*, Februari 2007.
- 190 Redactie wetenschap, "Pinguïn in het nauw door voedseltekort", *Trouw*, 12 april 2011.
- 191 Kustwerkgroep van Natuurpunt, "Visserij in de Noordzee - Samen sterk voor een zee vol vis(sers)", *Kustwerkgroep van Natuurpunt*, 2008; Norse, E., "Bottom trawling impacts, clearly visible from space", *Marine Conservation Biology Institute*, 15 februari 2008.
- 192 The End of the Line, "The Campaign - Fish Facts", *Website The End of the Line* (www.endoftheline.com), Bezocht in maart 2012.
- 193 WTO, "Towards Sustainable Fishing", *WTO*, November 2007.
- 194 Food and Agriculture Organization, "Rome Consensus on World Fisheries", *Food and Agriculture Organization*, 1995.
- 195 Carpenter, G. en Esteban, A., "Paying for overfishing: Why subsidising new vessel construction is bad news for EU taxpayers and our oceans", *NEF*, juli 2013.
- 196 Visser, M., "Door overbevissing loopt Europa miljarden euro's en 100.000 banen mis", *Trouw*, 26 februari 2012.
- 197 WWF International - Global Marine Programme, "Fish Dish - Exposing the unacceptable face of seafood", *WWF International - Global Marine Programme*, September 2006.
- 198 Fisheries and Aquaculture Department, "Ecosystems - Impact of fishery activities - Ghost Fishing", *Website Food and Agriculture Organization* (www.fao.org), Bezocht in maart 2012.
- 199 Gianni, M. and W. Simpson, "The Changing Nature of High Seas Fishing: How Flags of Convenience Provide Cover for Illegal, Unreported and Unregulated Fishing", *Australian Department of Agriculture, Fisheries and Forestry, International Transport Workers' Federation, and WWF International*, 2005.
- 200 Food and Agriculture Organization, "The state of World Fisheries and Aquaculture 2008", *Food and Agriculture Organization*, Februari 2009.
- 201 United Nations, "Agreement for the Implementation of the Provisions of the United Nations Convention on the Law of the Sea of 10 December 1982 relating to the Conservation and Management of Straddling Fish Stocks and Highly Migratory Fish Stocks, Article 6", *United Nations*, 8 september 1995.

- 202 Worm, B. et al, "Impacts of Biodiversity Loss on Ocean Ecosystem Services", *Science Magazine*, Vol. 314, No. 5800, 2006, pp. 787-790.
- 203 Food and Agriculture Organization, "Code of Conduct for Responsible Fisheries, Article 7.6.10", *Food and Agriculture Organization*, 1995.
- 204 Food and Agriculture Organization, "Code of Conduct for Responsible Fisheries, Article 7.2.1", *Food and Agriculture Organization*, 1995.
- 205 Food and Agriculture Organization, "Rome Consensus on World Fisheries", *Food and Agriculture Organization*, 1995.
- 206 Code of Conduct for Responsible Fisheries, UN Food and Agriculture Organization, Rome, 1995, Artikel 6.6.
- 207 Code of Conduct for Responsible Fisheries, UN Food and Agriculture Organization, Rome, 1995, Artikel 7.6.4.
- 208 Code of Conduct for Responsible Fisheries, UN Food and Agriculture Organization, Rome, 1995, Artikel 8.4.2.
- 209 UN General Assembly Resolution Nos. 44-225, 45-197, and 46-215; ICCAT Recommendation by ICCAT Relating to Mediterranean Swordfish, ICCAT Rec. 03-04 (Nov. 2003) (banning all uses of driftnets in the Mediterranean Sea); European Union Ban on Driftnets in Mediterranean and Baltic Seas.
- 210 International Commission for the Conservation of Atlantic Tunas (ICCAT), Recommendation by ICCAT Concerning the Conservation of Sharks Caught in Association with Fisheries Managed by ICCAT (Oct. 2004); Inter-American Tropical Tuna Commission, Resolution on the Conservation of Sharks Caught in Association with Fisheries in the Eastern Pacific Ocean, Res. C-05-03, 24 juni 2005.
- 211 Food and Agriculture Organization, "Report of the Expert Consultation on the Marking of Fishing Gear", *Food and Agriculture Organization*, 14-19 juli 1991; Food and Agriculture Organization, "FAO Fisheries Report 485, FIIT/R485", *Food and Agriculture Organization*, juli 1991; Food and Agriculture Organization, "Supplement to FIIT/R485 (Sup.) "Recommendations on the Marking of Fishing Gear", *Food and Agriculture Organization*, 1993.
- 212 Gianni, M. and W. Simpson, "The Changing Nature of High Seas Fishing: How Flags of Convenience Provide Cover for Illegal, Unreported and Unregulated Fishing", *Australian Department of Agriculture, Fisheries and Forestry, International Transport Workers' Federation, and WWF International*, 2005.
- 213 MSC, "MSC in cijfers", *Website Marine Stewardship Council (www.msc.org)*, bezocht in februari 2012.
- 214 NSFC, "Ons Doel", *Website North Sea Fish Center Keurmerk (www.nothseafish.nl)*, bezocht in april 2012; NSFC, "Achtergrond, Duurzaamheid en Nieuws", *Website North Sea Fish Center (www.fishcenter.nl)*, bezocht in april 2012; MSC, "Queens schol uit de Noordzee is het 1000ste product met MSC-keurmerk in Nederland", *Marine Stewardship Council*, 16 juni 2011.
- 215 Waddengroep, "Waddengoud richtlijnen", *Website Waddengroep (www.waddengroep.info)*, bezocht in april 2012.
- 216 Food and Agriculture Organization, "Countries welcome new guidelines on shrimp farming", *Food and Agriculture Organization*, 11 september 2006.
- 217 Food and Agriculture Organization, "State of the World's Forests 2009", *Food and Agriculture Organization*, April 2009.
- 218 USAID, "Our Work - Environment - Forestry", *Website USAID (www.usaid.gov)*, Bezocht in maart 2012.
- 219 WWF International, "Our Earth - Forests", *Website WWF International (www.panda.org)*, Bezocht in maart 2012.
- 220 USAID, "Our Work - Environment - Forestry", *Website USAID (www.usaid.gov)*, Bezocht in maart 2012.
- 221 USAID, "Our Work - Environment - Forestry", *Website USAID (www.usaid.gov)*, Bezocht in maart 2012.
- 222 Food and Agriculture Organization, "State of the World's Forests 2012", p. 25, *Food and Agriculture Organization*, 2012; Wisselkoers op 31 december 2010 (www.oanda.com).
- 223 Carrere, R. and L. Lohmann, "Pulping the South: Industrial Tree Plantations in the World Paper Economy", *World Rainforest Movement*, Zed Books, 1996.
- 224 USAID, "Our Work - Environment Forestry", *Website USAID (www.usaid.gov)*, Bezocht in maart 2012.

- 225 Food and Agriculture Organization, "State of the World's Forests 2012", p. 9, *Food and Agriculture Organization*, 2012.
- 226 Food and Agriculture Organization, "State of the World's Forests 2012", p. 16, *Food and Agriculture Organization*, 2012.
- 227 WWF, "Our Earth - Forests", *Website WWF International (www.panda.org)*, bezocht in maart 2012; WWF International, "Finding solutions to wildfires", *Persbericht WWF International*, 19 mei 2004.
- 228 Commission of the European Communities, "Forest Law Enforcement, Governance and Trade (FLEGT) - Proposal For An EU Action Plan, 251 final", *Europese Commissie*, 21 mei 2003.
- 229 Global Canopy Foundation, "Global Forest Footprints. How businesses around the world contribute to deforestation – the risks of inaction and the opportunity for change", *Global Canopy Foundation*, Juni 2009.
- 230 Global Canopy Foundation, "Global Forest Footprints. How businesses around the world contribute to deforestation – the risks of inaction and the opportunity for change", *Global Canopy Foundation*, Juni 2009.
- 231 FSC, "De EU Houtverordening", *FSC*, maart 2013, bezocht in november 2013
- 232 WWF International, "High Conservation Value Forests: The concept in theory and practice", *WWF International*, Februari 2007.
- 233 Ozinga, S., "Footprints in the forest: Current practice and future challenges in forest certification", *FERN*.
- 234 FSC, "Global FSC certificates: type and distribution", *FSC*, november 2013.
- 235 PEFC, "About PEFC - Facts & Figures", p. 12, *PEFC (www.pefc.org)*, bezocht in november 2013.
- 236 PEFC, "About PEFC - Facts & Figures", p. 6, *PEFC (www.pefc.org)*, bezocht in november 2013.
- 237 Friends of the Earth Netherlands, "Input for the TPAC stakeholder forum discussion on PEFC International: Case on destructive logging in PEFC-certified forests: Why PEFC International does not meet the Dutch Procurement Criteria for Timber", oktober 2009, *Milieudefensie (www.milieudefensie.nl)*, bezocht in november 2013.
- 238 Global Canopy Foundation, "Global Forest Footprints. How businesses around the world contribute to deforestation – the risks of inaction and the opportunity for change", *Global Canopy Foundation*, Juni 2009.
- 239 Auty, R.M., "Sustaining Development in Mineral Economies - The Resource Curse Thesis", *Routledge*, 1993.
- 240 Oxfam International, "Moves to tackle Africa's 'resource curse' reach turning point", 23 oktober 2013, *Oxfam International (www.oxfam.org)*, bezocht in november 2013.
- 241 Business News America, "Manhattan Pulls Out After \$60 Million Tambogrande Loss", *Business News America*, Februari 2005.
- 242 Mathiason, N., "The Piping Profits Report", *Publish What You Pay Norway*, September 2011.
- 243 Connor, M., "Business and Human Rights: Interview with John Ruggie", 30 oktober 2011, *Business Ethics (www.business-ethics.com)*, bezocht in November 2013.
- 244 GRI, "Sustainability Reporting Guidelines & Mining and Metals Sector Supplement", *Global Reporting Initiative*, Version 3.0/MMSS Final Version, mei 2010.
- 245 King & Spalding, "Dodd-Frank's 'Conflict Minerals' Provision: Expected to Impact Nearly Half of All U.S. Public Companies", *Client Alert Energy & Natural Resources Practice*, 27 April 2011.
- 246 Tweede Kamer, "Brief van de Staatssecretaris van Economische Zaken, Landbouw en Innovatie over Maatschappelijk Verantwoord Ondernemen aan de Voorzitter van de Tweede Kamer der Staten-Generaal", *Tweede Kamer*, vergaderjaar 2010–2011, 26 485, nr. 107, 12 mei 2011.
- 247 EC, "Trade, growth and development. Tailoring trade and investment policy for those countries most in need", *European Commission*, 27 januari 2012.
- 248 ICMM, "Sustainable Development Framework", *Website ICMM (www.icmm.com)*, Bezocht in maart 2012.
- 249 Auty, R.M., "Sustaining Development in Mineral Economies - The Resource Curse Thesis", *Routledge*, 1993.
- 250 Business News America, "Manhattan Pulls Out After \$60 Million Tambogrande Loss", *Business News America*, Februari 2005.

- 251 Steiner, R., "Double standard. Shell practices in Nigeria compared with international standards to prevent and control pipeline oil spills and the Deepwater Horizon oil spill", *Milieudefensie*, November 2010
- 252 Mathiason, N., "The Piping Profits Report", *Publish What You Pay Norway*, September 2011.
- 253 Bloomfield, M., "Support to the identification of potential risks for the environment and human health arising from hydrocarbons operations involving hydraulic fracturing in Europe", *AEA Technology* (<http://ec.europa.eu/environment/integration/energy/pdf/fracking%20study.pdf>), 10 augustus 2012.
- 254 Vewin, "EZ-onderzoek schaliegas onvoldoende, risico's gebagatelliseerd", *Website Vewin* (http://www.vewin.nl/Pers/Persberichten/Pages/EZ-onderzoek_schaliegas_onvoldoende_risicos_gebagatelliseerd.aspx), 26 augustus 2013.
- 255 Steiner, R., "Double standard. Shell practices in Nigeria compared with international standards to prevent and control pipeline oil spills and the Deepwater Horizon oil spill", *Milieudefensie*, November 2010
- 256 GRI, "Sustainability Reporting Guidelines & Oil and Gas Sector Supplement", *Global Reporting Initiative*, Version 3.1/OGSS Final Version, februari 2012.
- 257 Dorenbos, R., O. Sheikh and P. Risseuw, "Concurrentiepositie Nederlandse Maakindustrie", *SEO Economisch Onderzoek*, Mei 2008.
- 258 Dorenbos, R., O. Sheikh and P. Risseuw, "Concurrentiepositie Nederlandse Maakindustrie", *SEO Economisch Onderzoek*, Mei 2008.
- 259 Platform 31, "De terugkeer van de maakindustrie: trend of hype?", *Website Platform 31* (kennisbank.platform31.nl), 23 september 2012.
- 260 ILO, "Freedom of Association and Protection of the Right to Organise Convention, 1948 (No. 87)", *ILO*, 9 juli 1948; ILO, "Right to Organise and Collective Bargaining Convention, 1949 (No. 98)", *ILO*, 1 juli 1949
- 261 ILO, "Forced Labour Convention, 1930 (No. 29)", *ILO*, 28 juni 1930; ILO, "Abolition of Forced Labour Convention, 1957 (No. 105)", *ILO*, 25 juni 1957.
- 262 ILO, "Minimum Age Convention, 1973 (No. 138)", *ILO*, 26 juni 1973; ILO, "Worst Forms of Child Labour Convention, 1999 (No. 182)", *ILO*, 17 juni 1999.
- 263 ILO, "Discrimination (Employment and Occupation) Convention, 1958 (No. 111)", *ILO*, 25 juni 1958; ILO, "Equal Remuneration Convention, 1951 (No. 100)", *ILO*, 29 juni 1951.
- 264 The Multinational Monitor, "REACH and the long arm of the chemical industry", *Website Multinational Monitor* (www.multinationalmonitor.org), bezocht in november 2013.
- 265 Moore Odell, A., "Green Outsourcing: Companies Demanding More Environmentally Sound Suppliers", *Social Funds*, 30 augustus 2007.
- 266 Weerd, de, F., "Ploumen pleit voor 'leefbaar loon'", *Trouw*, 25 november 2013.
- 267 Sustainable Finance Advisory, "Environmental and Social Risk Due Diligence in the Financial Sector: Current Approaches and Practices", *Website OECD* (http://mneguidelines.oecd.org/globalforumonresponsiblebusinessconduct/2013_WS1_1.pdf), mei 2013.
- 268 UN PRI, "PRI Fact Sheet". *Website UNPRI* (www.unpri.org/news/pri-fact-sheet), bezocht in november 2013.
- 269 United Nations, "Persbericht: Rapid Growth In Responsible Investment Despite Credit Crisis", *United Nations*, 7 augustus 2008.
- 270 UNEP FI, "Principles for Sustainable Insurance", *UNEP Finance Initiative*, juni 2012.
- 271 UNEP FI, "Signatories", *Website Principles for Sustainable Insurance* (www.unepfi.org/psi), bezocht in juni 2013.
- 272 Equator Principles Financial Institutions, "The "Equator Principles - A financial industry benchmark for determining, assessing and managing social & environmental risk in project financing", *Equator Principles Financial Institutions*, juni 2013.
- 273 Eerste Kamer, "E130009 - Voorstel voor een richtlijn ter voorkoming van het gebruik van het financiële stelsel voor het witwassen van geld en de financiering van het terrorisme", *Website Eerste Kamer der Staten-Generaal* (http://www.eerstekamer.nl/eu/edossier/e130009_voorstel_voor_eeen), 11 november 2013.
- 274 BankTrack, "Persbericht: Pressure Groups Target the Private Banks Behind Corporate Misdeeds", *BankTrack*, 27 januari 2003.

- 275 Nelson, A.J., O. Rakau en P. Dörrenberg, "Green Buildings: A niche becomes mainstream", *Deutsche Bank Research*, 12 april 2010.
- 276 Meegeren, Van, P., "Bewoners, energiebesparen en banken: ervaringen van Milieu Centraal", *Milieu Centraal*, 23 april 2013.
- 277 Aaldijk, I., "E-mail communicatie", *Milieu Centraal*, 7 januari 2013.
- 278 Aaldijk, I., "E-mail communicatie", *Milieu Centraal*, 7 januari 2013.
- 279 Pivo, G, "Responsible property investment criteria developed using the Delphi Method", *Building Research & Information* 36(1): 20-36, Januari 2008;
- 280 SER, "Energieakkoord voor duurzame groei", *Sociaal-Economische Raad* (<http://www.energieakkoordser.nl/energieakkoord.aspx>), 6 september 2013.
- 281 Rijksoverheid, "Woonakkoord", *Rijksoverheid* (<http://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/woningmarkt/woonakkoord>), 2013.
- 282 Wood, D., "Handbook on Climate-Related Investing across Asset Classes", *Institute for Responsible Investment en Boston College Center for Corporate Citizenship*, April 2009.
- 283 Nelson, A.J., O. Rakau en P. Dörrenberg, "Green Buildings: A niche becomes mainstream", *Deutsche Bank Research*, 12 april 2010; Woon, H.W., "Sustainable and responsible investment in real estate: a fiduciary duty?", *Responsible Investor*, 15 september 2009.
- 284 Mercer, "Energy efficiency and real estate: Opportunities for investors", *Mercer*, 2010; Miller, N., J. Spivey en A. Florance, "Does Green Pay Off?", *Journal of Real Estate Portfolio Management* 14(4): 385-400, Juli 2008.
- 285 Wheelan, H., "The clear case for energy-efficient property assets", *Responsible Investor*, 17 september 2010; Pivo, G en J.D. Fisher, "Income, Value, and Returns in Socially Responsible Office Properties", *The Journal of Real Estate Research* 32(3): 243, Juli-September 2010.
- 286 Dutch Green Building Council, "Over ons", *Website Dutch Green Building Council* (www.dgbc.nl/wat_is_dgbc/over_ons), Bezocht in januari 2012.
- 287 Dutch Green Building Council, "Wat doet DGBC?", *Website Dutch Green Building Council* (www.dgbc.nl/wat_doet_dgbc/wat_doet_dgbc), Bezocht in januari 2012.
- 288 GRESB, "Research Report 2011", *Global Real Estate Sustainability Benchmark*, Augustus 2011.
- 289 Greenprint Foundation, "Greenprint Performance Report Vol. 2, 2010", *Greenprint Foundation*, Juli 2011.
- 290 UNEP Sustainable Buildings & Climate Initiative, "Buildings and Climate Change", *United Nations Environment Programme*, November 2009.
- 291 UNEP FI, "Building responsible property portfolios", *United Nations Environment Programme*, Juni 2008.
- 292 Simonis, S.M., "Het Energiecertificaat: een tandeloze tijger?", *CMS Derks Star Busmann*, Februari 2008; MilieuCentraal, "Energie label woningen", *Website Energielabel.nl* (www.energielabel.nl/woningen), Bezocht in januari 2012.
- 293 Milieu Centraal, 'Energie label voor woningen', *Website Milieu Centraal* (<http://www.milieuentraal.nl/themas/energie-besparen/energielabel-voor-woningen>), gezien januari 2013
- 294 SKAO, "Wat is de ladder?", *Website Stichting Klimaatvriendelijk Aanbesteden & Ondernemen* (www.skao.nl/index.php?ID=18), Bezocht in januari 2012.
- 295 ILO, "Freedom of Association and Protection of the Right to Organise Convention, 1948 (No. 87)", *ILO*, 9 juli 1948; ILO, "Right to Organise and Collective Bargaining Convention, 1949 (No. 98)", *ILO*, 1 juli 1949
- 296 ILO, "Forced Labour Convention, 1930 (No. 29)", *ILO*, 28 juni 1930; ILO, "Abolition of Forced Labour Convention, 1957 (No. 105)", *ILO*, 25 juni 1957.
- 297 ILO, "Minimum Age Convention, 1973 (No. 138)", *ILO*, 26 juni 1973; ILO, "Worst Forms of Child Labour Convention, 1999 (No. 182)", *ILO*, 17 juni 1999.
- 298 ILO, "Discrimination (Employment and Occupation) Convention, 1958 (No. 111)", *ILO*, 25 juni 1958; ILO, "Equal Remuneration Convention, 1951 (No. 100)", *ILO*, 29 juni 1951.

- 299 Schneider, C., "Sustainable Reconstruction in Disaster-Affected Countries", *United Nations Environment Program and Swiss Resource Centre and Consultancies for Development* (http://www.unep.org/sbci/pdfs/PracticalGuidelines_SustainableReconstruction.pdf), 2012.
- 300 Verenigde Naties, "The right to adequate housing (Art.11.1): forced evictions. CESCR General comment 7", *Verenigde Naties Committee on Economic, Social and Cultural Rights* (<http://www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf/%28Symbol%29/959f71e476284596802564c3005d8d50?Opendocument>), 20 mei 1997.
- 301 Speciale VN-rapporteur, "Basic Principles and Guidelines on Development-based Evictions and Displacement", *Website Speciale VN-rapporteur voor de mensenrechten* (<http://www.ohchr.org/EN/Issues/Housing/Pages/ForcedEvictions.aspx>), 2007.
- 302 GRI, "Press release: New Guidelines to build transparency in construction and real estate sector", Global Reporting Initiative, 22 September 2011.
- 303 UN PRI, "Signatories". *Website UNPRI* (www.unpri.org/signatories), bezocht in november 2013.
- 304 UN PRI, "PRI Fact Sheet". *Website UNPRI* (www.unpri.org/news/pri-fact-sheet), bezocht in november 2013.
- 305 United Nations, "Persbericht: Rapid Growth In Responsible Investment Despite Credit Crisis", *United Nations*, 7 augustus 2008.
- 306 Achmea, "Over Achmea", *Achmea website*, bezocht in juli 2013.
- 307 Achmea, "Organisatie", *Achmea website*, bezocht in juli 2013.
- 308 Achmea, "Annual Report 2012", *Achmea*, maart 2013, p. 46, 106.
- 309 Achmea, "Annual Report 2012", *Achmea*, maart 2013, p. 106.
- 310 Achmea, "Organisatie", *Achmea website*, bezocht in juli 2013.
- 311 Achmea, "Annual Report 2012", *Achmea*, maart 2013, p. 105.
- 312 Achmea, "Annual Report 2012", *Achmea*, maart 2013, p. 53, 55.
- 313 Lieshout, M. van, "Beantwoording vragen Eerlijke Verzekeringswijzer", *Delta Lloyd Groep*, augustus 2013.
- 314 Achmea, "Achmea en LSP lanceren het LSP-Health Economics Fund voor innovatie in de zorg", *Persbericht Achmea*, 10 december 2012.
- 315 Aegon, "Aegon Report 2012", *Aegon*, Maart 2013, p. 141, 215.
- 316 Aegon, "Aegon Report 2012", *Aegon*, Maart 2013, p. 18.
- 317 Aegon, "Annual Report 2012", *Aegon*, Maart 2013, p. 215.
- 318 Aegon, "Annual Report 2012", *Aegon*, Maart 2013, p. 185, 216, 232, 234, 310.
- 319 Aegon, "Annual Report 2012", *Aegon*, Maart 2013, p. 216.
- 320 Aegon, "Aegon Review 2012", *Aegon*, 2013, p. 46.
- 321 Aegon, "Over Aegon", *Website Aegon* (www.aegon.nl), bezocht in augustus 2013.
- 322 Wildeboer-Schut, R., "Beantwoording vragen Profundo voor Eerlijke Verzekeringswijzer", *Aegon*, augustus 2013; Aegon Asset Management, "Responsible Investment Report 2012", *Aegon Asset Management*, mei 2013, p. 31.
- 323 Wildeboer-Schut, R., "Beantwoording vragen Profundo voor Eerlijke Verzekeringswijzer", *Aegon*, augustus 2013.
- 324 Allianz, "Wie is Allianz", *Website Allianz*, bezocht in juli 2013.
- 325 Allianz, "Annual Report 2012", *Allianz*, maart 2013, p. 220.
- 326 Allianz, "Annual Report 2012", *Allianz*, maart 2013, p. 129.
- 327 Allianz, "Annual Report 2012", *Allianz*, maart 2013, p. 97.
- 328 Allianz, "Annual Report 2012", *Allianz*, Maart 2013, p. 219.
- 329 Allianz, "Annual Report 2012", *Allianz*, Maart 2013, p. 219, 272, 273, 276,

- 330 Allianz, "Annual Report 2012", *Allianz*, Maart 2013, p. 149.
- 331 Allianz, "Wie is Allianz", *Website Allianz*, bezocht in juli 2013.
- 332 Allianz, "Sustainability > Interview CEO", *Website Allianz Group (www.allianz.com)*, bezocht in augustus 2013.
- 333 Allianz, "Allianz insures sustainably", *persbericht Allianz*, 19 februari 2014 (https://www.allianz.com/v_1392890519000/media/press/document/Allianz_SE_Press_Release_Allianz_insures_sustainably_20140219.pdf).
- 334 APG Groep, "Jaarverslag 2012", *APG Groep*, Juni 2013, p. 9, 55.
- 335 APG Groep, "Jaarverslag 2012", *APG Groep*, Juni 2013, p. 76.
- 336 Loyalis, "Jaarverslag 2012", *Loyalis*, April 2013, p. 48.
- 337 APG Groep, "Jaarverslag 2012", *APG Groep*, Juni 2013, p. 52, 68.
- 338 Loyalis, "Beantwoording vragen Profundo t.b.v. Eerlijke Verzekeringswijzer", *APG Groep*, 31 juli 2013; Loyalis, "Jaarverslag 2012", *Loyalis*, April 2013, p. 68; APG Groep, "Jaarverslag 2012", *APG Groep*, Juni 2013, p. 52, 68.
- 339 APG Groep, "Jaarverslag 2012", *APG Groep*, Juni 2013, p. 9.
- 340 Loyalis, "Beantwoording vragen Profundo t.b.v. Eerlijke Verzekeringswijzer", *APG Groep*, 31 juli 2013.
- 341 Loyalis, "Beantwoording vragen Profundo t.b.v. Eerlijke Verzekeringswijzer", *APG Groep*, 31 juli 2013.
- 342 a.s.r., "Over a.s.r.", *Website a.s.r. (www.asr.nl)*, bezocht in juli 2013.
- 343 a.s.r., "Over a.s.r.", *Website a.s.r. (www.asr.nl)*, bezocht in juli 2013.
- 344 a.s.r., "Over a.s.r.", *Website a.s.r. (www.asr.nl)*, bezocht in juli 2013.
- 345 a.s.r., "Annual Report 2012", *a.s.r.*, April 2013, p. 13, 59.
- 346 a.s.r., "Annual Report 2012", *a.s.r.*, April 2013, p. 58, 126-129.
- 347 Gijsbers, J., "Beantwoording vragen Profundo t.b.v. Eerlijke Verzekeringswijzer", *a.s.r.*, augustus 2013.
- 348 a.s.r., "Annual Report 2012", *a.s.r.*, April 2013, p. 15.
- 349 Gijsbers, J., "Beantwoording vragen Profundo t.b.v. Eerlijke Verzekeringswijzer", *a.s.r.*, augustus 2013.
- 350 Gijsbers, J., "Beantwoording vragen Profundo t.b.v. Eerlijke Verzekeringswijzer", *a.s.r.*, augustus 2013.
- 351 Delta Lloyd, "De Onderneming", *Website Delta Lloyd*, bezocht in april 2012.
- 352 Delta Lloyd, "Over Delta Lloyd > Onze Merken", *Website Delta Lloyd*, bezocht in augustus 2013.
- 353 Aviva, "About Us", *Website Aviva*, bezocht in april 2013.
- 354 Delta Lloyd, "Jaarverslag 2009", *Delta Lloyd*, April 2010.
- 355 Delta Lloyd, "Annual Report 2012", *Delta Lloyd*, 4 april 2013, p. 38-39.
- 356 Delta Lloyd, "Annual Report 2012", *Delta Lloyd*, 4 april 2013, p. 28, 258.
- 357 Delta Lloyd, "Annual Report 2012", *Delta Lloyd*, 4 april 2013, p. 183, 262.
- 358 Delta Lloyd, "Annual Report 2012", *Delta Lloyd*, 4 april 2013, p. 181.
- 359 Delta Lloyd, "Annual Report 2012", *Delta Lloyd*, 4 april 2013, p. 181, 224, 225, 312.
- 360 Delta Lloyd, "Annual Report 2012", *Delta Lloyd*, 4 april 2013, p. 367.
- 361 Delta Lloyd Groep, "Beantwoording vragen Eerlijke Verzekeringswijzer", *Delta Lloyd Groep*, augustus 2013.
- 362 Generali Group, "Management Report and Consolidated Financial Statements 2012", *Generali Group*, Mei 2013, p. 9.
- 363 Generali Leven, "Annual Report 2012", *Generali evensverzekering maatschappij*, maart 2013, p. 14; Generali Verzekeringsgroep, "Beleggingsbeleid Leven", *Generali Verzekeringsgroep*, februari 2013.
- 364 Generali Group, "Management Report and Consolidated Financial Statements 2012", *Generali Group*, Mei 2013, p. 11.

- 365 Generali Group, "Management Report and Consolidated Financial Statements 2012", *Generali Group*, Mei 2013, p. 81, 112.
- 366 Generali Group, "Management Report and Consolidated Financial Statements 2012", *Generali Group*, Mei 2013, p. 81-83.
- 367 Generali Group, "Management Report and Consolidated Financial Statements 2012", *Generali Group*, Mei 2013, p. 11.
- 368 Generali Verzekeringsgroep, "Beleggingsbeleid Leven", *Generali Verzekeringsgroep*, februari 2013.
- 369 Generali Verzekeringsgroep, "Beleggingsbeleid Leven", *Generali Verzekeringsgroep*, februari 2013.
- 370 ING Nederland, "ING Groep", *Website ING Nederland*, bezocht in april 2013.
- 371 ING Group, "Annual Report 2012", *ING Group*, april 2013, p. 8.
- 372 ING Groep, "Persbericht: ING restructuring plan approved by European Commission", *ING Groep*, 18 november 2009.
- 373 ING Group, "Annual Report 2012", *ING Group*, april 2013, p. 18-19.
- 374 ING US, "ING U.S., Inc. Officially Becomes Voya Financial, Inc.", *ING U.S.* 7 April 2014.
- 375 ING Insurance, "Annual Report 2012", *ING Insurance*, Maart 2013, p. 19; ING Group, "ING Group historical trend data Fourth Quarter 2012", *ING Group*, februari 2013, p. 63.
- 376 Nationale-Nederlanden, "Jaarverslag Nationale-Nederlanden Levensverzekering Maatschappij N.V. 2012", *Nationale-Nederlanden*, Juni 2013, p. 16.
- 377 ING Insurance, "Annual Report 2012", *ING Insurance*, Maart 2013, p. 18.
- 378 ING Insurance, "Annual Report 2012", *ING Insurance*, Maart 2013, p. 18, 43-44, 49.
- 379 ING Group, "ING Group historical trend data Fourth Quarter 2012", *ING Group*, februari 2013, p. 73.
- 380 ING Groep, "Beantwoording vragen Profundo t.b.v. Eerlijke Verzekeringswijzer", *ING Groep*, augustus 2013.
- 381 Legal & General Nederland, "Over Legal & General", *Website Legal & General Nederland (www.landg.nl)*, bezocht in juli 2013.
- 382 Legal & General Nederland, "Jaarverslag 2012", *Legal & General Nederland*, april 2013, p. 3 en 27.
- 383 Legal & General, "Annual Report and Accounts 2012", *Legal & General Group*, Juni 2013, p. 109.
- 384 Legal & General, "Annual Report and Accounts 2012", *Legal & General Group*, Juni 2013, p. 111, 137-141.
- 385 Legal & General, "Annual Report and Accounts 2012", *Legal & General Group*, Juni 2013, p. 109.
- 386 Legal & General, "Beantwoording vragen Profundo t.b.v. Eerlijke Verzekeringswijzer", *Legal & General*, augustus 2013.
- 387 SNS Reaal, "Jaarverslag 2012", *SNS Reaal*, juni 2013, p. 19.
- 388 SNS Reaal, "Merken", *Website SNS Reaal (www.snsreaal.nl)*, bezocht in augustus 2013.
- 389 SNS Reaal, "Jaarverslag 2012", *SNS Reaal*, juni 2013, p. 122.
- 390 SNS Reaal, "Jaarverslag 2012", *SNS Reaal*, juni 2013, p. 152.
- 391 SNS Reaal, "Jaarverslag 2012", *SNS Reaal*, juni 2013, p. 4.
- 392 SNS Reaal, "Jaarverslag 2012", *SNS Reaal*, juni 2013, p. 222.
- 393 SNS Reaal, "Jaarverslag 2012", *SNS Reaal*, juni 2013, p. 220.
- 394 SNS Reaal, "Jaarverslag 2012", *SNS Reaal*, juni 2013, p. 220, 277, 282, 283.
- 395 SNS Reaal, "Jaarverslag 2012", *SNS Reaal*, juni 2013, p. 97.
- 396 SNS Reaal, "Beantwoording vragen Profundo t.b.v. Eerlijke Verzekeringswijzer", *SNS Reaal*, augustus 2013.